CEZAR PETRESCU

CEZAR PETRESCU

ROMANUL LUI EMINESCU

Vol. 3

CARTEA ÎNTÂIA.

I.

Veştede foi foşneau în lucet stâns, de vechi odăjdii.

Prohodeau toamna.

Înaintea lor, printre ramuri, o veveriţă s-a făcut nevăzută, fum risipit dintr-o nevăzută căţuie. Şi cu adevărat, în toată pădurea pluteau adieri de tămâie, de ceară, de candeli, de cuvi-oase slujiri liturghice. Sfârşite erau miresmele tari, umede, vii, ale codrului; mireasma muşchiului mustind reavăn sub talpă; mirosul de fereagă şi de brei rourat, minta izvoarelor. Sfârşite erau toate. Putregăite odăjdii fâlfâiau acum pe negre schelete de crengi; vinete fumuri se răsfirau acum în cădelniţări de prohod.

Pe urmă s-a pornit un vânt subţire de octomvrie şi de amurg, scuturând pe poteci alt noian de frunze-nprăştiate.

— Mai avem puţin şi s-a isprăvit codrul de aramă. Simţi suflarea gheţoasă a zgripţuroaicei în spate, frate Ienciule? … Zvârle oglinda să se întindă lacul de argint, cum ai învăţat din basmul bunicelor…

Mihai Eminescu se oprise aşteptându-şi prietenul. El urca pripoarele cu piciorul sprinten al rătăcitorului de altădată.

În urmă-i, Ioan Slavici trepăda mărunt cu pălăria în mână. Lui mai puţin îi priau aceste lungi pelerinagii de seară. Când ajungeau acasă, la Trei-Sfetitele, la „balamucul” lor, din melancolica şi vechea cetate de scaun a Moldovei – sfârşită şi ea – pe dată cădea răpus şi dormea somnul drepţilor. Eminescu abia atunci îşi simţea răcoros primenite luminile cugetului. Punea ibricul de cafea la fiert şi se aşeza

sub lampa gălbuie, la masa de scândură albă, cu foile migălitelor slove mărunte, până în zori.

Acum îi luase înainte, într-un neastâmpăr voios, cum nu i-l ştiuse vreodată, prietenul de la Viena. Nu-l copleşea nemărginita melancolie a toamnei. Nici melancolia vechiului târg unde l-au zvârlit vânturile pribegiilor să încheie cu ele. Îşi aflase o lume a lui, mergea către zările lui.

— Greu la deal, Ienciule? Greu?

— No că tot mere… Am pierdut capacitatea picioarelor la spital şi la cancelarii de notari publici.

— Dar n-ai pierdut şirieneasca ta, duce-o-n zmăi! îl necăji poetul, pocindu-şi vorba după dialectul bănăţean, în amintirea anilor de la Viena. Băga-n cap, frace, aişe, la Ieşi, s-a gătat cu dânsa! Are să te ia în primire toată „caracuda” cea icleană şi dată-n râle de la Junimea… Îţi prezic zile fripte şi şedinţe amare la conclavurile din măreaţa casă a baş-boierului Vasile Pogor! Şi nu ştiu, zău, cum ai să le ţii piept?

— Nu-i baş aşa nevoie! După câte-am îndurat şi am suferit eu de când ni s-au despărţit drumurile, n-am să mă becegesc păntru atâta lucru. Pişcătura caracudei e dezmierdare, dzău, nu durere.

Aştepta un cuvânt, o întrebare, o iscodeală măcar în treacăt, despre aceste pătimiri ale sale ca să-şi uşureze sufletul.

De-o săptămână, de când coborâse din tren la Iaşi, păşind întâia oară în ţara mai mult sau mai puţin liberă, îl frigărea nevoia unei spovedanii. S-a bucurat când a aflat vechiul tovarăş de la Viena şi de la Putna, descălecat înaintea lui doar cu vreo lună şi câteva zile, în aceeaşi hotărâre să-şi întocmească viaţa la adăpostul Junimii. S-a bucurat de îmbrăţişarea-i frăţească şi veche, când l-a ridicat pe dată de la hotel, să-l ducă în odaia de la Trei-Sfetitele, la poreclitul balamuc, unde Samson Bodnărescu, director de şcoală şi poetul cel mai statornic colaborator al Convorbirilor

deschisese rateş fără plată pentru burlacii necăpătuiţi din tagma Junimii.

Dar bucuria s-a curmat acolo şi numai cu atâta: rateş fără plată. Pas într-acel balamuc să mai afle şi vorba lui ticăită, sfătoasă, bătrâncioasă, vreo ascultare. Nu nimerea, nici un prilej să se destăinuie.

Într-un singur an pierduse mamă, tată, iubită, reazăm de trai. Pornise în asemenea pribegie cu o ultimă nădejde, în necunoscutul care-i descumpănea firea de chibzuit fecior al Lenii Savului lui Mihail Bojin din podgoriile Şiriei, crescut în tacticoasa orânduială a zilei de azi şi în grijulie teamă a zilei de mâne.

Găsise un Eminescu împăcat cu toate câte îi rămâneau lui neîmpăcate în suflet. S-ar fi spus că de aici era din totdeauna şi că aici se întorsese pentru totdeauna; că spre acest liman năzuise cât l-au purtat vânturile aiurea şi că nimic nu mai avea acum de dorit.

Tovarăşii de la balamuc, Bodnărescu şi Miron Pompiliu, l-au pus în cunoştinţă cu prea ciudata-i purtare. Îi pregătise Junimea prin Titu Maiorescu o catedră de filosofie la Universitate, îi înlesnise oarecare mijloace să se înfăţişeze de sârg în ţară cu o diplomă academică – el a întors spatele norocului a intrat în Iaşi pe furiş fără diplomă, s-a dus de-a dreptul la un năuc ca Pogor şi s-a arătat mulţămit foarte cu o slujbă nevolnică, măruntă, de bibliotecar. Anevoie de priceput, fire! De osândit nepăsare faţă de sine, în judecata unui om deprins cu drămăluirea faptelor de zece ori chizbuite şi ticluite, cu moşnegeasca lui cuminţenie, cu teamă şi de umbra sa. Căci departe de Eminescu şi de îmboldirile acestui prietin mistuit de atâtea arşiţe lăuntrice, îşi pierduse încumetatele avântări de la prăznuirea lui Ştefan-vodă la Putna. Prudent şi pe nesimţite îşi intrase iarăşi în firea sa, ca o pasăre de ogradă, pe care-o ademenise o clipă zborul înalt al cocorilor şi căzuse îndărăt să scurme şi să ciugulească în movila de gunoaie de lângă grajduri.

Ienciu al Lenii Savului îşi puse pălăria pe cap – putea să răcească – şi se cugetă să aducă vorba la întrebările, la jelaniile şi nedumeririle sale. Mihai Eminescu însă nu-i lăsă răgaz.

— No, hai! Încă o bătaie de săgeată şi am ajuns…

Se deschidea un luminiş pe piscul cel mai înalt. Acolo ţinea să ajungă Eminescu, pentru a arăta prietenului de la Viena, o privelişte fără de seamăn şi lui fără de seamă de dragă.

Călcau pe sunătorul aşternut de frunze moarte.

Erau numai ei doi, în codrul deşert, în marea, în melancolica amurgire de toamnă.

— Am ajuns… Iată Iaşii mei, Ioane! …

Se înălţase pe-o piatră. Vântul înfiora mantaua subţire, neagră, ca mantia în creţuri de pe umerii unui rece Ieronim, pe care Ienciu al Lenii Savului nu-l ştia încă, fiindcă povestirea neisprăvită zăcea încă printre manuscrisele închise în sertarul mesei de lucru.

Băgase atât de samă prietenul de la Viena: în mai puţin de două luni, oraşul din vale, din pâcla albastră, devenise al lui Eminescu. „Iaşii săi…” Dulce, nevinovată, dar îngrijorătoare iluzie pentru un bibliotecar cu leafă de două sute lei noi!

Mihai Eminescu ridicase braţul, arătând colinele cu podgorii, cu ziduri de cetăţi şi de mânăstiri; valea cu acoperişurile pitulate în livezi; linia străzilor, turlele de biserici, palate, grădini şi pieţe.

Cu o rotire largă, înceată, le arăta, numindu-le.

Colinele cu albe zidiri, Cetăţuia, Frumoasa, Galata, dealul Ciricului şi Copou… Palatul cel vechi, domnesc, fără împrejmuirile năruite de focuri, nimicite de oameni, fără poarta boltită de altădată a voievozilor, fără celelalte porţi ale darabani-lor şi seimenilor. Nu mai existau, dar el le pomenea şi pe acelea, căutându-le locul, fiindcă aşa le vedea… Mitropolia rămasă în ruină, cu înalta cupolă spintecată în două. Sfântul Neculai domnesc; Trei-Sfetitele lui Vasile Lupu-vodă care au uimit ochii arhidiaconului călător Paul de Alep; mânăstirea Golia cu negre metereze şi

turnul pojărniciei; Sfântul Spiridon cu şiragul de galbene clădiri ale spitalului; Beilicul; Uliţa mare, grădinile Socolei… Străvechi aşezări din străluce vremi, mărunte adăposturi ale unui norod împuţinat şi sărăcit, ruini, multe ruini, vii ruginite de brumă, bătrâne parcuri cu plopi subţiri la, porţi de piatră; cetate văzută printr-un ochean cu sâmburul lentilei întors, cetate scufundată într-un adânc de lac… Şi mai vie, mai dragă decât această cetate în lumina violetă a apusului de toamnă, îi era cealaltă, din hronici, din scriptele călătorilor: Trifon Corobeinicov, episcopul Baudius, patriarhul Macarie, iezuitul Filip d'Avril poposind în drumul spre China, lordul Baltimore, exilatul revoluţiei Carra, Anatol de Demidov, nenumăraţi alţii şi alţii.

Pentru cercetătorul de colbăite ceaslove şi pentru pătimaşul îndrăgostit al veacurilor de mult sfârşite, priveliştile se contopeau şi se întregeau; în tremurătoarea pâclă erau deopotrivă reale şi ireale. Poate că aştepta să audă o buciumare de străjări pe culmi. Poate că aştepta să zărească pe şesul Bahluiului desfăşurându-se un pâlc de călăreţi, un alai domnesc, furnicarea gloatei izvorâte din veac…

Vorbea cu vocea învăluită, adâncă, pe piatra înaită, cu fruntea în fiorul vântului de sară care îi clătina o şuviţă neagră la tâmplă, ca o mică aripă neagră.

În vale era oraşul lui. Într-adevăr al lui.

Pe acesta îl căutase, mereu pribegind, mereu nemulţămit de faţa târgurilor şi a oamenilor; într-o amăgire de scurtă du-ratră crezând c-a aflat; dezmeticindu-se în aspre dimineţi cu neastâmpărul să pornească aiurea, mereu aiurea, fiindcă mereu îl ardea pământul sub tălpi.

Acum se istovise neogoita zbatere lăuntrică. Poposise la ţărmul alinărilor.

Era pentru dânsul o cetate ca niciuna pe harta lumii. Cu mai multe umbre, cu mai multe fantome decât oameni de aievea. Oare nu pentru această cetate ca niciuna de pe harta lumii, îl pregătiseră pe vremuri lecturile copilăriei,

când sora mai mică, Harieta, îi aducea pe furiş, din dulapul cu cărţi al căminarului, cele trei volume din Letopiseţele Ţării Moldovei tipărite de Kogălniceanu?

Din grădini, dintr-o boltă de curte, dintr-un pridvor de biserică, se desfăcea o vedenie de fum; pe uliţi vechi, în miez de noapte, îl însoţea trecând o caleaşca de fum cu roţi de fum, şi clopotele sunau atât de încet, atât de încet, încât tânguirea lor molcomă făcea parte din tăcere, din somn, făcea parte din vis.

Soarele îngropat în cenuşa apusului scânteiase un singur snop de raze. Şi razele au căzut oblic, pe un singur ungher de oraş, pe-o singură casă. E atât de departe casa! O mică şi nedesluşită căsuţă de zână, văzută printr-un capăt întors de ochean. Dar ar jura, el ştie, că e o anume casă, una singură în tot oraşul cu măruntele mii de sălaşuri omeneşti în livezi. A luminat-o snopul de raze înadins. E soarele oprit să destrame din neguri un liman după furtuni şi urgii, să lumineze un alb porumbel cu ramura de finic a păcii venind în zbor alb către el.

— Acesta e târgul meu, Ioane! … Bănuiesc că acum îmi dai dreptul să-l îndrăgesc?

Ioan Slavici şi-a acoperit capul cuminte. A îmbumbiat nasturul pardesiului şi a spus:

— E cam frig. Am putea să ne întoarcem.

Iar după un timp:

— Oare să vină domnul Maiorescu sâmbăta asta? Mă apasă viaţa în neştirea zilei de mâne… Necondiţionat trebuie să-mi găsesc un serviciu.

— Necondiţionat, frate Ieni! Toţi ungurenii îşi găsesc serviciu în ţara noastră… surâse Eminescu. Priveşte cerdacul lui Ferenţ la poalele Nicolinei, unde Mihai Racoviţă-vodă a trecut în nemiluită moarte prin sabie catanele lui Frânt căpitan Vetroşanu…

Slavici tuşi, îşi scoase batista, îşi suflă nasul. Erau presărate împrejurimile Iaşilor cu cerdacuri şi cruci, cu vestite locuri de bătălii. Le împărtăşea uneori măreţia, dar

ca un om cumpătat ce se afla, fără evlavia exagerată şi romantică a prietenului din Viena. Acum îndeosebi îl rodeau alte gânduri.

Stărui:

— Ne-apucă noaptea… Are să se supere Bodnărescu. Iar ne-aşteaptă cu masa.

— Eu cred că nu se supără… S-a învăţat, Ienciule! …

— Nu m-am învăţat însă eu…

— Asta-i adevărat.

— Pentru mine punctualitatea e una din condiţiile…

— Ştiu! îl întrerupse Eminescu, râzând. Punctualitatea, perseverenţa, ordinea, curăţenia; cunosc toate virtuţile care au să-ţi deschidă porţile cerului… Numai că toate nu se cam potrivesc cu balamucul nostru… Nici cu această minune de aici…

Frunzele au foşnit uşor. Încuviinţau şi ele spusa poetului.

O foaie de arin, ca o inimă sângerată s-a desprins plutind lin, a căzut la picioarele lor.

Ioan Slavici a călcat fără s-o vadă. Îşi ridică gulerul hainei de toamnă. Atât mai trebuia! Să răcească, să zacă iarăşi printre străini, om fără rost şi aşezare în târgul străin. A pornit înainte. Mihai Eminescu a întârziat să privească încă o dată la oraşul învăluit în lumina din ce în ce mai încenuşată a amurgului, la turlele bisericilor voievodale, la cetatea vechilor pârcălabi şi armaşi, robi şi arcaşi, negustori şi mazili, aşa cum o ştia el cu viaţa îndepărtată, vitează şi simplă, urzită din file de hronici.

Când şi-a ajuns prietenul din urmă, îi era stăpânit cugetu-ntreg de priveliştea şi de chemarea acelor părelnice lumi. Voievozi, armaşi şi mari vornici cu gugiuman de sobol, domniţe în straiul zugrăvelilor de ctitorese, oşteni sprijiniţi în sâneaţă pe-un înalt şi sur meterez.

Ioan Slavici, socotind potrivit ceasul mărturiilor sale, se alătură în mers şi vorbi:

— Nu ştiu dacă ţi-a spus domnul Iacob Negruzzi? … I-am trimis anul acesta o scrisoare, la zi întâi de februarie. Şi îi

arătam că niciodată nu te-am înţeles eu mai bine…

— Aflu o noutate, frate Ienciule! M-ai aprobat tu pe mine? Multe minuni se mai întâmplă pe lume.

— Arătam că altădată te-am combătut. N-am fost ca tine, nici amicul, nici admiratorul lui Schopenhauer… Nici nu pricepeam cum poate fi cineva, până anul trecut. După ce-am pier-dut mamă, tată, după ce-am pierdut pe Luiza şi am zăcut un an fără o lună în spital, mâncat de o scârnavă boală, mi-am pus şi eu întrebarea dacă o viaţă, precum este a mea, merită să fie susţinută. Şi am conclus pesimist. Ca tine. A fi ori a nu fi! … Atuncea eram într-o stare de laşitate. Scriam din spital…

— Nădăjduiec c-a trecut starea de… laşitate?

— A trecut. M-am vindecat. Am prins puteri şi drag de viaţă, a fost un vis rău…

— Şi deci, iar mă condamni?

— Nu te condamn, fiindcă nici tu nu mai eşti pesimist. Te-am găsit voios şi ferice… Acum, pentru această neaşteptată schimbare te-aş condamna, la drept vorbind… Nu te-nţeleg!

Mihai Eminescu se întoarse pe jumătate să privească chipul prietenului de la Viena. Socotea că glumeşte.

Dar în lumina viorie de înserare, obrazul lui Ioan Slavici era, grav, fără umbră de zâmbet. Un Ioan Slavici cu trei ani mai copt încă decât cel lăsat la Viena, curăţat de funinginea bărbii, ras, tuns, pieptănat, bine îmbumbiat în strai, chibzuit şi vrednic fecior al Lenii Savului din Şiria. Cumpătat tânăr, pentru care viaţa nu-i nebunie şi tristă şi goală, nici vis sarbăd, nici glumă. El îşi rânduia gândurile despre viaţă, părerile despre oameni, ca ulcelele şi talerele smălţuite într-un blidar de casă gospodărească. Cele ciocnite treceau la gunoi; cele tefere intrau la rând, frumos scuturate de colb, potrivite după mărime şi preţ.

— Aşadar socoteala ta e aceasta, Ienciule? Te dor bătăturile, eşti pesimist… Ai cumpărat un leac de la spiţărie şi te-ai tămăduit – ai scăpat şi de pesimism. Ar fi prea ieftină treabă! …

— Nu asemui durerile mele, cu durerea de bătături… protestă Slavici. Am suferit mult. M-a doborât atunci durerea şi nimicnicia mea…

— Înţeleg… Numai că nu durerea şi nimicnicia ta, Ioane, pot fi singurele pricini ale pesimismului. Nici izolarea în care te simţi şi care nu mă cruţă nici pe mine, poate încă mai mult. Îmi pare că te duce la asta, dacă te duce, o pricină în afară de trecătoarele tale necazuri… Durerea şi nimicnicia lumii, a vieţii în strâmbele ei alcătuiri de azi. Ceva peste capul tău. Ceva mai general omenesc. Mai puţin egoist şi personal. Sunt gheboşi foarte puţin pesimişti. Gheboşi, orbi, mişăii din mahalaua calicilor, ciobanul fără cămeşă din povestea fericitului…

— Atunci, fiindcă ai adus vorba, pot spune că te-am găsit şi eu de o săptămână, fericit ca acest cioban din poveste, fără cămaşă…

— Te poftesc! se supără poetul, îngroşând vocea teatral. Cum îţi permiţi să-mi bârfeşti zestrea? Au n-am eu atâtea cămeşi de le-am pierdut numărul?

— Ba ai, ai! Eu le-am numărat şi mult m-am mirat. Le-am numărat şi le-am dat la spălătorească. Ai şase, cu asta de pe tine şepte…

— Precum vezi, nu-mi rămâne nici privilegiul ciobanului. Mă încurc în prea multe cămeşi. Noroc c-ai venit tu să pui rânduială! … Mi-ai izvodit zestrea, pentru care ispravă îţi mulţumesc… Dar te-ai smintit o ţără cu logica… Sunt ciobanul cel fericit fără cămeşă din poveste, am cu toate acestea şapte cămeşi… Cum vine vorba?

— Vorbesc în imagini… Aşa, o comparaţie, un fel de formă mai literară…

— Aha! Un fel de formă mai literară? Păstrează forma mai literară pentru paginile Convorbirilor şi pentru prelegerile Junimei, frate Ienciule, fiindcă are mare preţăluire acolo. Şi mie spune-mi gândul neted.

— Dacă ţii neapărat, să-l spun! … Te-am găsit voios şi ferice, în loc să fii mâhnit, acum când aveai mai mult drept

la pesimism ca oricând. La Viena, la Berlin, îţi stătea viitorul deschis înainte. Ţi-a mijlocit Maiorescu subsidii să-ţi asigurezi o catedră de filosofie, Universitate, nume, onoruri – le-ai dat cu piciorul! Te-ai îndestulat cu o slujbă prea neînsemnată pentru tine… Şi nu văd nici o urmă de căinţă şi de întristare… Te-ai schimbat. Le-ai dat toate pe nimic… Nu crezi?

Eminescu se opri să aprindă ţigara. În lumina chibritului din cupa mânei dusă la gură, se zări un zâmbet fluturând pe buze.

Iar zâmbetul stărui şi în glas când a zvârlit lemnuşul stins şi au pornit mai departe în noapte:

— Le-am dat toate pe nimic? … Apoi, frate Ioane, m-ai găsit voios şi ferice atât cât pot fi eu voios şi ferice, tocmai fiindcă am aflat un loc unde să le dau toate pe nimic. Unde să-mi vieţuiesc în tihnă nimicnicia. Dureri am avut, mai am, n-au să treacă… Adesea durerile ţi le pregăteşti singur. Ca osândiţii la moarte, care îşi sapă singuri groapa, înainte de a fi legaţi la stâlp. Aşadar nu aceste dureri, ale mele, nu ele înrâuresc judecăţile despre lume… Ţi se pare că sunt voios şi ferice, poate că sunt chiar dintr-un anume punct de vedere voios şi ferice, fiindcă aicea m-am împăcat cu mine, lăsând durerile la o parte… Aicea-i o lume sfârşită… Ca pentru mine! Se risipeşte în nimic… Te laşi cuprins de dânsa, să te risipeşti o dată cu dânsa în nimic.

— Şi lucrul? Caietele tale? Se împacă şi ele cu nimicnicia?

— Mi-au pus şi alţii întrebarea, Ioane! Îmi pare că au şi aflat singuri răspunsul, chiar dacă nu mi l-au spus aşa de neted, cum îţi place ţie…

— Hm… Mult aş vrea să cunosc cine-i nebunul ori prea înţeleptul care a fost în stare să găsească răspuns, unde mintea mea nu găseşte niciunul…

— Cine-i nebunul acela, n-are însemnătate… vorbi îngândurat Eminescu, întorcându-se cu amintirea la criticul vienez cu răsucite ciufuri de păr. Cum au aflat ei răspunsul, care a fost acel răspuns, e însă altceva… Lucrul, caietele

mele? Acestea sunt într-un fel o izbăvire… Sunt rostul vieţii celei adevărate pentru unul ca mine. Pentru ele am venit pe pământ. Spui lumii în care trăieşti durerea şi nimicniciile ei, de care adesea nici nu-şi dă seama. Eşti robit de legământul faţă de tine, s-o spui cât mai desăvârşit. Scormoneşti în ele şi în tine, ca să le dai la iveală zădărnicia din tine şi din ele… Plângi tu pentru lume, te cutremuri tu pentru lume… Eşti ca zugravii şi sculptorii călugări dinaintea Renaşterii, smeriţi şi plini de evlavie, care îşi adunau toată credinţa din ei pentru a zugrăvi o cât mai zguduitoare coborâre de pe cruce, o punere cât mai jalnică în mormânt… învăţau meşteşugul zugrăvelii; dar meşteşugul îl preţuiau numai fiindcă le ajuta să slujească o credinţă… Pe urmă, era greu să mai desluşească ei singuri, cât au slujit credinţa şi cât meşteşugul lor de fauri; cui se cuvenea partea cea dreaptă…

— Cam nelămurit, Eminescule!

— Da, cam! … Să ne lăsăm păgubaşi de o discuţie unde orbecăim amândoi prin întuneric.

Era o încheiere scurt retezată, nemulţumită.

Ioan Slavici o trecu pe socoteala întunericului prin care păşeau acum. Luă aminte grijuliu, la drumul strâmt, şerpuit în făgaşuri negre, presărat de cioate şi gropi. Mihai Eminescu înţelesese însă a mai pomeni şi despre altceva încă. Mai ales acel altceva. El se gândise îndeosebi la întunericul din ei; la acele firide ale cugetului, despărţite şi răzleţite de vor fi fost vecine vreodată, unde fiecare îşi pipăie calea spre altă ieşire, la altă lumină. Îl încerca o rece mâhnire.

Prietenul de la Viena şi de la Putna, tovarăşul de la România Jună şi din atâtea plimbări de noapte când aşteptau trâmbiţa să sune Tagwache în crepetul zorilor la cazarmă; acest tovarăş îi era în multe, din ce în ce mai îndepărtat. Nemăsurat mai aproape de inimă, i-au sunat tânguirile cu suspin de cimpoi ale lui Martin Groth, uşierul Agenţiei Române din Berlin. Izvorau din necazurile unui om

simplu şi obidit, fără altă zare înainte. Dar nu se potriveau nicidecum unui tânăr miruit cu harul scrisului, ca Ioan Slavici. Poate de aceea, în trei ani de despărţire, de câte ori a avut şi el o bucurie ori o suferinţă de împărtăşit, nu adresa lui i-a venit sub condei pe plicul răvaşului. L-a căutat pe Chibici din Revna, şăgalnicul Pepelea, măcar că nu-i unea vreo geamănă soartă scriitoricească. Şi nici pe departe în dezbaterile cu Ienciu a Lenii Savului nu simte plăcerea discuţiei cu temutul, cu ciudatul critic vienez, care îl hărţuia numărându-i contrazicerile, se bucura să-i răstoarne cu o drăcească voluptate credinţele tinereşti; dar îi ajuta să citească în el, îi întărea mângâietoarea conştiinţă că nu se află singur pe lume, că aiurea şi aiurea, alţi fraţi de destin, pătimesc, nădăjduiesc, cad şi se ridică la fel cu el. Îl prenumărase în cugetul său şi pe Ioan Slavici printre aceştia. Cum au dat ochi, din cea dintâi zi, s-a des-trămat o perdea. Se prenumără fără îndoială şi el. Însă nu printre cei cu suflu răscolitor, mistuiţi de-o dogoare lăuntrică, meniţi să lase urme adânci într-un veac. Mereu grijile sale mărunte. Mereu mărunţele sale chibzuieli şi socoteli.

Acum îi piaptănă slova istorioarei sfătoase Popa Tanda pentru Convorbiri, acum împarte cu el odaia la balamucul Trei-Sfetitelor; dar mai nestânjenită e prietenia cu Vasile Po-gor, cu Miron Pompiliu, Bodnărescu sau Lambrior. Poate că prea mult ori prea puţin cere el de la un om şi îndeosebi de la un prietin. Poate că-i o meteahnă din născare, să se strângă în capace de scoică, faţă de cei care înainte de toate îşi chivernisesc cu prea multă chibzuinţă viaţa pământească. Păşeau alături într-un întuneric şi nu-şi mai aveau nimica de spus. Pâlpâiau slabele lumini ale târgului înaintea lor şi nu-i chemau spre aceeaşi lume. Oare vine domnul Maiorescu, sâmbătă?

Sâmbăta-i mâne. Cel mai apropiat mâne.

El ar fi vrut să vină domnul Maiorescu, ministrul, cât mai târziu şi mai rar, ca să-i simtă cât mai puţin privirea de rece mustrare. Se ştia vinovat şi nu-i ispăşire mai cruntă pentru

o vină decât tăcerea care te cruţă. Mâna întinsă ca şi cum nimic n-ar fi fost. O iertare înaltă, gheţoasă, zâmbetul de atotştiutor mandarin.

Aşa îl primise domnul ministru Titu Maiorescu, fără să-i pomenească nici un cuvânt despre scrisorile, despre telegramele, făgăduielile şi subsidiile trimise la Berlin. Îl „ierta”, măcar că-i înşelase aşteptările. Dar cu ce olimpică răceală îl cruţase de orice explicaţie! Primirea lui Vasile Pogor mai puţin solemnă şi oficioasă, mult mai prietenească şi mai spontană, altfel l-a încălzit. Omuleţul cu umerii strâmţi şi cu ochii de păcură a zvâcnit în prag, a bătut din palme pentru dulceţi şi cafele, a poruncit slugilor să-i descarce lada cu hârţoage şi să-i pregătească odaia de mosafiri, s-a întors apoi să se tolănească pe divanul cu multe cultuce şi perne sub şale, a răşchirat picioarele cocoţate pe măsuţa de trandafir şi de zece ori s-a sucit şi s-a învârtit, zvârcolindu-se de râs. Aferim! Afla nemaipomenit de plăcută ispravă. Doctorat, diplomă acade-mică şi catedră? Dar numai în mintea lui Titu Maiorescu, doctul docţilor, pedantul pedanţilor şi belferul belferilor, putea să clocească asemenea năpăstuiri pentru un poet. Nu mişună caracuda Junimii de belferi cu diplomă academică? Nu se mârâie unul pe altul ca să-şi smulgă osul unei catedre universitare? Care va să zică poetul Epigonilor, al Venerii şi Madonei, poetul Florii albastre, s-a ţinut tare? N-a gândit ca doctul docţilor şi pedantul pedanţilor? A venit să-şi trăiască viaţa de poet, fără mofturi şi diplome, fără râvniri la onoruri – aferim lui! Numai mutra lui Maiorescu voia să i-o vadă, neapărat, Vasile Pogor. Se zvârcolea răsucindu-se între perne, amarnic de înveselit la închipuirea acestei mutre.

Şi fiindcă unui îndrăgostit de cărţi vechi şi hrisoave îi stătea bine între cărţi şi hrisoave, Vasile Pogor, fecior de fost mare vornic, fruntaş cu mare trecere în protipendada Iaşilor şi în lumea politică, în trei zile i-a adus mosafirului numirea de bibliotecar.

Domnul Maiorescu a tăcut şi s-a supus. Mai tace şi acum, după aproape două luni, netezindu-şi barbişonul de mandarin cu o superioară îngăduinţă pentru dezmoşteniţii vieţii şi pentru năucii de tagma lui Vasile Pogor, care le ţin hangul. L-a judecat. I-a lipit o etichetă. Poetul face cinste Junimii. Omul e de mai puţin folos Junimii. Nu-i înarmat pentru bunurile şi onorurile pământeşti. Nu-i pregătit dregătoriilor politice şi universitare, ca un Iacob Negruzzi, ca un Xenopol şi Ganea, chiar ca puzderia caracudei mărunte.

— Oare vine mâine domnul Maiorescu? – a întrebat încă o dată Ioan Slavici.

— N-avea grijă. Dacă a însemnat în calendar ziua de mâne pentru Junimea, vine neapărat, Ienciule! … Nici cutremurul de pământ, nici potopul, nu l-ar face să-şi strămute o hotărâre. Nici chiar schimbarea guvernului…

— E un om care ştie ce vrea! … Îl admir.

— Da. Te-nţeleg, încuviinţă scurt, Eminescu. Te înţelege şi el pe tine. Sunt sigur.

Se apropiau acum de marginea oraşului, printre colibe de mahala, cu negre umbre în întunericul negru. La stânga, pe dealul Cetăţuiei, se zărea un foc, cu mari vâlvătăi de pară. Ochii erau chemaţi fără voie într-acolo.

— Hai să vedem cum arde… vorbi Eminescu.

Ioan Slavici se împotrivi:

— Întârziem!

— Ai dreptate! Întârziem.

Era o părere de rău în glasul poetului.

Ar fi dorit un altfel de tovarăş, cu mai puţină grijă de întârzieri şi cu un program mai puţin neclintit.

Colibele, magherniţele şi cocioabele măhălălii se înteţeau. Mârâia un câne. Mugea o vacă. Se auzea un strigăt răguşit: „Die, boală! Care-i acolo? …” Tremurau singuratece şi fumegoase lumini de felinare.

Mihai Eminescu îşi aminti altă întoarcere, în alt oraş, în altă tovărăşie, într-o noapte de iarnă cu neguri după o zi cu

soare sclipitor în nămeţi. Grăbi pasul. Pe urmă gâiidi că-i o zădarnică nerăbdare, fără nici un rost.

N-avea pentru cine grăbi mersul; nimica nu-l aştepta.

— Să iau un pachet de tutun, Ienciule.

— Bine… Eu merg mai încet. Dar nu întârzia…

Era o crâşmă scundă, cu fânar în faţă, cu flacără gălbuie de lampă înlăuntru. În geam, pe-o hârtie străvezie, se citea cu litere strâmbe: Must dulce. Tulburel de Pâhneşti.

Mihai Eminescu intră, aşteptă restul rezemat de tejghea, sub cununa de covrigi uscaţi.

La uşă, i-au făcut loc să iasă, doi oameni. Unul mai gros şi înalt, în strai de şiac şi eu pălărie lată, grăi:

— Ia-n treci tu înainte Zahei şi vezi ce-i cu odăiţa noastră! … Dacă nu-i goală, ne-om lăsa păgubaşi… Întreabă dacă o adus jupânul ori nu pastramă, cum ne-a fost vorba?

Celălalt, slab şi deşirat, cu o cuşmă brumărie pe ochi, a păşit pragul să cerceteze. Zdrahonul în strai de şiac se uită la trecătorul străin.

Numai o clipă întrezărise, în bătaia felinarului, chipul lui Eminescu, palid, îngândurat, visător. Un drumeţ ca toţi ceilalţi, nici mai înalt, nici mai mărunt; nici mai umil, nici mai sumeţ. Nimic nu-l deosebea de alţi oameni care veneau din întuneric şi se întorceau în întuneric: gloata de noapte a uliţei mărginaşe.

Dar fără o lămurită pricină, îi plăcuse faţa, ochii, privirea necunoscutului. Se întoarse şi Eminescu din vârful privalului, să mai cate o dată la omul voinic, din uşa de crâşmă pogorâtă în josul uliţei, ca o uşă de zămnic subpământean.

— Haide, bădiţă Ioane, că nu-i ţipenie! … Şi-o adus jupânul cumplita pastramă! … strigă glasul dinlăuntru.

— Iaca viu, Zaheiu, feşteleu, pân’ ce nu-i striga valeu! mugi cel numit bădiţa Ioan.

Eminescu se simţi încă şi mai singur lângă prietenul Slavici, când l-a ajuns din urmă. Tânjea după hanurile şi olacurile pribegiilor din juneţea dintâi, după oamenii acelor

locuri şi timpuri, după ulcelele de lut, după pastrama sfârâită pe cărbune şi după cobzarii bătrânelor cântece. Ioan Slavici călca mărunt, din piatră în piatră, ca mâţele care-şi feresc blana de colbul drumului.

Se schimbase treptat şi faţa măhălălii. Treceau pe-o uliţă ovreiască, în tristeţea ei tainică şi sfâşietoare de vineri sară.

În dosul obloanelor pe sfert lăsate, se zăreau sfeşnice de alamă cu şapte braţe, paturi pregătite cu uriaşe perne de puf, mese sărăcăcioase, o mamă cu pruncul la sân. Lângă uşi, scăunelele bătrânelor cu peruci negre şi cu mânele în poală. Bătrâni cu sfredelul părului răsucit de-a lungul urechilor; şaluri vărgate, cornul de rugăciune prins în frunte… Se încrucişau cu fete pomădate şi spoite, ţinându-se la braţ cu juni gătiţi, rostindu-şi dragostea poate, în graiul lor. Suflau mi-rosuri de peşte şi de murături, de băcănie şi haine vechi, de chiclazuri ieftine şi de mere putrede. Se hârjoneau copiii despoiaţi pe sub bolţi. Mieuna un pui de mâţă a foame; scâncea un pui de om. Se prelingeau umbre în rantii largi pe lângă ziduri umede, strâmbe, gălbii.

Era o altă faţă, o altă lume a Iaşilor; o altă mizerie tristă şi apăsătoare.

Mihai Eminescu la dânsa gândea, pentru a-i face loc în paginile caietelor din sertare. Ioan Slavici rosti:

— Mâne-sară, am să-i spun… Domnule Maiorescu… Adică mai bine: excelenţă…

II

— Aaa! a făcut ofiţerul cu breton pe frunte şi cu musteţi de palicar.

— Aaa! a făcut scoborâtorul scăpătat de familie boierească, răsucindu-se-n jâlţ.

— Aaa! a făcut cucoana ciupită de vărsat, agitând mânuşele de dantelă fără degete, sub pelerinuţa neagră cu mărgele de sticlă.

A fost un „aaa!” pe trei glasuri, îndată amuţit şi îndată schimbat pe trei priviri de adânc înţeles.

Locotenentul bas s-a uitat la urmaşul de viţă nobilă, bariton; amândoi la văduva de profesor, ciupită de vărsat şi soprană.

Şi au zâmbit acru-amar-oţărât.

Niciodată stăpâna casei nu ieşise atât de sprinten voioasă în întâmpinarea cuiva. Niciodată nu i se înecase vorba aşa, înfăţişându-le un nou oaspe.

Mihai Eminescu a ales scaunul cel mai dosit, între clavir şi etajere de cărţi. Ioan Slavici, Miron Pompiliu şi Samson Bodnărescu s-au aciuat cu genunchii la gură, pe margine de divan şubred în teluri şi pe jilţuri prea scunde.

Doamna Veronica Micle a rămas în mijlocul salonului, în rochia verde, frământând nervos o lată panglică de cingătoare. Cerca să-şi potolească tremurul buzelor. Întreba oglinda dacă i-a pierit năvala fierbinte din obraz.

De-un ceas îi aştepta; îl aştepta. Era pregătită. Şi într-o clipă s-a năruit stăpânirea mult cugetată, învăţată în aceeaşi oglindă.

Stătea ca o şcolăriţă sfioasă – cum n-a fost ea nici când purta fustă scurtă şi coadele împletite pe spate – stătea învăpăiată la faţă, pierdută, şovăind sub privirile ascuţite ale obicinuiţilor invitaţi de la sindrofiile sale literare. Deodată salonul i-a părut mic, întunecos, meschin; mobila tărcată; mosafirii ceilalţi vulgari şi ridicoli ca personajele unei netrebnice comedii; fotografia soţului strâmbă în perete. Ce căuta bărbatul acesta cu barba câlţoasă şi guler larg de-mprumut, fotografia aceasta mărită, în locul cel mai arătos din perete?

S-a biruit însă. Nu în van eleva de odinioară jucase cu succes dramă şi vodevil pe scenă, la serbările Şcolii centrale. S-a biruit mişcându-se în foşnet plutitor spre taburetul său. Cu o uşoară rotire din vârful nevăzut al pantofului, a înfoiat coada rochiei lungi s-o cuprindă ca o floare involtă când se aşează jos. A înclinat gâtul pe-un umăr şi a privit răsfăţat pe sub gene, lămurind oarecum o tainică nelinişte şi ameninţând cu degetul ridicat:

— Eram supărată că aţi întârziat, domnii mei. Şi mă gândeam ce pedeapsă aş putea inventa…

Piatra verde a inelului din deget scânteia ca ochiul de libelulă.

Slavici se uită mustrător la Samson Bodnărescu. Din pricina lui au întârziat.

Mai întâi Bodnărache, intendentul balamucului lor, nu-şi găsea butonul de la guler; mai apoi s-a întors de la uşă să transcrie a treia oară o poezie de trei ori prefăcută şi pitrocită, fiindcă îi părea din cale afară de limpede, prea ca un stih de abecedar. Cum să nu întârzie cu asemenea oameni suciţi?

Doamna Micle nu-i lăsă însă timp să dezvăluie asupra cui apăsa vina. Clătinându-şi buclele aurii de-a lungul gâtului gol, alb şi rotund, clincheti uşor:

— Dar nu mai este nevoie de nici o pedeapsă. A venit de la sine. Ascultam o traducere din Victor Hugo: o admirabilă traducere…

— Exageraţi, doamnă! … protestă basul în uniformă de dorobanţ cu breton şi musteaţă de palicar, făptaşul care mai ţinea încă în mână foile măreţ caligrafiate de furierul companiei.

— Nu exagerez de loc. Repet, domnule locotenent: o admirabilă traducere! … Iar dumneavoastră, domnii mei, întârziind, aţi rămas lipsiţi de această plăcere.

— Adică noi v-am întrerupt, după cât înţeleg? … Apoi nu, doamnă! Apoi nu, domnule locotenent! … Vă rog să amânaţi pedeapsa pe altă dată şi să urmeze lectura…

Luase cuvântul, în numele tuturor, Miron Pompiliu, încreţindu-şi fruntea şi ridicând sprincenile într-o aşteptare atât de încordată, încât nu mai încăpea îndoială pentru nimeni că singură această dorinţă l-a purtat prin vânt şi prin ploaia de afară: să asculte traducerea din Victor Hugo, recitată de locotenentul cu musteţi de palicar.

Militarul împăturea foile, exagerând la rândul său o prefăcută modestie:

— Nu fiţi ironici, domnilor! Era o simplă încercare de diletant… Nu merită cinstea să fie auzită de dumneavoastră, scriitori cu vază din cercul Convorbirilor.

— Hm! strâmbă acru din buze cucoana ciupită de vărsat.

— Hm! exclamă din nou, cu amar înţeles, urmaşul scăpătat al neamului boieresc, răsucindu-şi de la unul la altul obrazul îngust, strâns cu uşa, lipsit de bărbie şi terminat într-un ciuf rar ca o scamă roasă de molii. Hm! Asta se cheamă: faire bon coeur contre mauvaise fortune, mon pauvre ami!

Miron Pompiliu, străin de asemenea subtilităţi, stărui hotărât:

— Ba nicidecum, domnule ofiţer! De unde mă scoţi dumneata scriitor cu vază? Eu trec mai mult drept o ţâră de comandir al caracudelor la Junimea. N-ai deci a te teme. Nu spargeţi bunătate de lectură pentru noi…

El vorbea ca despre spartul horei, la dânsul acasă, în Şteiul Bihorului, când dau năvală flăcăii din alt sat cu gânduri vrăjmaşe.

Se întoarse către Veronica Micle şi adăogi galant:

— Onorată doamnă, apelez la autoritatea matale. Ordonaţi, dacă eu n-am trecere.

Stăpâna casei, aşezată pe taburet, cu degetele împreunate pe genunchiul piciorului adus peste picior în rochia largă, se execută cu gingaşă graţie:

— Mă fac ecoul dorinţei generale, domnule locotenent. Nu ne puteţi refuza! …

Ea binecuvântă împrejurarea. Lectura îi lăsa timp să se reculeagă deplin. Risipea stinghereala dintre cele două tabere de invitaţi.

— Atunci să urmez… se resemnă locotenentul, înclinându-se cu mâna la inimă, ca un sclav gladiator gata să coboare în arena leilor şi să meargă la moarte, fiindcă aşa e porunca neînduplecatei tirane. Strofa a treia…

Urmaşul de neam nobil şi scăpătat, socotind că tabăra sa se află pe cale de a recuceri terenul primejduit de

uzurpatori, izbucni scoţând din gulerul scorţos bărbia fără profil:

— O! Mais non! Mais non, mon cher ami! Il faut recommencer… Nu-i aşa domnilor? Nu-i aşa, doamnă? De la început… Ori tot, ori nimic!

— Fără îndoială… Desigur., aprobă doamna Micle, cu gândul în altă parte.

Locotenentul se ridică în picioare. Îşi netezi bretonul cu latul palmei, mustaţa de palicar cu degetele gălbejite de tutun. Tuşi, îşi drese glasul profund, făcu un pas şi depărtând foile pe măsura unei foarte înaintate faze de presbit, purcese a declama:

O! câţi marinari, o! câţi căpitani, Care-au pornit voioşi spre depărtaţi limani…

Veronica Micle asculta cu ochii micşoraţi, privind în gol, legănând genunchiul mic în palmele mici împreunate pe mătasea foşnitoare de peruzea. Apoi, nesimţit, înălţă pleoapele la ungherul unde Mihai Eminescu nu mai dădea nici un semn de viaţă.

Rezemat într-un cot de marginea etajerii, poetul părea străin de tot ce se petrece în juru-i. Fără îndoială că nimic n-auzea. Fără îndoială că nici nu-i simţea acum privirea dezmierdându-i fruntea boltită cu duioşie, ca uşor materiale degete risipind şuviţele de păr la o parte, risipind norii posomorâţi din ochi; aşa cum se văzuse ea făcând în închipuire; aşa cum se împlinise în sfârşit ceasul să-l aibă aproape. El nu simţea. El nu surâdea dezmierdării trimisă pe sub gene. Era o visare? Era un dispreţ în împietrirea aceasta?

Poate că a săvârşit neiertată greşală când i-a trimis invitaţia. Poate că s-a bucurat înainte de vreme când primind alaltăieri răspunsul, de zece ori l-a citit, l-a învăţat pe de rost şi l-a strâns la piept, de-l are viu în ochi până la fiecare virgulă şi arcuire armonioasă de literă. L-a chemat. – ce nesocotinţă! – l-a chemat s-o cunoască în adevărata ei viaţă, lipsită de poezie şi împotmolită în searbăda sa

deşertăciune provincială. Ce înseamnă pentru dânsul această mizeră adunare? Odată, la Viena, îi pomenise despre ceaiurile de la Frederica Bognar. Actori de la Hofburgtheater şi Operă, pictori şi critici, cei mai străluciţi poeţi ai Vienei, cele mai frumoase femei, cele mai vestite nume. Aici, ce găsea? Un bătrân scăpătat care cutreieră casele invitându-se la ceaiuri, dacă nimeni nu-i invită la mese, pe măsură ce i se închid alte uşi mai simandicoase. O văduvă de profesor umblând cu iscoada de colo-colo. Un locotenent de dorobanţi chinuind versurile lui Victor Hugo. Încă doi bărbaţi şterşi, între două vârste, muţi şi surzi când ajunge vorba la literatură. Şi îndeosebi casa, salonul acesta cu mobile corcite de bazar oriental şi ieftine imitaţii de stil occidental; covoare roase până la urzeală; un Beethoven de ipsos; tablouri de bărbierie; oglinda împâclită. Cum de nu şi-a dat seama până astăzi cât de împâclită e oglinda cu rama ei banală de lemn poleit?

În apa înceţoşată toate se văd tulburi, vechi şi spectrale, înecate, cenuşii, ca viaţa ei de doi ani jumătate, ca viaţa ei de totdeauna.

Oare acestea le-a pătruns, le-a judecat şi le-a osândit el, de-i atât de întunecat şi străin?

Acum trei sări, la teatru, când a zărit-o întâia oară în lojă după atâta vreme, nu şi-a mai desprins ochii. Se ridicase cortina, se făcuse întunerec în sală, dar privirea lui arzătoare n-o părăsea. Îi zvâcneau bătăile inimei. Venise. N-o uitase. Nimic încă nu era pierdut. Îi ascultase chemarea de atunci. „La Iaşi ai să vii, nu-i aşa? …” El a clătinat din cap cu neîncredere.

Era la micul restaurant din Viena cu zugrăveala viorie, cu pendulul lenevos din perete şi cu pisica gri dormind pe scaunul de lângă sobă… A clătinat din cap, n-a făgăduit, şi totuşi venise; iar privirea îi spunea stăruitor că pentru dânsa venise. Ce s-a întâmplat nou şi rău, de trei seri încoace? Adineaori, în prag, s-a înclinat ceremonios, i-a sărutat mâna cu buze reci, s-a răzleţit în locul cel mai

ascuns şi o singură, o singură dată n-a mai cău-tat-o cu ochii. I s-au adâncit cearcăne sub pleoape. I s-a ivit o cută necunoscută între sprincene. Nici glasul nu i l-a auzit. Pentru o astfel de întâlnire se aşteptau ei din noaptea cu vedenii în ceaţă, din seara cea din urmă a lor la Viena?

O podideau lacrimi. Mulţămea cerului că lectura durează şi că nimic încă n-o sileşte să vorbească, nici să treacă la datoriile de doamnă a casei. Ar observa toţi cum îi tremură glasul, cum îi tremură mâna.

Locotenentului cu musteaţa de palicar îi tremura şi lui glasul, îi tremura şi lui mâna care ţinea la depărtare de-un stânjen, albele foi pătrate. Dar el era cutremurat de-o nevinovată şi nobilă emoţie; de sacral fior al artei!

În mâna stângă se clătinau hârtiile ca o batistă fluturată pe ţărm la plecarea corăbiilor; cu arătătorul mânei drepte arăta pe covorul din mijloc o nevăzută privelişte pe care el o trăia dureros.

Poate că ochii altora, prozaici, desluşeau acolo numai florile decolorate, arse de scrum şi destrăмate pe alocuri, dintr-un caramaniu mai mult ori mai puţin autentic. La picioarele sale, pentru el, altceva însă se desfăşura în cadenţa silabelor din strofele lui Victor Hugo:

Maint joyeux cercle, assis sur des anercs rouillées, Męle encor quelque temps vos noms, d’ombre couverts, Aux rires, aux refrains, aux récits d’aventures, Aux baisers qu’on dérobe ŕ vos belles futures.

Tandis que vous dormez dans les goëmons verts!

Acolo deci, se aflau adunaţi roată aceşti tovarăşi ai „o! marinarilor, ai o! căpitanilor!” aşezaţi pe ancore ruginite să evoce numele celor înecaţi în ocean, să îndevălmăşească profanând asemenea nume cu refrenele cântecelor, cu peripeţii de aventuri uitate, cu sărutul furat logodnicelor, în vreme ce „o! mateloţii, în vreme ce o! căpitanii!”, dorm legănaţi de talazuri pe patul lianelor verzi, în fund de ocean, în fund de ocean! … Înduioşat de propriul său glas, locotenentul de dorobanţi părea şi el gata să se prăvale pe

scaun ca pe-o ancoră ruginită şi să izbucnească în suspine, spre aprobarea doamnei ciupită de vărsat şi a urmaşului de neam boieresc, ferindu-se să înfrunte privirea proaspeţilor auditori.

Îşi închipuie această privire aspră şi critică, numai asupra sa aţintită, în batjocoritoarea neîndurare de judecată a îngâmfaţilor maieştri cu brevet de la domnul Titu Maiorescu, faţă de un amator necunoscut, lipsit de protecţie şi de încurajare, fără un singur vers tipărit, fără nici o speranţă de înaintare în grad.

Neîntemeiată bănuială! Şi vanitoasă iluzie! Vanitoasă, chiar în deznădăjduitul ei pesimism. Dintre mosafirii cei proaspeţi, numai Miron Pompiliu nu-l slăbea din ochi. Dar nu cu gând de a rosti cine ştie ce crud şi usturător verdict, pe care l-ar şterge doar o război cu armele şi cu martori, pe terenul duelurilor de la Copou. Ci, dimpotrivă, cu bunăvoinţa unui om de ispravă, deprins să afle totul minunat şi vrednic de laudă.

Ioan Slavici, inventaria amănunţit pereţii cu prea multe tablouri, etajerele prea încărcate de nimicuri, petele zugrăvelii neprimenite. Îşi chibzuia o părere despre stăpâna casei, după aceste semne de delăsare gospodărească şi de pospăite podoabe: panglicuţe, scoici-scrumiere, perne pictate, balerine de porţelan, miniaturi în rame subţiri, cutioare de lac chinezesc. Aici e treabă de-o jumătate de zi pentru scuturătură bucată cu bucată. Şi nu afla dovezi că se întâmplă minunea prea des. A plimbat furiş degetul pe masa de palisandru cu încrustări de sidef şi s-a uitat în zare. Putea să se iscălească. Se lămurise. Nu s-ar însura niciodată cu o poetă.

Samson Bodnărescu îşi ceroeta unghiile abătut, cinchit în jâlţul prea jos pentru el. Lui nu-i plăceau versurile pe acest calapod. Nu însă din vina tălmăcitorului. Era o răfuială mai veche, peste capul cu breton retezat pe frunte, al unui locotenent de dorobanţi.

Lui nu-i plăcea Hugo, Lamartine şi Musset, fiindcă nici Victor Hugo, nici Lamartine, nici Musset, nu descoperiseră taina adevăratei poezii. Prea spuneau pe şleau tot ce aveau de spus. Poezii limpezi ca paharul de apă, fără apă. Vezi prin ele. Vezi golul prin ele.

Bălan, ogârjit şi înalt, adus de spate, cu gâtul firav de vrej, arăta ca un pui golaş ieşit prea devreme din ou, cu ţeasta atât de subţire încât ameninţa să plesnească la cea mai uşoară atingere. Totuşi sub această gingaşă coajă, dospeau fumegoase şi sumbre inspiraţii: sabaturi de vrăjitoare şi surpări de lumi în trosnet de catapitesme; gnomii legendelor nordice ţupăind în peşteri macabre; Ofelii plutind pe putrede lacuri şi cavaleri fără cap călărind spre blestemate castele unde-i aşteaptă o iubită stafie. Astfel, soarta banală a o! mateloţilor, a o! căpitanilor, pierduţi cu bastimentele în naufragii de rând, nu-l mişcau de fel.

Aşa ceva se poate citi şi în gazetă după furtunile pe Atlantic. Nu-i poezie.

Mişcând picioarele lungi şi amorţite, îşi strămută privirea sleioasă de la unghiile degetelor, la Eminescu, să-i găsească o aprobare în ochi.

Dar Eminescu se uita în nimic, cu pleoapele pe jumătate lăsate, sprijinite în etajera cu albumuri şi cărţi. El îi adusese aici. El primise invitaţia doamnei Micle şi el aşteptase joia aceasta cu nerăbdare, pentru ca acum el să rămână mai absent decât toţi din salonul unde se află. Are dreptate Slavici! – recunoscu Samson Bodnărescu, marele intendent al balamucului de la Trei-Sfetitele. Acest Mihai Eminescu e un om oare nu ştie ce vrea. Tulburător poet; neînţeles om. Păcat! Secretul e să scrii poezii neînţelese şi să fii om uşor de înţeles ca toţi oamenii.

Locotenentul de dorobanţi sfârşi poezia cu un muget surd de valuri în amurg, aşa cum suna ultimul vers al lui Victor Hugo. Lăsă mâna să-i cadă desciolănată din cot şi roti privirea răpusă la auditor.

— Fain ai întors-o, cucul lui de Hugo! se bucură cu toată inima burlacul Miron Pompiliu din Şteiu, păşind de la locul său şi scuturând mâna dorobanţului să i-o smulgă definitiv din tunică.

— N-am avut dreptate? Nu-i admirabilă traducerea, domnilor? … întrebă Veronica Micle, întoarsă pe pământ din visări şi din întrebări, la datoriile sale de doamnă a casei.

Se adresase îndeosebi lui Slavici şi lui Bodnărescu, implorându-le din ochi o mărinimoasă încuviinţare. Aproape un îndemn la complicitate. Pleoapele băteau uşor pe luminile albastre cu o jucăuşă şi vicleană ispitire, spunând: „Faceţi aceasta, domnilor, pentru mine, pentru un nevinovat amator! Fiţi milostivi, domnilor, faţă de cei săraci cu duhul!”

Într-asemenea chip, voia poate să cruţe de umilinţa causticilor comentarii o nobilă pasiune poetică încolţită sub mundirul unui oştean; dar mai ales voia să înlăture o pricină de dezbin în modestul său salon literar. Amândoi convorbiriştii au înţeles. Şi fiindcă nu se aflau la Vasile Pogor, unde o astfel de lectură ar fi fost de mult curmată de strigăte şi bombardamente cu perne, amândoi s-au întrecut în laude de porunceală. Samson Bodnărescu a încercat chiar să aducă exemplul în sprijinul teoriilor sale poetice. Traducerea depăşea originalul. Aducea ceva nou. Mister! Aceasta cerea el poeziei. Mister!

Doamna Micle surâdea recunoscătoare, furată o clipă de femeiasca-i nestatornicie. Nu începeau rău ceaiurile sale, în cercul lărgit cu adevăraţi scriitori! Tinerii de la Convorbiri se vesteau de ispravă, fără mofturi şi ifose. Regreta că nu-i cunoaşte îndestul de aproape, pentru a-şi îngădui să le susure în ureche gândul ascuns şi şăgalnic:

— Are dreptate domnul Bodnărescu! … Tălmăcirea e atât de încâlcită, încât îndeplineşte cu prisosinţă condiţia de mister… Un mister, o cimilitură, i-ar părea acum chiar şi lui Victor Hugo.

Tabăra mai veche s-a mişcat îmblânzită în jilţuri şi scaune. Aşadar nu intrau domnii aceştia ca nişte uzurpatori? Ştiau

să preţuiască o frumuseţe; ştiau să admire.

Scoborâtorul din neam scăpătat îşi ciugulea puful mucigăit din bărbia care nu se putea numi o bărbie, plimbând faţa îngustă şi strânsă între uşi, de la unul la altul, pentru a lua cuvântul în numele tuturor:

— Hein? V-aţi aşteptat la aşa ceva, mes amis? … Limbă, suflet, talent! … Victor Hugo, leit… Şi unde mai puneţi că nu-i singura la părinţi… Anul trecut ne-a citit şapte-opt tot una şi una! … Mai ales Vigny, acolo se simte dorobanţul nostru la el acasă… Ostaş Vigny, ostaş traducătorul. Fraţi de arme, cimotii! Duceţi-l la Convorbiri, domnilor! Prezentaţi-l la Junimea, domnilor! C'est une trouvaille! … C'est un trésor!

Cucoana ciupită de vărsat întindea degetele cu jumătăţi de mânuşă, să capete foile pentru a-şi întipări mai adânc slova în minte.

Chiţcăia subţire:

— M-ai făcut să lăcrămez, locotenente! …

Locotenentul îşi ştergea fruntea de năduşală, dând dracului alinierea bretonului pomădat. Cu modestia victorioşilor se despoia de lauri:

— Nu eu, madam Lateş, nu eu v-am făcut să lăcrimaţi! … Victor Hugo! Al lui e meritul…

Chiar cei doi obişnuiţi surdo-muţi ai sindrofiilor literaroartistice, deprinşi să tacă şi să aştepte în stoică neclintire de stane sosirea ceaiului şi a feliilor de cozonac, erau cuprinşi acum de un nemaipomenit neastâmpăr. Articulau sunete scurte (acestea mai greu de tălmăcit în vreo limbă); ridicându-se şi aşezându-se la loc; dând din mâni să împingă îndărăt manşetele zvâcnite afară; scuturând din picioare să sloboadă burlanele creţe ale pantalonilor peste botinele cu gumă şi urechi, peste ciorapii albi de lână. Luau parte la o vuietoasă şi generală destindere. Când au intrat cei patru juni în salonul unde îşi aveau fotoliile lor, tabieturile lor şi dreptul lor de a piroti în tihnă la o căldură molcuţă, s-au temut că-i aşteaptă soarta

sobolilor din fabulă, izgoniţi de arici. N-a fost nimic. Scăpaseră de ameninţare.

Numai Mihai Eminescu nu se mişcase din scaunul ghemuit în cel mai întunecos ungher.

Urmaşul scăpătat de neam nobil, în aţâţarea entuziasmului voi să afle neapărat pricina acestei tăceri. Îşi scoase tabacherea din buzunarul redingotei verzui şi bătu cu degetul uscat în capac, ca într-o uşă, vestindu-şi intrarea:

— Mă duc să-l întreb, madam Micle… Ce nu i-a plăcut? De ce ne dispreţuieşte, le beau ténébreux?

Doamna Veronica Micle, exclamă:

— Vai, ce minunată tabachere! Îmi daţi voie?

Era o tabachere pe care de zeci de ori o mai văzuse în doi ani de când inaugurase ceaiurile sale literare, şi în doi ani niciodată nu i s-a părut mai deosebită decât orice alte tabacheri. Dar aşa, cu puţin tact, îl ţinea pe loc.

Scoborâtorul de nobilă viţă se îngâmfă în guler ca la o bruscă răsucire de resort. Trecu uşurel cu batista peste capacul lucrat în filigran, cum fac anticvarii când scot din vitrină o nepreţuită raritate. Suflă un fir nevăzut de colb şi prezintă odorul delicat, cu două degete:

— O adevărată piesă de arta, madam Micle. Argint rusesc coană Veranică; aur şi platină rusească.

— Suvenir de familie?

— Bien entendu! Un cadou primit de tata de la generalul prinţ Evghenie Nicolaievici Urusov, pe vremea lui Kisselev.

— Ştiu… Prietenul…

— Da-da! Prietenul cel mai bun al tatei.

— Şi aceasta vrea să fie o şarjă de cazaci, dacă nu mă înşel?

— Ai ghicit, coană Veronică. O şarjă de cazaci de Don, lucrată artistic în filigran de aur şi platină… Prinţul Urusov era comandantul unei divizii de cazaci de Don. Divizia morţii! … Ce vremuri, madam Micle! Ce oameni! Îmi aduc aminte când venea la noi cu Pavel Dimitrievici Kisselev,

contele, guvernatorul! … Ce partide de stos până la ziuă! Ce şampanie, ce cruşoane, ce castroane de icre negre! … Eram de şaptesprezece ani, îmi mijea mustaţa, abia căpătasem în-voire să intru în salon… Striga prinţul Evghenie Nicolaievici Urusov din uşă, la mine: „Lăscăruş, vino alături de batiuşca, să înveţi, copile, cum poţi face să-ţi surâdă în viaţă dama de pică! …” Şi zburau rublele! Cinci sute, o mie! Cinci sute, o mie! …

Veronica Micle întinse îndărăt tabacherea filigranată de argint rusesc. Zâmbea şi ea. Nu mai avea teamă că scoborâtorul fostului prieten al lui Urusov şi Kisselev va merge să pună necugetate întrebări poetului cufundat în stele.

Îi dăduse subiect de povestit pe toată sara, ca resortul unui mecanism, care, odată pornit, nu se mai opreşte până ce nu s-a desrăsucit tot arcul.

De la acele lecţii de stos, din timpul ocupaţiei ruseşti, se trăgea scăpătarea de mai târziu, moşiile părăduite, casele scoase la mezat de zarafi, napoleonii şi galbenii aruncaţi pe postavul verde al mesei – cinci sute! o mie! cinci sute! o mie! – până ce-a ajuns să dea târcoale ceaiurilor şi sindrofiilor de unde pleca aprovizionat pe două zile cu felii de cozonac. Nu-i surâsese de fel în viaţă dama de pică, sărmanului Lăscăruş!

Uşurată de-o grijă, doamna Micle îl lăsă să-şi urmeze istorisirile şi amintirile din epoca sa de glorie, pentru alţii. Ea se întoarse la datoriile de gazdă. Chemă servitoarea să aprindă lampa spânzurată în mijlocul tavanului şi să aducă samovarul Aprinse singură lumânările din sfeşnice; cele de la clavir.

Şi întârziind cu mica flacără între degete, când a ajuns la ultimul sfeşnic de lângă Mihai Eminescu, întrebă într-o învăluire a glasului care-i despărţi de restul lumii:

— Trist? Supărat? … Regreţi că ai venit?

Poetul înălţă ochii neguroşi:

— Ce vorbă, doamnă!

Îi spunea „doamnă”, după ce de atâtea şi atâtea ori o numise în gând şi pe foile de hârtie, numai: Verona, Vreona, Vanover…

— Atunci ce se întâmplă? Ce este?

Era aproape, prea aproape de el. Cu sânii rotunzi în cupele verzi de mătase, plecaţi asupra lui. Poetul purtă mâna lânced la frunte şi la ochi. Acolo se cuibărise tot răul: fruntea cu gândurile; ochii cu vedeniile înstrăinate.

Veronica Micle crezu că se plânge de migrenă, suferinţă aristocratică şi nume de aristocratică suferinţă de curând intrate în diagnosticul doctorilor ieşeni, deci foarte la modă. Şopti, cu dulcea blândeţe a prietenei de la Viena:

— Pauvre chčre tčte!

Apoi scăpă un ţipăt uşor, zvârlind ca pe-o viespe rămăşiţa chibritului aprins şi călcând-o repede cu piciorul. Cât a fost cu ochii şi cu gândul numai la el, flacăra îi ajunsese perfid la degete. Suflă în unghii, copilăreşte, râzând să-şi ascundă durerea.

— Hm! a făcut doamna ciupită de vărsat.

Dar n-a mai găsit glasuri s-o însoţească în cor. Locotenentul de dorobanţi corecta de zor pe genunchi cu plumbul, tălmăcirea unui vers după o subită inspiraţie. Urmaşul boierului scăpătat arăta acum lui Slavici, lui Bodnărescu şi Miron Pompiliu, ceasornicul de aur, mare şi dolofan ca o pătlăgică roşie, altă moştenire părintească salvată din gheara zarafilor. Pri-ponit în lanţ gros, ca ancorele corăbiilor pe a căror punte au plecat o! marinarii, o! căpitanii, ceasul căptuşit de uriaşe monograme în relief, era altă piesă de muzeu, cum încă nu mai văzuseră vreodată în viaţă cei trei convorbirişti.

Astfel, episodul de lângă clavir a trecut numai la răbojul văduvei cu îndeletnicire de ştafetă. Destul pentru o mai amănunţită cercetare şi folosire, când se va ivi timpul potrivit.

Servitoarea intră tăbârcind samovarul de torţi. Stăpâna casei încă o dată avu a-şi îndeplini misiunea de gazdă,

împărţind ceştile şi farfurioarele de porţelan, prăjituralele cu nucă şi feliile de cozonac; poftindu-şi mosafirii să servească singuri zahăr, lămâie şi rom. Ciripi o glumă, o scuză şi o întrebare plină de o cuceritoare atenţie pentru fiecare. Pe urmă se linişti, zâmbind, pe taburetul pitic; toate decurgeau în cea mai bună orinduială! Suspină ca după un greu examen trecut cu izbândă.

Putea, în sfârşit, să-şi toarne şi ei apa clocotită peste ceaiul parfumat, din robinetul samovarului de alamă.

Iar fiindcă avea ochiul ager şi mintea ager înclinată spre ironice observaţii, îşi întregea părerile asupra oaspeţilor întâia oară intraţi în casă, după chipul cum sorbeau fiecare băutura cu aburi fierbinţi. Slavici, tacticos, cu grijă să nu picure şi să nu zdrăngănească linguriţa, ciugulind fărâmăturile şi tipărindu-şi mereu mustăţile cu şervetul mic. Samson Bodnărescu muindu-şi tuleile galbene de pui golaş ca într-o vrăjită licoare, pregătită înadins de hârcile iadului pentru a-i vâlvori văzul să prefacă nevinovata şi cam plicticoasa, stânjenita sindrofie literară într-un lugubru banchet de strigoi şi schelete, precum se şade unui poet de negre, de fantastice şi fioroase inspiraţii. Miron Pompiliu trăgând ceaiul duşcă, până la fund, ca din ulcica de must, la dânsul acasă, la şezătoare, în Ştеiul Bihorului.

Ceilalţi, mosafiri vechi şi lihniţi, tăbărâseră pe feliile de cozonac îmbucând hulpav şi alegând dinainte cu ochii alt tain. Îmbucau şi înhăţau alte felii cu o prozaică strategie a foamei spre deplina scârbire a locotenentului de dorobanţi, care îi abandona acum cu ingratitudine, simţindu-se mai legat prin destin de tabăra cea nouă, a scriitorilor cu pitac de la Junimea, adevăraţii săi fraţi de arme.

De două ori îşi strămutase scaunul tot mai aproape de Eminescu. Tuşise, îşi netezise musteaţa de palicar, căuta un sâmbur de vorbă. Tăcerea poetului îl neliniştea şi îl durea, înţepat de un ghimpe neştiut până atunci, ca un fiu al muzelor recunoscut şi adoptat în sfârşit, căpătase pe dată slăbiciunea obştească a breslei.

Toată laudele câte îl copleşiseră cu atâta dărnicie erau înveninate de-o singură şi nepăsătoare abţinere. Le-ar fi dat pe toate, tocmai pentru cea care n-a fost rostită, deşi n-ar izbuti să spună de ce anume o preţuia el îndeosebi.

Tuşea, îşi apropia scaunul, era gata să ia locul gazdei şi să ofere cu ghiotura cozonaci, pesmeţi, rom, toate cuburile de zahăr, toate rotiţele de lămâie, pentru un singur cuvânt de balsam la rana cea nouă de sub stofa mundirului.

Mihai Eminescu însă tăcea. Tăcea, cum numai el ştia să tacă. Poate uitase că are o ceaşcă în mână. Poate nici nu-şi închipuia cum i-a venit şi de unde. Privea dincolo de porţelanul translucid, de ziduri şi de lume. Cerceta într-o nepătrunsă genună din el. Şi nimic nu-i ajuta să citească în semne ce nici nu sunt de citit.

De-o săptămână încheiată săvârşea mereu fapte în afară de orice sănătos cuget.

Acum abia le măsura în monstruoasa lor înlănţuire, se trudea să se scuture de ele. Tot aşa, în vis tulbure şi somn greu, vrei să te deştepţi şi să alungi vedeniile: prin somn îţi spui că nu-i viaţă de-adevărată, că e destul să deschizi ochii pentru a risipi arătările bezmetice, iar ochii nu se deschid; e destul să strigi pentru a rostogoli bolovanii înăbuşitori de pe piept, iar glasul nu se supune.

Într-adevăr, da, de-o săptămână încheiată săvârşea fapte în afară de orice sănătos cuget; trăia un vis hâd, purtat de rebele orcane.

În ziua de patru ale lunei, secretarul cel nou al Agenţiei din Berlin îl vestise că Şerban e pe moarte, cu mintea pe de-a întregul rătăcită. A scris căminarului acasă, rugându-l să tăinuiască ştirea celei ce se cuvine s-o afle cât mai târziu. În aceeaşi zi de patru ale lunei, după ce-a pus scrisoarea la poştă, o telegramă l-a anunţat că agonia sfârşise. Se mai închidea încă un mormânt peste încă un frate; cu o ultimă horcăială Şerban a trecut în lumea lui Ilie şi Iorgu. A trimis şi această veste la Ipoteşti.

A rămas apoi singur, în uliţă, în ploaie, cum s-a mai aflat tot aşa în toamna trecută pe străzile Berlinului, strângând altă telegramă în mână. Acum nu mai avea spre cine s-alerge. După Iorgu Em †; Şerban Em †… Creştea pomelnicul morţilor! Iar durere nu mai simţea. Niciuna. Numai o mare răceală. Un gol.

Zadarnic căuta să-şi aducă în amintire chipul fratelui mai mare, grijuliu şi ocrotitor, venit de la învăţătura lui de departe, într-o dimineaţă eu mult soare şi zăpezi, să-l scoată din temniţa isprăvniciei de Botăşăni. Drumul lor din acea dimineaţă, văiugile ninse, dârele albastre de sănii, mâna de frate pusă uşor şi cald pe umăr; – în zădar le chema toate.

Pentru toate acele amintiri era mort de mult acel Şerban, al acelor zile de atunci, care mai mijiseră o singură şi fugară clipă la Berlin, în cabinetul lui medical, înainte de despărţirea lor ultimă şi atât de sinistră.

În ochi se ivea numai un cap străin, descărnat, cu orbitele afunde, cu un spiriduş zvârcolindu-se în cartilajul gâtului, sub barba năpârlită şi slută. Un Şerban străin de el, strigându-i: „Să nu te văd… să nu te văd… să nu te văd! …”

Fost-a oare aceasta pricina răcelii din el? …

A mers înainte pe uliţă, în ploaie. A cetit un afiş de teatru. A păşit ca prin somn şi a cumpărat bilet. A tăinuit tuturor că-i murise un frate.

În seara de şapte noiemvrie era la teatru, cu ochii lunateci la loja unde se afla doamna Micle… Verona, Vreona, Vanover… În ziua de opt, ea îi scria un răvaş unde pomenea despre invitaţia la ceai literar, despre poemul vechi de atunci, Epigonii, despre poeziile lui tot aşa de vechi, făurite la Viena. Şi acum, după alte două zile, e aici. S-a împlinit o săptămână încheiată de când i-a murit un frate. Iar el în acest timp n-a lipsit de la teatru. Iar el în acest timp s-a grăbit să răspundă la invitaţia unei sindrofii literare, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ca şi cum nu s-ar fi adăogat încă un nume la pomelnicul morţilor săi… Şerban Em, †…

Şerban Em. †… Şerban Em. †… Nu se întâmplă ceea ce-ar crede poate moşneagul vienez cu părul adus în ciufuri demonice de ţap. Nu înseamnă că i-a ascultat cumva povaţa, că se adevereşte cumva profeţia lui. S-a lepădat de un frate mort, dar nu pentru caietele din sertar… Ci pentru o femele dintr-o lojă de teatru. Pentru ceaiul acesta… Pentru Verona, Vreona, Vanover…

O clipă, nici măcar o clipă în acest răstimp nu i s-a mai întors gândul la Berlin, la Şerban, sânge din sângele lui, viaţă din viaţa lui; încă o groapă închisă peste un frate… A râs, a vorbit, a fumat, a discutat şi a cutreieratcu Slavici dealurile Socolei şi Ciricului. S-a pregătit în după amiaza aceasta pentru un ceai literar, şi-a periat straiele, şi-a acăţat cravata în buton şi în cataramă cu înfrigurare de îndrăgostit, a transcris citeţ o poezie ca să nu vină cu mâna goală – poet aşteptat la un ceai literar. A târât încă trei oameni cu dânsul: balamucul întreg. E adevărat că toată vremea, vorbind, fu-mând, umblând, potrivindu-şi cravata, avea simţimântul nelămurit că a uitat ceva, că mai este ceva; ca o grijă pentru o lumânare pe care ai lăsat-o aprinsă acasă să-ţi dea foc hârtiilor; ca un neplăcut gând la o întâlnire hotărâtoare pe care ai pierdut-o, fiindcă ţi-a zburat din amintire ziua, ceasul, locul, omul – nu mai ştii despre ce era vorba. Peste aceasta cugetul îi luneca repede. Poate tocmai din această pricină, ca să alunge simţimântul nelămurit şi mustrător, a discutat mai mult, a fumat mai mult, a bătut mai neogoit străzile şi dealurile cu Slavici, fugind de-o confruntare cu el însuşi numai între patru pereţi, în singurătate. Şi abia când a păşit pragul acesta, de aici, abia atunci, printr-o neînţeleasă răsucitură a minţii a intrat în el conştiinţa spăimoasă că toate le-a săvârşit în vreme ce-i murise un frate; că nu s-a zbicit încă ţărâna pe-un mormânt şi că el se pregătise pentru un ceai literar, că a mers cu trei seri în urmă să se desfăteze la teatru, numai şi numai fiindcă nădăjduia s-o vadă; în sfârşit, într-o lojă pe Verona, Vreona, Vanover…

S-a cutremurat singur de această săptămână astfel trăită. Iar răsucitura de minte a răspuns mai absurd acuma în el. Îl înfiorase nerăbdarea s-o vadă mai grabnic. Pe scări chiar. Urcând scările chiar. Şi când stăpâna casei i-a ieşit înainte să-l întâmpine zâmbitoare şi emoţionată în uşă, i s-a părut deodată atât de îndepărtată şi atât de străină! … Ceva rece şi mort. Acum ea, Verona, Vreona, Vanover, era ceva rece şi mort.

Senzaţia aceasta a mai avut-o o singură dată la Viena. În cea dintâi primăvară de la Viena. Era o eclipsă de soare şi un copil se uita la cer printr-o sticlă afumată. I-a cerut şi el sticla. Copilul i-a întins-o râzând: „Vrei să vezi? E o curată blestemăţie. A căzut o felie din soare. Priveşte şi tu!” A dus sticla la ochi şi a privit. Un soare straniu, putred, palid şi mort. Un soare mâncat de vârcolaci. A îndreptat sticla afumată şi spre trecătorii din stradă. Oameni, copaci, case, primăvară dintr-o altă planetă, unde totul era straniu, putred, palid şi mort… Tot aşa îi apăruse şi ea în prag! Ca printr-o sticlă afumată, într-o rochie afumată, venind către el dintr-o lume unde totul e putred şi mort… I-a sărutat mâna ori nu?

I-a spus oare un cuvânt sau nu? Până ce-a ajuns în prag o vedea luminoasă, Verona lui din ultima zi cu sclipet de soare în dumbrăvile Wienerwaldului, când se scutura ninsoarea diamantină din ramuri pe umeri, pe gene, pe obraz.

Acum venise către el dintr-o lume despărţită de el cu un geam, opac, afumat, care transformă totul în arătări lugubre de altă planetă.

Aşa îi par toţi de-aici: salonul acesta, prietenii lui, necunoscuţii pe care întâia oară îi vede… Arătări lugubre printr-un geam afumat. Parcă aude râsul lui Şerban, dogit, zvârcolindu-se în cartilagiul beregatei. E mai tare hohotul acesta, decât râsul moşneagului cu îngheţatele lui povăţuiri. El e număr din gloată, biet număr din gloată şi alt nimic… Se află în casa femeii pe care o iubeşte şi deodată, şi de-abia acum şi abia aici l-a cuprins jalea pentru un frate mort.

Ce caută ceaşca aceasta în mână? A, da! E ceaşca de ceai în mâna unui invitat la ceai literar. A cetit, îi pare că a cetit cineva o poezie nesfârşit de lungă. Şi totuşi a sfârşit-o. Acuşi îi vine şi lui rândul să bage mâna în buzunarul hainei, să despăturească o foaie şi să declame stihuri. „Ha-ha – îi sună îa urechi râsul lui Şerban. Ai nevoie de un mort, de un strigoi, pentru bâlbâielile tale în versuri, cu morţi şi strigoi!” E chiar o poezie cu morţi şi strigoi… „Arald pe un cal negru”… Ha-ha! suna râsul lui Şerban Em. † E o poezie pe placul lui Samson Bodnărescu: „Priveliştea se stinge. În negrul zid s-arată venind ca-n somn lunatec, în păsuri line ea…” Scrşşş-scrşşş! crâşcâie râsul moşneagului cu zădarnicile lui învăţături îngheţate… Ha-ha! … Scrşşş-scrşşş! Se întrec, vor să se răpună între ele două râsuri deopotrivă lugubre. Scrşşş-Scrşşş! Ha-ha! N-are să scape de râsetele acestea nebune? … Ce fac oamenii aceştia de-aici? Ce caută el printre dânşii? … Povesteşte cineva. Tot un moşneag. Altul, cu faţa îngustă, ca strânsă între uşi, cu un puf mucigăit în bărbia teşită care nu s-ar putea numi o bărbie… Să asculte. E datoria lui să asculte. A fost până acum un necuviincios mosafir de ceai literar. N-a schimbat o singură vorbă cu nimeni. Parcă nu-i tot el acelaşi tânăr din saloanele doamnei Frederica Bognar; acelaşi din salonul Elizei cu părul de luminoasă beteală. A pierdut sufletul lui de atunci. Acum stă posac, uitat pe-un scaun, cu o ceaşcă uitată în mână. E datoria lui să asculte. E datoria lui să se întoarcă pe pământ…

Bătrânul în redingotă verzuie, istoriseşte în picioare, rezemat de-o consolă.

Puţin la trup, arcuit de genunchi ca foştii călăreţi, cu un deget acăţat în lanţul cel gros de ancoră al ceasului, îşi alege mereu o ţinută falnică, de falnic personaj la fotograf. Se cunoaşte ca acela e locul său când îi vine rândul să povestească. Şi se cunoaşte că e dreptul său, sfertul său de oră la sindrofia literaro-artistică, pe care îndeobşte nu i le uzurpa nimeni.

Purtând obrazul îngust şi scama mucigăită a bărbiţei de la unul la altul, în mişcări sacadate de cap-întortură, urmează oraţiunea mai de mult începută:

— Şi acu, ca să vedeţi în ce barbarie am rămas, am să vă spun, mes amis, întâmplarea doctorului Davila. Am auzit-o de la el, anul trecut; la Cozadini, când a fost aici cu procesul. C'est inouď! … Plecase de la Găeşti, o localitate a lor, în Muntenia, în ţinutul Dâmboviţei… Plecase cu trenul expres… Locomotivă, vagon de marfă şi un vagon clasa întâia… Trenul gonea nebuneşte. Treizeci şi cinci dacă nu patruzeci de kilometri pe oră! … Deodată, la fereastră, îi trece pe dinaintea ochilor o umbră şi tout de suite, fluierături, strigăte, locomotiva se poticneşte… Doctorul deschide uşa, sare jos… Ce se întâmplase? căzuse mecanicul de pe locomotivă, dacă mai este posibil una ca asta în altă ţară din lume! … Scosese capul să se uite la un tamazlâc de boi care treceau linia şi se pălise de-un stâlp de telegraf bătut prea aproape… Bum! Omul se afla lungit la pământ, leşinat – noroc de doctor! … Îl scutură, îl freacă, îl duc la o fântână şi îl scaldă cu vreo zece ciuturi de apă… Enfin, după două ceasuri on le ressuscite. Mais vous comprenez, nu mai era bun de nimic pe-o săptămână, le pauvre diable… Atunci, l'autre diable, le docteur, se cocoaţă el pe maşină, îşi pune mânuşile, dă drumul la aburi, învârteşte şuruburi şi manivele, haida-hai, în mai puţin de un ceas ajung la Titu… Et voila! Ce-i toată comedia asta cu trenuri exprese şi cu viteză nebunească de patruzeci de kilometri pe ceas, într-o ţară unde mecanicii cad de pe maşină şi unde doctorii sunt siliţi să facă ei pe maşiniştii ca să ajungă la destinaţie? … Momiţărim apusul! Mai avem… helas! … are să treacă multă, multă, apă pe Bahlui, până ce-om scăpa de carul cu boi…

În vreme ce povestitorul adunase toată atenţia auditoriului asupra sa, se ivise alt bătrân închizând uşa încetişor şi lipindu-se cu spatele de zid, în aşteptarea sfârşitului. Era coşcovit de spinare, ciolănos, bărbos, cu o redingotă încă şi

mai verzuie şi cu mânecele atât de scurte, încât lăsau să spânzure afară trei sferturi din tuburile manşetelor.

Mihai Eminescu purtă privirea de la el, la portretul din perete, apoi la Veronica.

Ce stranii şl ireale fantome înecate în neguri, văzute printr-un geam afumat!

Toate se petrec ca în fantasticele povestiri ale lui Teodor Amadeus Hoffmann. Toate poate nici nu aparţin vieţii de aievea.

Când bătrânul cu scamă de mucigai în bărbie a sfârşit istorisirea întâmplării, celălalt bătrân din uşă s-a mişcat bălăbănindu-şi mânele lungi, spre altă uşă închisă, din fundul salonului. Făcea din cap în dreapta şi în stânga, salutând mut mosafirii, fără să se oprească, păşind în vârful degetelor.

— Ştefan, mon ami, să-ţi prezint lume nouă! vorbi doamna Micle cu un zâmbet silit, săltând de pe taburetul pitic.

Profesorul Ştefan Micle se opri supus la comandă, ca un vinovat neîndemânatec prins asupra faptei. Născoci o explicaţie naivă, arătând degetele pătate cu verde, cu galben, cu roşu:

— Voiam mai întâi să-mi spăl mânele, Veronică, în odaia mea. Iertaţi, domnilor! Scuză madam Lateş… Vin de la laborator.

Mosafirii cei vechi nu păreau întru nimic miraţi de asemenea purtare, nici de scuzele cusute cu aţă albă. Ei îşi cunoşteau de mult omul. Întotdeauna profesorul Ştefan Micle se strecura în odaia lui, spunând că se va întoarce după ce şi-o spăla mânele, şi întotdeauna rămânea închis până ce se isprăvea sindrofia nevestei. Nu se împotrivea acestor inocente ceaiuri literaro-artistice, intrate în tradiţia Iaşilor. Nu împingea însă abnegaţia mai departe.

În tinereţe, feciorul de văduvă din Feleacul Transilvaniei îşi curmase stadiile din pricina sărăciei şi o vreme fusese ucenic de lăcătuş; mai târziu, la 48, trecuse prin temniţile împărăţiei; aici, îşi cucerise catedra universitară până la

rangul de rector cu grea muncă şi biruind multe vrăjmăşii – îl călise astfel prea îndestul viaţa. Nimic nu-l mira. Nimic nu-l indigna. Nimic nu-l înfricoşa să dea îndărăt.

Dar să ia parte la o sindrofie literară, să asculte poezii şi muzică de clavir, de vioară şi flaut, cum se înjghebau în casa lui lecturi sau concerte în fiecare joi, era un eroism peste puterile sale.

— Domnul Ioan Slavici… Soţul meu.

Veronica flutura braţul cu mâneca bufantă, făcând să scânteie piatra verde a inelului ca ochii de libelulă. Zâmbea numai cu buzele, fără ca zâmbetul să-i dureze şi în ochi, dintr-o datorie de gazdă obligată să fie voioasă, oricât de puţin plăcute s-ar ivi împrejurările. Zâmbea deci numai cu buzele, târându-l de braţ mai departe.

— Pe domnul Bodnărescu îl cunoşti… Domnul Miron Pompiliu, cunoşti… Cunoştinţe care în sfârşit au căpătat bilet de voie de la domnul Maiorescu şi de la domnul Negruzzi, să ne onoreze modestul nostru salon.

— Doamnă… Madam Micle, se poate să credeţi una ca asta? cercă Miron Pompiliu să înlăture asemenea prepus, râzând mucalit şi cu voie bună, ca la şezătoare. Ş-apoi ce? am intrat la stăpâni? Domnul Maiorescu şi domnul Negruzzi ne comandă ce să facem şi ce să dregem? Păi îndată ne-am răscula ca voinicii lui Horia, Cloşca şi Crişan! Credeţi-ne pe cuvânt, doamnă…

— Nu-nu! greu să vă cred! ameninţa degetul cu piatra verde. Ştiu eu ce ştiu…

Dădăcit de soţie, Ştefan Micle păşea împiedecat în covoare, apuca mânele întinse în palmele mari, pătate de acizi, le strângea în minghinea vârtoasă de fost ucenic lăcătuş.

— Domnul Mihai Eminescu.

Îl lăsase dinadins la urmă.

Privea cu bărbia puţin ridicată, cu pleoapele îngustate, fericită că nu i-a tremurat glasul. Era acum în privirea, în surâsul ei, era ceva turbure şi provocator, de-o voluptate

răutăcioasă. O chinuise tot timpul cu tăcerea lui posomorâtă; îi venea rândul să sufere şi el.

Mihai Eminescu a strâns însă mâna soţului fără nici un semn de suferinţă ori de stânjenire. Cu aceeaşi nevinovăţie a răspuns la strânsoare şi palma încleştată a profesorului Ştefan Micle.

Ba ieşind din muţenia obicinuită, soţul a rostit cu o vădită simpatie:

— Va să zică, dumneata eşti domnul Mihail Eminescu? Îmi pare bine! Îmi pare bine că te văd în casa mea… Pot spune că te aşteptam… Mi-a vorbit din toată inima…

Doamna Veronica Micle plecase ochii spăşiţi în pământ. Văduva de profesor ciupită de vărsat, ciulise urechile să afle cu ce viclene tertipuri femeieşti, amfitrioana pregătise intrarea în casă a acestui poet cu plete unduioase şi cu ochi tânjitori de ibovnic.

Dar spre dezamăgirea amândorura, Ştefan Micle urmă:

— Mi-a vorbit din toată inima despre dumneta, prietinul meu Nicolae Teclu, chimistul de la Viena.

— Sunteţi prietin cu Teclu? se bucură Eminescu.

— Prietin şi ceva mai mult. Tovarăş de pătimiri în ceasuri grele! De la dânsul am aflat că arătaţi mare interes pentru experienţele lui de fizică şi de chimie. Şi se minuna că un poet găsea aplecări către ştiinţa noastră aşa de puţin poetică… Despre aceasta mi-a scris chiar şi în ultima lui epistolă. A aflat că eşti pe cale să te faci ieşan. Iar, printre rânduri, mă în-deamnă să-mi fac la rândul meu, din dumneata, un prietin. Dacă eşti bun să mă însoţeşti în chilioară, cu plăcere ţi-aş împărtăşi răvaşul…

Mihai Eminescu se ridică pe dată, îmbumbindu-şi straiul. Se acăţă cu uşurare de acest prilej ca să scape de osânda unei lecturi.

Numele lui Nicolae Teclu îi aducea aminte de o altă Vienă, într-altfel dragă, cu pregătirile serbărilor de la Putna şi cu râvna cărturărească din ceasurile când căuta prietinul mai vârstnic şi cu rosturi aşezate în învăţământul din capitala

împărăţiei, pentru a dobândi cunoaşterea cercetărilor de laborator, tot aşa cum în răstimpuri îl cuprindea patima pentru lecţiile de anatomie în sala de disecţie. Viena cealaltă, a micului restaurant cu zugrăveala viorie, cu pendulul de lemn şi cu pisica adormită pe scaunul de la sobă, era acum foarte departe de el. Poate în acea clipă, chiar şi uitase că va fi existat cândva.

Veronica Micle bătea mărunt din picior şi îşi muşca buza până la sânge. Poetul păşi pe lângă dânsa, fără s-o vadă.

— Nu ştiam că domnul Eminescu e şi chimiţt! chiţcăi văduva de dascăl, zuruindu-şi mărgelele de sticlă neagră ale pelerinei cu murmur de zale şi zgâlţâindu-şi capela într-o dinadins exagerată mirare.

În poala rochiei, ca într-un cuibar de vipere, degetele subţiri cu jumătăţi de mănuşă, se înodau, se deznodau, se zvârcoleau, chinuite de-un cumplit neastâmpăr.

Niciodată madam Lateş nu întimpinase mai încâlcite dezminţiri, prevederilor sale. Când socotea că a pus mâna pe-un fir, îi luneca tot ghemul. Împungând văzduhul cu nasul ascuţit, stărui în minunarea-i cu tâlc:

— Hm! … Nu m-ajută nimeni să mă dumiresc?

— Un poet trebuie să cunoască toate misterele universului. Chimie! Astronomie! Istorie! Filosofie! Câte şi mai câte! o dumiri locotenentul de dorobanţi, pornit cu avânt să-şi slăvească noua sa corporaţie.

Vădana îşi ceru iertare, înţepat:

— Pardon! Credeam că treaba poetului e să cunoască tainele femeieşti. Şi să le cânte, tainele… Dacă poate. Dacă-i dă mâna. Dacă-l ţine curaua… Nu eşti de părere, Veronicuţă dragă?

Doamna Veronica Micle făcu un semn mut de încuviinţare, cu amândouă mânuşiţele în lături. Era de aceeaşi părere, fireşte, numai că într-altfel exprimată. Dar ce putea face?

Se aşeză pe taburetul pitic şi stăpânindu-şi amestecatul simţământ de durere, de umilinţă şi de necaz, rosti cu un zâmbet nepăsător:

— Domnilor, să continuăm! … Domnule Bodnărescu: domnule Miron Pompiliu…

Samson Bodnărescu scufundă o mână prelungă şi descărnată în caverna cu stihuri de la piept. Apoi se deşiră, înălţându-se în picioare şi dregându-şi glasul. Unul din cei doi surdo-muţi ai sindrofiilor literare, înhăţă de pe farfurie ultima felioară de cozonac ca să aibă ce molfăi pe îndelete în timpul lecturii. Doamna Veronica Micle se răsuci pe taburetul rotund, cu spatele spre uşa unde se mistuise soţul şi poetul mult aşteptat. Îşi dovedea aşa, desăvârşita biruinţă de sine. Dar treptat, umerii se încovoiau, fruntea se înclina în jos, trăsăturile îşi pierdeau vioiciunea voită într-o delăsare amară. Părea şi ea o sărmană naufragiată zvârlită de talazuri din furtunosul ocean al o! căpitanilor, al o! mateloţilor, pe un liman străin şi vrăjmaş, capturată de barbari, târâtă cu silnicie în târgul de sclave. Ce voiau toţi aceştia? Ce căuta ea, aici? Îşi umfla sânul într-un deznădăjduit suspin, rotunjind cupele rochiei verzi sub arcurile elastice ale corsetului. Şi pe neştiute, ochii şi trupul se suceau îndărăt, spre uşa închisă. N-au să isprăvească oare mai repede? Şi ce-şi găsesc oare atâtea de spus?

Dincolo de uşa închisă, Eminescu se simţise de îndată la locul său, ca într-o cămăruie de student nevoiaş cum cutreierase el prea îndestule.

Odaia era într-adevăr mică, albă, sărăcăcioasă, cu un pat de fier, cu o masă pătrată şi rafturi de cărţi. Nu se afla nici o înrudire între asemenea încăpere schivnicească şi între salonul încărcat cu mărunţişuri pestriţe, cordele şi scoici. Lumânarea înfiptă în sfeşnic de alamă, pâlpâia o flacără împuţinată, fumegoasă, tristă. Se putea citi o întreagă viaţă, oglinda unui destin omenesc, în acest sfeşnic cu pete de cocleală, pe un colţ de masă aşternut cu foaie gălbejită de ziar. Aşadar acesta era gâdele împăroşat şi zuliar, plăsmuit de închipuirea lui la Viena şi acesta îi era traiul? Mihai Eminescu fu cuprins de-o înduioşată dragoste pentru soţul femeii iubite.

Ştefan Micle arăta a doua oară degetele pătate de licorile laboratorului chimic:

— Ai să mă ierţi dacă mai întâi fac o ţâră de scaldă mânelor? … Până atunci, mă rog frumos, şezi…

Apoi deschise altă uşă, spre un coridor îngust şi întunecos, strigând:

— Valerico! … Virginico! …

Într-o clipă au tropăit paşi copilăreşti şi s-au ivit în prag două fetiţe. Se cunoştea că aşteptaseră chemarea, la pândă. Când au dat ochi cu un străin, s-au oprit sfielnic. Purtau rochiţe fumurii, nu prea arătoase; numai fioncurile roşii şi late din păr, dovedeau că o mână de mamă îşi amintea cu un pospai de podoabă să nu le lase înfăţişare deplină de cenuşărese.

— De ce v-aţi speriat? Nu vă mănâncă, domnul! le dojeni cu blândeţe, Ştefan Micle. Hai, daţi bună-seara şi după aceea, la serviciu, corcoduşelor! … Dar ssst! încet, să nu ne-audă mamaia că i-am călcat porunca…

A dus degetul la buze, într-un semn tainic de părtaş la o neîngăduită făptuire.

Corcoduşele au zâmbit cu inima la loc. Au înaintat, plecând ceremonios un genunchi în reverenţă de pension, au dat bună-sara şi au trecut de-o parte şi de alta a ligheanului de tablă, aşezat pe-un scaun vechi, ca în odaia celui mai oropsit student.

— Copilele noastre… Cred că ţi-a vorbit Veronica! lămuri Ştefan Micle, suflecându-şi manşetele rotunde şi tari.

Eminescu simţi că roşeşte. Veronica, Vreona, Vanover, nu-i pomenise niciodată despre existenţa acestor copile. Dar le-ar fi recunoscut de îndată. Aveau ochii, părul, zâmbetul ei.

Clăbucindu-şi mânele cu spuma soponului, dascălul de fizică şi chimie, adăogi încă o lămurire glumeaţă:

— Ale noastre, copilele noastre, e mai bine zis decât îţi închipui, domnule Eminescu! Fiindcă ni le aruncăm unul altuia, ori ni le smulgem unul altuia, după împrejurări… Când una face o poznă mai boacănă, atunci Veronica mă

vesteşte: „Poftim! Fata dumitale! …” Când una din ele ne aduce vreo mulţumire – se mai întâmplă şi minuni! – atunci e „fata ei”… Nu-i aşa, Valerico? Nu-i aşa, Virginico?

Copilele râdeau arătându-şi dinţişorii. Una turna apă din cană; cealaltă ţinea pregătit prosopul pe braţ. Mihai Eminescu se gândea la alte asemenea dezbateri, pentru odoarele când ale mamei, când ale tatei, într-o gospodărie de ţară, din ţinutul Botăşănilor. E adevărat că acolo, mai mult ai mamei se simţeau toţi.

Pe urmă, gândul îl duse la altă asemenea privelişte, păstrată în amintire din anii copilăriei când în amurguri de vară căminarul Gheorghieş se întorcea de la câmp, descăleca în faţa pridvorului şi nu intra în casă până ce Harieta nu îndeplinea aceeaşi nestrămutată orânduială.

— Acum, gata, fetele tatei! Luaţi-vă tălpăşiţa…

Spunând, le-a dezmierdat părul, cum nu-şi trecuse niciodată asprul căminar degetele pe creştetul vreunui plod. Copilele zâmbeau răsfăţate, au repetat reverenţa şi au plecat tropăind în coridorul îngust.

Profesorul Ştefan Micle vorbi, trăgându-şi manşetele îndărăt, peste mânele spălate cu sopon vânăt de rufe:

— Asta e plăcerea lor şi slăbiciunea mea. Să-mi toarne apă şi să-mi ţină şervetul, când mă întorc de la spiţărie, că nume de laborator nu merită pivniţa de Faust ieşan, unde mă canonesc să lucrez… Bineînţeles toate acestea fără ştirea nevestei… Pe ascuns! Nu-i plac ei aceste apucături ţărăneşti… Cică de ce avem slujnică? Eu sunt mai de la pământ… Aş vrea să le cresc în teama zilei de mâine, gata să îndure toate neajunsurile, aşa cum m-am învrednicit să le birui eu…

Aştepta o vorbă ori un semn de încuviinţare.

Pe marginea patului cu pănură sură, Eminescu părea însă foarte adâncit în numărătoarea cărţilor dintr-un raft. După pornirea prietenească şi necugetată de la început, acum îi pă-rea că săvârşeşte o mişelnică trădare, lăsând acest om bun, simplu şi drept, să-i dezvăluie tocmai lui tainele vieţii

casnice. L-ar fi voit mai degrabă aşa cum şi-l închipuise la Viena: un călău zuliar şi ursuz, vrednic de ură şi scârbă. I-ar fi mai uşor. S-ar simţi mai puţin vinovat. Ştefan Micle trecu tăcerea pe socoteala altor, mai uşor de înlăturat, pricini.

Netezindu-şi barba căruntă, făcu peste umăr, cu degetul mare al stângei, spre uşa închisă:

— Ca o moşnegărie ce sunt, te ţin aci cu poveştile mele; uit că dumneata ai venit pentru sindrofia de dincolo… Dai din cap? Te-ai cam tămăduit? … Poate! Dar nu uita că nu-i pe voia noastră. Şi nu pierde din vedere că ne-aşteaptă pe amân-doi ştraf de la Veronica! … Nici mie n-are să mi-o ierte că te-am furat de-acolo; nici dumitale că ai fost aşa de slab cu firea! Să căutăm scrisoarea lui Teclu, s-o cetim – şi apoi înfăţişează-te la datorie. Altfel e chiu şi vai cu noi! …

Surâzând în barbă celor rostite şi altora încă, numai gândite, desfăcu tacticos tocul ochelarilor, aburi sticlele şi le-a şters cu basmaua, a trecut cârligele de fier după ureche şi a început să scotocească în sertarul mesei, printre hârtii, fituici cu formule, programe de curs şi broşuri. Eminescu se ridicase de pe marginea patului, nerăbdător şi bucuros acum să se întoarcă la sindrofia de unde fugise. Atâtea semne de prieteşug şi de voie bună erau mai greu de îndurat decât mocneala bănuielnică a celui mai zuliar şi mai ursuz dintre toţi soţii zuliari şi ursuzi de pe lume.

— Iaca, minune! se înveseli dascălul, scuturând plicul atât de voios, încât flacăra lumânării pâlpâi gata să-şi dea sufletul. Pot spune că se întâmplă curată minune, să găsesc o hârtie fără s-o caut măcar zece minute. Gândindu-mă mai bine, propun să iei scrisoarea cu dumneata, s-o citeşti acasă în linişte şi s-o dai Veronicăi, joia viitoare… Ai să vezi că te interesează. Nu numai pentru că-mi pomeneşte despre dumneata şi pentru chipul cum îmi pomeneşte. Ai să afli ştiri şi despre nişte experienţe la care ai luat parte, au dat greş atunci şi, în sfârşit, i-au izbândit…

Poetul a pus scrisoarea în buzunar. Apoi, cercând un zâmbet firesc şi hâtru, care îi izbutea mai puţin decât

experienţele lui Nicolae Teclu, a îndemnat gazda să-l însoţească:

— Măcar ca să mă aperi de ştraf ori să împărţim ştraful pe din două!

— Lasă, că de asta nu mă prea îngrijorez! … îl încredinţă soţul, scoţându-şi ochelarii şi ticluindu-i în tocul negru de carton. Un poet ştie el să născocească destule iznoave, pentru a scăpa de o mânie femeiască. Eu mai rămân aci cu hârţoagele mele… Nu-i mare plăcere să ascult a treia oară, aceeaşi pătăranie pe care mi-a povestit-o mie doctorul Davila, am istorisit-o boierului Lăscăruş şi acuma mi-o vinde tot mie… Nici mare plăcere să mă înţepe cu ac de viespe, coana Amalia Lateş… Pe dumneata văd că te primesc cu muzică…

Într-adevăr, dincolo de uşă, izbucnise alaiul unei mici orchestre. Sindrofia păşise la partea a doua, muzicală, a programului.

Ştefan Micle l-a petrecut, împingându-l prietenos cu latul palmei pe umăr şi îndemnându-l, complice:

— Curaj, tinereţe! Are să treacă şi acest pahar…

Eminescu s-a strecurat în vârful degetelor.

Înfăţişarea încăperii se schimbase cu totul, fiindcă schimbat era acum locul şi rolul personajelor. Doamna Micle se afla la clavir, pe alt taburet, mai înalt; urmaşul scăpătat de neam boieresc sprijinea acum o vioară sub bărbie ce nu se putea numi o bărbie şi trăgea înfiorat arcuşul pe strune; locotenentul de dorobanţi sufla într-un flaut cu nenumărate şi complicate găuri, căpăcele şi clape. În lumina plăpândă a sfeşnicelor, a lămpii din tavan care arunca umbre bizare, era un grup demodat şi fantastic, încă mai de-aidoma cu o povestire de Teodor Amadeus Hoffmann.

Cei trei convorbirişti îşi strămutaseră şi dânşii locurile. Ascultau cu obrajii în palme, cu coatele pe genunchi, aliniaţi în front pe margine de divan. Numai nedespărţiţii

surdomuţi nu se clintiseră, lipiţi de scaune, în faţa farfuriilor unde nu se mai zărea urmă de fărâmitură.

Sunetele se înălţau şi se risipeau într-un ritm avântat, voios, ce nu îndrituia întru nimic răpunerea somnoroasă a ascultătorilor. Mihai Eminescu a trecut căloând pe vârfuri de ac. Când Slavici a vrut să-i lărgească loc alături, a scuturat din cap, ducând mâna la frunte. Apoi, cu mişcări de pantomimă, l-a rugat să ceară iertare în numele său, după sfârşitul concertului: nu mai putea sta, îl durea capul, îl usturau ochii, avea nevoie de aerul rece şi de ploaia de afară. Minţea fără să ştie de ce. Cu o clipă înainte nici nu se gândise să dezerteze. Acum îi părea că în zloata din stradă îl aşteaptă toate fericirile lumii. Ioan Slavici a strâns din umeri. Bine. Îşi va îndeplini misiunea. Dar ce pidosnic om!

În prag, cu mâna pe clampă, Mihai Eminescu s-a întors să mai privească o dată grupul de la clavir.

Locotenentul de dorobanţi şi urmaşul scăpătat de neam boieresc, se acompaniau bătând măsura cu talpa pe covor: un, doi; un, doi! … Verona, Vreona, Vanover era cu spatele spre uşă. Se vedeau numai umerii goi, rotunzi, sidefii; părul învolburat în bucle auroase; pieptenele de fildeş, lat şi oval, înfipt la ceafă; mânecele bufante; degetele lunecând sprinten pe clapele albe, pe clapele negre; inelul cu scânteieri verzui ca ochiul de libelulă, săltând pe clapele albe, pe clapele negre. Ce-l alunga? Locul său nu era aici, lângă dânsa, în umbra ei, cum visase ceasul acesta de doi ani jumătate, cum îl căutase şi îl pregătise cu nerăbdare de aproape o săptămână? Altă mână însă, alta decât a sa, a apăsat mânerul de fier. Şi astfel s-a pomenit în săliţa cu mantăli ude de ploaie în cuier şi cu galoşi rânduiţi lângă perete.

Bâjbâi prin întunerec, căznindu-se să-şi descopere paltonul după pipăit. Îl ispiti un gând şăgalnic, cum i se întâmpla adesea în încordările crâşcate de nervi. O glumă, ca în vremea vieţii de ausserordentlicher Hörer, de la Viena. Se pregăti să frece un chibrit de zid, să lumineze, să caute

galoşii şi cortelul lui Ioan Slavici şi să plece la balamucul de la Trei-Sfetitele cu aceste trofeie, numai pentru a afla mai târziu cum s-a descurcat cu obidă şi amar ticăitul fecior al Lenii Savului lui Mihail Bojin din Şiria, prin bălţile şi ostroavele de pe uliţele Iaşilor. Dar nu dădu ascultare ispitei. Urgia şi zloata de afară, însemnau o binemeritată ispăşire pentru o fire sucită ca a lui.

Şi zâmbind, pe scări înălţă fruntea să primească ploaia răcoritoare în faţă.

III.

A trecut o birjă hodorogită icnind în hârtoape, împroşcând talazuri de stropi.

Rătăcitor nocturn şi pedestru, Mihai Eminescu s-a lipit cu umerii de zaplaz. Prea târziu! Alicele de glod i-au răpăit în obraz, repezi şi grele, ca plumbii. Şi dintr-un afund de uitată viaţă, în loc de mânie, fostul sufleur a răspuns catastrofei cu un mucalit blestem castilan din repertoriul lui Iorgu Caragiale:

— Caramba!

Pe urmă, dând cuvânt altor glasuri, din spiţa gintei de la Ipoteşti, a adăugat o tălmăcire mai neaoşă:

— Neamul nevoii!

Tot atât de puţin mânioasă însă şi-aceasta. Paguba nu era mare. În întunericul zbătut de vânturi şi de ploaie, împuns numai pe-alocuri de răzleţe fânare cu lumini vătuite, nu se arăta primejdie să-l zărească vreun cunoscut în ce hal se întoarce el de la o sindrofie poetico-muzicală.

De altfel, la drept vorbind, nici nu se întorcea.

Plecase cu gând s-ajungă într-un suflet la Trei-Sfetitele; paşii l-au dus în neştire pe-o uliţă şi pe alta, prin măhălăli înmormântate în beznă, de-a curmezişul medeanelor cu gropi, sub teii de la Copou, înapoi. Rătăcea fără ţintă, în zloata gheţoasă şi nu simţea frigul, nici ploaia. În ciuda urgiilor dezlănţuite a potopului pătruns până în măduva oaselor prin straie şi a împroşcărilor de sub roţi, călca într-o dulce, într-o feerică visare.

A fost pe rând, Sărmanul Dionis, umbră neguroasă pe străzi nepavate într-o noapte la fel cu aceasta (trăită ori numai scrisă?); a fost călugărul Dan, într-un târg din veacul lui Alexandru cel Bun; a întâlnit la un colţ de casă hâită, cu bolţi, un neguţător cu laibăr, care poate era meşterul Ruben, poate Riven, bătrânul, poate numai un frate de-al lor.

Însemnătate nu are de-au fost năluciri sau făpturi în de-aievea. Înadins nu lăsa gândul şi ochiul să tragă hotar rece între lumea din juru-i şi luneooasele-i plăsmuiri.

Încă o dată descoperea că mai drag îi era Iaşul văzut de sus, de pe colinele Socolei şi Răpedea, decât acesta de-aproape, cu smârcuri şi zidiri măcinate de lepră. Mai drag târgul lui Alexandru cel Bun, durat de închipuire, oricât s-ar trudi cei trei români de la Convorbiri, sârguincioşii cetitori de zapise şi urice, Tasu, Lambrior şi Panu, să-l încredinţeze cu documente în mână, că un asemenea Iaşi n-a fiinţat niciodată. Are nevoie de-o depărtare în timp sau în spaţiu, pentru ca tot ce-a îndrăgit să-i fie scump pe deplin. Adineaori, nu-l mai oprise nimic să rămână în salonul ceaiului cu muzică, lectură şi cozonac. Dimpotrivă, toate îl alungau. Acum, înaintea ochilor îi tremura într-un nimb cald-auriu priveliştea cea din urmă când a întors ochii din uşă: umerii goi, rotunzi, sidefii, părul învolburat cu un singur pieptene lat şi oval la ceafă, mânecele bufante, inelul cu scânteieri verzui ca ochii de libelulă: Verona, Vreona, Vanover… Atunci, acolo, era a tuturor. O doamnă a casei, cântând la clavir, într-un salon cu oaspeţi pestriţi, care o împuţinau, o pângăreau, o coborau la pământeasca lor nimicnicie: „Încă o felie de cozonac, coane Lăscăruş? … Nu serveşti puţin rom, madam Lateş? …” Aici, cu el, pe uliţile bătute de ploaie şi de vânt, o purta pură şi luminoasă, într-un păinjeniş molatec de raze.

De după o poartă, un câne l-a lătrat scurt, aspru, ciobăneşte.

N-a tresărit cu spaimă de târgovăţ. Îi erau cunoscute aceste glasuri de câmp.

L-a botezat cu un nume la întâmplare, în amintirea altui câne, tovarăş al altor ani:

— Ce-i, măi Şoltuz? … Ia-n spune tu de ce te-ai supărat? Ce ai tu de împărţit cu mine? …

Dulăul a contenit larma. S-a strecurat pe-un cotlon şi-a venit să se gudure, dovedindu-i că nici nu are nimic de împărţit cu dânsul. Mirosea a ploaie, a grajd, a stână, a curte de ţară.

Tot aşa îi ieşeau înainte, împrăştiind aceeaşi abureală de blană udă, cânii baciului Trofim, zăvozii lui Pătru Toader Gânj, la o căsulie albă dintr-o poiană. Ciudat câtă poezie nostalgică poate fi într-un miros de câne plouat!

— Cum înţeleg, chiar Şoltuz te cheamă, prietine?

Îl bucura nimereala, ca un semn bun. Se bucura şi numitul Şoltuz, sărindu-i cu labele pe piept, aşternându-i alte sigilii de glod, pe lângă cele culese de-a lungul ostroavelor. Un timp îl însoţi păşind cuminte, alături, în întuneric. Apoi s-a oprit, luându-şi noapte bună – bau! Bau! – şi s-a întors la datoria-i de paznic.

— Bau-bau!

— Noapte bună, prietine Şoltuz.

Mihai Eminescu a rămas singur, iarăşi singur, într-o margine de medean negru.

În fund, de cealaltă parte, se desluşea o casă luminată, cu două caturi, cu multe ferestre. A mers într-acolo. Îi era tot una. Grilajuri înalte de fier, poartă cu stâlpii de piatră, trăsuri şi cupele… O altă sindrofie, într-o altfel de lume, la vreun Mavrocordat, Cozadini, Moruzi ori Balş.

După pânza mişcătoare, sură, oblică, a ploii înspicată cu fulgi, în dreptul ferestrelor, înlăuntru, treceau siluete de bărbaţi şi femei, sub candelabre, ofiţeri cu fireturi, albe rochii de logodnice, foşneau evantalii din pană de struţ, luceau argintoase oglinzi. Îl încânta priveliştea. O întregea cu ale lui plăsmuiri.

Se afla afară, în zloată, cu un picior sprijinit de grilaj, răsucindu-şi ţigara la adăpostul pulpanei de palton şi se afla tot el înăuntru. Poate o căuta pe Maria, fiica spătarului Tudor Mesteacăn, mlădie ca un mlădiu crin de ceară, înviată din veacuri de cartea lui Zoroastru.

Dar l-a deşteptat la realitatea prezentă noroiul împroşcat de alte roţi. De astă dată, roţi de cupea. Cine ştie ce întârziat mosafir. Când valetul a înălţat în uşă sfeşnicul cu trei braţe să lumineze calea, i s-a părut că pe treptele late, urcă Iacob Negruzzi, fecior de spătar şi nepot de mare-agă, alintată odraslă a protipendadei din a doua cetate de scaun a ţării. Cu adevărat el, privilegiatul mare dregător şi regizor al Convorbirilor, el era cel întârziat, la o altfel de recepţie, într-o altfel de lume.

Priveliştea scenei şi gândul lucrară înlăuntru-i. Iar de îndată l-a cuprins o poruncitoare, o duioasă şi pocăită nevoie să se întoarcă la mai modeştii invitaţi şi tovarăşi, la mai modesta sindrofie de unde fugise. Se simţea vinovat faţă de toţi, măcar că pe cei mai mulţi în acea sară îi cunoscuse: faţă de bătrânul din neam scăpătat, cu a lui tabachere şi vioară; faţă de locotenentul de dorobanţi, mustecios, care suspina cu atâta alean în versuri şchioape pentru soarta o! marinarilor, o! căpitanilor, legănaţi pe pat de liane, în fund de ocean, în fund de ocean… Se simţea mai ales vinovat faţă de ea, de Verona, Vreona, Vanover… Abia în această clipă l-a pătruns privirea atât de dureros nemângâiată, când îi şoptise cu dulcea blândeţe a prietenei de la Viena: „Pauvre chčre tęte!”

A grăbit paşii pe străzi povârnite. Îi flutura vântul mantaua dezbumbiată. Îl izbea ploaia-n obraz. El surâdea pregătindu-şi intrarea în chipul cel mai firesc de pe hune: „Vedeţi că nu sunt aşa de posac şi de nesuferit cum v-am părut? Am fugit să-mi răcoresc tâmplele, tocmai ca să nu fiu aşa de nesuferit şi de posac. Acum a trecut. Să vă citesc o poezie. Să vă povestesc întâmplări de la Viena… Doamnă Micle… Doamnă Veronica Micle…” Un ceas de biserică a

sunat tânguios în noapte. A numărat bătăile rare… Să fie oare atât de târziu?

Ferestrele salonaşului erau întunecate. Se sfârşise tot; plecaseră toţi.

Poate de mult s-a sfârşit tot şi au plecat toţi. El orbecăise în neştire pe uliţi pustii. Acum singurele lumini de adevărată căldură pentru dânsud s-au stins. Ferestrele negre îl privesc cu găvane de craniu.

Numai la chilioara profesorului Ştefan Micle e lumină; perdeaua trasă în lături. S-a înălţat să privească. Feştila-i pe isprăvite în sfeşnicul de alamă; la masă, cu fruntea în palmă omul citeşte adâncit. Se vedea tubul manşetei lung şi rotund, licărea flacăra lumânării în ochelarii cu ramă de fier. Ce neclintire împietrită! Şi ce cuvioasă simplitate e într-un om care citeşte în ceas târziu de noapte, în cămăruia săracă de pustnic! Barba câlţoasă, gulerul larg, straiul verzui, tot ce dă înfăţişare stângace şi lipsită de orişice farmec în lume, a căpătat o sfinţenie la fumegarea unui căpeţel de feştilă ca într-o gravură de Rembrandt. Jocul de lumini şi de umbre adânci au transfigurat un om, o masă de scândură, un perete, un sfeşnic coclit, încât aparţin artei de-a dreptul, nu unei sărmane privelişti întrezărită pe-un geam.

Mihai Eminescu se depărtă în mers uşor şi furiş, ca şi cum se temea ca vuietul paşilor să nu năruiască o frumuseţe, să nu curme o vrajă. N-a întors ochii spre altă fereastră întune-cată, pe care o cunoştea, sub care trecuse din noaptea cea dintâi a sosirii în Iaşi. A străbătut Uliţa mare, pe lângă hanu lui Petrea Bacalu şi hanu Pârlitei, prefăcute în hoteluri pasă-mi-te evropeneşti, s-a oprit să-şi încălzească palmele la cazanele cu smoală ale primarului Nicu Gane. Blajinul povestitor şi preşedintele „celor nouă” de la Junimea, care nu pricepeau niciodată nimic; sentimentalul vel-pisăr literar din paginile Convorbirilor şi omul cum nici nu se poate altul mai pe pământ în viaţa cea de toate zilele, încât a fost poreclit pe drept cuvânt băcan

Drăgănescul, odată ajuns la înaltă diregătorie se pricepuse la vrednică treabă gospodărească.

Adusese meşteri englezi să evropenească şi uliţele cu asfalt neted, spre minunata desfătare a mulţimei de gură cască, strânsă roată din zori în jurul lucrătorilor ca să urmărească toate operaţiile cu o neslăbită luare-aminte de orientali şi să le comenteze cu o gălăgioasă atotştiinţă de experţi. Neistovit prilej de haz la adunările Junimei: pasionant subiect pentru un colecţionar de nerozii vorbite şi scrise, ca Vasile Pogor. În acest ceas însă, nu se afla nimeni în preajma cazanelor, negre dihănii adormite în ploaie. Un singur paznic sub un şopru de scânduri, lângă saci cu nisip şi movili de prundiş. Şi focul mocnind în spuza câtorva vetre. Rătăcitorul de pe uliţi răzbit de frig şi de ploaie a apropiat palmele deschise de focul mocnit să le încălzească. Paznicul de noapte s-a mişcat din şopru, l-a iscodit bănuitor, a săltat sumanul pe umeri şi s-a cinchit să răscolească tăciunii de sub cenuşă, fiindcă găsise drumeţul de noapte pe al său plac. A zvârlit lemne cruciş şi l-a poftit să se dezmorţească.

— De-amu-i gata! … a mormăit.

— Anume ce-i gata?

— Gata cu cazanele şi cu drăcăriile aieste nemţăşti, ale inglejilor de la Soţietatea noastră. Dacă s-o aşezat pe vremuit de nădejde, nu-i chip de lucru pân’la primăvară… Or mai sta şi boierii fără osfalt…

Flacăra începea să pâlpâie cu tainica poezie a popasurilor de seară. Se desluşea acum obrazul vorbitorului. Slăbănog şi bărbos, cu ochii mărunţi foarte apropiaţi de rădăcina nasului; cu gingiile ştirbe în care se ţinea ca într-un fir de păr un singur dinte, galben şi lung, gata să sară în văzduh la cel dintâi spasm de tuşă.

Ca să răspundă prietenos, prietenoasei primiri, Eminescu a scos pachetul de tutun:

— O ţigară nu strică? Ce zici?

— D-apu’ cine zice că stricã? … Numa că eu îi trag cu liuleaua…

— Înfundă pipa, atunci…

Omul a îndesat tutunul cu unghia, a pus un cărbunaş şi a pâcâit de câteva ori. A înălţat ochii mărunţi şi apropiaţi de nas, ca ochii de cimpanzeu, mormăind a nespusă mulţumire:

— Mai rar aşa pleaşcă de tiutiun! Se cunoaşte că-i boieresc… Iaca, eu pân-amu trii ani, n-am ştiut ce-i iarba asta afurisită… Pe urmă, de când am rămas fără nevastă, pot zâce c-on şfert din sâmbrie pi mahorcă să duce…

Mihai Eminescu a clătinat din cap a compătimire, cum se cuvine să-şi arate oricine înţelegerea faţă de jalea unui om care şi-a îngropat nevasta.

Paznicul râse în dintele şubred şi lung:

— Hî-hî! Văd… Te dai cu gândul că am prăpădit nevasta, că mi-o pierit? … Nu-i asta, coane… Am prăpădit-o eu ş-o găsit-o altu… Adică întâi a găsit-o altu şi pe urmă am prăpădit-o eu… Unu mai chipeş şi tânăr. Zi-i muiere şi pace! … Eu trăgeam ca boul la jug, s-aduc cele de trebuinţă acasă… Muierea făcea zâmbre după băietani… Până când într-o noapte, când vin acasă, uşile vraişte, odaia goală… Dusu-s-a şi s-a tot dus! … Ea în putere, eu hodorog… Asta, mintea o pricepe – că de asta-i minte; dară inima n-o rabdă, că de asta-i inimă, bat-o pârdalnicul… Zâc să pun mâna pe dânsa, tot aş băga-o ici, la un cazan cu smoală de-a nemţilor istora de ingleji să-i trag un foc zdravăn şi să-i fierb ciolanele, cum m-o fiert pe mine muierea la inimă…

Bătrânul scociorî focul c-un vreasc, molfăindu-şi râsul amar în gingiile cu un singur dinte. Mihai Eminescu nu se simţea pregătit să asculte cu sufletul prea împăcat, spovedania unui moşneag pe care îl părăsise nevasta fiindcă se îndrăgise de alt bărbat tânăr.

A încercat să schimbe vorba:

— Şi stai de priveghi toată noaptea?

— Stau, că alminteri nu-i chip…

Apoi, după un timp, se întoarse din nou la amarul său:

— Mai an mi s-o părut c-o zăresc… Mi-o sărit inima din lac… Era zi de târg. Dau buzna pe uşa crâşmei, împing lumea la o parte… Ia-o de unde nu-i! … Cată acul în caru cu fân! … Intrase în pământ, parcă era farmacată. Da’ tot am să pun eu mâna pe dânsa… Mata nu ştii ce-nsamnă să te lese o nevastă pe care-ai cules-o orfană, de pe drumuri… O hrăneşti, o înţoleşti, robeşti pentru dânsa… pe urmă când s-o înfiripat, sfârrr! o zburat ca puiul de vrabie să ciripească plisc în plisc cu alt vrăbioi… Iară tu ai rămas neom… Una ca asta nu se iartă. Nu văd eu pe nimeni s-o ierte.

— Noapte bună! a rostit Eminescu, depărtându-se repede în ploaie.

Moşneagul a rămas cinchit lângă foc, trăgând din lulea şi răscolind jarul. Mai vorbea singur, rânjind în dintele galben şi lung.

— Hî-hî! Dacă se află unu să ierte, fie la el acolo, viermele, că nu-s eu acela…

Mihai Eminescu a încetinit paşii numai aproape de balamucul lor, la Trei-Sfetitele, sub fânarul unde legenda spunea că într-o noapte de februarie, în anul 1863, Vasile Pogor şi Titu Maiorescu, pe atunci directorul şcolii normale, au pus temelia Junimei. A deschis lin portiţa. Toate ferestrele întunecate şi aici. Dormeau într-al treilea somn, burlacii oaspeţi de ceai poetico-muzical.

Tovarăşul de odaie, Slavici, nu s-a clintit când a aprins lampa. Era înfăşurat în pătură ca o mumie. Aşa se culca, aşa se deştepta, fără să turbure un singur colţ al aşternutului. Straiele aşteptau frumos împăturite pe scaun, ghetele geamăn alăturate lângă pat: totul orânduit, periat, curăţat.

El a zvârlit mantaua într-un ungher, pălăria udă deasupra.

A dat foc spirtului la ibricul de cafea, iar la masa de scândură geluită, a început să scrie cu slova sa cea mai caligrafică, lista bucoavnelor vechi şi a manuscriselor de neapărată trebuinţă într-o bibliotecă de oraş cărturăresc:

I. VÂRNAV: Karte ce se numeşte zăbava fandosiei. 1802.

II. UDRIŞTE NĂSTUREL: Varlaam şi Ioasaf. 1814.

III. THOMA: A lui Iliodor istorie etiopicească. 1813.

IV. Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mânăstirea Secului din Moldova la anii de la zidirea lumei 7329, iar de la întruparea mântuitorului nostru Isus Hristos 1821…

Pana de fier ronţăia mărunt în noapte, ca harnicii cari în grindă. Din când în când se oprea, cercetându-şi amintirile, anul şi titlul fără greş al unui sinopis.

Atunci cu fruntea sprijinită în palmă, cu ochi visători, în chilia săracă şi scundă, la lumină gălbuie de lampă, arăta şi el ca o imagine pictoricească, străină de sluţeniile acestui pământ. Dar el nu o ştia. Nici nu se afla nimeni s-o vadă prin geamul pătrat, de afară, din ploaie şi noapte. S-o vadă şi s-o simtă.

La spatele său, în patul lipit de părete, Ioan Slavici îngâna prin somn o lecţie încă nu îndestul de bine învăţată:

— … xcelenţă! …

IV.

Doamna Micle, îl zări călcând agale, îngândurat, în ninsoarea molatecă.

Se răsuci pe spata săniei aşteptând un semn de bucuroasă surpriză, măcar obştescul salut de cuviincios trecător. El se depărta însă cu ochii în pământ, cu mânele afundate în buzunările paltonului larg. N-o văzuse. Poate nici nu-i pătrunsese în auz sprintena melodie de argint a zurgălăilor.

— Întoarce, Grişa!

— Coniţ nu merge acasă, cum poruncit?

— Grişa, ţi-am spus: întoarce!

— Torc, mo roc, coniţ… Torc…

Birjarul a întors şi socotind că e vorba de vreo cumpărătură scăpată din pomelnic, a dat sfârc de cravaşă telegarului. Era atât de grăbită mai adineaori coniţa să nu întârzie cumva la prânz! Sania a săgetat pe lângă trotuar. Zburau bulgării afânaţi de omăt. Mihai Eminescu tot n-a ridicat ochii. Doamna Micle a zvâcnit mânuşiţa din cuibul

manşonului şi a apăsat în spatele de catifea albastră, semnal de oprire. Toate mai repede decât cugetul, nevămuite de cuget.

— Stai, Grişa! Pentru Dumnezeu, stai!

— Pierdut ceva, coniţ? întrebă îngrijorat scapetul, sucind faţa spână, tatuată c-o sută de creţuri mărunte.

— Nu întreba… Opreşte!

— Mo roc, coniţ… Oprim…

Grişa nu mai încerca să înţeleagă. Era şi dânsul acum ca unul din „cei nouă” de la Junimea care nu pricep niciodată nimic, de sub comanda lui Nicu Gane Drăgănescu; deşi ochii săi de mongol multe taine ale Iaşilor înmormântau sub pleoapele părelnic adormite. S-a supus poruncii. A strâns hăţurile din răsputeri. Calul pornit pe trap întins, a frânat însă sănioara jucărie abia la colţul străzii.

— Dăm napoi, coniţ?

— Azi nu mai ai nici un haz, Grişa. Prea multe întrebi… Aştepţi! Înveleşte pachetele să nu le ningă…

Doamna Veronica Micle a sărit jos. Se pregătea să aţină calea îngânduratului cu un zâmbet ştrengăresc, fericit, după voaleta subţire în care se acăţau fulgii.

El venea cu acelaşi mers, lânced. Când în cercul privirii plecate s-a ivit în zăpadă o pereche de şoşoni mici, femeieşti, n-a înălţat nici atunci ochii. A ocolit. Veronica pufni în râs uşor, zvârlindu-i în faţă ca un şăgalnic pumn de omăt:

— Te rod remuşcările, domnule dezertor? În acest caz, sunt răzbunată!

Mihai Eminescu n-o recunoscu la început. Şi doar pe dânsa o purta în privire de-a lungul străzilor ninse. Şi doar ca să n-o piardă pe dânsa, nu-şi ridica ochii din pământul aşternut cu nea. Coborând scările bibliotecii, legănarea domoală a fulgilor, copacii albi, casele albe, i-au adus-o deodată cu închipuirea alături, de pe căile înzăpezite de la Viena, de pe potecile din Wienerwald în ultima lor zi cu mult soare, când se scutura ninsoarea crengilor peste amândoi.

Dar o purta în ochi pe Verona, Vreona, Vanover de-atunci, cu blana-i lucioasă de lutru şi cuşmuliţa-i neagră de atunci. Aceasta dinaintea lui îi răsărise în alt port străin: jachetă de postav tivită cu astrahan brumăriu şi îmbumbiată în cheotori de găietan ca dolmanele de roşiori, cască din acelaşi astrahan fumuriu strânsă pe tâmple. Şi voalul acesta nou, necunoscut, ascunzându-i chipul într-un misterios păinjeniş. Nu-i mai zărea culoarea ochilor albaştri, albaştri, albaştri… Era alta. Avea nevoie de timp, ca una s-o înlocuiască pe cealaltă, să se suprapună celeilalte, contopindu-se.

Ea nu contenea râsul. Mai puţin voioasă, e drept. Cu o presimţire poate.

Îşi înălţă voaleta pe frunte, dezvelind bărbia rotundă, buzele, năsucul obraznic şi ochii. Aşa, da! Ochii albaştri – erau iarăşi cei din totdeauna, ochii de atunci, albaştri, albaştri, albaştri.

A surâs şi el în sfârşit, sărutând mâna şi cerându-şi iertare.

— Voalu-i de vină… costumul acesta…

Ea a lungit buzele a supărare mirată:

— Cum? Nu-ţi place costumul meu? … Şi eu care l-am îmbrăcat azi întâia oară şi mă simţeam atât de mândră că dau gata trei sferturi din Iaşi. Toată lumea l-a admirat, numai dumneata… Ce anume nu-ţi place la el?

Cu manşonul în şold se răsuci pe călcâie, venind la loc şi aşteptând. Înclinase capul pe-un umăr, micşorase privirea printre gene. Mişcările-i dintotdeauna; înfăţişarea-i de-atunci.

Mihai Eminescu, mărturisi:

— Îmi place tot… Nu ştiu. A fost o ciudăţenie de-a mea. O prostie. M-am deprins cu portul şi cu chipul dumitale de la Viena. Aşa te vedeam. Aşa te port cu mine, în mine, de-atunci…

Ea a râs, arătându-şi dinţişorii mărunţi:

— Adevărat, ciudăţenie! … Cum îţi imaginezi adică dumneata că noi suntem condamnate să nu ne despărţim la

ne-murire de aceleaşi haine? Moda se schimbă… Ne supunem unei dulci tirane.

A clătinat degetul ridicat, într-o copilăroasă şi alintată ameninţare:

— Spune drept! … Am schimbat portul, dar chipul nu mi-i oare tot acelaşi? … Să fi îmbătrânit atât de mult în trei ani? …

El se împotrivi cu tărie. N-o privea însă în ochi. Urmărea în potopirea de fulgi, o umbră diafană care se depărta de el, de dânşii: o aeriană făptură, Verona, Vreona, Vanover de-atunci, din ultima zi a lor, la Viena. Şi fiindcă o pierdea pe aceea, un val de mâhnire îi înnegură văzul.

Rosti încet:

— Mă crezi? … La dumneata mă gândeam… La Viena…

Veronica Micle îşi apăsă cu manşonul zvâcnirile inimei:

— Adevărat?

Apoi, cu simţul femeiesc al realităţii:

— Deoarece însă, dragă domnule dezertor, nu ne mai aflăm la Viena, e bine să ne mişcăm din loc. Se uită lumea la noi… Să mergem câţiva paşi… Am a te judeca pentru dezertarea la inamic…

Făcu semn lui Grişa să întoarcă sania după dânşii şi să-i urmeze la pas. Ea îşi pregăti glas de judecător foarte sever:

— Mai întâi ai fugit de la nenorocitul meu ceai literar, fără să-ţi iei sara bună şi fără nici o explicaţie. Cum se nu-meşte aceasta? Dezertare de pe câmpul de luptă, îmi pare…

El încuviinţă, zâmbind:

— Dezertare de pe câmpul de luptă… Dar…

— Nici un dar! … se prefăcu foarte indignată doamna Micle. Dă-mi voie să isprăvesc eu mai întâi… Pe urmă, am s-ascult şi apărarea… Trec la al doilea punct de acuzaţie… De atunci au trecut două joi… Am aşteptat să vii. Prietenii dumi-tale au venit. Dumneata nu te-ai îndurat să-mi scrii măcar un singur rând ori să-mi trimiţi o singură vorbă de scuză… Nu-i drept?

— Drept…

— Şi în sfârşit, pentru încheiere, ce aflu abia ieri? … Nu numai că ai dezertat, dar ai găsit de cuviinţă să treci şi la inamic. Mi s-a spus că pentru ceaiul de la Matilda Cugler, madam Burlă, ai fi găsit timp şi chiar o poezie nouă de cetit. Nu mai departe de acum trei zile… Sper să-mi dovedeşti cu măcar acest punct de acuzare din urmă e o pură calomnie.

Mihai Eminescu rosti fără înconjur:

— E pur şi simplu adevărul. Sunt un ticălos! Renunţ să mă apăr. Aştept pedeapsa…

Râdea. Se împăca acum cu Veronica aceasta de alături. O recunoştea deplin. O sorbea din ochi, şi o găsea încântătoare în jacheta de postav cu tiv de astrahan brumăriu şi cu găietane negre; îi plăcea nespus casca fumurie, îngustă, strânsă la tâmple.

În ninsoarea lină mergeau acum ca şi altădată. Era gata să primească orice pedeapsă.

Dar a lămuri în cuvinte banale, de toată ziua, pe o uliţă de târg, ce l-a făcut pe el, să fugă de la un ceai literar, să lipsească în celelalte joi şi să se ducă aiurea, aceasta îi părea mult mai greu. Cu neputinţă. A bănuit, a ghicit şi ea. S-a prefăcut a uita că-i ceruse o explicaţie şi că-l ameninţase cu o nemilostivă ispaşă.

A spus, deodată:

— Ştiam că am să te întâlnesc azi… După cum ştiam prin somn că ninge… Îţi mai aduci aminte? … Am avut un vis alb, cum îţi povesteam la Viena… M-am deşteptat într-o mare fericire… Am tras perdeaua: ningea cu adevărat… Şi am spus: „Bună dimineaţa, fulgilor! Bună dimineaţa, iarnă! Bună dimineaţa, copacilor albi! …” Aşa am eu obiceiul în zilele când mă trezesc cu presimţiri de fericire. Dau bună dimineaţa florilor, pomilor, cerului, păsărilor… Şi îndată m-am gândit la Viena, la dumneata… Îţi mai aminteşti ziua când am rătăcit prin Wienerwald? …

— Dacă-mi mai amintesc! … Dar n-am uitat niciodată, dulcea mea prietenă.

Ea s-a răsucit să-l privească în ochi:

— Nu-ţi râzi de mine? E adevărat?

O ştia. Nu se mai îndoia. Voia însă s-o audă de pe buzele lui.

Iar el a început să-i povestească întru dovadă, peripeţiile şi priveliştile de atunci: crenguţa încărcată de nea care a lovit-o în obraz şi bătrânica întâlnită cu un toiegel lustruit ca al Sfintei Vineri şi piticul grav, păşind voinicos, acel Statu-Palmă-Barba-Cot, amarnic de mâhnit că nu cunoaşte limba în care-i vorbeşte o străină frumoasă ca o zână a codrilor. Ea asculta cu buzele întredeschise. Când se temea că termină, îi venea să-l roage: „Mai spune! Încă… Mai spune… Încă! Încă!” Tot aşa, în copilărie, cerea s-o adoarmă un basm fără de sfârşit. Încă, încă, încă…

Mergea acum printr-un oraş, altul, mai puţin trist ca de obicei. Râdea trecătorilor fără pricină. Înălţa mâna să scuture crengile merilor întinse peste zaplaz şi o bucurau florile reci de zăpadă desfoiate asupra lor. Totul era alb, ireal, în Iaşii unui basm de iarnă. „Mai spune, încă, încă…”

Au ajuns pe străzi mărginaşe, dincolo de Podu-Verde, spre Copou. În urma lor sania înainta la pas, cu arare, stinse, argintii chemări de zurgălăi de vis. Nu se mai desluşeau sub pănura albă şi moale, nici viroagele negre, nici locurile virane cu spini, nimic din sărăcia caselor cu mucede acoperişuri. Alb, pretutindeni alb, ca în visul ei alb.

Până şi stolurile de corbi, care de la începutul toamnei cutreierau cerul de plumb zburând din plop desfrunzit în clopotniţa surpată; până şi stolurile de corbi sfâşiind văzduhul cu al lor vaier de croncăneli nedespărţit de pustiirea Iaşilor, au fugit să cobească aiurea.

Într-o singură noapte a nins atât de orbitoare lumină o dată cu fulgii, peste târgul ei totdeauna mâhnit! Într-o singură noapte l-a strămutat în altă constelaţie, unde totul e nepătat şi proaspăt atingerii; unde totul se petrece fără făţărnicie, şi teamă, şi grijă, şi ispăşire, în simplitatea altor legi de viaţă, blânde şi veşnice.

Un cărăuş de ţară, a ferit sania cu tălpi de lemn să le lase pârtia slobodă şi să le ureze bună ziua. Din nările boulenilor plăvani se înălţau spirale albăstrii de fum. O aţă de fum albastru se dezrăsucea dintr-un hogeag de casă pitulată între două stoguri de fân rotunde şi ninse. Departe, dincolo de perdeluirea fulgilor, mijeau alte case, podgorii şi livezi, mijeau dealuri albe. Ar fi mers aşa până la capătul ţării, la capătul lumii.

El a fost cel care a făcut pasul îndărăt, poate fără s-o ştie. Din nou oraşul cu uliţi şi trecători. Sănii lunecând în avântarea întâielor plimbări de iarnă. Copiii zburătăcindu-se cu cei dintâi bulgări, hârjonindu-se în sănătoasa desfătare a puilor de sălbătăciune. Acum ea îl asculta mai puţin încordat, cu atenţia împărţită. Răspundea la saluturi. Răspundea şi el, mai târziu, în necunoscut.

O arătare cocârjată sub pelerină păroasă, s-a oprit să-i privească. A venit de pe celălalt trotuar, retezându-le drumul pieziş.

Veronica l-a atins nesimţit cu manşonul pe braţ. L-a şoptit:

— Salută, te rog… Cât mai respectuos…

El s-a supus.

După câţiva paşi, când arătarea încotroşmată a rămas în urmă, ea nu şi-a stăpânit admiraţia:

— Complimentele mele! Se cunoaşte că nu ţi-a fost străină viaţa de teatru… Ai fost minunat. Un salut adânc, pentru o mare ducesă… Dar nici nu te-ai uitat să vezi cine-i… Nici nu-ntrebi?

Mihai Eminescu a strâns din umeri: Ce-i pasă?

Ea a surâs amar:

— Era doamna Amalia Lateş… Ştafeta Iaşilor! O poştă mai amarnică şi mai de temut decât cea a redacţiei de la Convorbiri literare. Singura persoană pe care aş fi dorit să n-o-ntâlnesc astăzi… Dacă ai binevoi să te întorci, sunt sigură că ai zări-o pironită locului, aşteptând să vadă încotro ne-ndreptăm.

El a strâns a doua oară din umeri: Ce-i pasă?

Au mers în tăcere. Nu-i pasă, dar îl neliniştea umbra pogorâtă pe obrazul dulcei prietene, dunga verticală dintre sprincene. Se retrăsese tot azuru-i din ochi. Părea că voalul subţire s-a lăsat singur de pe frunte, i-a împâclit lumina chipului în păinjenişul fumuriu care i-o înstrăina iarăşi.

A întrebat vinovat, cu sfială:

— Te-am supărat cu ceva?

— Nu m-ai supărat nici dumneata, nici nimeni. M-a mâhnit deodată numai un gând, o amintire. O amintire a noastră, comună.

— O amintire a noastră, a amândorura, care-a putut să te mâhnească? s-a mirat el.

Femeia a ocolit răspunsul. S-a oprit.

— E târziu. Foarte târziu. Nu mai am nici o scuză şi nu merit nici o iertare. De-un ceas jumătate trebuia să mă aflu acasă… căci am şi eu o casă, datorii şi răspunderi…

Întindea mâna de despărţire. A tras-o însă singură îndărăt, a înfipt-o în cuibul manşonului, rostind cu o eroică hotărâre:

— Nu! Mai mergem puţin… Trebuie să-ţi vorbesc. Vreau să fiu cu inima împăcată. Amintirea care a putut să mă mâhnească, e de la Viena. Din sara cu pâclă, când ne-am întors din Wienerwald… Ţii minte? Tot întunericul şi ceaţa păreau că au conspirat împotriva noastră. Şi le-am asemuit atunci cu un avertisment: „Luaţi seama, zilele care încep frumos, nu sfârşesc tot aşa! …” Vedeniile, umbrele întâlnite în cale, le simţeam ca nişte întrupări ale răutăţii şi urâţeniei omeneşti, venind către noi, să ne tragă cu ghearele spre întunericul şi urâţenia lor…

— Era o ceaţă nemaipomenită! a recunoscut el. Dar eu n-am păstrat o amintire aşa de înfricoşată. Mergeam lângă dumneata. Destul ca să se risipească toate vedeniile şi hâzăniile…

— Nu-i vorba de cele de-acolo, de-atunci. E vorba de acestea de-aici. Asemenea întrupări ale urâţeniei şi răutăţii, ne aşteaptă la tot pasul. Madam Lateş e una din ele. Mai sunt altele… Trăim într-un târg mic, unde toţi se cunosc, se

urmăresc, se spionează, se bârfesc… Cea mai curată prietenie e atinsă cu labe murdare. Aceasta ne-aşteaptă… Ai s-auzi multe despre mine. Mai bine să ţi le spun eu… Ai s-auzi că elevă de şcoală, am făcut mărturii stupide într-un proces al domnului Maiorescu… Eram o copilă. Ce ştiam? Am fost unealtă incoştientă într-o înscenare… Aceasta, lumea nu mi-o iartă; şi n-are să mi-o ierte niciodată domnul Maiorescu şi prietenii săi de la Junimea…

— Nimicuri.

— Nimicuri care iau proporţii. Nu uita că trăim într-un oraş, unde în lipsă de alte îndeletniciri mai nobile, cei fără altceva mai bun de făcut privesc peste gard în ograda vecinului. De acolo se alimentează subiectul discuţiilor. Iar noi vom fi un asemenea subiect.

El a strâns a treia oară din umeri: Ce-i pasă? …

Ea a stăruit, cu buzele uscate, cu privirea cenuşie:

— Ai împlinit abia trei luni de când te afli aici. Poţi strânge din umeri… Când ai trăit însă o viaţă aici şi mai ai de trăit până la sfârşitul vieţii, se schimbă puţin înfăţişarea lucrurilor… Te-am văzut că răspunzi la saluturile adresate mie, fără să priveşti cine salută şi cum salută… Nu e nevoie de cine ştie ce spirit de observaţie, pentru a lua aminte că-mi dau ziua bună mai ales domni singuri… Când sunt cu nevestele, privesc în altă parte… Aceasta e situaţia mea… De ce? Ar fi greu s-o explic. N-o merit, în orice caz. Dar aceasta e! Fată de văduvă nevoiaşă – tata meşteşugar; mama a ajuns o vulgară moaşă după moartea tatei – fată care n-a mai isprăvit şcoala pentru a se mărita cu unul din profesori, cu un om care avea atunci de două ori jumătate vârsta mea; femeie care citeşte şi comite versuri, care îşi pierde vremea cântând la clavir, care iubeşte viaţa, care se îmbracă după cel din urmă jurnal de modă… Aceasta sunt eu din păcate, cu toate păcatele mele… Se pare că lumea nu mi-o poate ierta prea uşor… Mai ales femeile, n-o iartă altei femei…

Scutură fulgii ninşi pe genele lungi. O enerveau acum. Urmă:

— Ai observat cine intră în casă la noi? … În afară de prietenii şi colegii lui Ştefan, care nu au ce căuta la un ceai literar, şi în afară de prietenii dumitale, cine ne onorează? … O văduvă cu patima iscoadelor. Un bătrân scăpătat, de viţă, acela, dar de mult pus la index de protipendada ieşană… Un locotenent burlac… Alţi doi bătrâni, care vin să se încălzească, să bea ceai şi să aţipească în jilţurile lor… Le văd acestea câte o dată cu toată cruzimea, le ştiu şi totuşi nu pot schimba nimic… Ştefan e bun cu mine. Prea bun. Nu-mi spune nici-odată nimic. Nu este însă nevoie să-mi spună că viaţa mea nu-i cum ar trebui să fie, ca soaţă şi ca mamă. Căci acum ai aflat că sunt şi mamă… Aceasta e dulcea dumitale prietenă! … O mai poţi numi aşa? Mai pot eu rămâne aceeaşi?

— Mai mult decât oricând, dulcea mea prietenă… Aş vrea…

— Nu-nu! Nu-mi spune acuma nimic. Te las cu gândurile şi cu judecăţile dumitale… Am dorit atât de mult să vii în Iaşi! Şi acuma mă tem atât de mult că ai venit să omorâm ceva ce-a fost frumos în viaţa noastră! … Poate era mai bine şi pentru dumneata, şi pentru mine, să fi rămas numai cea de la Viena… Ne despărţim… Dacă… Dacă după toate acestea n-ai să mă ocoleşti… cunoaşte că… aproape întotdeauna sunt după amiază acasă… Spuneai că-ţi place Schumann. Se pare că nu cânt chiar atât de rău din Schumann… La revedere? … Adio? …

El n-a avut când să ducă mânuşiţa rece la buze. Ea şi-o smulsese prea repede. Prea repede alergase la sania lui Grişa.

— Mână! … Acasă. Dă bici, Grişa!

Sania a pornit săgeată, luând-o cu dânsa, în feerica fluturare de fulgi.

De lângă un stâlp de fânar, o arătare încotroşmată în pelerină păroasă, a purces să se mişte la rândul ei cu un

mers mult mai încet, de gânganie.

Văzuse tot ce avea de văzut.

V.

Casa lui Vasile Pogor se afla pe stradă boierească, tihnită, departe de vadurile neguţătoreşti cu a lor zarvă şi forfotă a gloatei.

O cuprinsă aşezare, adumbrită de arbori rotaţi şi împresurată cu straturi de flori, din vremea părintelui său, marele vornic; dintr-un Iaşi plin de belşug şi neatins încă de aripa morţii, aşa cum vechiul scaun domnesc al Moldovei ştiuse înaintea unirii să împace bătrâneştile tabieturi orientale, cu mai proaspetele gusturi subţiri, evropeneşti, aduse de feciorii purtaţi la şcolile apusului.

Era deci, casă de târg şi curte de ţară.

Spre stradă, faţada arăta sumeţ: trepte de piatră, uşi cu geamlâc şi ferestrele saloanelor croite din larg, să încapă toată armia Junimei, îndelaolaltă fruntaşi, pontifi şi caracude, cu subdespărţimântul „celor trei români” şi al celor nelipsiţi nouă, „care nu pricep niciodată nimic”. Spre fundul ogrăzii se înghesuiau acarete cu o mai puţin nobilă destinaţie: droşcării, grajduri, coteţe de păsări, spălătorii şi pătule de fân, hulubării, hambare, odăi pentru slugi şi gârliciuri de pivniţe. Noaptea hămăiau zăvozii ca la stână. Din întunerec răzbea un glas răstit de argat: „Care-i acolo măi?”

Într-o singură seară pe săptămână, vinerea, dulăii rămâneau să se frământe în legătoare, pe loc. Seara de datină a adună-rilor, îndeosebi de când Titu Maiorescu, mai numit cândva şi „tata nebunilor” se strămutase la Bucureşti şi a ajuns ex-celenţă.

În acel asfinţit de april, chiar caracudele întârziau. Bătea vânt de primăvară asupra Ieşilor, purtând pe uliţi miresme de liliac. Paşii se leneveau fără voie. În dulceaţa amurgului plutea o nelămurită tristeţă, s-ar fi spus tomnatecă, nu dintr-o lună cu pajişti jilav înverzite şi cu grădini în fragedă floare. Sus, la Copou, la cazarmă, o goarnă suna melancolic

stingerea cu note prelungi. Fâlfâiau păsări de seară în foşnete moi, catifelate, de aripi. Suspina undeva o melodie de flaut. Pe urmă, într-o turlă neagră, a tânguit un clopot de denii.

Asemenea învăluiri de tristeţă, din fină urzeală de sunete, de umbre şi de adieri, mergeau la sufletul oricărui ieşan. Nici o mirare că-şi căutau calea cea mai ocolită, ca să soarbă din văzduh până la istovire acest toropitor şi totuşi plăcut venin, cu nesaţiul fumătorilor de opiu.

Nici vestea că a sosit Titu Maiorescu, ministrul, n-a înteţit nimănui pasul.

S-ar fi aflat un singur om, să se înfăţişeze fără greş şi întârziere, băgând ceasornicul în buzunar când a intrat pe poartă, cu mulţumirea şcolarului sârguincios pe care nu-l tulbură nici o ispită. Dar acel om, Ioan Slavici, era acum la Bucureşti, numit de excelenţa-sa să poarte grija documentelor hurmuzăcheşti; scăpase de balamucul Trei-Sfetitelor şi de neliniştele lui câte nu-l slăbeau nici prin somn.

Casa lui Vasile Pogor în van aştepta de-un ceas cu toate ferestrele luminate şi cu uşile date în lături.

Când au răsunat cei dintâi paşi, pe scări, mai apoi în pragul salonului, Vasile Pogor n-a ridicat ochii şi n-a întors capul. Cu spatele întors spre uşă, tolănit pe sofa, cu picioarele cocoţate pe-o mescioară şi cu nenumărate cultuce zidite sub şolduri citea grozav de încordat o carte cu scoarţele galbene.

A întrebat pe nevăzute:

— Care-i gogomanul?

Mihai Eminescu zâmbea, ţinând pachetul de tutun între degete şi pregătindu-şi foiţa.

A răspuns pentru el, tot Pogor şi tot fără să-şi despartă privirea din carte:

— Dacă te-a răbdat inima să nu spui până acum nici o prostie, atunci tu nu eşti Paicu şi nu ţi-s tată eu!

O nimerise mai bine de cum credea. El botezase cu hâtre porecle măcar trei sferturi din „gogomanii” Junimei. Eminescu scăpase. Pe dânsul îl cruţa, fiindcă îl presimţise plămădit din altă humă omenească, deşi nu se dădea în lături să-i parodieze felul „cantabil” de a citi stihurile sale şi ale altora.

Eminescu zâmbea mai departe, răsucind ţigara şi căutând din ochi o cutie de chibrituri pe mesele risipite în unghere.

— Măă-ăi! se miră tot pe nevăzute Vasile Pogor. Tare de fire-mi mai eşti! … Greu să te dibuiese, anevoie să te identific…

Şi în sfârşit se suci într-un cot, privind răsturnat, peste cap, către uşă. Îndată lepădă cartea deschisă alături şi rosti cu glasul schimbat, bucuros şi plin de prietenie:

— Tu erai, Eminescule? … Ia-n aşează-te lângă mine. Te anunţ că am dat peste ceva extraordinar…

Poetul şi-a făcut loc. Trăgea din ţigară cu ochii micşoraţi într-un surâs lăuntric acum. Înadins nu întreba şi nu arăta nerăbdare să ridice cartea dintre pernele şi cultucele sofalei. Ştia cam ce putea fi acel ceva extraordinar.

Vasile Pogor se însufleţea mereu pentru ultima carte citită; o săptămână dezlănţuia pe temeiul ei cu îndrăcită vervă o sumedenie de teorii şi de sisteme; până când mereu alt entuziasm îi lua locul. Aşa fusese pe rând fondatorul „Societăţii celor 13” după romanul lui Balzae; născocitorul altei „Societăţi pentru combaterea religiunei creştine”, rămasă în stare de proiect, fiindcă nu după multă vreme înverşunatul duşman al creştinismului a trecut ta cultul lui Chateaubriand, pe urmă al lui Bossuet, pe urmă al lui Renan… Mai presus de toate, şi mai statornic, se socotea însă budist. Ceea ce nu-l împiedeca să se convertească la filosofia lui Auguste Comte şi să ia în derâdere cărţile lui Schopenhauer: să descopere într-o dimi-neaţa că un tratat de creştere a gândacilor de mătase e mai pasionant decât Critica raţiunii pure a lui Kant, şi într-o săptămână să

părăsească gândacii de mătase, pentru Orientalele lui Victor Hugo.

Mărunt la stat, cu umerii strâmţi, cu foarte frumoşi ochi negri, mari şi scăpărând de viaţă, nu-şi găsea astâmpăr de cum se dezmorţea dintre pernele şi pufurile canapelelor de cetanie. Astfel sări şi acum, fluturând cartea în mână:

— După ce o termin eu, ţi-o dau s-o citeşti neapărat, Eminescule! … E o carte extraordinară! … Mi-a deschis ochii asupra multor mistere care ne înconjoară şi despre care habar n-avem, ca nişte gogomani ce suntem… Ascultă… Aşteaptă! …

Se întrerupse să bată din palme, chemând slugile după un vechi obicei pământean.

— O gingirlie pentru doninul Eminescu! porunci camerdinerului. Ceaşcă mare, nu?

— Mare, cât mai mare! încuviinţă Eminescu, preţăluind cinstea aceasta deosebită care călca orânduiala Junimii, unde toţi aveau drept într-o desăvârşită egalitate, la un singur ceai comun şi numai la o anumită oră, după încheierea lecturilor. Măcar din partea gazdei cu atât da nestatornice opinii şi sentimente. El se bucura aici de-o mai statornică preţuire: „oaspe de-o cafea mare, cât mai mare!”

Vasile Pogor aşează cartea pe mescioară şi îşi frecă palmele ca un scamator gata să scoală un iepure de urechi, dintr-o pălărie tare şi până mai adineaori, goală:

— Ştii ce am eu aici, infame pesimist schopenhauerian?

— O carte cum nu s-a mai pomenit! … rosti poetul, surâzând cu scepticismul bibliotecarului sătul de cărţi şi de ceasloave.

— Ceva mai mult de data asta! Secretul, cheia fericirii omeneşti!

— Atunci nu mă interesează… E o carte mincinoasă!

Pogor se indignă:

— Ce-ai zis?

— Nu poate fi decât o carte mincinoasă… Cum îl cheamă pe onoratul profesor de fericire? … A trăit în huzur? … A

sfârşit el fericit, fiindcă nu-l mai încăpea lumea de bine? … Aceasta să ne întrebăm… Mă îndoiesc, din parte-mi, că a trăit şi că a sfârşit fericit. N-ar fi simţit nevoia s-o strige în patru zări… Asemenea oameni care ne dau reţeta fericirii, sunt ca vânzătorii de bilete pentru loterie. Îţi recomandă numărul câştigător, jură cu mâna pe inimă că numai la dânşii găseşti lozul cel mare… Şi ei mor de foame! … Ştii ce, bădiţă Vasile? Bate încă o dată din palme să vie o slugă. Dă-i cartea s-o arunce în foc!

— Ba nicidecum! se frământă Pogor pe loc, punând latul palmei pe carte să şi-o apere de rug. Pe foc să zvârli Paralipomenele şi Parergile voastre! Aicea nu-i vorba de filosofie şi de bătut câmpii. Carte de ştiinţă, de observaţie, Eminescule, băiete! … Nu zâmbi… Ai răbdare şi-mi vei da dreptate. Să te lămuresc în câteva cuvinte, înainte de a tăbărî gogomanii… Mă rog, este ori nu adevărat că în unele case te simţi mai bine decât în altele?

— Este! recunoscu Eminescu, sorbind cu poftă cafeaua parfumată din felegean. De-o pildă mă sunt întotdeauna mai bine aici, la dumneata, decât la şedinţele de la Iacob Negruzzi…

— Hai-hai! Nu mă depărta de la subiect şi nu băga intrigi. Doar nu te cheamă Panu! … Va să zică recunoşti? Tot aşa, te simţi mai bine în anumite oraşe decât în altele; sau mai bine în anumite cartiere din acel oraş! … De unele fugi, altele te atrag. Asta-i lege! Instinctiv a simţit-o şi omul, înainte de a-şi ticăloşi instinctul de conservare prin civilizaţie… Cunoşti proverbul oriental? „Când se ţine nenorocirea de tine într-un loc, schimbă de loc; altfel acolo ţi-i mormântul”… Un proverb arab sau persan… Auzit-ai de el?

— N-am auzit. Dar pot spune că l-am experimentat fără să am habar de el, lăsând la o parte deocamdată capitolul ultim cu mormântul. L-am experimentat, ca unul care din copilărie tot schimb de loc…

— Tocmai! Vii Ia vorba mea. La vorba „mincinosului” cu cartea de ici… Toţi au observat aşadar aceasta şi nimeni n-a

încercat să şi-o explice. Mai mult. Bagi de seamă că într-o odaie din aceeaşi casă, adormi îndată ce-ai pus capul pe pernă şi te trezeşti odihnit, cu poftă de lucru şi cu spor la lucru? … În odaia de alături, în aceeaşi casă, te zvârcoleşti muncit de insomnie. Te deştepţi mai ostenit de cum te-ai culcat; nu eşti bun de nimic toată ziua… Pân-aici nimic de obiectat?

— N-am… Mărturisesc că şi eu, din instinctul cel netică-loşit de civilizaţie despre care pomeneai adineaorea, caut anumite părţi dintr-un oraş şi anumite case unde să-mi car calabalâcul… Nu le aleg după frumuseţe sau după cât par de îndemânatece. Ba dimpotrivă! … Nimeresc la cele mai părăginite, care aduc mai degrabă a hanuri de olac şi a chilii mânăstireşti… Ceva mai puţin acătării, decât odăile slugilor dumitale… Ce-mi pasă? Destul că din prima noapte mă simt la mine. Aiurea parcă-s străin. Abia aştept sfârşitul lunei să mă mut.

— Şi nu te-ai întrebat, de ce?

— Atmosfera, pur şi simplu… O fereastră care dă într-o grădină, liniştea, lipsa unei vecine care să zdrăngăne la pian…

Vasile Pogor rosti cu dispreţ:

— Gogomănii! Cele mai gogomane gogomănii! … Mă miră la un poet ca tine, să n-ai această subtilitate. E altceva, cu totul altceva, băiete. Când ai spus atmosferă, am crezut că te-ai apropiat… Pe urmă ai dat-o la acelaşi cântec: fereastră, grădină, linişte. Argumente de poet! … Gogomănii! … Secretul e aici, Eminescule, în cartea mincinosului… Acest individ a studiat straturile de pământ, compoziţia solului. Şi a făcut legătură între această structură geologică a terenului pe care e aşezată o casă şi între sănătatea trupească şi sufletească a celor ce trăiesc în acea casă. Peste cinci sute de observaţii pe teren… Iar concluzia? … Nu atmosfera din afară, ci razele nevăzute care străbat din pământ, magnetismul, dracul să ştie cum să le numim, ele influienţează asupra noastră… Eşti sănătos

sau bolnav, dispus ori morocănos, cu spor la muncă ori nu, după cum vieţuieşti ori nu pe un strat de pământ prielnic… Mâni schimb patul la peretele de la miazăzi, dacă n-oi schimba cumva chiar odaia de dormit, în celălalt capăt al casei… Fac proba! … Gândeşte-te, ce-ar însemna pentru omenire să ţină seamă pe viitor de asemenea nimicuri în aparenţă… Înainte de a zidi o casă, să verifici terenul din acest punct de vedere magnetic… Oraşe întregi ar trebui strămutate, străzi întregi părăsite. Poate de aceea unele oraşe au prosperat şi prosperează, pe când altele au căzut în ruină, de le ştie nisipul de ştire… Să luăm Ieşii noştri, pe despărţiri… De ce nu, adică? …

N-a mai sfârşit cuvântul. Au răsunat alţi paşi pe scări şi în antret. Poetul înţelesese că n-are să mai afle niciodată pe ce temei se cuvine reconstruit planul Ieşilor, fiindcă până la şedinţa viitoare erau destui sorţi ca Vasile Pogor să cadă peste altă carte vrednică de înfocatul său entuziasm.

Iaca şi carul cu minciunile! izbucni propovăduitorul noului cult magnetic.

I se schimbase toată înfăţişarea cu o fantasmagorică mobilitate. Tropăia de nerăbdare; ochii îi sclipeau de maliţie.

„Carul cu minciunile” era Iacob Negruzzi. În urma lui intrase frate-său, Leon, uriaş, negricios, cu mişcări încete şi greoaie, poreclit din această pricină Tony, în amintirea unui elefant celebru de la un circ rătăcit odinioară prin Iaşi. Şi după dânsul, Paicu, slab şi jigărit în redingota prea largă, făptură osoasă, prelungă, cu capul cât o tărtăcuţă şi cu mărul lui Adam ieşit din guler ca o gâlcă – tinzând parcă să devină al doilea cap suplimentar, o sucursală a celui de deasupra recunoscut de anatomie, după cum pretindea Vasile Pogor.

— Dă-i drumul! Deşartă carul cu minciunile, să isprăvim şi să ne apucăm de chestii serioase! stăruia gazda, făcând semn camerdinerului să apropie scaunele.

Iacob Negruzzi îşi netezea musteaţa, ciugulea musca de păr de sub buza de jos. Îşi pregătea astfel efectul, întârziind răsturnarea carului cu palavre.

El ştia tot ce se întâmplă în Ieşi, tot ce se întâmplă în Bucureşti, în ţară, în Europa; în măhălăli şi în lumea politică, în saloane şi la universitate. Dar aştepta să se completeze auditoriul, cu altă ceată rămasă în urmă, în stradă.

Într-adevăr, pe dată s-a ivit în uşă Ştefan Vârgolici, zis „negustorul de porci” pentru înfăţişarea-i dolofană, lucie şi prosperă, atribuită îndeosebi numai acestei bresle prozaice; mai zis „om şi om”, în memoria unei poezii de pomină, unde cătase a dovedi cât de amăgitoare e gloria unui rege. Deoarece:

… a lui putere, fală şi mărire, Ţine numai ziua, el deştept fiind.

Dar vremea cât doarme nu-i deosebire Între el ca rege şi un om de rând.

Poezia stârnise urletele caracudei. Depăşea în banalitate chiar stihurile zvârlite de la prima strofă la coş de secretarul Convorbirilor. Iar ca să-i pună capac, duhliul Caraiani se ridicase cerând ascultarea:

— Fraţilor, vreţi să auziţi o cimilitură care spune acelaşi lucru ca poezeaua lui Vârgolici. Doar ceva mai scurt şi mai cu haz?

— S-auzim!

— Iaca, fraţilor! Cinel, Cinel, ce nevoie îl face pe împărat să se coboare de pe cal ca orişice om?

— Nevoie de om şi om! a răspuns gloata şi chiar „cei nouă”, care nu pricep niciodată nimic.

După această strălucită izbândă literară, Ştefan Vârgolici a rămas pe veci cu porecla „om şi om”. S-a lepădat cu scârbire de orice tentativă literară pe socoteala inspiraţiei proprii, îndeletnicindu-se numai cu tălmăcirile poeţilor din vreo şase limbi, fiind întru aceasta iscusit meşter; precum meşter era şi la şlefuirea stihurilor trimise de începători,

atunci când Junimea hotăra că se cuvin trecute sub gealăul lui „Io Spaco stoler cl. I.”

O dată cu Vârgolici, s-a strecurat pe lângă perete cu paşi mărunţi şi pudicul Naum. Trandafiriu la obraz şi alb colilie la păr, dichisit şi corect în straiul negru, cu piepţii cămăşii crohmoliţi şi eu fione alb de cravată, ca un distins reprezintant al corpului diplomatic. Apoi Samsune Bodnărescu şi Melic Mirmilic, alegându-şi toţi locurile ştiute, în salonul larg, tapiţat cu scoarţe, încărcat de portrete cu rame aurite. Din aceste cadre, în lumina uriaşului candelabru şi altor mai mărunte sfeşnice presărate pe mese şi pe console, străbunii amfitrionului priveau cu oarecare nedumerire la ciudata adunare, în ciudatul ei amestec de chipuri, straie şi firi. Erau venerabili boieri zugrăviţi de iconarii altor timpuri: în anterie de atlas vişiniu, în giubele de pambriu şi cu brâuri de taclit, cu giumane de samur şi hamgere cu mânerul de aur. Erau doamne cu umerii rotunzi şi cu ochii migdalaţi purtând în urechi cercei cât aluna. Spre nedumerirea lor melancolică, nimeni însă nu mai ridica ochii. Făceau parte acum din mobilele neînsufleţite. Oaspeţii lui Vasile Pogor aveau griji pe-o altă măsură, de vremuri schimbate şi de-o aprigă concurenţă pentru catedre, inspectorate, posturi politice, burse de studii; stăpânul casei, prin acea excepţie, care confirmă regula, având să rămână poate singurul român ce-a refuzat vreodată înalta diregătorie de ministru când i s-a oferit şi a fost somat să primească.

Lipsit de asemenea ambiţii şi mai ahtiat de glume, de porecle, de cancanuri şi de minciuni, strigă ameninţând cu o pernă:

— Hai, dă drumul carului cu minciuni, Iacobache!

— Mai întâi… începu Iacob Negruzzi, mai întâi vă pot anunţa că luna viitoare soseşte în ţară Lecomte de Nouy, elevul lui Viollet le Duc. Domnitorul a hotărât restaurarea mânăstirii Curtea de Argeş. Încep lucrările…

Ştirea a căzut ca o piatră în glod moale.

Nimeni nu arăta nici un fel de interes sau mirare. Era firesc ca totul să meargă acum spre Muntenia. Restaurări de catedrale, castelul plănuit de vodă la Sinaia… Moldova rămâne cu ruinele. Iaşul cu livezile în paragină şi cu podgoriile consolărilor.

Iacob Negruzzi urmă:

— S-ar cuveni să-şi ceară şi Iaşii dreptul lor. După ce s-o isprăvit cu Argeşul, să-l aducem şi la Iaşi pentru a restaura Trei-Ierarhii lui Vasile Lupu. Să vorbim cu Titu. Un arhitect ca Lecomte de Nouy, nu-l prindem a doua oară în ţară…

Pavel Paicu se răsuci pe scaun. Mormăia, scărpinându-şi cu vârful unghiei mărul lui Adam.

— Ce-i, Paicule? Ai ceva împotriva lui Lecomte de Nouy?

— Am! De ce numaidecât el şi nu Lebaron ori Lemarquis?

— Ce vrei să spui cu asta? N-am auzit despre nici un arhitect faimos, Lebaron sau Lemarquis…

— Chiar dacă n-aţi auzit, există. Trebuie să existe! Cum vreţi să-i cheme altfel pe elevii lui Leduc? … Dovadă, Lecomte de Nouy…

Nimeni n-a râs. Întotdeauna glumele şi calamburile lui Paicu erau jalnic trase de păr şi mai încâlcite decât cimiliturile Pitiei. În schimb, toţi, în afară de pudicul Naum, au cârâit strigătele de cuviinţă, pe un singur glas:

— Prost îi Paicu! Prost îi Paicu!

Din cotlonul sofalei unde se cuibărise, Vasile Pogor a svârlit perna-obuz de mult pregătită, în nenorocosul calamburist:

— Afară cu Paicu!

Pavel Paicu a prins perna din zbor, venind să o aşeze liniştit la loc şi anunţând fără nici o urmă de supărare:

— Las’ c-am să vă arăt eu alta, mai bună! …

— Minuni în ziua noastră nu cred să se întâmple! pufni Pogor. Când ni-i arăta tu una bună, are să se cutremure catapiteasma mitropoliei şi are să se despice a doua oară…

— Bine, bine! Aşteptaţi!

Era o ameninţare sigură de sine, întâmpinată cu acelaşi gălăgios cor:

— Afară cu Paicu! Afară cu Paicu!

Iacob Negruzzi aşteptă să se facă linişte, răsucindu-şi inelul pe deget, cu o prefăcută modestie de primadonă înainte de a da drumul la glas.

— Aţi isprăvit? Lăsaţi-l pe Paicu să trăiască şi el. Şi el îi om…

— Om şi om! întări fratele lui Negruzzi, Leon, cătând spre Ştefan Vârgolici.

„Negustorul de porci”, guiţă ofensat:

— Socoteala!

— Ş-un coniac! a detunat corul genejral, la care se adăogară glasurile proaspeţilor veniţi, în frunte cu Miron Pompiliu, Keşkement, comandirul caracudelor.

Socoteala şi coniacul îşi aveau ca toate aici, povestea lor cu tâlc.

La un memorabil banchet al Junimei, la care luase parte Alecsandri, Carp şi Todiriţă Rosetti, închinările s-au prelungit până la ziuă. Iar vinovatul principal fusese Leon Negruzzi, fiindcă de îndată ce îndrăznea să strige cineva după socoteală, el mai cerea şi-un coniac. Astfel, din socoteală în socoteală şi din coniac în coniac, zorile l-au prins pe uriaşul Tony, învârtindu-se prin sala devastată a banchetului cu un pahar gol în mână, în căutarea uşei, care se învârtea şi ea miraculos, cu perete cu tot, în sens invers. „Socoteala! … ş-un coniac!” De această pacoste era greu să mai scape sărmanul Tony, până la judecata de apoi.

Deocamdată, potolindu-se larma, Iacob Negruzzi îşi deşertă cu metodă carul minciunilor. Erau ştiri mai de-aproape şi mai calde, din lumea Iaşilor: uneltirile fracţioniste, peripeţii din bătălia electorală în vederea alegerilor generale de la 3 mai, o nouă intrigă pusă la cale de vrăjmaşul cel mai înverşunat al Junimei, profesorul Nicolae Ionescu şi câţiva bărnuţieni, de Andrei Vizanti şi A. D. Holban; o logodnă în protipendadă şi o despărţenie cu

bucluc în corporaţia dăscălicească. Sferturile de oră treceau repede. Nimeni nu se întreba de ce întârzia atâta Titu Maiorescu. Se afla în orânduiala adunărilor această discreţie, faţă de omul cu oarecare slăbiciuni şi pentru alte saloane, unde foşnea o rochie femenină.

Mihai Eminescu se trăsese ca de obicei pe-un scaun la o parte. Răsfoia dosarul Junimei. Nu înţelegea asemenea ahtiere pentru clevetirile din politica măruntă a vânătorilor de slujbe, de catedre şi de deputăţii; nici patima pentru bârfelile din lumea mai de sus şi mai de jos a târgului. Neasemuit mai vesel era faimosul dosar, unde toate harnicile furnici ale Junimei îşi aduceau agoniseala de-o săptămână, adică năzdrăvăniile tiparului, culese şi tăiate cu foarfeca, lipite cu gumă şi păstrate cu sfinţenie în arhiva pentru desfătarea generaţiilor ce vor să vină. Întorcând foaie cu foaie citi:

Din Imparţialul No. 2, 17 mai 1873.

Din cauză de maladie, jurnalul nostru n-a putut să apară până în momentul de faţă.

Din Perseverenţa, No. 42.

… Titlul scrierii D-lui Victor Cousin: Adevăr, Frumos şi Bine trebuie să fie triada oricărui artist care înţelege înalta misiune a artelor. Este o scăpare din vedere a lui Kant pe care nu i-o putem ierta.

Gr. H. Graudea.

Din Muza Românească de Cavalerul Constantin Stamati.

Câteva cuvinte antice însuşite în lingua română ce se par a fi fi dacice:

Adulmic: Urmărirea câinelui.

Bântuire: Asediul unei cetăţi.

Târţa-pârţa: Nihilist, om tâner, fanfaron, căruia îi lipseşte o doagă. Al. Lat. Terţia parte, o a treia parte din om.

Din discursul Senatorului doctor Vârnav:

Domnilor Senatori, scoateţi ghimpele discordiei din Milcov, turnaţi aheasma frăţiei din el, daţi Milcovul în Dâmboviţa, Dâmboviţa în Olt şi atunci veţi avea o Românie.

Din Curierul de Galaţi:

La revizia ce-am făcut azi la tăietoare, am dovedit că s-au tăiat 40 boi, împreună cu subcomisarul respectiv.

Din Românul. Proclamaţia D-lui D. Brătianu, primarul comunei Bucureşti, la alegerea lui vodă Carol.

Români, În mai puţin de două luni aţi trăit mai mult de doi secoli. Voi, născuţi de ieri la viaţa libertăţii, aţi devenit învăţătorii lumii civilizate… Frumoasa noastră revoluţiune a sforţat admiraţiunea lumii. Europa, uimită de înţelepciunea patriotismului nostru a suspens cursul lucrărilor sale şi aşteaptă tot de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul Mesia al întregei omeniri gemânde de durere şi palpitânde de speranţă… Români, voi mai cu samă, bucureşteni, arătaţi-vă ceea ce sunteţi, înainte mergători ai poporului, iniţiatorul popoarelor! voi care prin a voastră unanimitate aţi uimit Europa, voi care prin credinţa voastră aţi deschis bolţile cerului, nu îngăduiţi ca soarele să apuie înainte de a fi săvârşit opera voastră, devansaţi astăzi păsurile sale şi soarele nu va mai apune în veci pe pământnl României.

D. Brătianu.

Mulţumiri:

Subsemnata Maria Vasiliu, suferind de boală de facere timp de 5 ani, şi căutându-mă cu toţi medicii din Iaşi şi Vaslui, nu mi-a putut folosi nimic. În fine domnu medic american Ruseli în timp de şase săptămâni m-a curarisit. Aduc aceasta la cunoştinţa On. Public spre a cunoaşte acest medic american.

Maria Vasiliu.

Necrolog din Curierul de Iaşi:

Săftica Vrânceanu născută Pleşescu, socie iubită nu numai de sociul ei.

Vasile Vrânceanu.

Dosarul era gros de trei degete, legat în scoarţe tari, cu o înfăţişare severă, administrativă, de opis judecătoresc.

Mihai Eminescu, vechi mânuitor de condici încă din vremea uceniciei de cinovnic la isprăvnicia de Botoşani,

întorcea foile cu o încântare pe care nu i-o dăduse – şi pe drept cuvânt – nici un registru vreodată, nici acolo, la cancelaria unde a lăsat un moşnegel de ispravă şi neîntrecut în pregătitul cafélelor; nici la Agenţia Română din Berlin şi nici acum, la Biblioteca Centrală. Îl cunoştea amănunţit, filă cu filă, dar de fietece dată tot nu-i venea a crede că tiparul a răbdat atâta râs şi ocară. Şi se gândea cât de mult ar fi pe placul prietenului său de la Bucureşti, Iancu Caragiale, neogoit pescuitor de asemenea perle.

Apoi a închis scoarţele şi a rămas în visare, rezemat de spata scaunului, cu bărbia în pumn.

Prăfira privirea îngustată printre gene asupra adunării. Oricât de larg era salonul, nu mai rămăsese decât un singur loc gol, al lui Titu Maiorescu. În răstimp se glotiseră şi cei din urmă întârziaţi: Xenopol, tovarăşul de la Putna; binenutritul Caraiani, rotund şi balaoacheş ca un lăutar scăpat din taraful de la Pester; Papa Culianu cu fuiorul bărbii de vlădică; cei „trei români”, Lambrior, Panu şi Tasu, în straiele lor de şiac; Burlă şi mai tânărul Phillippide, Hurul; Nicolae Gane, căpitanul „celor nouă” care nu pricep niciodată nimic, şi Grigore Buicliu, Buiuc, cea mai ageră iscoadă a năzbâtiilor vrednice de consemnat la dosar. Nu lipsea nici Neculai Gheorghiu, „junimistul fără voie”, care se pomenise invitat la un banchet de aniversare printr-o greşală de adresă, într-un târg cu prea mulţi Gheorghii. Şi de atunci simţindu-se el mult onorat de această neaşteptată atenţie, nu scăpa o sin-gură vineri. Se aşeza cuminte într-un colţ, tăcea, asudat şi iarăşi tăcea. Tăcea şi iarăşi asuda. Îşi luase şi acum locul său, în-creţea fruntea într-o cumplită încordare să înţeleagă tot, zâmbea când râdeau alţii şi roşea mai cumplit decât pudicul Naum, când o privire se oprea mai îndelung asupră-i. „Asta-i mascota noastră, gogomanilor! – spusese odată Vasile Pogor. Cât va trăi el, n-am nici o grijă de soarta Junimei”. Cu adevărat, de va fi să se năruiască Iaşii şi să se risipească toţi în cele patru vânturi, câtă vreme Neculai Gheorghiu, junimistul fără voie,

se va înfăţişa salutând ceremonios şi luându-şi în primire scaunul, şedinţele puteau să înceapă. Chiar într-o casă pustie, în faţa scaunelor goale, în chiotul vântului prin geamuri sparte.

Mihai Eminescu lăsase pleoapele să astupe deplin lumina ochilor.

Ca sărmanul Dionis călătorea în timp.

Plăsmuirea lui dura o privelişte plină de jale şi în aceeaşi vreme de-un comic macabru… Priveliştea unui Iaşi, de peste o sută sau două de ani… Poate un Iaşi pentru totdeauna şters de pe hartă, cum cad cele mai strălucite capitale ale lumii să le îngroape nisipul deşerturilor; cum s-au dus în pulbere cetăţile din Diorama lui; cum poate are dreptate Pogor să profeţească soarta aşezărilor omeneşti pe-un pământ viclean, cu germenul pieirii în el… În închipuirea sa, acum, din Iaşul Junimei şi caracudelor de faţă, n-a mai rămas aproape nimic. Câteva ruini, iarba crescută pe uliţi, o turmă de mioare păscând sub copaci bătrâni, din alt veac… Un moşneag sprijinit în toiag. Nu ştie carte, nu cunoaşte nimic… E surd şi pliurd. Dacă un drumeţ străin îl întreabă ce-nseamnă aceste ruini strânge din umeri: „Ha? … Mai zi o dată, că nu pricep… Întrebi ce-s zidăriile ieste? … De, domnule! … Trebuie să scrie prin cărţi… Cic-ar fi fost odată un târg… Eu nu l-am apucat… Da noaptea, mă tem că umblă strigoii…” Drumeţul s-a dus în calea lui… A pogorât întunericul. Turma s-a aciuiat undeva la adăpost. Suflă un vânt umed din gurile surpate de hrube… Pe unde a fost cândva o uliţă, trece o umbră neagră, cu o pălărie tare pe cap. A întârziat… A intrat într-o ruină unde a fost cândva o casă, salută ceremonios în dreapta şi în stânga, se miră că nu-i nimeni să-i răspundă la salut, nici să-l întrebe: „Ce mai faci, domnule Gheorghiu?” Nu-i nimic. Pentru atâta, nu se turbură el. Se aşează pe-o lespede unde a fost cândva un scaun. Scaunul lui. Tace şi ascultă nimicul… Se încordează pentru a se dumiri ce înseamnă întunerecul acesta, pustiul acesta, de ce nu s-

aude râsul lui Vasile Pogor? glasul lui Iacob Negruzzi? de ce nu întrerupe Nicu Gane, punând o întrebare în numele „celor nouă” care nu înţeleg nimic? unde e caracuda gălăgioasă, şi „cei trei români”, şi Eminescu să recite stihuri cu isonul lui cantabil? Unde sunt toţi? Ce va să zică tăcerea şi pustiul acesta şi noaptea aceasta? … Dar fiindcă nu-i nimeni să-i răspundă, Neculai Gheorghiu, strigoiul, tace cu pălăria tare sprijinită pe genunchi şi aşteaptă cuminte, cum i-a fost firea în viaţa sa şi rostul său în viaţa Junimei… Aşteaptă până ce un clopot fantomă bate miezul nopţii. Se ridică… Salută ceremonios în dreapta şi în stânga, unde au fost cândva scaunele lui Maiorescu, Gane, Negruzzi, Iacob şi Leon, Paicu, Naum şi atâţia alţii de nimeni atuncea ştiuţi; unde a fost sofaua năucului Pogor şi celelalte sofale ale lui Teodor Rosetti şi Carp. A plecat păşind grăbit pe înţelenitele găvane de pământ unde au fost cândva uliţi, printre năruitele ziduri căptuşite cu muşchi, unde au fost cândva case… Pe urmă nimic… Chiuie vântul în guri negre de hrube… Va fi oare alta, soarta lor, a Junimei, peste o sută sau două de ani? … Nimeni nu va pomeni nimic despre nimeni, fiindcă nimic nu va supravieţui după nimeni. Cel puţin Neculai Gheorghiu. Junimist fără voie, din întâmplare şi din politeţe, nu-i cuprins de nici o amăgitoare deşertăciune. N-a scris niciodată un rând n-a luat cuvântul să-şi apere păreri şi să judece părerile altora; ascultă, tace, asudă, salută şi pleacă la culcare, pentru ca a doua zi să-şi vadă în tihnă de treburile sale ce n-au câtuşi de puţin a face cu Junimea şi Convorbirile, până la cealaltă vineri sara… Ce-o fi spunând în lumea unde trăieşte: prietenilor, nevestei, copiilor? Ce crede despre dânşii? Şi cum se răstoarnă în cugetul unui asemenea om simplu şi fără smintite năzuiri. Peripeţiile acestor şedinţe cu gălăgioase dezbateri, noaptea, când ajunge acasă şi rămâne pe marginea palului, cu picioarele spânzurate în papuci? … Poate că nici nu-şi frământă însă mintea cu astlel de întrebări. Suflă în lumânare, îşi trage oghealul peste cap şi

în cinci minute începe a sforăi. Mai cuminte el decât toţi. Singurul înţelept dintre toţi…

O tăcere nefirească s-a lăţit după un scurt freamăt, ca la K. K. Ober-Gymnasium, când intra profesorul în clasă. Eminescu a deschis pleoapele din somnie, deşi ar fi ştiu ce se întâmplă şi fără să mai îndrepte ochii spre uşă.

Apăruse Titu Maiorescu.

Se oprise o clipă în prag, netezindu-şi barbişonul şi cuprinzând încăperea cu o privire rotită. Bine legat, strâns în redingota neagră cu o sângerie garoafă de decoraţie la cheotoare, părea înalt şi era scund, voia să zâmbească prietenos şi zâmbea numai protector. Se întorcea între ai lui, la Junimea prin strădaniile sale cu deosebire înfăptuită, însă fără voia lui se în-făţişa ca la tribunal ori la catedră. Poate credea din toată inima că şi-a lepădat solemnitatea o dată cu pardesiul şi cu pălăria înaltă, în antret. Dar era numai o închipuire zadarnică, aceasta. Nu-i stătea în putere să-şi schimbe firea înnăscută, rece, măsurată, aulică.

Ca întotdeauna, s-a îndreptat mai întâi spre scaunul celui mai neînsemnat din întreaga Junime, dovedind că aici nu înţelege să dea întâietate ierarhiilor:

— Bună seara, domnule Gheorghiu… Ce mai faci? …

Neculai Gheorghiu, roş cu para focului, a sărit de pe loc, lipind călcâiele şi îndoindu-se de mijloc, în unghi drept ca un echer:

— Am onoare să vă salut, domnule ministru… Ce să fac? Bine, mersi! …

Pogor şi Iacob Negruzzi îşi făceau semne ghiduşe înăbuşindu-şi gâlgâirile de râs.

Aşadar încă un pidosnic rezultat al celor mai mărinimoase intenţii, care nu mai puteau schimba nimic. Pretutindeni şi întotdeauna, nu putea fi decât domnide ministru! domnule director! domnule profesor! domnule prezident! domnule doctor! domnule rector! … O funcţie, un grad. Neculai Gheorghiu nu se încumeta să se aşeze jos; îşi ştergea sudoarea de pe frunte cu basmaua şi păstra zâmbetul de

circumstanţă cuvenit unei binevoitoare excelenţe, deşi excelenţa era acum întoarsă cu spatele.

Neclintit în ungherul său, Mihai Eminescu îşi spunea că nici un astfel de om stăpân pe sine şi teoretician logic al fericirii, nu-i sortit să cunoască o adevărată fericire. Fericirea nu se îmbracă în strai de gheaţă! Gândea la aforismul întrebător, tipărit în Convorbiri, unde Titu Maiorescu se zugrăvise sin-gur: „Oare pârâul de la munte ar fi aşa de limpede dacă n-ar fi rece?" Maiorescu adăugase: „şi voios". Rece şi voios! Rece era şi când nu voia să fie. Voios nu izbutea a fi, nici când îşi clădea toate silinţele. O statuie chiar când coboară de pe soclu, nu-i voioasă.

— Aici erai, Eminescule?

— La datorie, domnule mini… domnule Maiorescu…

Se ridicase moale de pe scaun, cum se ridica în silă din bancă şcolarul de altădată, chemat la aspru judeţ de D. Director Ştefan Wolf. Totuşi, domnul ministru ţinea să-i arate şi acum o consideraţie prietenoasă, care să îmbărbăteze poetul atât de nepregătit pentru viaţă, atât de neînţeles şi de osândă cu toate ciudăţeniile Iui. Îi ierta dezamăgirile, întoarcerea pe furiş de la Berlin, catedra pe care i-o rezervase şi o pierduse. Simţea obligaţia să-l îmboldească. Iar această îmboldire o voia lipsită de orice pedantlâc, voioasă, prietenoasă. Punându-i mâna pe umăr, gest rar la el ca o descumpănire în mersul aştrilor, rosti:

— La datorie? Prezent la datorie? … Cititorilor nu li se pare că eşti la datorie, cum ţi se pare dumitale… Te cer! Te aşteaptă! Suspină adoratoarele! … Suspină şi Negruzzi după o altă Veneră şi Madonă, după alţi Epigoni, după alt Înger şi demon, altă Floare albastră… Să-l întrebăm pe Jacques, ce spune? Convorbirile, ce spun? … În doi ani, cam câte două poezii pe an… Cam puţin…

— Dacă nu-s ca Io Spaco, stoleriul, să scot în fiecare săptămână un dulap de bucătărie la gealău!

— Asta nici n-o cer… N-o cere nimeni… Ar fi o crimă! Dar bănuiesc că e şi puţină boemie la mijloc… Fireşte că toate pe lume au o cauză. Dar a explica, a invoca acea cauză, nu înseamnă întru nimic a o justifica…

Îşi ridică palma de pe umărul poetului încet, cu nemulţumire de sine. Nu aceasta ar fi voit s-o spună şi nu aşa s-ar fi cuvenit spusă. Îi lipsea însă căldura şi voioşia neprecugetată a unui Vasile Pogor, care altfel ar fi ştiut să aştearnă de-a dreptul, în faţă, cele mai supărătoare adevăruri fără să supere, între o glumă, între o pernă aruncată şi un hohot de râs. Purta şi el prin viaţă o osândă. Şi nici pe aceea n-o scăpase din vedere. O pomenise tot în aforismele tipărite de Convorbiri: „Fulgii de zăpadă cad leneşi pe pământ, sloiul de gheaţă izbeşte”.

Iacob Negruzzi ţinea să-i împărtăşească ultimele minciuni din carul său încă nu pe deplin descărcat. Maiorescu a privit la ceas şi a ridicat barbişonul răsucindu-l puţin spre un umăr, într-o statuară atitudine de severă şi dojenitoare mirare:

— Domnilor, e neiertat de târziu! … Înainte de toate lectura… Respectaţi tradiţia…

— „… căpitanii mei!” a completat Vasile Pogor, tologindu-se între perne şi pregătindu-şi la îndemână câteva proiectile, în vederea viitoarelor bombardamente.

Titu Maiorescu nu şi-ar fi îngăduit în ruptul capului o asemenea destindere lenevoasă de serai. Ţapăn şi îndesat, s-a înfipt în scaunul tare, cu ceafa bine lipită de spătar, a dus batista păturită la gură să-şi netezească musteţile şi a pronunţat rituala poftire:

— Cine are ceva de scos, să scoată!

Bodnărescu, Naum şi Ştefan Vârgolici aveau întotdeauna ceva de scos, spre deosebire de Eminescu atât de sever cu scrisul său. Dar se codeau să ducă mâna la buzunar, cercetându-se din ochi şi trecându-şi unul altuia întâietatea.

— Arici o dată! a strigat Pogor, vânzolindu-se în cuibar.

— …de două ori! a adăugat Iacob Negruzzi.

— …şi de trei ori! încheiase Caraiani, făcând semne spre pudicul Naum, veşnica sa victimă, păzită cu doi gealaţi din caracudă, ca să nu fugă, când începea a istorisi o snoavă fără pereche. Şi de trei ori, Naum! Scoate-o! Te-am prins cu mâna la ea…

Anton Naum plecase în duşumele ochi ruşinoşi de fată mare. Caracuda însă nu-l slăbea.

— Scoate-o! Scoate-o la vedere!

Gealaţii îl şi strâmtoraseră, de o parte şi de alta:

— Să i-o scoatem noi?

Înfricoşat de vrăjmăşia alaiului, pudicul Naum trase de la piept foile împăturite, parcă şi-ar fi scos inima s-o ofere plăpândă pradă unor păroşi şi varvari călăi.

Lectorul Junimei era îndeobşte Mihai Eminescu, de când Maiorescu se depărtase de Iaşi. Lui Pogor i se îneca glasul de emoţie după întâia strofă. Negruzzi citea îngăimat şi fără suflu; Bodnărescu mieuna slab ca un pui de mâţă lepădat pe-un medean. Astfel, de multe ori soarta poeziilor se afla mai puţin legată de harul divin al autorilor, decât de măiestria ori de stropşala lectorilor.

Titu Maiorescu îşi luă cu voie bună vechiul său drept cerând foile cu o mică, abia vizibilă clătinare încovoiată de deget. Măsură din ochi, metodic, lungimea poeziei şi lungimea versului, pentru a-şi potrivi glasul.

Tăcerea era desăvârşită.

Pe fereastra deschisă, atunci află cu cale să intre un fluture negru şi mare, de noapte, atras de lumină, zburând ameţit în jurul candelabrului, dănţuind o horă a morţii printre flăcările lungi şi săltate. Titu Maiorescu aşează calm, pe genunchi manuscrisul, aşteptând cu palma deasupra. Îl aştepta să se aşeze în tavan, să-şi ardă aripile ori să plece îndărăt, în noaptea de afară. Eminescu admiră cu un fel de spaimă această desăvârşită şi rece împietrire. Se vedea că în acea clipă, pentru Maiorescu era tot una, dacă aeriana vietate se va scrumi în para lumânărilor ori dacă se va întoarce la adierile primăverii de unde venise, să-şi încheie

destinul aiurea… Important era să isprăvească mai repede zborul nălucit de sinucigaş, pentru ca după aceasta ascultătorii să-şi poată aduna atenţia risipită. Vasile Pogor zvârli cu o pernă, fără s-atingă ţinta. Era singura dată când îşi cheltuia muniţiile, neînsoţite de răcnet şi de hohote. Pe el îl înduioşa până şi moartea unei gâze. Îi părea monstruos că atâţia oameni care frământă legile universului în cuget, pasionându-se pentru ideile unor filosofi zevzeci îngropaţi de-acum două mii de ani şi jălind moartea eroilor imaginari ucişi de Homer sub zidurile Troiei, găsesc foarte firesc să privească fără nici o vibraţie de înduioşare cum o făptură de gingaşe ţesuturi vii, de pulbere catifelată, cu aripi şi cu delicate antene depăşind tot ce-a făurit vreodată un pictor, un sculptor ori un poet, ameninţă să se prefacă într-un hidos cocoloş de mucozităţi pârjolite. „Nu se poate!” rosti gata să-şi acopere ochii ca să nu vadă zvârcolirile gâzei, când se va rostogoli cu aripa muşcată de flăcări. „Nu se poate!” a repetat. Şi nimeni în afară de Eminescu, n-a înţeles ce nu se poate. Dar dorinţa i-a fost ascultată. După o ultimă zvâcnire printre flăcări, ca şi cum deodată şi-ar fi luat seamă că neînsemnata-i viaţă tot se mai cuvine încă trăită, fluturele şi-a potolit zborul agitat şi a plutit lin pe fereastră, afară, aflând iarăşi noaptea şi primăvara umedă cu şuvoirea miresmelor de liliac.

Vasile Pogor a răsuflat uşurat.

Titu Maiorescu a ridicat foile de pe genunchi şi a început să citească:

Taliarh, iubite oaspe, de când nu mai vii la mine, sub povara întristării chipul meu s-a ofilit.

Unde-s zilele frumoase…? unde-s nopţile senine?

Parcă-n doliu toată lumea de atunci s-a învelit!

Vai nu-ţi mai aduci aminte de trecuta fericire!

Taliarhe! Taliarhe! cât de grabnic te-ai schimbat!

Tu-mi jurai că o să fie vecinică a ta iubire…

Erau minunate stihurile cu parfum antic, ale pudicului Naum. Mai minunat sunau încă, ritmate de vocea limpede a

omului care trecea prin lume apărat cu zalele sale de gheaţă. Se săvârşea încă o dată miracolul prin care dăinuia Junimea de odinioară a foştilor juni. Acum nu mai şopotea nimeni. Vasile Pogor se înălţase într-un cot, gata parcă să lăcrămeze. Lungise gâtul şi îşi încreţise fruntea, până şi Neculai Gheor-ghiu. Panu uitase că avea de pus un fitil între doi prieteni, după un mai vechi al său năravv. Toată caracuda şi „cei nouă” care nu pricep niciodată nimic, înţelegeau, presimţeau, ştiau că astfel de scurte lunecări într-un alt univers diafan, răscumpăra poreclele, bătăile cu perne, snoavele şi cârtelile de vineri seara. Eminescu nu băgă de seamă că i se stinsese ţigara. Acum erau aproape de sufletul lui, şi Anton Naum, omul singuratec şi de o discreţie care îndepărta prieteniile; şi Titu Maiorescu, în pofida ţinutei statuare şi auguste atât de străină de dânsul. Anton Naum privea în jos, vinovat. Glasul lectorului se lărgea, pregătind sfârşitul:

Vino, liliacul tânăr a scos floarea lui frumoasă, turturelele la soare toată ziua gânguresc hohotesc prin peşteri fauni cu-a lor nimfe pofticioase, păstoriţele, păstorii în perechi se răsleţesc!

Vino! mi-am luat de noapte o tunică prevezie cu mirt verde şi cu laur patul l-am împodobit; iar Lycisca ţine gata lângă cupa aurie, amfora cu două toarte, cu vin vechi pecetluit.

Titu Maiorescu a mai păstrat un timp foile la înălţimea ochilor, privind peste ele într-un punct nevăzut. Apoi le-a îndoit încet în două, şi tot încet a vrut să le treacă autorului.

Era fără îndoială şi o reală emoţie în aceste mişcări dinadins prelungite; era şi o nevoie de efect oratoricese, după cum cereau celelalte îndeletniciri ale sale, de tribună.

— Dă-le! a întins gheara de hrăpăreţ zaraf, Iacob Negruzzi, cu lăcomia lui de totdeauna, când se ivea un manuscris mai preţios pentru Convorbiri.

Maiorescu a făcut un semn de răbdare cu latul palmei:

— Să aşteptăm… Credem că n-are nimeni, nimic, de spus?

— Asta aş mai vrea s-o aud! bombăni Caraiani, binehrănitul, căutând să facă uitate toate caznele la care supunea urechea pudicului Naum. Parcă-i altceva, cu totul altceva, decât „om şi om”!

Anton Naum fu el, cel ce-a îngăimat sfios:

— Aş avea eu ceva de spus… La cetirea cu glas tare, s-au luminat oarecare modificări la penultima strofă… Am să revăd manuscrisul…

— La corectură, la corectură! îl invită Iacob Negruzzi, înşfăcând foile împăturite dintre degetele lui Maiorescu. Nu dau manuscrisul din mână pentru cioara din par… Ne cunoaştem omul… Când începi a modifica, faci ca nepotu-meu, când îi cade un creion în mână şi începe să-l ascută… Ascute, ascute, pân’ n-a mai rămas nimic…

— Totuşi! … încercă o protestare, Naum.

— Faul! Faul! au strigat caracudele şi „cei nouă”, că-pătând glas.

Autorul n-avea încotro. Aşa hotăra gloata, în vreme ce Caraiani, treeând din nou în cealaltă tabără, amenin ţă:

— Şezi binişor, Naume, că acuma încep! Am eu o snoavă cu o ţigancă şi cu naşu-său! …

În faţa acestui suprem argument, Naum a şezut binişor.

Bătând cu podul palmei în braţul scaunului tare, de lemn, Maiorescu încă o dată ceru linişte. Şopotelile rândurilor din fund s-au curmat.

— Cine mai are ceva de scos, să scoată!

Samson Bodnărescu prinsese curaj. După izbânda lui Anton Naum, de a sa nu se mai îndoia. A scos la iveală un sul întreg.

— N-o fi o piesă? se înspăimântă Pogor.

— Nici un ciclu de cimilituri? a vrut să afle Caraiani.

— Piesă nu-i, cimilituri nu-s… Dar un ciclu este… vesti Samsune, strămutându-şi făptura coşcovă pe-un scaun mai apropiat de Maiorescu.

Şi simţind curajul în scădere, crezu de cuviinţă să-şi asigure blândeţea judecătorilor, înainte de a preda caietul

sul, la cetire:

— Vedeţi că… Adică nu! … Vreau să spun că e continuarea ciclului din Convorbiri, luna trecută… ba nu… acum cinci numere… dacă vă amintiţi…

— Am înţeles! vorbi fără entuziasm, Iacob Negruzzi… E un ciclu, deci vrei să nu ştirbim ciclul… Bune-rele, să treacă…

— Îl vedeţi! ţâşni Ştefan Vârgolici în picioare, sfredelit de viermele unei prefăcute invidii şi arătându-l teatral cu degetul. Dumnealui cu asemenea tertipuri şi marafeturi ne umblă! … Ba că e un ciclu şi că treacă meargă… Ba că sunt nişte poezii private, pe care nu se gândeşte să le publice şi vrea să fie citite numai ca să ne ridice moralul şi să ne dezmierde urechea. Priviţi, cât şiretlic zace într-un panteist ca dânsul, care e gatagata să se spulbere în mama natură ca puful de păpădie…

— Da’ ce ţi-am făcut eu, omule? se tângui Samson Bodnărescu.

— Mie, nimic… Nouă tuturor, ne-ai făcut! Ne asasinezi! … Nu-i sară, să nu vii cu un ciclu. Întrebuinţezi toate vicleniile, ca să ne prinzi în capacnă…

— Şiretlicul e arma slăbănogilor! proclamă Leon Negruzzi, cu toată autoritatea uriaşei sale zidiri.

Caraiani aflând prilej să-şi puie în aplicare o scumpă teorie filologică, luă cuvântul:

— Domnilor, Leon Negruzzi are dreptate. Şiretlicul e arma slabilor şi a decadenţilor. Mai sfrijit la trup şi mai putred la inspiraţie ca Samsune nu-i nimeni printre noi. Şi având în vedere că la toate popoarele intrate în decadenţă, vocalele a, o şi e, după teoria mea, au tendinţa să se prefacă în i, propun să-l numim pe viitor Simsin Bidniriscu. Aşa să-şi iscălească toate ciclurile cu care ne terorizează, ne asfixiază, ne asasinează…

— Şi Pogor unde rămâne? Şi Xenopol cum rămâne? glăsui caracuda.

— Foarte bine! Să se numească şi ei, ca o ultimă expresie a degenerării, Pighir şi Xinipili!

— S-au botezat robii lui Dumnezeu, Pighir, Simsin şi Xinipili! binecuvântă pe nas Vasile Pogor, oficiindu-şi singur slujba botezului.

Maiorescu aştepta neclintit în scaun, zâmbind înalt acestor copilăreşti zburdăciuni ale unor oameni în toată firea. Îngăduitoarea tăcere îşi avea însă o socoteală. Pentru el Samson Bodnărescu însemna o mare dezamăgire şi un poet sfârşit. De unde doi ani ezitase între el şi Eminescu, acum se lepăda cu desăvârşire de acest fost stâlp al revistei, mirându-se singur cum a crezut să descopere un dram de talent în toate elucubraţiile sale private şi ciclice, kilometrice, somnifere! Nu-l ispitea lectura caietului ameninţător de voluminos; dar nici n-ar fi vrut s-o arate de-a dreptul, dându-şi oarecum un vot de blam pentru lipsa lui de discernământ cu care îl proclamase o speranţă a poeziei române, imediat după Alecsandri. Mult mai uşor, de la sine, căpăta dezlegarea din partea întregii adunări. Lăsa caracuda şi „cei nouă’” să-şi împlinească menirea. Când zarva s-a mai potolit, a întrebat, uitându-se peste capete, spre un anume jâlţ:

— N-ai nimic de scos?

Eminescu se lepădă ca de satana. O mustrătoare înălţare de sprinceană i-a amintit că a mai căpătat o crestătură la ră-bojul negru.

— Nici tu, Gane?

— Nici.

Neculai Gane avea măcar o temeinică scuză. Pava târgul cu asfalt englezesc.

— Nici dumneta, Xenopol?

— Anume ce voiţi?

Alexandru Xenopol. Poreclit „bonne ŕ tout faire”, avea un ghiozdan plin. Studii istorice, sociologice, filosofice, economice, recenzii, mostre din toate specialităţile, învelite şi etichetate ca în lădiţa unui voiajor comercial. A ales după o scurtă chibzuială; iar lectura a urmat cu toate cuvenitele întreruperi şi dezbateri, întrucât pe aceste tărâmuri

pregătirea Junimii era mai întreagă şi deosebită, cu două şcoli şi tradiţii în vecinic război: deoparte elevii Parisului, de alta doctorii Germaniei şi ai Vienei mult mai numeroşi. Titu Maiorescu păstra calea de mijloc, cu o uşoară aplecare către Berlin. Îşi oprea drept să rostească el ultimul cuvânt. Şi acel cuvânt cumpănea greu, nu numai fiindcă era rostit aforistic, definitiv, fără îngăduinţa unor vane întâmpinări; ci fiindcă într-adevăr, sub fruntea pătrată, masivă, lucra o minte ageră, cu toate cunoştinţele alcătuite în neclătinate sisteme, reci ca gheaţa, dar limpezi ea gheaţa. Mihai Eminescu îşi apropiase jâlţul pe rotile şi din nou asculta cu o desăvârşită atenţie. Nu-şi însuşea concluziile. Dar îi făcea o deosebită plăcere precizia cu care erau formulate. Din când în când, înainte de a condensa o asemenea interpretare în care se întretăiau mai multe sisteme străine în unul propriu, timpul cât îşi alegea cuvintele cele mai cristalice, ochii lui Titu Maiorsecu se opreau asupra fugarului de la Berlin. Îi trecea o repede, o neapăsată dojană în privire. Dintre toţi, era singurul care ar fi putut să-i stea alături, să-i preia rosturile dăscăliceşti, dacă i-ar fi urmat sfaturile. Se dovedise însă un boem şi-un recalcitrant fără leac. Se cârmuia numai după capul său. Nu se învrednicise a lua nici măcar un doctorat. Se mulţumea cu o slujbă măruntă de bibliotecar, ameninţată şi aceea de alţii. Încă o dezamăgire. Şi totuşi, fără voie, ochii spre el stăruiau, pentru a aştepta înţelegerea şi încuviinţarea, la o invocare a lui Schopenhaur, a lui Hegel Fichte sau Kant.

La despărţire, după alte lecturi şi ceaiul de datină, i-a pomenit, îmbrăcându-şi pardesiul pe mâneci:

— Uitam ceva… Mi se pare că ai un duşman foarte tenace, aici, Petrino…

— Baronul?

Eminescu a pufnit de râs.

— Da-da, baronul! În locul dumitale n-aş găsi nimic de râs…

— Ce poate să-mi facă un duşman? … Mai ales unul, ca acest baron de trei-sarmale? …

Titu Maiorescu n-a strâns din umeri cu aceeaşi nepăsare. A vorbit, ca un păţit ce era:

— Orice duşman îţi poate face un rău, oricât ai fi sau numai te-ai crede de sus, oricât ar fi el sau numai l-ai crede de jos.

Apoi a coborât treptele late de piatră, urmat de glăsuitorul alai al Junimii.

Din capul scărilor, Vasile Pogor a strigat la argaţi:

— Ioane, Costache! … Daţi drumul la potăile celelalte, că aiestea s-au cărăbănit.

IV

— Ce-aud, Mihai? … E adevărat că umblă să te capaciteze o smârdă ca Petrino?

— Pare-mi-se şi mie… a răspuns Eminescu fără vlagă, într-un fel de lehamete, turtind cu încetineală ţigara neisprăvită pe marginea ceştei de cafea.

Îi era scârbă de tutun, scârbă de muştele lipicioase şi bâzâind în jurul meselor, scârbă de întrebările altora şi de datoria lui să răspundă la asemenea înveninate întrebări.

Celălalt nu-l slăbea:

— Şi tu stai?

— Precum vezi… Ce să fac? Ce pot să fac? …

— Mişcă-te, omule al lui Dumnezeu! Scrie-i lui Maiorescu! Cere să-ţi spună neted ce are de gând… Mergi la Negruzzi şi la Gane să-i pui pe crupe! … N-ai strica să treci şi pe la Vârgolici… Maiorescu are o slăbiciune pentru „om şi om”… Acuma, la clipeală mi-a turnat una mai oarzănă-n cap, bată-l drac de cap, că tot îi bun la ceva după masă şi mai ales după vinul jupânului Gherşin… De ce la o adică nu te-ai abate ca din întâmplare pe la coana Emilia, la doamna Humpel? … O întrebi de sănătate, de una, alta, o aduci meşteşugit cu arta retoricească şi-i istoriseşti cum stau lucrurile. Dacă-i trimite ea o vorbuliţă lui frate-său, ai scăpat de hibă; poţi să te culci pe cea ureche fără grijă… În

orice caz nu sta, că-ţi stă norocul. Dă din mâini! Ce mama dracului, doar nu eşti o caracudă oarecare ca mine… O ţâră de te gândeşti, vezi câte ai de făcut, măi dragule, măi!

Miron Pompiliu, „Keşkemet”, vorbea din picioare, crăcănat, cu mânele în adâncul buzunărilor de la pantalonii vărgaţi, zornăind în acel străfund oarecare chei şi o rămăşiţă de gologani de aramă. Îşi lăsase haina de doc descheiată la piept, să-l sufle vântul. Pălăria de pai împinsă pe ceafă, stătea maimai să se prăvale din claia de păr. Printre cuvinte, mesteca o scobitoare, mutând-o cu limba dintr-un colţ al gurii în celălalt, precum amesteca graiul moldovenesc cu răzleţe ardelenisme din Ştеiul Bihorului.

Era după masă şi era aprins la faţă, poate şi de dogoarea cumplită a soarelui, poate mai mult încă de o dogoare lăuntrică a unui oarecare prea cumplit vin de Uricani, de la prea ades pomenitul Lupu Gherşin.

Cu vreo două ceasuri mai înainte, străbătea piaţa din faţa fostului han al lui Bacalu, către casă, unde îşi făgăduia un somn de după amiază să se ducă pomina, cu storul tras şi-un ulcior de apă şuroit în opturi pe duşamele pentru a păstra o răcoare reavănă pân’la asfinţit. Atunci l-a văzut pe Eminescu, singur, la un fel de ospătărie-cafenea, cu trei mese calicoase trase la umbră de salcâmi, lângă un dos de perete zgrumţuros. L-a înduioşat singurătatea pierdută a prietenului.

Nu mai stăteau împreună. Se isprăvise cu viaţa lor de la balamucul Trei-Sfetitelor. Şi cunoscând el prea bine zvonul despre uneltirile poetului baron, Dimitrie Petrino, care râvnea să-i uzurpe locul de la bibliotecă, venise cu tot sufletul să-i dea îmbărbătări şi poveţe.

— Asta-i, măi frate! încheiase, scuipând scobitoarea dintre dinţi. Nu sta, fiindcă Petrino nu stă!

Eminescu îl aşteptase să sfârşească, muşcându-şi musteaţa moale şi scurtă. A ridicat ochi mustrători să-l privească în ochi:

— Aşa mă cunoşti tu, dragă Mirune? … Mă vezi bătând pe la uşile oamenilor, mă vezi rozând pragurile, trăgând sfori, milogindu-mă? Mai bine mort de foame, decât asta! … Dacă nu găsesc dânşii de cuviinţă să facă de la sine ce este de făcut, n-am să le-o cer eu.

— Petrino le-o cere!

— Să fie sănătos! Mulţumesc lui Dumnezeu; eu nu-s Petrino.

Miron Pompiliu îşi smuci pălăria pe frunte. Adineaori era prea pe ceafă, acum prea pe ochi.

De sub această îngustă straşină, se uită la prietenul său de pe scaunul cafenelei-ospătărie, cu o milă nu străină de aburii vinului.

N-o mărturisea. Dar fără să i-o spună şi fără s-aştepte cuvenita învoire, din frăţească solidaritate cercase să îndeplinească el o parte din aceste plănuiri de apărare. Strecurase un cuvânt la Iacob Negruzzi: o întrebare lui Nicu Gane; o prefăcută mirare lui Leon Negruzzi, fratele lui Iacob. Toţi au dat lăturile… Nu se amestecau! Toţi au pomenit stânjeniţi despre obligaţii electorale. Abia trecuse o lună de când s-au isprăvăit alegerile pentru Cameră. Guvernul biruise din plin. Se prelungea cârmuirea lui Lascar Catargiu. Venise deci acuma sorocul multor făgăduieli şi legăminte.

Iar Dimitrie Petrino se prenumăra printre cei din fruntea pomelnicului de slujbe, de cereri, de răfuieli.

Aceasta o ştia Miron Pompiliu şi mai ştia cu deosebire altele, care-i scăpau unui om deprins să trăiască în stele, ca Eminescu. Mai ştia că baronul cu proaspătă diplomă de nobleţe a împărăţiei se înrudea cu Hurmuzăcheştii din Bucovina şi că, în ziua când a descălecat în ţară fugărit de creditori, îndată i s-au deschis larg saloanele Iaşilor. Risipise o avere la Viena şi aiurea, îşi pierduse nevasta şi copilul; plângea aceste bântuiri ale sorţii în poezii de-o disperare menită să-l înfăţişeze ca pe-un Byron ori un

Alfred de Musset, întârziat în veac şi exilat pe malurile Bahluiului.

Alte strofe, de-o altfel de deznădejde, nu contenise a dedica de sârg doamnelor sus puse. Cutreiera localurile de petreceri în tovărăşia junilor din protipendada ieşană, dând patimei pentru vin şi desfrâu o aureolă romantică. Oricine putea să priceapă că nefericitul baron şi poet, sătul de prigoana destinului, îşi căuta singur moartea, distrugându-se cu premeditare. Cucoanele sus puse, după ce lăcrimau pe închinările atât de frumos caligrafiate în albumul din salon, simţeau de a lor datorinţă să-l scape de la pieire. L-au cercetat pe departe, cam ce anume ar putea să-l mai ţină în viaţă şi în Iaşi. Şi n-a fost prea greu să afle… Petrino, dând ochii peste cap într-un resemnat suspin, consimţea de dragul gingaşelor ocrotitoare să încerce a mai întârzia în această tristă Vale a plângerilor. Rostise o vorbă… Biblioteca! Aşa, la întâmplare s-ar fi spus, deşi romanticul baron îşi amintise că astfel i-a venit şi lui sorocul să plătească o poliţă, măcar o singură dată şi măcar faţă de un singur creditor; îndrăzneţul student de la Viena, care-l luase atât de zdravăn la rost în ziarul Albina din Pesta, prin 1870, apărând memoria lui Aron Pumnul, ponegrit în broşura Pucine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina! Rostise aşadar numai o vorbă… Iar vorba şi-a făcut drum din salon în salon, până ce-a luat o cale netedă, sub chip de bileţele şi de focoase recomandaţii îndreptate spre Bucureşti, la domnul Titu Maiorescu. Şi oricât de limpede descâlcise firul acestor uneltiri Titu Maiorescu, scormonind dedesubt pricinile nemărturisite ale unei asemenea înverşunări pe-o slujbă unde-şi câştiga pâinea amară de toate zilele cel mai modest în pretenţii stâlp al Junimii, nu se învrednicise a ţine piept asalturilor. Nu-i scriau şi nu-i cereau acest hatâr numai doamnele sus puse, cu a lor poruncitoare graţie, care nu îngăduia un refuz. Se mai adăogeau răvaşele soţilor, ale cumnaţilor şi socrilor, punând în cumpănă obligaţiile politice, doar de-or căpăta

linişte în casă. De altminteri Eminescu o cam merita! De ce nu i-a ascultat îndemnul să-şi ia doctoratul în filosofie la Berlin sau la Iena, ca să se asigure pentru toată viaţa cu o catedră universitară?

Miron Pompiliu le aflase toate acestea amănunţit, de-o săptămână, de când bătuse un drum să încerce altă prietenească faptă. Auzise că doamna Matilda Cugler, poeta Convorbirilor şi gazda unor plăcute ceaiuri, ar fi pe cale să se despartă de bărbat, prietenul şi colegul lor Burlă. N-a izbutit să potolească dezbinul dintre soţi. Matilda Cugler nici n-a voit să-l asculte. În schimb, i-a adus la cunoştinţă cele puse la cale cu soarta lui Eminescu în saloanele Iaşilor. Încât acum, din picioare, crăcănat, privindu-şi prietenul căzut moale pe scaunul unei ticăloase ospătării-cafenea, măsura ce uşor cântăresc ei în încrucişarea de iţe politice ale Junimii.

— De-ar fi Pogor aici! …

— Da… De-ar fi Pogor aici, recunoscu Eminescu, nu mă îndoiesc că nici n-ar fi aşteptat să-i bat eu în uşă… Parcă-i făcut! De câte ori mă aflu într-un impas în viaţă, prietenii lipsesc… Te părăsesc fără s-o bănuiască şi fără s-o vrea…

— Şi unde-i, mă rog? Nu poţi să-i dai de ştire? …

Eminescu a strâns din umeri:

— Nici de urmă, nici de ştire nu-i pot da. Miroane… E plecat din ţară… Călătoreşte. Elveţia, Tirol, Rin… Dar chiar să-i aflu de urmă, încă tot m-aş feri să-i scriu.

Miron Pompiliu a căscat. Îl dobora somnul de după amiază şi căldura:

— Tu mai stai?

— Stau… Aştept să-mi vie ceasul de slujbă, cât m-o mai ţine slujba!

— Atunci ne vedem diseară.

— Poate…

Prietenul a plecat spre odaia cu perdelele trase şi răcoarea jilavă a opturilor de apă şi troiţe pe podea. Eminescu a rămas în bonzăiala muştelor lipicioase, la masa

de ospătărie, lângă zidul urât şi zgrumţos, De sus, din salcâmii firavi, a căzut legănându-se o frunză galbenă, ovală, moartă înainte de vreme. Era îmbâcsită de colb, chircită, străpunsă de acul v-unei înveninate insecte. Eminescu a scurs pe gâtlej drojdia de cafea. I s-a părut amară sau poate numai gura i-a fost amară.

În piaţa încinsă de arşiţă se ogoise obicinuita forfotă. Arar o birjă târându-se fără ţintă; arar un trecător cu mers istovit. Într-o trăsură de ţară cu patru cai înhămaţi buziş şi clopote de drum lung, l-a zărit pe Leon Negruzzi, îmbrăcat în manta de doc. Uriaşul îşi scosese panamaua din cap, îşi ştergea fruntea cu o basma albă. Pe urmă, ca la un semnal s-a înşirat un lanţ de echipaje spre gară. Droşti boiereşti, de casă, lucios lăcuite, încărcate cu geamandane şi panere. Copii cu berete şi pantaloni scurţi pe scăunaşul din faţă, în fund femei în strai de voiaj, cu voalete subţiri înnodate sub bărbie ori fluturând voios, în urmă, peste poclit. Şi iarăşi ca la un alt semnal, piaţa a rămas din nou goală, şi parcă mai pustiită. Un câne flenduros şi şchiop, căuta umbră lângă un zid: şotânc-şotânc.

Numai atâta suflare rămânea locului în toată întinderea învâlvătată de nămiaza sfârşitului de cireşar. El şi un câne olog, al nimănui.

Plecau toţi la moşii, la băi, la mânăstiri, într-o altă lume, în altă ţară, unde sunt peşteri răcoroase de întunerec în codri de brad, izvoare săltând spumegoase în stânci, miros de feregă şi de fân cosit. Pe el îl mâncau muştele lipicioase de viu.

Se apără în silă de stolul bâzâitor. În silă s-a desprins de pe scaunul fierbinte, de fier, să meargă la slujba pe care şi aceea i-o ameninţa bunătatea oamenilor.

S-a abătut pe sub anume ferestre. Perdelele trase. Ţipenie… S-a întors pe celălalt trotuar. S-a oprit o clipă să-şi răsucească o ţigară din tutunul pe sfârşite, uscat şi colbos. Ochii tot mai nădăjduiau, Dumnezeu ştie ce, aţintiţi spre geamul iatacului. Dar nu s-a clătinat alba perdea. Numai

soarele lucea arzător, ca într-o oglindă cu argintul în clocot. Peste trei zile pleca şi ea: Verona, Vreona, Vanover… Casă mânăstirească, spirale de bună-dimineaţa zăbrelind pe sfoară cerdacul umbros, grădiniţă cu flori de nalbă, micşunele şi gura leului. Clopote de vecerne… Zbor noptatec de lilieci… Nu i-a zugrăvit oare ea singură toată frumuseţea şi pacea de la Văratec, înainte de a-şi lua rămas bun? Nu l-a îndemnat oare să-şi ceară concediu şi să vină?

Acelaşi îndemn l-a rostit şi bărbatul, bătrânul Micle, cu blânda lui nevinovăţie. Încă tot nu-şi închipuiau deplin, cât de sărmană şi nesigură îi este viaţa în acest Iaşi, pe care îl căutase ca un liman al alinărilor. Ţigara nu trăgea fum. A zvârlit-o scârbit şi a pornit repede spre datorie; el singur grăbit în târgul acela răpus de zăpuşală.

De la o cişmea, i-a ieşit înainte o slujnică în catrinţă şi cămaşă de in, cu pulpele goale. A lăsat doniţele jos şi i-a urat, în glumă, cu voie bună, râzând şi ştergându-şi sudoarea de pe obraz cu mâneca:

— Are să-ţi meargă bine, conaşule! … Ţi-am ieşit cu plinul…

El a clătinat din cap. Ştie prea bine ce bine îl mai poate aştepta!

La bibliotecă, ajutorul i-a dat târcoale:

— E adevărat ce s-aude, domnule director?

— Ei, ce s-aude? …

— Că plecaţi şi că vine în locul dumneavoastră domnul baron Petrino?

— O fi…

Târcoale i-a dat şi uşierul, un moşneag ca atâţia alţii întâlniţi în viaţa lui de rătăcitor. L-a întrebat dacă nu pofteşte un pahar de apă. Dacă nu porunceşte o cafea… Apoi şi-a luat inima în dinţi făcându-se a zâmbi singur, ca de-un zvon nărod pe care-l vinde aşa cum l-a cumpărat:

— Cică aveţi de gând să ne lăsaţi, coane Mihai… Apoi aiasta, n-o mai credem noi! …

N-o crezuse nici el, conu Mihai. Dar acum o credea.

Singurul cetitor statornic, chiar pe o asemenea vreme de năduf, un bătrân maniac de hârţoage vechi şi de documente, şi-a părăsit cotlonul. A venit lângă el, la birou. I-a pus mâna slăbănoagă pe mână, vorbindu-i:

— Am auzit… Ţin să-ţi spun că-mi pare rău. Locul dumitale era aicea… Se vede că ne întoarcem iar la ticăloşia şi la hatârul din vremea fanarioţilor.

Mihai Eminescu a zâmbit, lăsându-se pe spata scaunului:

— Eu cred că nici n-avem de unde să ne întoarcem, domnule Cheşcu. Stăm pe loc! Am stat pe loc. Aşa că toate-s în cea mai bună rânduială.

— Asta-i adevărat… Am socotit un timp că s-a schimbat ceva. Atâta am schimbat: straile ieste nemţăşti de pe noi, în locul giubelelor şi cealmalelor ţărigrădene… Încolo? … Moravuri, intrigi, sfeteriseli, încă mai vârtos! Ca în romanul lui Filimon: Ciocoi vechi şi ciocoi noi… Orice se întâmplă, ţin a doua oară s-o spun: îmi pare rău pentru dumneata din toată inima. Eu acelui domn n-am să-i dau nici ziua bună. S-o ştie dumnealui!

Peste câteva zile, dumnealui, poetul baron Petrino s-a încrucişat dimineaţa, în stradă, cu Eminescu. El era tolănit în trăsură, între doi juni sclivisiţi, veseli din cale afara. Se întorceau de la vreo grădină din preajma Iaşilor, de la Pester, de la Chirilă ori „Leagănul fluturilor”. Eminescu venea pe jos cu pălăria pe ochi.

Tustrei, s-au răsucit să-l privească peste poclitul lăsat, râzând. Iar când a ajuns la slujbă, Eminescu abia atunci a înţeles rostul acestei neînfrânate veselii. O adresă cu număr şi cu semnătura domnului ministru Titu Maiorescu, îl punea în cunoştinţă că e desărcinat din funcţia de bibliotecar şi îl invita să predea serviciul pe ziua de întâi iulie, urmaşului său, Dimitrie Petrino.

Baronul îşi sărbătorise toată noaptea cu chef şi lăutari cea dintâi poliţă plătită vreodată, vrunui creditor.

Dar acasă, îl aştepta pe Eminescu altă hârtie, cu alt număr oficial şi cu aceeaşi semnătură a domnului ministru Titu

Maiorescu. În stilul uscat şi prea bine cunoscut lui din atâtea şi atâtea cancelarii câte cutreierase, i se punea în vedere că e numit revizor şcolar al ţinutului Iaşi şi Vaslui pc ziua de iulie, una, când era invitat să-şi ia serviciul în primire. De predat n-a predat nimic; n-avea cui. De primit n-a primit nimic; n-avea ce. Baronul Dimitrie Petrino, odată ştiindu-se cu decretul la buzunar, a plecat în concediu: o lună la băi, o lună la deosebite conace de ţară unde i pregăteau, bucuroase primire, şi odaie de ales mosafir, cucoanele atât de simţitoare la dedicaţiile din albumul saloanelor.

Eminescu a rămas mai departe, să custodească dulapurile de cărţi. Şi fiindcă în aşa numita cancelarie a revizoratului, nici pomeneală nu era de asemeni dulapuri, a cărat acolo pe cele deocamdată deşarte de la Bibliotecă, aşternându-se pe orânduială.

— Eu, să am iertare, cucoane Mihai, d’ zic că nu-i cuminte ce faci mata… se dăduse cu părerea moşneagul uşier de la Bibliotecă. Să nu spun vorbă proastă şi-ntr-un ceas rău, nu mi-o plăcut nici de fel cum se uita la mata, de-a coasta, domnu ista nou, de-i zice baron. O vinit cu pălăria pe ceafă, o iscălit, o luat lefuşoara şi s-o dus, dusu-s-a! Când i-ai pomenit de dulapuri, numa ce i-o tresăltat ochii sub stecla ochelarilor… Şi prea o ţânea înainte să faci mata cum vrei şi cum crezi mai bine… Mata amesteci avutul slujbelor…

— Dacă slujbele-s amestecate, moşule! Încerc s-o scot la capăt cum pot, din sărăcia pe care ne-o dă statul.

Moşneagul a tăcut, clătinând din cap şi păstrându-şi judecăţile pentru sine. Domnul revizor s-a simţit înviind din sfârşeala acelor zile de iunie, care-au trecut ca un vis rău.

Luând la cercetare legi, dosare şi ordine lăsate în părăsire, fără urmă de trecere în fapt, a băgat samă de îndată că şi slujba aceasta la care nu râvnise, se vestea totuşi pe placul şi pe priceperile sale. Îl aşteptau drumuri de ţară, prilej să pună la încercare învăţături care pentru cei dinaintea lui se arătaseră moarte. Venea vremea să lege firul rupt, de la

Putna. Să fie de-un ajutor la primenirea stărilor şi a năravurilor, cu o trudă vie, la faţa locului, nu numai cu vorba şi cu scrisul. Slujbă cu bună dobândă şi pentru cărturar, şi pentru poet. Numai să-l ţină barem câţiva ani…

Nu se încheiase vacanţa, nu s-au deschis şcolile, iar prietenii îi şi aflaseră această nouă patimă, cum o socotiră. Îl înghimpau în discuţii la mesele de sară, cu hâtre întrebări. Când şi cum are să reformeze el învăţământul? Ia zi-i, Eminescule! Când şi cum are să-i pregătească viitorimea o statuie după chipul lui Pestalozzi şi asemănarea lui Comenius? Ia zi-i, Eminache!

El zâmbea înseninat la chip, în de laolaltă cu vesela caracudă.

Îl însenina mai ales o împăcare cu oamenii, care tot au purtat grijă să nu se lepede cu desăvârşire de dânsul înainte de al treilea cânt al cocoşilor: escelenţa-sa domnul Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Gane şi ceilalţi fruntaşi ai Junimii, cu rosturi în dregătoriile de la centru şi din Iaşi. I-au schimbat o slujbă măruntă pe alta. Ba i-au mijlocit chiar un mai mare bine decât credeau. De la o slujbă adormită, de pensionar, l-au împins la îndatorinţi de pietroasă făptuire. L-au dezmorţit dintr-o dată. El, atât de moale şi de nepăsător cu sine, răspundea întotdeauna cu înzecit suflu la chemările din afară. Îşi simţea în vine sângele tânăr de la Viena, din anul când pregătea pomenirea la mormântul lui Ştefan Vodă; sângele tânăr de la Putna.

Iar nu după mult, în toamnă, s-a ivit ceasul s-o dovedească, încă o dată, Bucovinei lui.

Se pregătea la Cernăuţi, altă pomenire. A împărăţiei, aceasta. Un veac de când Austria a răşluit inima Moldovei, cu mânăstirile, cu scaunele domneşti şi mormintele voievozilor. Beamterii au dat cuvenitele porunci pentru scoaterea steagurilor, au înşirat parăzi şi au slobozit glas fanfarelor militare. Ca să pecetluiască pe veşnicie pierzania acestui trup de ţară, serbările erau închinate şi Universităţii austriace din Cernăuţi, care atunci îşi căsca uşile pentru

deplina astrucare a feciorilor moldoveni din plaiurile nante, din munţii în lumină, din văile în flori. La Iaşi, se desfăşura o altfel de mai cucernica aniversare. Norodul îngenunchea în piaţa Beilicului, acolo unde călăul sultanului i-a fost tăiat capul lui Grigore Ghica vodă. Din gândul şi prin grija lui Vasile Pogor, în aceeaşi zi când sunau fanfarele la Cernăuţi, se dezvelea chipul domnitorului ce cutezase, în timpi de răstrişte şi de vânzări, să arate cu nesăbuită cutezanţă semn de împotrivire. Monumentul alb se înălţa pe stâlp subţire, de marmoră, vrej alb, ridicat către cer, ca fumul jertfelor fără prihană primite.

Despre asemenea pregătiri, citea ştiri într-o gazetă din ţară Teodor Ştefaniuc, ascultant la tribunalul din Cernăuţi, în odăiţa sa de holtei de pe strada Lumea Nouă. Se lăsa sara. Se împuţinase lumina. Se pregătea să aprindă lampa, când a auzit duruit de birjă la poartă.

— Hm! şi-a grăit singur. N-au mai sfârşit de venit oaspeţii, la jupân Sulzer. Unde naiba îi mai găzduieşte pe toţi? …

Îndreptăţită mirare. De două zile, la vecin, Herr Anastasius Sulzer, curgeau neamuri şi cunoştinţi din târguşoarele bucovinene, cu rocuri şi rochii de gală în geamandane, pentru a lua parte cu cinste la strălucitele festivităţi.

A aprins lampa şi a despăturit din nou ziarul. I-a scăpat însă îndată dintre degete. Un glas cunoscut şi de atât de departe şi atât de drag, îi sunase ca o amăgire a auzului:

— Bucuros de oaspeţi, Todiriţă?

A sărit în prag. S-a lovit în piept cu prietenul de pe Dianagasse.

— Trăiască naţia, frate!

— Sus cu dânsa!

Dar amândoi s-au oprit. Amândoi au prins de veste că obştescul lor salut de la Viena, nu mai avea sumeţirea fără de grijilor de-atunci. S-au îmbrăţişat şi s-au privit. Au zâmbit şi pe urmă şi-au ocolit ochii. Se simţeau stânjeniţi de lacrimile care le împâcleau văzul.

— Al dracului fum la trenurile voastre! – a spus Eminescu.

Ştefaniuc a primit explicarea aşa. Însă el nu putea da vina pe nici un fum, de la nici un tren.

— Doar n-ai venit la serbare? a întrebat îngrijorat deodată.

— Da şi ba, Todiriţă!

— Nu-nţeleg, ce vrei să spui?

— Ai să pricepi acuşi. Nu-i fi fiind şi tu candidat să intri în tagma „celor nouă" de la Junimea care nu pricep niciodată nimic? … Deocamdată, hai cu mine afară şi ajută-mă să descarc din birjă oarecare plocoane aduse împărăţiei, tocmai pentru aceste sfinte serbări…

Ştefaniuc înţelegea şi mai puţin. Dar s-a ferit să se înscrie printre cei nouă grăbiţi să ceară pe dată lămuriri, fiindcă numai aşa înţelegeau despre ce-a fost vorba, abia după ce au tăcut toţi. A tăcut şi el. A coborât în stradă. S-a minunat de mărimea şi de greutatea lădoiului de lemn; a pus umăr cu umăr şi l-au tăbârcit amândoi în casă.

Mihai Eminescu a descuiat lacătul, a ridicat capacul şi a privit la prieten cu mânele în şolduri, zâmbind.

— Nu cumva ai de gând să te muţi aici? a întrebat cu bucuroasă mirare, Ştefaniuc, pierzându-şi lăudabila stăpânire de până acum.

Dintr-o ochire, cuprinsese câteva titluri şi scoarţe de cărţi. Psaltiri, ceasloave, biblii, hronici şi câte şi mai câte alte hârţoage vechi, frumos orânduite până la gura lădoiului. De vreme ce venea cu asemenea zestre, însemna că l-au adus hotărâri de statornicire. Îşi cunoştea omul! S-ar fi mirat să-l vadă că scoate la iveală straie şi ghete, ca oricare obicinuit alt drumeţ. Dar cărţi şi ceasloave? Acestea sunt bagajele lui de drumeţ de când îl ştie, de când sosea de la Ipoteşti, la Cernăuţi; elev în clasa doua, la K. K. Ober-Gymnasium.

— Ţi-am spus, puţină, răbdare, Todiriţă! îl dojeni Eminescu, aşezându-se într-un genunchi şi începând să deşarte lădoiul. Das beste kommt zuletzt! …

Sub straturile de vechituri, s-au arătat adevăratele plocoane aduse împărăţiei. Câteva sute de broşuri noi-

nouţe. A întins una:

— Să vezi titlul şi ai să pricepi acuma fără să mai întrebi, prietene!

Era o cărţulie intitulată. Răpirea Bucovinei, fără nume de autor şi fără locul tiparniţei. Înlăuntru, se răsfăţau în reproducere, unele documente tăinuite din arhivele Vienei.

— Să le punem undeva la adăpost şi mâne le facem vânt… Să nu mai rămână niciuna… Iată ploconul meu! …

— Tu ai scris-o? a întrebat Ştefaniuc.

— Asta, nu! … Ce-ţi pasă… Ţie pot adică să-ţi spun, fiindcă ai să înţelegi că numele autorului nu se mai cuvine pomenit nimănui. Documentele sunt adunate şi rânduite de Kogălniceanu; el a scris cartea. Ca atare, nu te mai îndoieşti cu ce pricepere şi cu ce suflet e scrisă… Na! Acuma s-a isprăvit cu întrebările tale; a venit rândul meu să întreb… Mai întâi închide geamul. Să nu mai aud muzica aceasta…

Se auzea, departe, într-o piaţă, o muzică militară cântând din toate alămurile Marşul Radetzky.

Teodor Ştefaniuc a închis fereastra. A tras fuga să aducă un clondir de vin şi cele cuvenite ospătarii. S-au întins apoi la taifas lung. Au răscolit din cenuşa răcită, să le încălzească, dulcile lor ceasuri de la Viena, cu întrebări despre prietenii risipiţi ca fulgii de păpădie în vânt, cu amintirile întâmplărilor şi isprăvilor care-i porneau pe râs până la lacrimi

— Şi Pamfil Dan, ce face? Şi Moraru, unde-i? … Şi bădiţa Grigoroviţa, veteranul, ajuns-a la întâiul doctorat? …

Şi câţi alţii, încă! … Până şi cei doi Bumbăci! …

— Îţi mai aduci aminte Todiriţă, de praznicul împărătesc pe care vi l-am plătit eu, cu pantalonii tăi? … Şi de istoria de la Tata Muriţ, cartea scrisă într-o limbă orientală? „Mă rog, vreau să ştiu mai întâi ce-i aceea o limbă orientală? …”

Şi câte altele, încă? … Eliz… Unde-o fi Eliz? Mai trăieşte, Eliz?

Când Teodor Ştefaniuc a pus pe masă ibricul de alamă pentru cafea, Eminescu l-a recunoscut îndată.

— E cel de la Viena…

Îl dezmierda cu latul palmei ca pe-o fiinţă vie şi dragă.

— Cafelele noastre de la Viena! … Nopţile noastre de la Viena! …

Din nou li se împâcleau ochii şi din nou se întorceau eu întrebările la alţi oameni şi la alte peripeţii dintr-o altă viaţă pentru totdeauna sfârşită, pentru totdeauna pierdută.

Târziu, pe la ceasurile două după miezul nopţii, afară, în stradă, a trecut murmur de alt cântec. Au ridicat amândoi privirile, au ciulit auzul. Trecea un cor bărbătesc, departe, de pe-o stradă pe altă stradă, cântând marşul lui Mureşanu, Deşteaptă-te, române. Şi amândoi s-au repezit să deschidă geamul, până când vocile s-au stins îndepărtate.

Mihai Eminescu şi-a ferit cu degetele un fir nevăzut de păr, de pe frunte. Înlătura ceva care-i împiedicase o lumină.

Vorbi încet:

— Niciodată nu m-a pătruns cântecul acesta ca acum.

Iar după un timp:

— Simt o mustrare… Era o vreme când mă îmboldeam cu ardelenii de la Blaj. Cătând să le demonstrez că Mureşanu n-a fost un poet chiar atât de mare cum îl socoteau ei; că Deşteaptă-te, române nu e o poezie chiar atât de desăvârşită cum o slăveau ei… Ce însemnătate aveau însă toate acestea? … Poezia trăieşte prin răsunetul pe care îl află în noi… Pentru neamul nostru crâmpoţit între atâtea hotare, marşul lui Mureşanu face cât treizeci de righimente cu marşurile lui Radetzky cântate de toate fanfarele împărăţiei… Ca Marsilieza lui Rouget de Lisle, pentru francezi şi soldaţii revoluţiei. De asta nu mă-ndoiesc… Am simţit-o acum…

— Iar la Iaşi? … la Iaşi ce se întâmplă? a întrebat într-un târziu Todiriţă Ştefaniuc. Când ai sosit tu cu birja, tocmai citeam în ziar… Cine vorbeşte din partea noastră, a Bucovinei?

Eminescu a privit în tavan, rărind cuvintele răspunsului:

— Cine alt? … decât martirul vostru… al neamului… Dimitrie Petrino! Neamul nevoii! …

— Va să zică tu aici, Petrino acolo! … Bun schimb! … s-a minunat Teodor Ştefaniuc.

— Aşa ni-i scris! … Ne schimbăm unul cu altul. Nu suntem la primul schimb.

Eminescu a zâmbit acum fără nici o urmă a vreunei păreri de rău. Îi veneau la socoteală amândouă schimburile… Prietenul n-a priceput nici tâlcul vorbelor, nici al zâmbetului. Dar n-a întrebat. Nu i-a lăsat răgaz, Eminescu:

— Să vorbim despre altceva… Ştii că e vorba să-l am pe Chibici vecin? L-a numit Maiorescu şi pe el revizor la Fălciu, megieş cu Iaşii şi cu Vasluiul meu… Nu l-am văzut… Cum ajung la Iaşi, îi dau de ştire… Mi-e dor de pasărea turcească… Mi-era dor de tine, de Dan, de Vasile… Poate că de cercetez bine, mi-e dor de Viena noastră… Altfel vedeam noi înainte viaţa atunci şi altfel este, prietene Ştefaniuc! … Altfel s-arată a fi…

A doua zi, cărţuliile şi-au luat drumul. Eminescu a avut grijă să le trimită în plic şi la căpeteniile serbării, pentru a lor bună ştiinţă.

Iar sara, s-au aflat mai mulţi prieteni, la birt. La Pajura Neagră. S-a întins masă lungă, regăsindu-se oameni cu mustăţi şi cu barbă, cei care se despărţiseră copii ori băietani. Vecinul lui Mihai Eminescu, părintele Alexandru Pleaşcă, fusese pe vremuri tovarăş de gazdă la Arune Pumnul. Era atunci un diavol împieliţat, după care nu o dată zvârlise Pumnă cu mătura şi cociorva. Acum faţa ghiduşă se ascunsese într-o uriaşă badana de barbă neagră. Glasul gros, de cântăreţ sobornicesc nu mai păstra nimic din piţigăierea hârjoanelor de la toloacă. Şi totuşi ceva mai rămăsese încă nestins din acea neastâmpărată fire, precum a fost dat să se vadă.

Românii erau îmbrăcaţi în straie de toate zilele, dinadins pentru a se deosebi de cei care aveau ceva de sărbătorit. La celelalte mese străluceau fracuri şi piepţi albi de cămaşă,

uniforme de mare ţinută. În frac erau şi chelnerii. În frac se afla şi un june avocat Komardiner. Care-şi găsise loc de vorbă la spatele lui Eminescu şi al părintelui Pleaşcă. Vorba era nemţească, fireşte. Austriacă suna şi mirarea, că românii păcătuiesc abţinându-se cu o barbară încăpăţânare, de la o sărbătoare a civilizării. Teodor Ştefaniuc privea la Eminescu şi după cum îl vedea rozându-şi musteaţa, pricepea că pregăteşte una de-a lui, din timpurile de la Viena.

Ridicând paharul peste umăr, la spate, sub nasul avocatului, Eminescu a comandat pe nevăzute:

— Chelner! un pahar de bere.

Părintele Alexandru Pleaşcă, nu s-a lăsat mai prejos:

— Şi mie o bere, chelner!

Omul în frac, se uita mirat de la un pahar la altul.

— Chelner, nu sta de poveşti! O bere ţi-am spus! a ridicat glasul Eminescu.

— O bere, băiete, trap! i-a ţinut isonul popa Pleaşcă.

Chelnerul a schimbat paharele cu altele pline. Dar abia a început a vorbi din nou cu avocatul în frac, că Eminescu din nou înălţă peste umăr paharul gol.

— Un pahar de bere, chelner!

Preotul bărbos, strigă şi el cuprins de-o nepotolită sete:

— O bere, băiete, galop! Ce te-ai întins la conversaţie? Nu se poate bea o bere în localul acesta?

Iar alt ison de râs a izbucnit la întreaga masă a românilor, până ce domnul avocat Komardiner a plecat la tovarăşii săi cu coada fracului între picioare.

— Parcă m-am văzut la Viena! a mărturisit mai târziu, a doua zi, Eminescu. Am pierdut în Iaşii mei, pofta glumelor… A trecut vremea lor, Todiriţă… Îmi tresaltă câte una prin cap. Dar mă opresc. Îmi pare fără nici un haz şi se mistuie în mine. Mâni-poimâni cel dintâi fir alb… Mă mir încă de ce nu mi-a ieşit niciunul până acum…

Mergeau amândoi spre străzi lăturalnice, ferindu-se de pieţile cu sărbătoarea în toi. Treceau să-şi caute urmele

copiilor care-au fost şi n-au să mai fie niciodată. Casa lui Pumnu, cu viţă sălbatică împletită în stâlpii pridvorului… Cealaltă aşezare mai scundă, unde a fost Biblioteca Gimnaziştilor Români…

Eminescu s-a oprit locului. S-a înălţat să privească peste zăplazul cu gratii de lemn. A vrut să pună mâna pe mânerul portiţei, să intre, să caute poate cine ştie ce nelămurită amintire, poate să se caute pe sine cel de atunci. Un câne zburlit l-a lătrat duşmănos. Şi o babă străină, cu broboadă neagră pe ochi, a ieşit în capul scărilor să-l privească bănuitor. Aşa cum îl primiseră alţi ochi străini, alţi câni vrăjmaşi, la o căsulie albă, undeva într-o poiană, când l-a străbătut cel dintâi fior al sfârşiturilor.

VII.

Drumul se înfunda în viroage hlisoase, prefăcute în smârcuri după o săptămână de burniţă fără istov. Suia dealuri strâmbe, pe surpături de lut galben. Cotea în margini de codri şi se înşiruia nesfârşit, peste câmpuri pustii, printre porumbişti mucede şi mirişti negre în lumina vânătă, tulbure, tristă, de ploaie şi de toamnă.

De două ceasuri brişca pătrunsese în ţinuturi necunoscute.

Mihai Eminescu, revizorul de şcoli plecat în inspecţie, ştia că acele părţi ale Vasluiului sunt mai sărace şi mai sălbatice ca oricare. Nu-şi închipuise niciodată însă, că se mai află undeva ponoare atât de uitate de Dumnezeu şi de biuecuvântata stăpânire, în anul mântuirii 1875 şi în ţara asupra căreia, încă de acum zece ani, Europa privise cu o „sforţată admiraţie de uimire” ca spre o mesianică „învăţătoare a lumei civilizate” precum suna proclamaţia de pomină a domnului Dimitrie Brătianu consemnată la loc de cinste în dosarul Junimei.

Îşi cunoştea el prea bine acum această ţară. O străbătuse în lung şi în lat, în pribegiile de băieţandru şi de adolescent. Dar îşi spusese mereu că de-atunci, tot se va fi primenit ceva în înfăţişările din afară, de vreme ce nu trecea vară

fără o nouă inaugurare de linie ferată, de gări şi de poduri. Minunile se întâmplau însă fără îndoială aiurea. Aici, căluţii mărunţi se opinteau din greu în tihăraiele glodoase şi nu o dată birjarul cu mantaua udă coborâse de pe capră blestemând în limba lui plângăreaţă, ca să înnoade ştreangurile rupte şi să meşteruiască orcicurile smulse din cârlige.

Ploaia ţâriia monoton pe coverca de piele. În legănarea smuncită a arcurilor, domnul revizor cerca să amăgească timpul treeându-şi prin cuget strofele caietelor din sertar, plănuiri de piese în care să zugrăvească această lume a pustietăţilor, rapoarte şi memorii pentru îndreptarea stărilor. Dar glasul răguşit al birjarului nu-i dădea răgaz să-şi pironească prea îndelung gândul. Acum îi trecea prin minte o frază întoarsă după tipicul cel mai oficial cu putinţă, dintr-un raport unde va arăta că aflase sate cu şcoală, cu învăţător şi abia un singur ştiutor de carte; acuma o vorbă veche de baştină, a moşneagului Terinte Barbălată, răzăş din plasa Funduri; pe urmă un stih din Melancolie, din Lacul, din Călin, din Strigoii, poeziile care începeau să-şi lămurească dăltuirea desăvârşită:

Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă…

De treci codrii de aramă, de departe vezi albind…

Şi toate se risipeau, când jupân Hascal striga răguşit, plescăind biciul pe spinarea udă a căluţilor:

— Die, mă haram, măi, c-agiungim la ovăz şi la fân! … Die! …

Ochii zadarnic căutau atunci să afle o privelişte mai luminoasă. Au rămas şi codrii de aramă în urmă. Nu se deschidea nici o poartă de lumină înainte. Dealurile se perindau sure, sterpe şi deznădăjduit de asemănătoare unul cu altul, fără conacuri şi fără aşezări de sate, mohorâte namile pleşuve în fuioarele ploii. Pe alocuri, în văgăuni, se zăreau iazuri năpădite de papură şi de stuf. Cu apele plumburii, moarte, fără luciri şi iară zboruri de păsări.

Gândul rătăcea irosit la văiugile din ţinutul Botăşanilor, cu ale lor salbe de lacuri, la Ipoteşti, la cei de-acasă. N-a mai scris un singur răvaş; nu s-a mai abătut pe acolo nici măcar pentru o singură zi dintr-un an. Îl sfredelea gheara mustrării.

Închidea ochii să cheme amintirea unui pridvor… Cămăruia cu crivaturi unde se înghesuiau feciorii căminarului, întorşi de la şcoală, în vacanţă… O mână aşezându-se cald pe frunte şi o şoaptă tristă şi lină: „Mihai, ce este cu tine, copile? … De ce vrei tu să mă vâri în pământ? …” Atâtea crivaturi în cămăruia lor, care nu mai sunt acum ale nimănui, nu mai aşteaptă pe nimeni! … Ilie Em. †… Iorgu Em. †. Şerban Em. †… Pe o asemenea ploaie cu neguri, a plecat el odată la Cernăuţi, în cel dintâi an de la K. K. Ober-Gymnasium. I-a lăsat în cerdac pe toţi: Ilie şi Iorgu şi Şerban… Ar crede cineva că numai cincisprezece ani au trecut de atunci, când era o mogâldeaţă înfăşurată în straie prea multe şi groase, alături de încruntatul căminar? … Se sucea să privească în urmă. Satul, casa cu pridvor, teii de lângă mica bisericuţă neagră… Căminăreasa stătea neclintită, cu mâna rezemată de vechiul stâlp de lemn… Harieta îi făcea un semn fluturat de drum bun… „Mâne îi scriu neapărat Harietei!” – a hotărât. Dar şirele acestei închipuite scrisori au fost alungate pe dată de slovele unui memoriu-raport, ce se cerea de urgenţă întocmit şi trimis stăpânirii. În van le îndepărta. Stăruiau! … Se întorceau tiranice, fiindcă întotdeauna când îl stăpânea o îngrijorare pentru îndatorinţe ce nu-l priveau de aproape în traiul lui cel de toate zilele, alt om îi lua locul… Nepăsător cu sine, nu şi-ar fi iertat nicicând nepăsarea celor ce-au cutreierat aceleaşi drumuri, mărginindu-se doar să semneze într-o condică de inspecţie.

Unde a rămas? … Da! … „Deşi nu este de a mea datorie în sens strict să descriu aceste stări de lucruri, a trebuit să mă opresc la ele, pentru a dovedi că toate cheltuielile pe care le face statul cu şcoalele rurale sunt pe departe de a cumpăni

măcar foloasele minime şi că în acest strat social, obligativitatea învăţământului primar e curată iluzie… Avertismentele rămân în hârtii, amendele o ficţiune, frecventarea şcoalelor peste putinţă… Constrânşi de dorobanţi să vină la şcoală, copiii vin desculţi, cu capul gol şi în aşa hal îmbrăcaţi, încât frecventarea regulată i-ar costa viaţa… De aceea… Prin urmare…” Cuvintele se înşiruiau după tipicul cancelariilor. Având în vedere… Deci… Prin urmare… Dar gândul era pe altă măsură, cuprinzător, tulburând datina cancelariilor. Îi venea vremea să se plătească faţă de-o lume pe care o cunoştea din anii dintâi ai vieţii, din satul aşezat între colnice cu sprincene de negre păduri. Domnul ministru Titu Maiorescu nu mai avea nimic a se plânge pentru alegerea sa silnicită de împrejurări, semnată fără deplină convingere. Îl numise într-o slujbă ca oricare alta. Fiindcă preţuindu-l mai mult decât pe Dimitrie Petrino, ca poet şi ca minte cărturărească, tot s-ar fi cuvenit să-i găsească o aciuire în schimbul locului pierdut de la Biblioteca Centrală. O mai făcuse doar pentru atâtea şi atâtea caracude. Atât şi nimic altceva! De la un om care nu se învrednicise să treacă un doctorat, nu se aştepta la mare ispravă pe tărâm practic! Nici pe departe nu bănuise ce vajnic scormonitor al stărilor pirotea în poetul cu ochii somnoşi. Numai Iacob Negruzzi şi Convorbirile se aflau deocamdată în pagubă, fiindcă zadarnic îl zoreau cerându-i stihuri pentru revistă… Li se apropie şi lor rândul. Deocamdată, pe el îl zoreau alte păsuri, ale altora. Nicicând nu s-a aşternut cu un suflet mai primenit la masa de brad a scrisului din miez de noapte, ca după asemenea drumuri, bătute de vânturi şi de ploi. Simbriaşul statului se întorcea cu însemnări amare, pentru memorii şi rapoarte. Poetul, cu ochii şi inima de Ia Ipoteştii codrilor şi izvoarelor, eresurilor şi viersurilor din popor. Melancolie, Lacul, Strigoii, Călin… Hotărât că nici Iacob Negruzzi şi nici Convorbirile nu vor avea în curând a se plânge! Feciorul căminarului scăpase clin cetăţuia cărţilor

brăcuite între patru pereţi, la răsuflul larg al câmpurilor… Chiar un drum pe o zi de ploaie mohorâtă ca aceasta şi chiar o brişcă hodorogită ca aceasta nu sunt străine de poezie… Vers de vers se leagă, în silabisirea picăturilor pe coverta de piele:

Şura-i sora cea de toamnă; de pe lacuri apa sură Înfunda mişcarea-i creată între stuf şi iezătură;

Iar pădurea lin suspină şi prin frunzele uscate Rânduri, rânduri trece-un freamăt…

E lacul de la Ipoteşti acesta şi-i pădurea de la Baisa, iar coliba luminată cu muc negru într-un hârb de roş opaiţ e bordeiul lui moş Miron. Prisăcarul, unde-a mas de-atâtea ori…

Din depărtările înecate de apă, a străbătut lătrat de câni. Undeva, în ploaie, se vesteau în sfârşit sălaşuri omeneşti.

Birjarul a învârtit mai înverşunat biciuşca:

— Die! Die, măi haram, c-ai agiuns la ovăz! …

A întors apoi faţa cu barba udă. Să împărtăşească numai el ştie ce bucuroasă poftire domnului revizor:

— La crâşmă… odaie bună… Cunosc eu pe crâşmar…

Vântul şi ploaia îi smulgeau cuvintele din barbă. Domnul revizor n-a ţinut să lămurească anume ce vrea… A poruncit:

— Nici o crâşmă, jupân Hascăl! … Mai întâi la şcoală…

— Ce vorbiţi dumneavoastră, domnu revizăr? Cum se poate una ca asta? … Un domn revizăr se încălzeşte mai întâi c-un rachiu, două… Pune stomagul la cale… Nu umblu întâia oară cu domni revizări şi inspectori. Vine vătăjelul de la primărie, aduce condici şi iscăliţi la masă… Gata treaba!

— Ţi-am spus, direct la şcoală! … Nu înţelegi româneşte?

Hascăl a mormăit ceva a mare nemulţumire, pe urmă s-a uşurat de alean, cu biciul pe spinarea căluţilor:

— Die, măi haram! … Că mergim la şcoală să învăţăm carte şi să nu rămânem nişte ţărani proşti. Lasă ovăzul! … Mai întâi carte şi pi urmă ovăz… Aşa vre domnu revizăr! …

Domnul revizor asculta cu zâmbet amar căinările ajunse la urechea sa numai pe jumătate, suflate de vânt… „Nişte ţărani proşti…” Iată trei vorbe care spuneau mai mult decât toate rapoartele şi memoriile sale!

Brişca a intrat pe uliţa nămolită a satului.

Lung sat şi sărac sat! Case învelite cu paie putrede, cu geamurile cât latul palmei. Nici o livadă. Garduri de răchită, de cătină, şire de paie şi glugi de strujeni. În ogrăzile băltoase, cu dejugatele cară părăsite în ploaie, nici o ţipenie de om. Sub şoproanele sparte, ici-colo un viţel mugind tânguios. Numai cânii lătrau îndârjit la fiecare poartă.

Domnul revizor a asemuit în gându-i colibele lutoase cu sălaşurile unui trib african, pustiit de vreo molimă.

Pas de mai aplică după circularele ministerului, legea învăţământului obligatoriu! …

— Iaca şcoala! a vestit Hascăl, proptindu-se în hăţuri. Poftim, aveţi şcoala! …

Şcoala era o casă încă mai ticăloasă decât toate celelalte, hâită, sprijinită în pari, fără împrejmuire. Şi uşa ferecată cu un lacăt mare, ruginit, de zămnic.

Au bătut la megieşi. Un om spăriet şi zbârlit a ieşit din tindă, scărpinându-se când în cap, când subsuori. Nu ştia nimic. Şcoala nu umblă. Asta era tot ce putea spune.

— Întoarce la primărie! a poruncit domnul revizor.

— Ci să facim la primărie? … s-a minunat Hascăl. Cine poate să fie pi o aşa vreme la primărie? …

Nu se afla într-adevăr nimeni. Un vătăjel cu sumanul între umeri a dat fuguţa să-l cheme pe domnul primar.

Părintele comunei a sosit morocănos, tulburat de la alte îndeletniciri mai plăcute. Duhnea a rachiu. O luase de cu dimineaţă. Îşi lăsase tovarăşii în suferinţă. Purta straie târgoveţe, de vechil, cu ciobote dintr-o vacă precum cereau asemenea gloduri.

— Apăi şcoala nu umblă, domnule rivizor… Asta-i ştiută…

— Şi din care pricină?

— Asta o ştie învăţătoru… Nu-i datoria mea s-o ştiu…

O pricină deosebită. În afară de pofta învăţătorului, nu părea a fi. Nici bolişte în sat. Nici altă poprelişte.

Învăţătorul lipsea de două săptămâni, cu treburi în jos, la Galaţi. Când şi-o isprăvi treburile va începe şi şcoala „să umble”.

La mânia domnului revizor şi la vestirea asprelor măsuri de pedeapsă, primarul a zâmbit a râde în fuiorul musteţilor. Îşi ieşea cu încetul din mahmureală. A rostit cu neîncredere:

— Numai să se poată una ca asta! … Vedeţi, că el îi omu lui conu Costică… Conu Costică l-o adus, conu Costică l-o

cununat şi i-o botizat băietu…

— Ce mă interesează, conu Costică? Şi cine-i acest conu Costică, la urma urmei?

Primarul a râs de-al binelea de atâta neştiinţă.

— Conu Costică-i omu lui conu Petrache Carp de la Ţibăneşti… Aşa că domnia-sa taie şi spânzură, în părţile locului… Acuma vedeţi, domnule rivizor, că-i cam greu să-l strângeţi în chingi pe învăţător, cum spuneaţi mai adineaori… Are sfinţi… Fără sfinţi, cine poate trăi? … Mata dai ordin şi pedeapsă, că eşti tânăr şi nou în treburile aieste… Conu Costică îi ridică pedeapsa şi spune că numai dumnealui poate da ordine în plasa noastră, din ţinutu Vasluiului… Precum că şi este… V-aş ruga să am iertare de cele ce spun… Mă ie gura pe dinainte, că-s cam făcut… Am avut ieri o leaeă de cumătrie, ş-amu ne dregem, cum s-ar zice… Dacă vreţi să poftiţi, nevastă-mea îi mare meşteră în borşuri…

Primarul trecuse de la morăcăneală la vorbă deschisă, prea deschisă. A rămas deci cu totul nedumerit în uşă, când domnul revizor nu s-a grăbit să-i cinstească masa şi casa.

— Ai avut dreptate, jupâne Hascăle! … Ce să căutăm la şcoală? Ce să căutăm la primărie?

— Parcă eu n-am ştiut, domnu revizor? … Eu cât am umblat cu toţi domnii revizori dinaintea matale, pot zice că pot să fac şi eu inspecţie… Tăti cele cunosc… Numa că nu ştiu carte să iscălesc în condică…

— Lasă poveştile şi hai de ne-om pune la cale. Trage la han… Pe urmă pornim mai departe…

Jupân Hascăl a dat bici voios căluţilor:

— Hai, măi haram, la fân şi la ovăz, c-am isprăvit cu şcoala… Die! …

Inspecţiile domnului revizor cam astfel sfârşeau prea adesea. Într-un sat şcoala cu lacăt; în altul prefăcută în hambar de grâne; aiurea un dascăl inimos căznindu-se s-aducă la învăţătură plodurile desculţe, în pofida domnului primar care nu se sinchisea de ordinele de sus, ci de

poruncile şi dorinţele vrunui conu Costică, omul altui conu Nicu, conu Vasile ori conu Petrache…

După trei zile, la Iaşi, domnul revizor Mihai Eminescu se întorcea de la cancelaria revizoratului cu un teanc de hârtii subsuoară.

Contenise ploaia.

Pe cerul limpede lucea un soare tomnatec, fără putere.

Se oprise la un geam de anticvărie să privească hârţoagele neprimenite de astă-vară, neatinse de când le ştie, acoperite cu un strat gros de colb şi presărate cu puzderie de muşte moarte. Se uita din obicei, măcar că ar fi putut să înşire toate titlurile pe de rost. Pe urmă s-a rezemat de stâlp să răsucească o ţigară, cu ochii la altă privelişte.

Trecea mulţimea îmbrăcată în straie de sărbătoare. Era zi de duminecă şi de odihnă. Numai el ţinuse să încheie neapărat rapoartele săptămânei.

Într-un cerc de cinci târgoveţi cu asemenea straie de bunăstare, vorbea dând din mână un om gros şi spătos, în haine de şiac, cu o pălărie cât roata carului pe ceafă. Spunea ceva din cale-afară de hazliu, socotind după hohotele ascultătorilor. Alături de el, un elev de şcoală militară, chipeş şi subţire, cu egretă roşie la chipiu şi grad aurit de sergent la mânecă, făcea zâmbre în urma fetişcanelor de pe stradă. Apoi cercul s-a desfăcut într-o ultimă izbucnire de râsete.

Omul gros a pornit legănându-se pe tălpile late, bocănind cu băţul de cireş în pardoseala trotuarului. Elevul lângă el, în pas zvelt, ţanţoş şi ostăşesc.

— Mai stăm oleacă aicea la vadul trecerii, Costache băiete! a spus spătosul astupând cu spinarea întreaga vitrină.

— Stăm, tataie…

Din trei ieşeni de pe uliţă, omul bălan cu strai de şiac, cunoştea pe puţin unul. Îi saluta de departe, luându-i în primire cu glas puternic şi gros, potrivindu-şi închinările după chipul şi asemănarea fiecăruia:

— O mie de ani pace, coane Matei! Las’că nici de război n-ai a te teme… Acolo numai voinici ca holteiaşu ista au să aibă cătare, nu rable de pe vremea holerii de la 48, ca noi!

— Blagosloveşte părinte Zaharia, până ce n-o apuca să te răspopească şi pe dumneata, preasmeritul Cânilic! …

— Sărutăm mânuşiţele, coană Agripinuţă, mândră grădinuţă, că-mi iei ochii cu a matale pălăriuţă…

— Iacă şi Codârlă! Vii să mă-ntrebi de sanatate? Cu sanătatea o duc bine, cu punga mai prost; că aşa sărac ca anul ista, ca anu trecut şi ca de când sunt, niciodată n-am mai fost…

— Trăieşti, Ionescule, nu ţi-ar mai muri mulţi înainte să-ţi moară! …

— Piei Lazăre, dac-ai ieşit din mormânt, c-auzisem c-a scăpat lumea de tine… Se cunoaşte că porţi numele lui Lazăr cel zdremţăros, care tot moare şi iar învie şi iar moare, de nu mai ştie nimeni de-i mort ori de-i viu…

— Robul dumitale, coane Tasachi… Mi-ai văzut flăcăul? … Pregăteşte cele nepoate cu zăstrea; mâni-poimâni te calc cu împeţitu… Auzit-am c-ai împlinit a patra dimirlie cu napoleoni… La a cincea, faţă suntem!

Unii răspundeau râzând mânzeşte, alţii se opreau să schimbe o vorbă cu deosebită plăcere, cei mai mulţi treceau puşcă, drept înainte, ca oile scăpate prin strungă.

Elevul saluta oarecum stânjenit, când glasul lat al omului în strai de şiac, turna câte-o închinăciune mai desculţă. Eminescu se veselea singur. Chipul rotund şi bălan de sub pălăria uriaşă, îi părea cunoscut de undeva şi nu ştia anume de unde. Luase aminte că omul avea ochi ascuţit şi sigur. Potrivea întâmplările cu o fineţe de adevărat ştiutor al sufletelor. Pe cei plefturiţi cu închinări de ocară, nu i-ar fi avut nici el la inimă, aşa, fără să-i cunoască, numai după înfăţişare şi port. Bunăoară domnişorul cu bastonaşul răsucit morişcă între degete, pe care l-a întrebat dacă au mai rămas cumva frunze de tăiat cânilor la Copou. Sau pe bătrânul bâţâit în baston, cu barba cănită şi ţilindru în cap,

ieşit să adulmece fustele, căruia i-a urat iertarea păcatelor, fiindcă de celelalte l-a iertat bunul Dumnezeu.

Deodată, spătosul a arătat mare semne de bucurie, făcând cu băţul de cireş spre o saca:

— Bârliba, bre! Ia-n dă-te gios din faieton şi fă încoace…

Aparul a tras sacaua lângă trotuar şi a coborât cu iuşca într-o mână, pe cealaltă ştergând-o de fundul iţarilor.

Elevul de şcoală militară o luase rara, depărtmdu-se spre vitrinele de sub bolţi. Zdrahonul în vestminte de ciurchian a bătut palma cu sacagiul, cercetându-l de sănătate cu o prietenoasă dragoste:

— Ce faci tu, măi Bârliba, măi frate măi! Te-o lăsat vătămătura, de nu mai dai pe la mine să te vaieţi? Ori te-ai boierit de nu-ţi mai ajunge nimeni cu prăjina pe la nas, de când te-ai cocoţat în faieton?

— De, coane Ionică… Parcă omu-i stăpân pe vremea lui? Cât am salăhorit, mai aveam barem dumineca zi slobodă… Acu s-o schimbat treaba… duminecă, neduminecă, car apă de cum răsare soarele pân’ce-apune… Când să mai vin?

— Cari apă la alţii, ha, dar tu tot îi mai tragi cu ulcica? … Din parte-mi, n-oi fi eu acel care să nu-ţi dau dreptate. Marfa ta nu-i bună nici în ciubote, măi Bârliba, măi! …

Vorbindu-i, căuta cu ochii împrejur. Se încruntase, şi bătea a supărare cu băţul gros în lespezile trotuarului.

A detunat poruncitor:

— Costache! Unde-mi eşii?

Flăcăiandrul în uniformă de viitor ofiţer făcu stânga-mprejur, înfăţişându-se roş ca racul:

— Poftim, tataie…

— Ce poftim? … Nu vezi lume străină? … Asta învaţat-ai tu la şcoală?

Cu mâna la chipiu, elevul s-a prezintăt aparului:

— Sergentul Creangă I. Constantin din şcoala militară.

Aşa, Costache băiete! … Să nu-mi umbli mie cu hucimarginea şi să nu te ruşinezi când întinzi mâna unui om sărman şi cinstit, care-şi câştigă pânea muncind… Învaţă a

preţui omul după cinstea din obraz, nu după straiele de la croitor…

— Da, tataie…

— Da cu giumătate de gură… Parcă nu mi-ai cunoaşte papara!

Vorbea acuma mai tare, iar trecătorii întorceau capul zâmbind. Holteiaşul ar fi vrut să intre în pământ cu galoanele şi egreta de la chipiu cu tot.

— Haide! … rosti glasul îmblânzit. Nu-mi face mutra asta de mironosiţă, că nu te prinde… Bun mehenghi îmi mai eşti, dară şi eu ţi-s tată! Aşa pate cel care-şi dă cinstea pe ruşine şi pacea pe gâlceavă… Îl vezi, măi Bârliba, măi? Ai spune tu că aista-i mucosu care se giuca în şperlă? … Mâni-poimâni, te chem la nuntă…

Bârliba, sacagiul, cu biciuşca în mână a plecat să se caţere în faietonul său. Cei doi au luat altă cale. Eminescu tot nu-şi aducea aminte de unde cunoştea chipul zdrahonului bălan şi spătos, care nu făcea nici o alegere între mahalagii, negustori, slujbaşi şi domnişori, trecându-i în devălmăşie prin pieptănuşii săi de scărmănat strâmbătăţile omeneşti.

Amintirea i s-a limpezit abia după câteva zile, când se afla la cancelaria revizoratului. Era cu nasul în hârtii, cufundat în alcătuirea unui raport.

Sunase o bătaie în uşă şi a lăsat cuvântul întrerupt la mijloc, cu încruntată nemulţumire. Numai de oaspeţi nu era el bucuros!

— Intră! a rostit, cu gând să se dezbare repede de nepoftitul care-i turbura pacea lucrului.

A intrat omul în strai de şiac şi îndată l-a cunoscut, dintr-o sară, când se întorcea cu Slavici din rătăcirile lor pe la Repedea şi Socola, în cele dintâi luni după ce schimbase Berlinul cu balamucul de la Trei-Sfetitele. Străinul care i-a făcut loc să iasă dintr-o cârciumă de unde îşi cumpărase un pachet de tutun şi a rămas să-l privească din urmă, O jumătate de ceas l-a ascultat şi l-a avut aproape, sub ochi, la colţul de stradă cu vadul trecerilor, fără să-şi poată lămuri

de unde-i rămăsese în amintire chipul şi glasul. Iar într-o clipă se luminase. A pus condeiul jos cu preştiinţa că în acea zi n-are să mai ducă raportul la capăt.

— Bine te-am găsit, domnule revizor, că te căutam ca iarba de leac! Eu sunt institutorul Ioan Creangă, mai zis şi popa, adică mai drept zis: răspopa Smântână!

VIII.

Bolta rece, preacinstit lăcaş de adunare pentru oameni de cin mijlociu dar mari preţuitori ai vinului de Uricani şi Cotnar, nu-şi ademenea muşteriii cu cine ştie ce arătoasă intrare la uliţă.

Nici nu se dovedea nevoie.

Adulmecau calea şi o nimereau cu ochii închişi pe cea mai înfricoşată viforniţă, în bezna cea mai nepătrunsă a celor mai fără de stele nopţi. Drumul înapoi, acasă, era însă ceva mai pe dibuite. Poate fiindcă adesea se împletea pe două cărări.

Încăperile întocmite cu socoteală în zidăriile unui gârlici de pivniţă boierească sub dealul Sărăriei, mirau neplăcut dintru-ntâi. Scunde şi strâmte, întunecoase, cu pereţi afumaţi şi cu iz umed de beci, opreau în prag mosafirul cel nou, de curând adus în Iaşi de slujbe ori de alt vânt al soartei.

Străinul strâmba din nas şi dădea din umeri:

— Asta-i tot, grecule?

— Tot ce se vede… Mai poftiţi alături…

Alături o odaie la fel şi dincolo alta aşijderea.

— Vorba-i că mai aştept nişte prieteni… Aceşti prieteni au găsit cu cale să-mi dea întâlnire în mişălia asta fără pereche de-aici. Dacă ştiam unde mă ademenesc să-mi intre igrasia în măduva oaselor, mă lăsam păgubaş!

Neguţătorul părea cu totul lipsit de amor propriu şi nesimţitor la intenţiile ironice. Glăsuia numai cele de cuviinţă:

— Atunci poftim coane, să-i aşteptaţi în mişălia asta de odaie, că alta mai de lux n-avem. Aista-i local care se ţine cu

marfa din lăuntrul sticlelor, nu cu feţuiala de pe dinafară… Poftiţi şi v-aşezaţi în pace, că nu mai dăm drumul să vă supere nimeni…

Un amănunt voia doar să afle:

— Mă rog, dacă nu vă e cu supărare, anume ce prieteni aşteptaţi?

— Ei! Asta-i acum! Îi fi vrând să-ţi dau socoteală? … Pe domnul Drăghici, domnul Vasiliu, domnul… cum îi spune, frate? … Neagu? … Negulescu? … Negulici? …

— Am înţeles… Conu Enache, conu Iordăchel, conaşu Emil! … Dumnealui trebuie să fie prietenul de care nu v-aduceţi aminte cum îl cheamă… conaşu Emil… Domnul Negură… De asta, întrebam… Tustrei îs nedespărţiţi, ca Tata, Fiul şi Sfântul Duh! … Poftim mata dincoace… Aicea-i masa dumnealor! …

Noul venit trecea dincolo, se aşeza cu îndoială pe scaunul tare, la masa necioplită.

Rotea ochii la zidurile de hrubă, la tavanul boltit, la podeaua de scândură neboită. Până una alta, cerea o garafă de vin. Mică, bineînţeles. Hotărât, aşa numiţii prieteni, ieşeni de baştină pe care i-a cunoscut numai de câteva zile, nu păcătuiesc din partea mofturilor. Se mulţumesc cu puţin. Nici nu va lăsa Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh să-şi agaţe pălăriile în piroanele ruginite, bătute de-a dreptul în perete. Pornesc aiurea, la o crâşmă mai acătării, cu mai veselă înfăţişare.

Un băiat tuns chilug, măsliniu la obraz şi sprincenat, cu pantalonii în vine şi cu pestelcă albastră, îşi târşia târligii în această vreme, întinzând faţa de masă, aducând garafa şi păhărelul, oarecare ulcele şi căniţe cu capac, pregătind alături pe altă masă, la îndemână, un teanc de talere şi un pumn de tacâmuri.

— Lasă, măi băiete, nu te mai osteni, că n-o să întindem praznic de pomenire! Cum îmi vin prietenii, cum ne cărăm…

— Nu-i nimica… Să fie. Tot atâta plătiţi, coane.

— Ce eşti tu, bre, grec?

— Cam grec. Tăţi suntem greci aicea. Eu îs nepot de cumnată a lu chir Panaite… Costi, mă cheamă… Mai este unu, Aristide, acela-i nepotu lui kir Iani…

— Văd că vorbeşti moldoveneşte destul de curăţel… Nu te sâsâi şi nu te ţâţâi…

— Vorbim c-aicea suntem noi născuţi, în Moldova, neam de neamul nostru…

— Oploşiţi, zî, bre! Oploşiţi, nu născuţi.

— Oploşiţi, dacă vrei mata…

— Ia toarnă, măi pui de caţaon, să vă văd cu ce poşârcă otrăviţi voi lumea!

Puiul de caţaon turna de sus. Vinul curgea gâlgâind cu stropi nalţi. Semn bun.

Muşteriul cu gând de plecare ducea paharul plimbat la nări; ridica din sprincene; îl ducea în dreptul ochilor să-l cerceteze în zare; ridica a doua oară din sprincene; îl ducea în sfârşit la buze şi sorbea încet, clătindu-şi gura. Atunci venea rândul celei de a treia înălţări din sprincene, însoţită de nelipsitul plescăit al limbei, după care nici vorbă nu mai putea fi despre plecat.

Într-o săptămână trecea drept muşteriu statornic, cu odaia lui şi cu masa lui, la ceasurile lui; câte o dată cu ulcica şi cana lui. Şi abia atunci se pătrundea de buna socoteală a încăperilor strâmte, dar multe la număr, unde omul poate întârzia în doi, în trei ori în mai mulţi; fără de grija vecinilor străini, care vorbesc când el vrea să cânte, dondănesc când el vrea să povestească, îi învaţă metehnele de la petrecanie pe de rost şi a doua zi merg des-de-dimineaţă să dea sfoară în târg cum a jucat el cu paharul pe cap şi cum lăcrămează când scripcarii îi cântă la ureche de jale.

Ioan Creangă, răspopitul, popa Smântână, îşi avea de mult o asemenea odaie şi o asemenea masă pentru sine şi prietenii săi, într-o nesmintită sară a săptămânii.

Acum o rărise cu aceşti prieteni mai vechi, popi şi institutori. Se îndestula cu tovărăşia revizorului. Iar Mihai Eminescu simţea amăgirea că l-a cunoscut din totdeauna,

ca pe unul care într-un singur om contopise toţi ciobanii, toţi dascălii, toţi pădurarii, cărăuşii şi plugasrii de la Ipoteştii lui şi din pribegiile copilăriei. Din cea dintâi sară, i-a fost dat să-i afle adevărata sa faţă. Zdrahonul spătos, oprit la vadul trecerii să urzice obrazul târgoveţilar cu hâtre întâmpinări de haidău mehenghi, alt suflet ascundea sub straiul de şiac roşcat.

Îl crezuse un mahalagiu mai isteţ, înstărit, colţos cu lumea, duhliu fără îndoială, obrăznicit de cine ştie ce temută putere în gloata de alegători mărginaşi. Astfel de podoabe începeau să se ivească îndestule într-o ţară cu proaspătă năravire constituţională, cu colegii electorale, cu guverne pe ducă şi opoziţii pe venitele. N-aveau de ce să-i fie pe măsura inimii. Pot să-ţi prilejuiască un ceas de desfătare ieftină, ascultându-le iznoavele. Pe urmă, te miră şi te doare că o isteţime din născare se iroseşte stricată de vremurile care au nevoie de asemeni pişicheri să desfunde măhălălile la alegeri. Aşa l-a categorisit, până la întâmplarea cu elevul de şcoală militară şi cu sacagiul. L-a scos, fireşte, din categorisirea pripită, dovedindu-i că nu-i fizionomist nici de două parale şi că a făcut de ocară neamul criticului de la Viena.

Dar nu s-a dumirit mai apoi, cam unde anume l-ar mai putea aşeza.

Când i-a intrat în cancelaria revizoratului, l-a bucurat perdeaua desprinsă de pe ochi, fiindcă luminându-se deodată îşi amintise o sară cu sfâşietoarea tristeţă a toamnelor ieşene şi fiindcă omul întâlnit atunci în întunerec, chipul numai întrevăzut, glasul lui în noapte, crâşma săracă, lumina fumegoasă a lămpii din dosul geamului, i-au deşteptat suspin după hanurile rătăcirilor de altădată. Şi abia după ce zdrahonul şi-a rostit numele, întinzându-i zdravăn mâna, au început adevăratele încântări.

Acesta era aşadar dascălul cu manualele de şcoală cele mai dibaci întocmite, pe care el le-a pus cu sila sub ochii învăţătorilor din satele ţinuturilor Iaşi şi Vaslui? Nu s-ar fi

spus! Un om atât de gros; cu nimic cărturăresc în făptură! … Îşi închipuise acel autor, Ioan Creangă, un tânăr cu şcoală apusană, nu de mult întors de la învăţătura pedagogilor ieşiţi din tipic. Popa Smântână! Răspopitul Ioan Creangă… Iaşii îi mai păstrau în rezervă, încă multe şi anapoda uimiri.

Popa Smântână venea la revizorat cu o scrisoare de la ministrul Titu Maiorescu, întru a lua înţelegere asupra unui Povăţuitor hărăzit dascălilor, de vreme ce învăţătorii, cu toate certificatele lor, se arătau a avea mare nevoie să mai înveţe şi dânşii ceea ce încă nu cunosc, pentru a se învrednici să înveţe mai apoi pe alţii. A spus-o aceasta răsucind fraza a cimilitură, zâmbind cu o sfiire intru totul străină de gălăgioasa veselie a omului de la vadul uliţei, unde lua în răspăr pe puţin unul din trei trecători. Şi i-a întins scrisoarea cu pricina. Domnul ministru Titu Maiorescu îl îndemna cu de la sine pornire să alcătuiască Povăţuitorul pe care va să-l editeze în tiparniţa statului; îi cerea să pună la cale cursuri practice pentru învăţători, unde să le lămurească prin viu grai ceea ce nu şi-au lămurit în şcoala normală şi din cărţile de pedagogie. El, ministrul şi profesorul atotştiutor, aştepta îndrumare de la un răspopit în strai grosolan de şiac, întrebându-l în ce fel crede că s-ar putea ieşi din hogaşul cel vechi. Cum şi când? Să-i răspundă pe dată! Altă uimire.

Au stat aşadar, revizorul şi dascălul de şcoală primară, să dezbată de-a fir-a-n păr aceste probleme de breaslă. Iar pe măsură ce trecea timpul, creştea minunarea domnului revizor. Omul în strai de şiac, acolo unde se afla în lipsă cu învăţătura şcolilor înalte, punea la mijloc un bun simţ fără de greş şi o sănătoasă chibzuială ţărănească. Strecura o pilduire din viaţă, ca să răstoarne teoria strâmbă a cutărui pedagog cu veche faimă. Amesteca amintiri din traiul de elev, caznele unui oarecare Trăsnea, tovarăş de pătimire la şcoala catihetică din Fălticenii-vechi, care ameţea şi adormea pe-un hat de ogor, dondănind pe de rost

pronumele de dativ şi acuzativ din gramatica lui Măcărescu: Mi-ţi-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-il-e, me-te-îl-o, ne-ve-i-le, mi-ţi-i, ni-vi-li… Şi de la şcoala catihetică a Fălticenilor, luneca la alte amintiri din satul său de naştere, Humuleştii de pe apa Ozanei, de sub cetatea Neamţului cea îngrădită cu pustiu şi acoperită cu fulgere. Domnul revizor asculta cu bărbia sprijinită în podul palmei, cu pleoapele întredeschise, zâmbind altor amintiri prea mult asemănătoare. Învia o lume din neguri, un alt Ipoteşti cu bisericuţa streşinită, cu livezi şi gospodării mişunând de plodnrI. Cu locuri de scăldătoare, isprăvi cu pupeze şi cireşi, ierni albe cu băieţandri rupând pârtie în nămeţi să deschidă cale colindelor şi urăturilor de sărbători… De la cancelaria colbăitelor dosare s-au strămutat la loc mai prielnic unor astfel de tăifăsuiri, la preacinstita Boltă rece, unde-au rămas până în ceas târziu după miez de noapte. Iar de-atunci, acolo a fost să-şi aibă odăiţa, masa şi ulcelele lor de vin, în după-amiezile şi sările când domnul revizor se întorcea amorţit bocnă de ger de pe drumul inspecţiilor.

Iarna potopise cu urgie de viscole şi troiene; alte urgii bântuiau asupra Junimei.

Caracuda îşi pierduse glasul: „cei nouă” pricepeau şi dânşii, fără a mai cerceta, că de astă dată guvernarea a intrat în anul morţii.

După ospăţurile şi benchetuirile sărbătorilor de iarnă, din somnul anevoioasei mistuiri şi din mahmureala damigenelor cu Uricani, Pâhneşti şi Cotnar, ca un acru potroc i-a trezit într-o dimineaţă demisia lui Maiorescu. E drept că moştenirea i-o preluase prietenul său Petre Carp, alt stâlp al Junimei din vremuri mai vechi, acum arar mosafir la adunările de vineri sara era şi Teodor Rosetti, fiindcă mereu se aflau trimişi să cutreiere cancelariile Europei cu însărcinări diplomatice. Mai era drept de asemeni, că Petre Carp, ţibănişteanul, se grăbise cu obicinuita-i sumeţire să stropşească Senatul care intrase în război cu Titu

Maiorescu, vestindu-l că se socoate urmaş al acestuia şi că nu va schimba deci o iotă din orânduielile şi legiuirile sale.

Dar toate însemnau o slabă mângâiere. O amânare de-o lună ori două, până la ceasul de-apoi, când partidul liberal va înşfăca vrăjmaş cârma ţării să-şi încheie mai întâi răfuielile cu cei de sus şi de jos ai Junimei. Samson Bodnărescu lăsase la o parte caietele cu cicluri de poezii private şi pregătea pentru predare scriptele şcolii vasiliene Trei-Ierarhi, mai gălbejit la chip şi mai cocârjat la trup ca întotdeauna. Miron Pompiliu îşi strângea boarfele în lada de Braşov verde cu flori roşii şi galbene, gata s-o rupă de fugă în bejănie la Magyarország, şi dând-o de-a dreptul pe blesteme şi sudălmi în graiul Ştеiului bihorean. Panu se preumbla la Copou, în omătul pân'la brâu, frământându-şi mintea cum ar suci-o şi-ar învârti-o s-o cotească la vreme spre tabăra celorlalţi. Lambrior cădea în melancolie la cafeneaua Max, ridicindu-şi ochii din fundul ceştii numai când se trântea uşa şi intra un prieten pe care îl întreba de îndată ce se mai întâmplă nou. Nicu Gane, Vârgolici, Tasu, Buicliu, Naum, Paicu, Caraiani, caracuda mai măruntă; belferi, magistraţi, simbriaşi aciuiaţi în slujbe nestatornice, diregători din fruntea ţinutului şi ai urbei, inspectori şi nepricopsiţi subşefi de birou la cancelariile drumului de fier; toţi fără osebire viermuiau de colo-colo să ciulească urechea după zvonurile de la Bucureşti, căpătau dimineaţa suflare pentr-o jumătate de zi şi până în seară căderau iarăşi la teamă şi la un negru pesimism, să-l lase de căruţă cu trei poşte în urmă pe Schopenhauer.

Mihai Eminescu îşi vedea în pace de inspecţii şi de rapoarte. Trecea la dus şi la întors, pe sub ferestrele Veronei, Vreonei, Vanover… Purta cu dânsul un tremur de perdea pe drumuri viscolite: perdeaua de la ferestrele Veronei, Vreonei, Vanover. Îl cufundau într-o senină împăcare cu viaţa, dimineţile cu soare în zăpezi şi calea netedă, după ce se ogoia viforniţa. Înfăşurat în blana de lup împrumutată de Pogor ori de vreo caracudă mai înstărită,

ghemuit în fundul săniei, cu mirosul de păr al sălbătăciunei în nări, asculta în visare sunetul cristalin al zurgălăilor risipit în aerul rece.

Ecoul răspundea departe, ca un glas al altei sănii, pierdută undeva şi nevăzută în alba nemărginire. Copitele cailor nu făceau vuiet, tălpile săniei lunecau cu un fâşâit abia simţit de zbor aerian. Sârmele telegrafului scuturau ghirlănzi de promoroacă, iar căderea era uşoară şi mută ca într-un vis alb. Ca în visul alb al Veronei, Vreona, Vanover…

Soarele vărsa lumina pe-o pulbere scânteietoare de diamante, şi de sus, din albastrul rece, câte-o steluţă singuratecă de fulg se legăna poate pogorând pe pământ, poate înălţându-se absorbită de infinit. Totul era uşor, alb, dezlegat de legile triste ale gravitaţiei ca în visul Veronei. Trecea printr-o pădure de argint. Pe lângă un han, cu boi dejugaţi alături de sănii cu fân. Îl aştepta la capătul drumului o şcoală pustie, un dascăl buimac de somn; arar o minune. În satele răzăşeşti, mai cuprinse, cu rămăşiţe de pământuri încă nerăşluite de lăcomia marilor stăpânitori, băieţi dezgheţaţi, în străiţe curate, răspundeau isteţ la întrebări, privindu-l în ochi fără sălbăticită înfricoşare. Pe urmă calea de întoarcere în amurgul cu pete roşii de sânge pe cer, cu trandafiria lumină a câmpiilor ninse. Printre stihuri, aliniatele de raport şi memorii, mijeau alte depănări ale cugetului. Pentru ziua de martie 14, Junimea îl rânduise să rostească o prelegere publică, după tradiţia nestrămutată de paisprezece ani. Iar în această vorbire îşi hotărâse să închege tot ce mintea lui desluşise, nu atât în file de cărţi moarte, cât din stările văzute proaspăt cu ochii. Întâia oară i se înfăţişa prilej să aducă la a tuturor cunoştinţă, într-un studiu larg şi temeinic sprijinit pe cercetări vii, o judecată asupra legiuirilor strâmbe şi reformelor măsluite la iuţeală, în dosul cărora antreprenorii progresului făţarnic, îşi făceau în pace şi onor trebuşoarele. În locul unei prelegeri de vană strălucire enciclopedică, alcătuită în bibliotecă şi pomenind despre canoanele

esteticei, despre filosofia lui Platon, istoria Egiptului sub dinastia a XIII-a, despre lupta omului cu natura în decursul veacurilor, origina luntrei ori a armelor de foc, aşa cum se mântuiau mulţi vorbitori ai Junimei, chiar când nu se prenumărau în caracuda cea de rând; el se pregătea să pună o întrebare de viaţă apropiată, de viitor, de îngrijorare pentru soarta poporului… Sania ajungea la o gară întunecoasă din câmp, trenul îl ducea în duruit monoton de roţi spre Iaşi; se abătea pe sub ferestrele ştiute, apoi, dacă se întâmplă să nu fie sară de vineri, îşi găsea prietenul şi odaia de la Bolta rece. Altădată, venea Ioan Creangă să-l ridice de la masa cancelariei. Îi cunoştea bătaia de deget în uşă, glasul gros îi dezmierda auzul:

— Acasă-i măria-sa, stăpânul?

Uşierul din sală grăbea să deschidă. Gâfâind şi suspinând, Ioan Creangă îşi făcea loc anevoie trupului să încapă, mai spătos şi mai măreţ în dulama de suman noaten. Îşi desfunda urechile din căciula albă, miţoasă, de oaie. Înainta legănat şi-i scutura voiniceşte palma. Îndată îl străbătea ca o atingere întăritoare, deşi urările de bun găsit nu erau dintre cele mai voioase:

— Ai mai făcut o inspecţie şi-ai mai scris un raport, bădie Mihai? Grăbeşte, că nu-i mult pân’departe… Ca mâni o pune şi conu Petrache de mămăligă: vin flămânzii lui Brătianu şi-ai lui Neculai Ionescu, să treacă Junimea la păscare…

— Ce-ţi pasă? … Eu nu fac nici un fel de politică. Îmi văd pur şi simplu de datorie…

— Ei, ei, că mi-a plăcut cum ai spus-o asta! … gemea Ioan Creangă, aşezându-se binişor pe scaun să nu-l surpe. Apoi văzută treabă-i că îndată ce-or veni la putere, de atâta au să te întrebe… De sanatate şi de cum ţi-ai făcut datoria! … Şi mult au să se bucure şi-au să te copleşască, sfinte Doamne, cu lauda pentru că ţi-ai făcut datoria… Mai culcă-te pe urechea ceea, bădie Mihai! … Cine-o încălecat pe cal străin, descalecă în mijlocul drumului când i s-arată lumea mai

dragă… Aşa şi cu toate inspecţiile şi rapoartele… Aşa mă tem că haram are să s-aleagă şi de Povăţuitorul meu… Parcă mă văd încărcându-l în cotigă taman când va fi gata să-l duc la băcanii din piaţa Sfân’Spiridon ca să aibă şi dânşii sărmanii cu ce înveli măslinele… Urma alege turma! După semnele câte sunt pe cer, nici de la boierii Junimei nu ne-aşteaptă mare scofală… I-am tras un ibrişin pe la nas lui conu Petrache, să-i aduc aminte de Povăţuitorul pe care mi l-a poruncit domnu Maiorescu… Apoi ce-o mai râs, să-i sară gemuşorul din ochi! El n-are nevoie de nici un povăţuitor, că se cârmuieşte cum îl taie capul Gogomanii de dascăli nici atâta, că tot n-au să priceapă nimic, ba au să-şi mai strice şi mintea câtă o mai au… Asta-i înţelegerea din ministerul lui conu Lascăr! … Unu ceală, altu hăisa! Românul are vorbă urâtă la miroasnă, dar altfel nu proastă: „Vita după balegă se cunoaşte!”… Mie drept să-ţi spun, după miroasnă îmi pare că turma o început a trepăda… Iar nu mult va trece şi alungat va fi păstorul şi risipită va fi turma, amin zic vouă!

— Eu nu văd lucrurile aşa de negre… încerca Eminescu să-şi amăgească îndoielile. Au plecat doi miniştri, au venit alţi doi în locul lor… Lascăr Catargiu e om cuminte şi cinstea întrupată. Nu scoate pară şi fum pe nări, ca scamatorii. Vodă are încredere în el. Numai doi ani să mai dureze slujba mea… Nu doresc mai mult… Ajunge atâta, să plec împăcat în cuget că las un început de nădejde în urmă… Am dat peste învăţători de ispravă, care încep să se mişte… Alţii s-or lua după dânşii!

Ioan Creangă îşi sălta pântecul într-un râs puternic de se scârţâia scaunul în încheieturi:

— Zi mai bine că după ce ţi-o înhăţa locul altul care să nu mai bată drumurile, s-or lua cei buni după cei răi… Brânza de capră o strică şi pe cea de oaie, asta-i ştiută! … Mai bine am ieşi din vizuina de-aici, să trecem în cealaltă da la Bolta rece şi-om băsmui în tihnă… Aicea mă strâng în spete atâtea dosare…

— Mie mi-s dragi, acuma! … mărturisea Eminescu.

— Dragi ţi-or fi, nu zic, dar spun… Găina unde scurmă, acolo se hrăneşte… Deşi nici omul nu se lasă mai prejos… Unde-i vinul bun, acolo s-adapă… Hai şi ne-om veseli, până ce n-a bate ceasul de căinţă şi de amară robie la apa Vavilonului.

La Bolta rece, Eminescu îşi avea şi el acum o căniţă a sa, cu un meşteruit capac să păstreze buchetul Cotnarului. Încăperile i-au fost de la început pe plac. Se asemănau cu odăile hanurilor prea bine ştiute.

Deci n-a avut pentru ce strâmba din nas. Ba dimpotrivă.

Parcă acolo s-a aflat de când lumea, sub bolta scundă, la masa necioplită, pe-un scaun tare, faţă în faţă cu Ioan Creangă, aşteptându-l să deznoade gura turbincei cu iznoave.

După îndemnul său, prietenul acesta nou şi totuşi parcă vechi-străvechi de când lumea se încumetase a aşterne unele povestiri pe hârtie. Au fost citite la Junimea şi s-au bucurat îndată de mare cinste. Nu mai erau poveştile lui Ioan Slavici, care aveau nevoie de gealăul lui Eminescu pân-ajungeau la tipar. Altceva, neîngăduind nici o vorbă clintită de la locul ei, cum nu poţi schimba dintele din gingie. Iacob Negruzzi a uitat că popa Smântână îl încolţise cândva la o adunare de alegători şi că el cercase să-i veşnicească porecla în una din Politicalele tinereţei. Erau nimicuri care se cuveneau şterse din amintire, de hatârui unui atât de preţios colaborator al Convorbirilor. Prin Eminescu întâmplarea aducea Convorbirilor literare încă un talent adevărat, din alta urzeală decât a caracudelor multe la număr, şi lipsite de harul scrisului. Mai mult încă, s-a simţit încântat Titu Maiorescu, descoperind, de la depărtare, în paginile revistei istoria caprei cu trei iezi cucuieţi şi dovada că alcătuitorul de cărţi şcolăreşti se vestea tot atât de iscusit povestaş. Iar Vasile Pogor, din alte pricini îl aştepta vineri sara cu neastâmpăr. Ştia că între cei doi binehrăniţi hâtri ai adunărilor, mai vechiul Caraiani şi mai proaspătul recrut adus cu arcanul de Eminescu, purcedea acum o

întrecere de măscăroase pătăranii trăite ori numai închipuite, care dogoreau obrazul pudicului Naum. Îngrijorarea zilei de mâne, zugrăvită pe toate chipurile, se ştergea când la mijlocul unei cetanii ascultată foarte pe gloduri, Ioan Creangă cerea cuvânt să spună una de-ale lui.

— Anecdota primează! răcnea corul caracudelor.

Şi o anecdotă aducea după dânsa altă anecdotă; Caraiani nu se lăsa mai prejos, hop! şi Paicu să nu rămână de căruţă. Creangă îl asculta cu mânele pe pântec, duhovniceşte, aşteptând sfârşitul de care, fireşte, nu râdea nimeni.

— Prost îi Paicu! Afară cu Paicu! … Faul! Faul! Asta-i o neghiobie care le întrece pe toate! …

— Ba nu domnilor, să am iertare! îl apăra Creangă ca funia pe spânzurat. Istoria domnului Paicu e plină de haz… Numai că se cam pripeşte când o povesteşte. Cum spune românul: cel care-şi mănâncă sămânţa de în îşi mănâncă cămeşa… Domnul Paicu o sfârşeşte de unde trebuia să înceapă… Ronţăie dinainte sămânţa şi nu-i mai rămâne ce pune în pământ, să scoată în şi pânză de ghilit pentru cămeşă… Eu, cu mintea mea proastă aş istorisi-o altfel… Nu de alta, da până nu pui cheag, brânză nu se face…

— S-auzim! S-auzim!

Ioan Creangă lua snoava de unde o isprăvise Paicu, o aducea cu schepsis şi aştepia smerit efectul. Se cutremura candelabrul din mijlocul tavanului de hohote.

— Aiasta s-o tipărim în Convorbiri şi s-o trimitem duducăi din Vaslui! propunea Vasile Pogor, făcând aluzie la o anume duducă bătrâioără din Vaslui, care ceruse printr-un memorabil răvaş mai multă decenţă şi pudoare în literatura Convorbirilor. Să i-o trimitem în versiunea lui popa Smântână, nu a lui Paicu, numai ea să vedem ce mai are de zis! Parc-o văd cum i s-ar ridica părul măciucă de oroare! … se zvârcolea între perne Vasile Pogor la această închipuire, ştergându-şi lacrimile de râs.

Creangă nu s-arăta spăimântat însă nici de aşa ceva:

— Eu zic cu mintea mea proastă că s-ar putea aduce din condei mai pe după piersic, să nu se supere nici duduca din Vaslui! După câte am auzit eu, acestei duduci nu-i prea place golătatea, taman cum n-o poate suferi în ochi domnul profesor şi poet Naum… Apoi dacă-i pe aşa, n-avem decât să îmbrăcăm toată iznoava cu straie mai subţiri, mai cu floricele pe la ureche, mai eu drăgănele pe ici pe colea, şi n-are să cunoască duduca din Vaslui că povestirea v-a fost înfăţişată dintru-ntăi dumneavoastră ca Eva cea dinaintea păcatului, fără de frunză, bat-o norocul, că vede-se aşa era moda cucoanelor pe-atunci… Adevărat că bună modă! Îl înţăleg eu pe conu Vasile că nu s-ar da în lături de la o societate care să învie acele golaşe şi bune timpuri. Şi aluncea am vedea-o şi pe duduca din Vaslui cam în ce fel şi chip s-ar supune şi domnia-sa la aşa modă; precum mai ales în ce fel şi chip ar arăta prea gingaşa sa pudoare la vedere… Valeu mamă, valeu tată! Ian priviţi la conu Vasile cum s-a oţărât, parc-o văzut un hrib de cel uscat şi cu mucigai, întins pe aţă la băcănia lui Drăgan! … Buclucaşă închipuire mai ai mata, coane Vasile! …

IX.

În ziua de 14 martie, Mihai Eminescu s-a supus şi la cea mai grea încercare cerută de Convorbirile literare colaboratorilor săi. Prelegerea publică la care mulţi dintre viitorii mari vorbitori din Camera deputaţilor se poticniseră în chipul cel mai jalnic de la cele dintâi cuvinte, în ciuda celor mai amănunţite pregătiri şi repetiţii.

Fostul sufleur de odinioară ar fi simţit şi el acum nevoia unui sufleur să-l ajutore în asemenea impas. Subiectul ales era arid; dar lui îi stătea de mult la inimă. Ascultătorilor mai puţin. Influienţa austriacă asupra românilor din Principate. De grija asta nu-şi găseau ieşenii somn? Aveau ei alte nădufuri şi preocupări, destule şi mai pe măsura lor. Iar el avea sentimentul că vorbeşte în pustiu.

Spre sfârşitul prelegerii, a rărit cuvintele cu ochii la Iacob Negruzzi.

Neştirbita rânduială a Junimei cerea încheierea la o oră fără cinci minute de vorbire, punctual, ca sosirea trenului în gara Iaşi. Şi fiindcă sub pedeapsa descalificării conferenţiarului nu-i era îngăduit să scoată ceasul din buzunar, Iacob Negruzzi ţinea loc de orologiu cu cuc. Tuşea şi clătina într-un anume chip din picior, pentru a vesti semnalul ultimei tirade.

Acum însă, directorul Convorbirilor nu tuşea şi nu clătina din picior. Stătea pe-un scaun tras mai în faţă, înţepenit şi cu un cap parcă de lemn, fără nici o expresie. Aşadar mai era un gol infinit de timp până la cele 55 minute fatale!

Mihai Eminescu ar fi dorit să sfârşească mai repede. Petrecându-şi privirea asupra capetelor înşiruite, nu zărise o singură tresărire. O ascultare cuminte, şcolărească, mai mult cuviincioasă, decât încordată. Îşi oprea ochii la Verona, Vreona, Vanover… Doamna Micle îi răspundea privirii cu un zâmbet şters care nu-i spunea nici acela nimic.

Alături de profesorul Ştefan Micle, cu ochii adumbriţi de pălăria neagră de postav, ţinând capul înclinat pe-un umăr ca întotdeauna când aştepta ceva, un răspuns la o întrebare alintată ori numai o consimţire mută, n-a părăsit nici o clipă această neclintire. Se vedea că aşteptarea i-a fost amăgită. Nu vorbea un poet! Glăsuia om de judecăţi, de observaţii şi date, spăimoase uneori, dar rostite rece, fără sforăirea perioadelor şi fără de mâna zvârlită în gesturi patetice.

Aceeaşi dezamăgire se citea şi în alţi ochi şi pe alte chipuri.

Se afla întreaga Junime în păr.

Ca la toate prelegerile; toată lumea cărturărească a Iaşilor; o parte din boierimea subţire; multe doamne necunoscute; chiar fracţioniştii nu lipseau. Vorbitorul şi-a plimbat ochii de la unii la alţii, la prieteni şi la străini, din nou la Negruzzi venit dinadins de la Bucureşti unde-şi lăsase îndatorinţele de deputat, la Pogor, la Bodnărescu, Miron Pompiliu, la Paicu, Vârgolici şi Gane, la „cei trei români”, la Neculai Gheorghiu, la Creangă. Şi-a încrucişat

privirea şi cu privirea lui Petrino dosită după ochelarii de şarpe. Pretutindeni aceeaşi răbdurie şi inertă, aceeaşi inexpresivă aşteptare.

A strâns cartea de vizită pe care se aflau aliniate punctele de temei ale prelegerii şi a încheiat fără să mai caute cu ochii spre ornicul Junimei.

Aplauzele au răpăit lungi, dar în ritm molcuţ şi egal. Le cunoştea prea bine din juneţea de sufleur când, închis în cuşcă, pe nevăzute, deosebea după intensitatea lor, nu după durată, o sală cuviincioasă de una însufleţită.

Coborând, a scos ceasul din buzunarul jiletcei şi s-a simţit deodată grozav de mulţumit că fără s-o ştie şi fără s-o vrea, a respectat ritualul Junimei. Vorbise exact cincizeci şi cinci de minute, nici mai mult, nici mai puţin. Se minuna singur de această copilăroasă satisfacţie.

Până ce urcase la tribună, s-a supus rânduielilor de datină cu un surâs ironic. Îmbrăcase haina de solemnitate şi bineînţeles de împrumut; îşi înţepenise gâtul în guler nalt; sosise într-o birjă cu poclitul ridicat şi ţâşnise pe-un coridor strâmt, întunecos şi rău mirositor; stătuse cinci minute închis singur într-o cameră să-şi fumeze ţigara şi să-şi recapituleze punctele principale; apăruse pe uşa deschisă vuietos în lături purtând în mână pălăria tare şi aşezând-o pe masă cu gura în sus. Adică tot ce prevedea şi cum prevedea tradiţia înscăunată de Titu Maiorescu şi respectată cu sfinţenie de toţi urmaşii săi. Dar s-a supus rânduirilor fără să le dea nici o însemnătate, râzându-şi de ele.

Acum îl încânta o exactitate de cronometru, încă mai lipsită de orice sens. „Se vede că atât mi-a rămas drept consolare!” – îşi zâmbi îmbrăcând pardesiul şi ridicând gulerul.

Pe sălile lungi îl aştepta Junimea, căpetenii şi caracude, pentru îndeplinirea altui ritual. Nelipsitele strângeri de mână şi felicitări.

Iacob Negruzzi a făcut începutul:

— Foarte bună şi foarte studiată conferinţă! Mai serioasă decât mă aşteptam de la un poet… Prea serioasă chiar! … Dar de ce n-ai ţinut samă de regula noastră? Unde-ai lăsat comparaţia a doua? … Ai început-o bine… Cu sfera, cu demonul din poveşti, cu chimistul… Toţi se pregăteau să asculte o conferinţă de poet… Pe urmă, la încheiere, nimic! … Ce dumnezeu, Eminescule, nu eşti nici Panu, nici caracuda să-ţi sfarmi capul o săptămână pentru a găsi o comparaţie! … Mă aşteptam la o paradă cu artificii… Eşti poet…

— Tocmai! … Păstrez comparaţiile pentru poezie…

— Nu te bănuiam aşa de zgârcit! … În orice caz, ai avut o sală foarte bună… Am numărat peste cincizeci de cucoane… Şi ce lume! Beldimani, Mavrocordaţi, Şuţuleşti, Pălădeşti… L-ai văzut pe beidazeaua Grigore Sturza? … De două ori a luat note… Numai un lucru încă nu l-am mai înţeles? Că ai dat în liberali, bine-bine! Chiar foarte bine! Merită mai ales acum, când ne sapă şi vor să ne mănânce… Dar ce te-a îndemnat să dai şi în noi? Dând în conservatori ne-ai făcut şi pe noi cu ou şi cu oţet… Ce să mai aştept atunci de la Panu?

— Am spus ce-am crezut… Am înfăţişat realităţile aşa cum le văd eu, cum le cunosc eu, cum le-am pipăit rănile cu degetul meu.

— Măcar de le-ai fi înfăţişat mai pe subţire! … C-o metaforă sau aşa ceva: comparaţii, imagini, figuri retorice… Ce naiba? Prea brutal ai exprimat adevărul, dacă ţi se pare că acesta e tot adevărul – ceea ce ar rămâne de discutat… N-ai cap politic! …

— Nici nu vreau să-l am după calapodul atâtor capete…

Vasile Pogor i-a turnat-o încă şi mai neted:

— Bună conferinţă Eminescule, dar mediocru spusă! … Bine, măi omule, tu care citeşti poeziile cantabil de mă podidesc lăcrămile şi ne faci să ne înduioşeze cele mai tâmpite poezii ale celor mai tâmpite caracude, numai fiindcă ne furi mintea cu glasul. Tocmai prelegerea ta s-ooo

înşiiiri ca un motan care toarce? Mor-mor! mor-mor! … Ia să i-o fi dat asta lui Maiorescu, să vezi ce scotea Titu din ea! … Idei, idei şi iar idei! Apoi cu atâtea idei ai dat oamenilor durere de cap! Pun mâna-n foc că bietul Gheorghiu se duce şfară acasă să se lege cu cartofi la frunte. Şi că multe cuconiţe au să deschidă Convorbirile şi să-ţi recitească stihurile pentru a se încredinţa că-i vorba de acelaşi Eminescu. Mor-mor! mor-morrr! Bună conferinţă, dar mare motan călugărit! Mor-morr; mor-mooor! …

Celelalte felicitări n-au depăşit această căldură molcuţă, ca a apei de ploaie.

Ioan Creangă l-a prins de braţ, trăgându-l spre stradă:

— Lasă-i în plata lui Dumnezeu şi hai la bolta noastră că iară şi iară mă simt robit pântecului… M-o răspopit el Cânilic, dară pântecul de popă n-o găsit de cuviinţă să mi-l ieie o dată cu darul, vede-l-aş unde se cade să steie urâciunea pustiilor! … S-o luăm de-a dreptul pe calea cea mai scurtă, că foamea nu-ncongiură ea felicitările boierilor de la Junimea.

După un timp, nici pe el însă nu l-a răbdat inima să nu-şi spună gândul:

— Dacă mi-ai fi frate şi nu ne-am afla pe uliţă, te-aş săruta pe frunte… Te-am ascultat şi mărturisesc că mult şi vârtos adevăr ai grăit… Numai că popa Smântână, altfel ar fi adus-o… Nu că mă laud, însă hai o dată cu mine printre poporănii mei… Să vezi cum fac eu din vânt fuior de bici… Mai înalţi glasul şi-l mai cobori, mai faci moară din mâni… Mai răsădeşti ici-colo o floricică de câmp… Pe urmă, mai pui şi-un fitil! … Aşa-i meşteşugu ista al vorbirii… Nici toate ale doftorului; nici toate ale popii… Ai fost cam prea mult doftor şi cam prea puţin popă… Oleacă de predică, ştii ca la amvon, n-ar fi stricat… Asta aşteaptă lumea… O spun, pentru când a fi treaba de-a doua oară…

Poetul îşi rodea musteaţa. Rosti:

— O a doua oară n-are să mai fie niciodată! … M-am tămăduit… Ai dreptate, frate Ioane! … Nu-s bun să dau din

mâni şi să înalţ glasul, măcar că nu mi-i străin meşteşugul teatrului… Cele ce-am avut eu de spus nu răbdau însă nici o mesteşugire… Adevăr curat, spus curat…

— Atunci mă-ntorc şi zic: pune prelegerea pe hârtie şi dă-o la tipar… Să rămână şi pentru alţii…

— Poate am s-o fac… Poate chiar cu aceasta trebuia să-ncep…

Ioan Creangă surâdea pe sub musteaţa tuşinată, galbenă-ruginie, privind cu ochii lui albaştri la grădinile înmugurite pe lângă care treceau. Apoi, oprindu-se, îşi răsucise pe jumătate făptura greoaie, cu faţa de lună plină către poet şi nepreţuitu-i prieten:

— Nu de alta, bădiţă Mihai, da' mă gândeam eu aşa în viitorime, uitându-mă la casele şi la grădinile aiestea… Când n-or mai fi şi când s-or înălţa altele în loc, dacă nu s-or nărui cumva toate la pământ ca zidurile Ierihonului… Când n-or mai fi, şi când toţi boierii de la Junimea şi caracuda cea măruntă şi netrebnică or ajunge numai oale şi ulcele… Atuncea, bădiţă Mihai să rămină document scris de la dumneata, că tot îţi plac şi preţuieşti documentele! … Să rămină document scris că poetul Eminescu, nu profesorii şi miniştrii, nici deputaţii, dânsul şi nu alţii, a pus negru pe alb, credinţele adevăraţilor şi cinstiţilor români cărturari de azi… Dânsul le-a scris Catehismul! … La asta mă gândeam eu, uitându-mă la casele şi la grădinile aceste, care nici ele n-or mai fi, nici noi n-om mai fi, ca mâne, poimâne…

Cu bâta groasă de cireş, arătase roată casele împrejmuite de grădini bătrâne, predestinate pieirii ori cine ştie căror primeniri greu de prepus. Clătinând din cap, a bătut cu băţul în piatra vânătă de la marginea trotuarului, oftând:

— Viaţă! Viaţă! Atâta are să s-aleagă de noi şi de toate câte le vedem cu ochii! …

Eminescu începu să râdă, înseninat cu totul:

— Nu te-am bănuit cu gânduri aşa de jalnice, părinte Smântână! … Când n-or mai fi nici casele acestea, când n-om mai fi nici noi, ce-o să ne pese atunci? … Ce-are să ne

încălzească? Cât despre „document”, fii fără grijă… Nimeni n-are să-şi bată capul şi nici pomenire nu va fi despre el… Dacă oamenii de acuma sunt atâta de grăbiţi; ce-or să mai fie cei de-atunci?

— De asta nu mă tem! făcu Ioan Creangă cu palma în lături. În Ieşii noştri, nimeni, niciodată, n-are să capete boală de splină c-o mers la trap prea întins… Aista-i târg de-adormire! … Nu i-ai văzut cum calcă toţi, ca prin somn? … În afară doar de-acuma, de-o lună-două încoace, până ce s-or potoli într-un fel podgheazurile câte stau gata-gata să năboiască asupra caracudei… Ai băgat sama cum mai forfotesc şi cum au căpătat iuţeală? … Parcă-s tăuni, ştii, muscoii cei răi de ac, care înţapă vacile şi mai cu samă iepele, într-o anume parte cam bulbucată de sub coadă… Când eram noi nişte diavoli neastâmpăraţi la Humuleşti, nu odată prindeam câte unul la imaş, pe malul Ozanei… Stai, jupâne! Înţăpi şi pui vitele pe goană, de scoţi duhul din ele? Să-ţi arătăm noi şi dumitale plăcerea înţăpăciunei! … Scurt ca să nu lungesc vorba, îi înfigeam un pai acolo unde avea nărav şi Vlad Ţepeş să tragă turcii la frigare. Şi-apoi Doamne, ce mai fugea tăunul bâzâind năuc de durere! … Aşa şi caracuda, simţind că s-apropie ceasul urgisirilor, bâzâie şi fuge friptă de nevoile şi de temerile ei, ca tăunul cu paiul în locul pe care nu-l pot eu numi, să nu m-audă duduca din Vaslui şi prea ruşinosul poet şi profesor Naum…

Într-adevăr, nu multă vreme a trecut şi podgheazurile au prins a năboi avan, nu numai asupra sărmanei caracude, ci mai întâi asupra întregului guvern de la Bucureşti. În zi de 31 martie, a demisionat Teodor Rosetti, ministrul de lucrări publice; a doua zi, la 1 aprilie, ziua păcălelilor proaste, a demisionat întreg guvernul lui Lascăr Catargiu. Şi în aceeaşi lună, ca la moară, s-au răsturnat alte două guverne, al unsprezecelea şi al doisprezecelea la număr, de când vodă Carol intrase în ţara „spre care îşi ţintise Europa ochii înmărmuriţi de admiraţie” – vorba lui Dimitrie Brătianu din dosarul Junimei. Iar sub cel de al treisprezecelea guvern al

domnului Ion Brătianu, fratele celui din dosarul prăpăstioaselor giumbuşlucuri fără voie; om mult mai serios şi grav, pus pe lungă şi vârtoasă ocârmuire, profeţia mai veche a mai bine cunoscătorului de năravuri politice, Ioan Creangă, s-a îndeplinit aidoma.

O altă hârtie cu număr oficial şi, cu semnătura ministrului Chiţu, încunoştiinţa revizorul Mihai Eminescu despre desărcinarea sa din post. De predat avea ce preda. N-avea însă cui. Urmaşul nu părea de fel nerăbdător să se scufunde până în gât în condici şi să se pună la zi cu rapoartele şi memoriile.

Mihai Eminescu a rămas zvârlit în uliţă, iarăşi la cafeneaua-ospătărie, cu zidul, grunzuros şi cu mesele scoase afară, la umbra salcâmilor firavi şi colbăiţi.

Era tot aşa, în toiul verii, ca anul trecut. Amiază de iulie. Arşiţă ca atunci… Creangă plecase la Humuleştii săi, la surori, la fraţi, la cumnaţi şi fini. Miron Pompiliu o apucase aiurea. Samson Bodnărescu a predat condicile Şcolii Vasiliene şi nimerise la rubedeniile din Bucovina, să-şi aline amarul într-un nou ciclu de poezii pe cât de private, pe atât de macabre şi pesimiste. Naum, Vârgolici, caracudele mai mărunte, toţi şi toate au zburat în cele patru vânturi dintr-o singură rotire de măturoaie.

Încă o dată, poetul Epigonilor află că prietenii se risipesc parcă şi-ar fi dat cuvânt între dânşii, de câte ori îl încearcă o cumpănă a vieţii. Vină nu le putea găsi. Nici Creangă, nici Miron Pompiliu n-aveau ştiinţă despre hârtia cu ordin oficial, care în trei şire îi hotăra soarta. S-au călătorit mai din vreme, la începutul vacanţei. Îi petrecuse la gară, şi acolo, pe peron, îl apucase şi pe dânsul un dor de ducă spre Ipoteşti. Atunci se gândise el să-şi rânduiască hârtiile cancelariei şi să ceară concediu… O lună în lumea sa veche: Harieta, mama, pădurea de la Baisa… Mai trăieşte oare moş Miron? Nimeni nu i-a mai scris de un an. Nici el nu le-a mai scris de un an. S-au înstrăinat. E o familie osândită dislocării. Poate că el va izbuti să înmănuncheze firele care

se destramă. Cu acest gând se aşternu mai de zor la lucru să isprăvească mai repede şi s-o pornească de sârg spre Ipoteştii copilăriei şi atâtor visări…

Iar peste două săptămâni, când toate îndatorinţele de simbriaş se aflau bine încheiate la cancelarie, în loc de aprobarea mult aşteptatului concediu a găsit pe masă hârtia care îl trimitea în lume, om fără căpătâi, de pripas. Acasă nu mai avu suflet să se întoarcă. L-ar fi crezut căzând plocon, la douăzeci şi şase de ani, cum se pomeneau cu rătăcitorul de pe urma trupelor de măscărici. Toate drumurile îi rămâneau închise. Inimile închise. Poate ar fi să se înfioare de nelinişte şi de mâhnire o singură inimă, una singură, la Varatec, peste o zi sau două, la ştirea tipărită în vreo gazetă ieşeană, că d. M. Eminescu, revizorul şcolar al districtelor Iaşi şi Vaslui, a fost înlocuit din acest post. Poate numai acolo, la Varatec, o inimă se va strânge de teamă că-l pierde, că pleacă aiurea să nu-i mai sune pasul pe sub ferestrele Veronei, Vreonei, Vanover…

Fostul revizor şcolar înlocuit din post a împins ceaşca de cafea bonzăită de muşte. Unde mai putea el să plece? Unde se mai află un loc pentru el, în lumea cea largă şi încăpătoare pentru atâţia? A tresărit… Un câne îi atinsese piciorul cu botul. Un câne al nimănui. La recunoscut. Acelaşi de anul trecut, din piaţa încropită de arşiţă, flenduros şi şchiop. Îl privea cu ochii umili, cerând pomana unui dărăb de pâne. Eminescu n-avea nevoie să-şi scuture buzunarul, ca să descopere că nu i-a rămas nici un gologan de cinci parale pentru a cumpăra un sfert de pâne unui câne flămând şi olog.

O ştia prea bine. Cu ultimul ban de aramă îşi plătise cafeaua. I-a vorbit deci, cerându-şi iertare:

— Ai nimerit-o cam prost, prietene! … Suntem deopotrivă de calici amândoi. Opoziţie, prietene, crâncenă opoziţie…

Cânele a mai aşteptat un timp, cu capul ridicat şi cu privirea miloagă, bălăbănind jalnic piciorul ciunt.

Chelnerul cafenelei-ospătărie, ieşise în uşă cu şervetul sleios pe mână să vadă cu cine vorbeşte muşteriul care stă singur şi nemişcat de două ceasuri. A schimbat şervetul pe cealaltă mână şi s-a întors la răcoarea pustie dinlăuntru. S-a depărtat şi cânele olog şi fără noroc. Şotânc-şotânc. A străbătut piaţa deşartă de lume, încinsă de soare, căutându-şi adăpostul său de la umbră. Şotânc-şotânc… S-a culcat şi îşi linge pecinginile râioase. A trecut un an, o iarnă cu viscole şi cu geruri fără seamăn; un câne al nimănui, şchiop şi cu blana hrenţuită a ştiut în această vreme să-şi târâie viaţa, s-o prelungească… El n-a plecat, nu pleacă n-are undo pleca… Universul lui e aici… O piaţă. Câteva palme de loc. Îl alungă unul; îi aruncă altul o coajă de pâne… Se trage într-un ungher de umbră şi îşi linge rănile mizeriei, aşteptând resemnat necunoscutul de mâne…

Pentru a îndepărta nesăbuitele asemuiri mai înverşunate decât roiul lipicioaselor muşte, fostul revizor şcolar, înlocuit din post a despăturit gazeta din Bucureşti. Frunzăreşte titlurile: „Darea în judecată a miniştrilor din fostul guvern Lascăr Catargiu, admisă în principiu de Cameră, va fi pusă în discuţia Senatului la toamnă… Apariţia unui nou ziar independent de luptă şi de orientarea opiniei publice, sub conducerea tânărului şi combativului polemist Tilea Brăboiu… Situaţia Turciei se agravează; după detronarea lui Abdul Azis, se vorbeşte acum despre apropiata detronare a sultanului Abdul Murad. Armatele turceşti ameninţate în Muntenegru. Va fi proclamat Milan rege al Serbiei? Rusia se pregăteşte pentru un nou război… Moartea unui cunoscut critic vienez…”

A lăsat ziarul alături, după ce-a recitit telegrama de trei rânduri. Criticul din tulpina markgrafilor carintieni, cu ale lui ciufuri de păr aduse pe frunte ca două corniţe de ied! … Călătorul care ţinea pentru el şi pentru desfătarea lui legătura nevăzută între sufletele gemene risipite în cele patru zări ale lumii: Flaubert şi Ibsen, Dostoievski şi Spencer, un oarecare mai tânăr Strindberg la Stockholm,

un Swinburne la Londra, un Anatole France la Paris, un Carducci oarecare la Bolonia… De la dânşii se întorcea bătrânul cu ochii scăpărând în hruba orbitelor, ca să-i învie cu o vărguţă de vraci, să-i aducă sub văzul lui, să-i arate că nu e singur într-o lume pustie şi un veac pustiu… Ha-ha! Şcrrrşşş! „I-a miruit soarta cu un har, au datoria să rămână robi harului… Cu preţul vieţii, al bunurilor pământeşti, al iubirilor… O dezbrăcare de tot, ca să rămâi numai cu datoria ta de creator…” Mai dezbrăcat decât el, cine mai este? Mai dezbrăcat de toate bunurile pământeşti ca acum, pe un scaun de ospătărie-cafenea unde nu s-a învrednicit să găsească un gologan de aramă pentru a zvârli un sfert de pâne unui câne olog şi flămând? He-he! Scrşşş-scrşşş! „Priveşte în ochii mei şi spune dacă m-a înşelat instinctul meu de fizionomist! …” Criticul acela îi mai păstra iluzia că undeva îl urmăreşte un ochi, că prin el face o nevăzută legătură cu tovarăşi necunoscuţi încă, suflete gemene legate de acelaşi destin într-o lume a strâmbelor şi vrăjmaşelor întocmiri… Acum firul nevăzut s-a rupt… E încă mai singur, mai izolat într-o nemărginire pustie… He-he! Scrşşş-scrşşş! Un biet fost copist de isprăvnicie, un biet fost secretar particular de agent diplomatic, un biet fost bibliotecar, un biet fost revizor şcolar, lepădat afară din slujbă… Fost! … Fost! … Fost! … La douăzeci şi şase de ani, numai fost…

A împăturit ziarul cu gând să-l procetească acasă şi să caute în lăzi foiletoanele vechi tăiate din gazetele vieneze, cărţile criticului cu răsucite ciufuri de păr, prietenul nefericitului Nicolaus Lenau.

Se ridică încet. I-a amorţit un picior. Acuma a călcat şi el câţiva paşi, şotânc-şotânc, asemeni cânelui olog şi al nimănui de sub umbra unui zid din piaţă… A îndreptat privirea într-acolo, să-l caute… Cânele dormea în cea mai desăvârşită împăcare cu soarta-i. Piciorul s-a dezmorţit. Îl poate pune în pământ. Grăbeşte pasul în soarele vertical. S-a dat în lături să se ferească de-o birjă. Din trăsură a întors

capul, să-i ocolească ochii, poetul baron Dimitrie Petrino… Ce-o fi căutând în Iaşi pe asemenea zăduf de iulie? … E de mirare că nu se află undeva, la băi ori invitat la o curte boierească a vreunei cucoane suspusă şi amatoare de poezii dedicate în album. Pe el nu-l ameninţă nici o hârtie cu ordin oficial şi cu semnătura domnului ministru Chiţu. E mai la adăpost acum, decât sub toate ocârmuirile câte-au trecut. Un baron în exil, victimă a patriotismului. Deci cu grijulie preţăluire din partea oricărui guvern…

Aproape de casă, un gardist i-a călcat pe urme, bocănind ciubotele grele de lespezile de piatră. A trecut înainte, a stat în cumpănă, l-a oprit trăgându-şi suflarea:

— Nu cumva mata, cucoane, eşti domnul Mihai Eminescu?

— Pe cât se pare…

— V-am căutat la domiţil… Mi-o spus o babă că trebuie să picaţi acu-acu… Am o citaţie grabnică pentru mata… Zâc: „Ia să-ncerc, te pomeneşti că dumnealui o fi! … Ş-am nimerit-o… Norocul meu să nu mai bat un drum… Ia poftim, pune mata iscălitura de înmânare, cucoane! …

Mihai Eminescu a semnat adeverinţa pe-un zaplaz, zâmbind. Se gândea la patriarhala procedură din ţara măriei-sale vodă Carol… „Poftim matale, cucoane! … Cucoane, nu eşti mata domnul Eminescu? …” Aceasta îi amintea istorisirea cu haz a lui Vasile Pogor. Când s-a întors de la Paris şi a fost numit judecător, a izbucnit de râs în plină şedinţă, fiindcă un împricinat i se adresase: „Apoi vezi mata, coane judecător, nu-i chiar aşa cum spune conu avocat Miluţă! …” Vasile Pogor încheiase povestirea: „Atunci am înţeles eu, măi gogomanilor, că ţara în care m-am întors de la învăţătura apusului a rămas tot ţară de cuconi… Cucoane judecător! cucoane împricinat! cucoane avocat! cucoana martor! cucoane hoţ! …” Această ţară a cuconilor nu intra în prevederile temutului critic vienez, când îl povăţuia să se lepede de atâtea şi atâtea, să nu ţină seamă de atâtea şi atâtea.

— Iată adeverinţa, omule! Ţi-aş da şi-un bacşiş, dar nu prea am mărunţiş la mine.

— Nu face nimic, cucoane… Lasă mata, că doar n-oi fi adus cine ştie ce veste de bucurie, ca să m-aştept la bacşiş…

Adevărat! Nici nu-l mânase curiozitatea să cerceteze la ce ceai muzicalo-poetic îl invita cucoana citaţie pe cuconul fost revizor şcolar, măturat din post, ca un vreasc nefolositor.

A desfăcut foaia îndoită în două. Şi i-a tremurat mâna. I-au jucat literele violete în lumina ochilor.

Acolo, în uliţă, în soarele vâlvătat de iulie, în urechi cu bocăniturile cizmelor grele depărtându-se pe lespezile de piatră, a luat cunoştinţă că are a răspunde pentru jaf de cărţi şi dulapuri din avutul Bibliotecii Centrale, conform raportului înaintat de d. Bibliotecar D. Petrino către onor Ministerul cultelor şi instrucţiunei publice.

X.

Aici odihneşte RALUCA GH. EMINOVICI

† 15 august 1876

Rugaţi-vă pentru dânsa!

XI.

A aşezat condeiul jos.

A rupt hârtia, mărunt, şi a rămas cu ochii neguroşi la vânătul cer de toamnă.

Sunau toate clopotele Iaşilor.

Iar îngânarea prelungă, înăbuşită în văzduhul umed, mai strânsă ca alteori în târgul mohorât de ceaţă şi învăluit în molcom freamăt de frunze veştede, îl podidea ca un suspin afund nu de pe acest tărâm. Suspin ori chemare?

Acum nu mai putea asculta glas de clopot, fără să-i vâslească gândul în plutire de mari şi ostenite aripi, mereu căutând aceeaşi şindrilită bisericuţă de ţară, rotind nalt deasupra aceleiaşi cripte, micşorând încet inelul răpuselor fâlfâiri ca să pogoare tristă pasăre neagră cu aripi căzute în cruce pe acelaşi mormânt.

Sunau toate clopotele Iaşilor, cu osebitul psalm al fiecărei biserici.

Le cunoştea pe toate acum… Glasuri prietene, susţinătoare. Patruzeci şi opt de clopotniţe în târgul mâhnitelor toamne, ca patruzeci şi opt de tânguiri, covârşite în răstimpuri de vaierul cu mai adânc tremur al clopotului de la mânăstirea închiriată Sfântei Adormiri de Miron vodă Smeritul: „Doamne, strigat-am către tine! Auzi-mă, Doamne!” Acesta era psalmul săpat într-un bronz de clopot de-un voievod adormit în veac; acesta i-a fost singurul ei suspin în viaţă. Un suspin pentru feciorii risipiţi în lume, băgaţi în pământ. Ilie Em. †, Iorgu Em. †, Şerban Em. †… Suspinul Ralucăi Em. †… Mai erau, câţi? Se isprăvea pomelnicul înşirat pe-un petec de hârtie într-o zi la Berlin, de către cel care şi dânsul de mult e acum pământ în pământ.

Pentru dânşii a suspinat, s-a rugat, a trudit, cutreierând cămările scunde, frângându-şi mâinile când nu mai avea veste de la un fecior plecat fără urme; când vestea sosită, în sfârşit, era una de moarte. Acum e o mare tăcere într-un mare întuneric: poate şi-acolo sub strat de pământ cu mâinile descărnate pe piept, încearcă să le împreune, iar din afund de mormânt, tot pentru ei să se roage, pentru cei câţi au rămas: „Auzi-mă, Doamne! Auzi-mă! …”

Iubea florile, mireasma de miere bălaie a teilor; iubea lumina de var a nopţilor cu lună, tremurul stufului în margini de lac; iubea zborul cocorilor pe cer de mătasă, eresuri bătrâne; cuvântul vrăjit care să le deştepte acestea în amintire chiar atunci când nu mai sunt… Toate i le-a trecut lui. I le-a trecut lui, fiindcă ea nu mai avea de mult drept la nimic, în afară de dânşii.

Încercă s-o vadă în pridvorul cu stâlpi, în noapte cu lună, cu braţele odihnite, privind, tăcând, în visare… Încearcă s-o vadă sub teii lor, cei doi de-o parte şi de alta a scărilor de la pridvor; s-o vadă pe un ţărm de lac; s-o vadă oprindu-se cu ochii adumbriţi de palma dusă la frunte, urmărind stolul cocorilor pe cerul nalt, în dimineţi de primăvară, cu livezile alb înspumate de flori. Nu-şi aminteşte s-o fi zărit o singură

dată aşa… Va fi fost aşa poate într-o viaţă pe care nu i-o cunoaşte şi se făgăduia blândă, din timpul când zugravul Zigre a aşternut pe pânză chipul oblong, tânăr şi visător, al mlădiţei de stolnic, cu ochii adânci, cu păr luciu de smoală, despărţit în nobilă pieptănătură, cu umeri rotunzi, cu rochie de catifea neagră şi alesidă de aur. Va fi fost poate aşa, odată, cândva, atunci. Despre aceea de-atunci spunea ea uneori, în murmur abia îngânat, melancolic, că iubise florile, păsările, primăvara, oglinda tremurată a lacurilor cu stuf. Dar aceea nu mai era de mult din această lume. Murise înainte de a fi murit. Atât îi mai păstra amintirea: un portret într-o ramă, dintr-un salon de nevoiaşă gospodărie de ţară cu mulţi şi risipiţi copii. Toate i le-a trecut lui. Neguroasa lumină a ochilor şi zâmbetul: cuvântul care ştie tainic să-nvie susurul adierilor în stufuri de lac, dragostea pentru eresuri bătrâne, însetarea de mereu altceva.

Pentru dânsa nu şi-a oprit decât lacrimile să-şi plângă feciorii câţi au intrat în pământ: ceilalţi, purtaţi de-un duh al pieirii în zările toate.

Zădarnic încearcă să şi-o aducă în amintire, într-o singură zi a ei de-odihnă lină… Îi răsare numai făptura în strai mohorât, robotind fără istov în cămări, în odăi şi săliţe, sunând veriga cheilor în cingătoare, coborând şi urcând trepte, cercetând zămnicul cu provizii de iarnă, purtând grija feciorilor năpădiţi în vacanţă, ascunzându-i de urgia asprului căminar… Stăpânul ei; stăpânul lor… Şi veşnic îi sună în auz dojana şoptită: „Mi-hai, ce este cu tine, copile? … De ce ţii tu să mă duci în mormânt? …”

Odată, Vasile Pogor l-a lăsat să intre într-un ietac unde totul fusese apărat de atingere, de ani îndelungaţi. Căuta, nu-şi mai aminteşte ce vechi albume, să-i arate nu-şi mai aminteşte ce strofă scrisă de bătrânul Conachi pentru doamna marelui vornic. Omul întotdeauna pornit pe râs şi pe năzdrăvane iznoave, călcase deodată în vârful degetelor, grăia cu glas văluit: „Odaia mamei…” Parcă l-ar fi rugat: „Să n-o trezim! …” Pentru el, pentru veselul tartor al

poreclelor, şi năzbâtioaselor născociri, mai trăia încă umbra celei ce-a fost, în ietacul cu oglinzile fumurii, cu portretul oval în pervazul de aur stins. Nimic nu îngăduise să fie clintit de la loc… Patul de mahon negru, pernele brodate, un eventail aşteptându-şi stăpâna. Mai erau flori uscate în glastră, poate aşezate de mâna moartei, cartea cu semnul panglicei de moar pe-un jâlţ lângă fereastră. Micile flacoane de parfum şi oglinda cu lung mâner de baga pe-o ciudată mobilă de lac chinezesc; fina măsuţă de scris, condeiul de sidef şi călimara de cristal. Toate cum au fost pentru o făptură cum a trăit, în dulcea fără de grijă a unei vieţi cruţată de robia unui aspru şi neînduplecat stăpân. Asemenea amintiri sunt multe la Iaşi, în toată Moldova, în multe curţi cu bătrâne parcuri şi avuzuri de piatră.

În ietacul ei de la Ipoteşti, din casa pătrată cu pridvor, au rămas numai cheile pe masă, ghergheful şi ingliţele, perniţa de ace zburlită ca un neprietenos arici de metal. A rămas doar haina mohorâtă a robiei de toate zilele, şi-ntr-un sărac sertar de scrin, batistele pentru plânsul furişat în unghere… Toate cum au fost, pentru o făptură cum a trăit, în mărunta grijă a unei gospodării sărmane de ţară, în tresărirea veşnică pentru soarta feciorilor plecaţi cu semnul morţii pe frunte. Mai arde doar candela sub icoană, unde îngenunchea pentru ei… Dacă s-ar fi deşteptat, acestea o aşteptau… Nu o carte deschisă cu semn de panglică între flori; nu un jâlţ al visărilor… Plouă şi geme vântul şi se scutură salcâmii în freamăt de frunze, pe-un strat de pământ; o neagră şi spăimoasă movilă, care-a înghiţit tot. Iar suspinul din adânc de pământ nu poate fi altul nici acolo: „Auzi-mă, Doamne! … Auzi-mă!”

L-a aşteptat până-n ceasul din urmă. „Mihai, de ce nu scrie? Mihai, de ce nu vine? …” În ceasul acela din urmă, când pe buze răsar cuvinte pierdute într-o noapte a uitărilor, o mustrare duioasă din ani îndepărtaţi, tot pe el îl chema: „Mihai, ce este cu tine, copile? … De ce vrei tu să mă duci în mormânt? …” Şi mâna căuta în aer o frunte s-o

aline, rotunjindu-se în gol! … A surâs trist când a înţeles că sub degete dezmiardă nimicul. A apropiat degetul de buze, vorbind Harietei: „Sst! Să n-audă Gheorghieş… Mihai trebuie să fie în pădurile şi la iazurile lui… La Baisa, la prisacă… Să-i pregăteşti loc de culcare în cămăruia din dos, ştii tu! … Şi ascunde-i merinde, Harieto…” Îl aştepta pe Mihai cel de-atunci. Vorbea cu Harieta de-atunci, copila sprintenelor furişări printre uşi. Ştersese anii; tot ce-a omorât în ei timpul, viaţa, oamenii… Aştepta rătăcitorul din poiene şi codri, plecat să doarmă în culcuşul de pe plavia florilor de nufăr; primit de veveriţele pădurilor cu şăgalnica lor dănţuire pe crengi legănate de alun… Pe urmă, deodată a oftat: „Auzi-mă. Doamne!” Poate fiindcă deodată acele năluce care nu mai pot fi s-au retras în noaptea lor, a uitărilor; iar în cuget i-a apărut Mihai cel de acuma, Harieta, oloagă de acum.

O cutremura frigul în zilele de toamnă, cu ploaie şi vânt, ca această înnorare de plumb. Nici şalul încrucişat pe umeri, şalul negru de lână, n-o mai încălzea atunci îndestul. E-atâta frig într-un mormânt umed, peste care se cerne muceda ploaie, cad putrede frunze de salcâm! … De aceea poate gândul lui pogoară, pasăre neagră, peste mormânt, şal negru întins cruciş pe mormânt s-aducă puţină căldură. E-atâta pustiu într-o casă, unde-a rămas o oloagă să se târâie sprijinită în cârje şi un bătrân cu griji de sineţe, cu ursuze griji de-o viaţă! … De urma lui Neculai n-a ştiut nimeni. N-a avut cum să-l vestească. Mai trăieşte ori nu? I-a venit ori nu şi lui rândul la semnul crucii din negrul pomelnic al lui Şerban? … Neculai Em. †… Neculai Em. †… E o familie osândită pieirii. Nimeni nu mai ştie nimic despre nimeni. Îi adună o înmormântare, şi nici atunci nu-i strânge pe toţi câţi au mai rămas. S-a pomenit lângă un străin cu uniforma de şcoală militară. Matei Em. N-au avut ce-şi spune. S-a pomenit lângă sora din Bucuvina, care i-a fost întotdeauna străină. N-au avut ce-şi spune… Căminarul se smulgea din tăcerea împietrită, să privegheze orânduielâle

creştineşti de prohod, de praznice şi pomeni, fiindcă nici în durere nu-l părăsea chibzuiala lucrului sfârşit cum se cuvine. Rămânea cu fruntea în palmă, îşi înăbuşea geamătul de uriaş rănit; pe urmă se ridica să afle ce s-a întâmplat cu lumânările de ceară pe care nu le-a zărit la locul lor şi în număr, la slujba îngropăciunii… Şi cheile! … Unde-s cheile? … Era o durere adevărată; dar a unui om care nu se descumpăneşte din fire pentru atât…

În odaia unde fostul băieţandru rătăcitor de altădată a rămas singur, târziu, n-a închis ochii în întuneric, până spre zori, zvârcolindu-se torturat de amintiri, de durere, de năluciri… Auzea o uşă deschizându-se încet, un slab zângănit de chei la o cingătoare şi paşi de pâslă lunecând încet la altă uşă, o mână pipăind un mâner… Era acum în pământ, iar umbra ei în strai mohorât, tot mai cutreiera încăperile încă, aşa cum pentru dânsa începea din toiul nopţii, înainte de zori, robia zilelor din totdeauna. Atât îi mai legase, să-i adune din patru zări. Ea. I-a adunat pentru cea din urmă dată… A doua zi, după înmormântare, el a fugit. Îl înăbuşeau zidurile, amintirile, durerea, nălucile. A fugit. S-a descleştat din degetele Harietei acăţate de braţ să-l mai oprească, a întors ochii să nu-i vadă privirea, a astupat urechile să nu-i audă scâncetul slab care o urâţea: „Pleci şi într-o zi ca aceasta, Mihai? Mă laşi şi-acuma singură?” A fugit… A lăsat-o la soarta ei din totdeauna: o oloagă păzind ţintirimul de lângă casă, de sub teii şi salcâmii bisericuţei negre, păzind morţii, aşteptând alţi morţi. Îl aştepta şi pe dânsul judecătorul de instrucţie la Iaşi: aceasta era alinarea oamenilor în ceas de durere… A lăsat cu o spaimă în urmă casa unde s-a cuibărit pustiul şi moartea; iar de atunci gândul acolo se-ndreaptă cu mari şi ostenite fâlfâiri de aripi, să pogoare pe mormântul din ţintirim de sat, peste salcâmii foşniţi de vânt.

Glasul clopotelor s-a stins. Unul câte unul. Unul câte unul… Pe urmă, numai învăluirile ploii au rămas şi moliciosul freamăt de frunze veştede. Trista pasăre neagră

şi-a desprins aripile răstignite pentru totdeauna pe acelaşi mormânt; s-a întors cu vâsliri încete din zările de plumb, la viaţa care nu-ţi îngăduie să întârzii prea îndelung plângând morţii.

Mihail Eminescu a potrivit altă foaie albă de hârtie şi a muiat peniţa în cerneală.

De astă-dată nu stihuri melancolice migălea; nici nu alcătuia liste de vechi documente şi de cărţi pentru Biblioteca Centrală; memorii şi rapoarte pentru revizorat. Îi rezervase viaţa mult mai plăcute îndeletniciri. Întocmea, din vreme, al nu mai ştie câtelea răspuns la interogatoriul judecătorului de instrucţie, faţă de care, de trei luni, tot va să dea mereu samă pentru jaf de cărţi şi dulapuri din atât de vajnic păzitul avut al ţării. Peniţa scârţâia mărunt, tot mai ostenit, tot mai ostenit…

Din când în când, îşi petrecea palma stângă peste obrazul ghimpos, neras de câteva zile. Deşert îi era surâsul atunci, spăimântător de deşert.

Se istovise voioasa ironie pentru ale sale nepăsări de sihastru, când se închidea în odaia de lucru. În doi ani, traiul în acest târg pe care îl socotise un liman al alinărilor a frânt o strună lăuntrică. Îşi simte în el ceva pentru totdeauna răpus. Aspra vegetaţie a bărbii, haina veche şi lucioasă în coate care a luat locul rantiei de lucru de la Viena (lux prea mare pentru el, cel de acum); toate îl arată ca pe-un adevărat şi vechi muşteriu al judecătorului de instrucţie. O ştia… Se vede pre el însuşi, măcar că în odaia unde i s-a împuţinat sărmana lui zestre, nu se mai află nici un hârb de oglindă. Altădată ar fi zâmbit. Neamul nevoii! … Şi ar fi ridicat degetul pentru o piţulă împrumutată de la un prietin: „Hmm? Una singură? … N-ai? …” Se petreceau toate atunci într-o viaţă studenţească, unde toţi erau deopotrivă de săraci: fraţi de mizerie gălăgioasă, cu păcălelile şi glumele lor şi divanurile lor domneşti.

Acum nu-şi mai găseşte însă zâmbetul acela senin, cu care întâmpina strâmbătatea oamenilor şi neîndemânarea lui în

traiul de fieştece zi.

Tovarăşii de la Viena sunt toţi la rosturi bine ferite: catedre, scaune de judecători, cabinete de medici. Mai toţi şi-au înjghebat gospodării pentru viaţă cuminte şi lungă… El are a se apăra de învinuirea unui jaf de dulapuri şi cărţi, plăsmuit de ura şi invidia unui baron şi poetastru de contrabandă… Ministrului Titu Maiorescu încă îi mai putea vorbi în cealaltă primăvară cu un asemenea zâmbet, strângând din umeri: „Ce poate să-mi facă un duşman?” Uitase că, oricât de sărac se ştia, îi mai rămânea cinstea asupra căreia în lipsă de altceva se năpusteşte un vrăjmaş… Avea acum şi Titu Maiorescu a răspunde pentru altfel de jaf în avutul public. Îl învinuia Camera şi Senatul de noua culoare politică, duşmană, că a ajutat cărturari tineri să plece la învăţătura Apusului, că a risipit burse. Era chemat să dea socoteală.

Dar pentru domnul fost ministru, acolo la Cameră şi Senat, toate se petreceau într-o lume de luptă, cu încrucişări de arme sunătoare, în văzul cel larg a unei tribune pentru discursuri, unde învinuitul putea să devină acuzator şi să zguduie o sală în ropotiri de aplauze. Pe el, cel mărunt şi neînsemnat, simbriaş de a treia mână dat afară din slujbă, voiau să-l strivească la un colţ întunecos de uliţă, stârv lepădat într-o băltoacă… Astfel, la acest dulce liman al alinărilor, învăţa prea târziu că, într-o asemenea lume, viaţa e aceeaşi pradă între fiare.

În amurgurile cele dintâi, de-acum două toamne, îşi purtase prietenul Slavici, să-i arate, de pe culmile nalte, târgul lui, Iaşii lui…

Nu-şi putea desprinde ochii de la casele pitite sub streşini jucărie, de la plopii de fum şi turlele de biserici; de la vechea cetate de scaun a Moldovei, unde vedea izvorând din veac alaiuri domneşti ca într-o palidă şi melancolică gravură.

L-a purtat apoi să-i arate bătrânele ctitorii ale voievozilor, mânăstiri şi biserici, cu glorioasele cicatrici ale atâtor urgii.

Icoane de sfinţi prelungi, mai păstrând încă pe mânele lor osoase, în ochii zdreliţi, pe picioarele arse de nisipul fierbinte al deşerturilor, urma împlântărilor de suliţi tătăreşti, de săbii turceşti, fumul pojarurilor; năprazne vechi şi acuma uitate. Prietenului născut şi crescut în ţară străină i-a urzit el atunci povestea acestor aşezări din file de cronici… Întâiele schituri la margine de codru, întâiul adăpost domnesc; mai târziile alcătuiri de piatră şi de lemn, unde s-au glotit oamenii acelor timpuri: pârcălabi şi armaşi, robi şi arcaşi, breslaşi şi mazâli… A chemat din neguri să se înşire oştile împăraţilor şi sultanilor, venind să se sfarme în bătălii pe şesul cu pâcle albastre. A pus să joace flăcări mistuind palatul domnesc şi biserici…

Pe urmă, a clădit altele în locul celor năruite la pământ… Şi l-a încredinţat pe acel prieten pribeag, Ioan Slavici, că la umbra acestor vieţi îndepărtate, sub zidurile unde au trăit voievozii, vlădicii, armaşii şi pârcălabii altor veacuri, în căsuliile norodului din vechile uliţi mărginaşe; aici era pentru dânsul în sfârşit limanul alinărilor. Ce naive închipuieli! Ce puţin mai cunoaşte lumea! Şi cât de puţin îşi cunoaşte ţara cu ai ei stăpânitori!

În doi ani, răul ascuns a ieşit la iveală. Dincolo de înfăţişarea adormită a zidurilor şi a oamenilor, de sub pietrele mucede, au început a mişca gângăniile viermuitoare.

Ochii se pândesc tot atât de pieziş ca oriunde; râsul e tot atât de duşmănos şi de rău; tot aşa de fără îndurare e sfâşiat şi aici omul zvârlit de soartă lângă alt seamăn. Întru această lege lipsită de omenie s-a păstrat seminţia hatmanilor şi armaşilor, robilor şi arcaşilor, din tată în fiu, din nepot în nepot, strecurându-se prin urgiile din timp adormit.

O lume măruntă ca oriunde, trăindu-şi osânda nimicniciilor meschine ca oriunde.

Cum îşi închipuia că s-ar putea să existe o abatere?

Nu-l mâhneşte mişelnica ticluire, care-l târa pe sălile judecăţii cot la cot cu netrebnicii târgului. Îl învinuia cine? Baronul de pripas şi aşa zisul poet încă şi mai de pripas, Petrino, eroul orgiilor cu aureolă romantică pentru coconeturile care dădeau ochii peste cap de emoţie, cu evantailul la piept, când recita o poezea leşinată ca siropul de trandafiri; îl acuza Andrei Vizanti, impostorul, „membru al Academiei madrilene”, duşman înverşunat al Junimei; om care adormea în zori cu fruntea pe masa verde a jocului de cărţi şi care, deprins să nu-şi plătească datoriile de la stos, îşi plătea aşa măcar datoriile de ură şi de răzbunare împotriva Junimei, făcând o victimă din el, numai fiindcă-i cădea mai la îndemână. Nu acestea îl puteau deci mâhni. Dar îl durea limanul din nou depărtându-se. Îşi pierdea Iaşii lui. Un gingaş păinjeniş de lumină, ronţăit de molii. Mai rămânea oaza Junimei.

Mai rămâneau câţiva prieteni. Mai rămâneau ferestrele sub care-i sună paşii: Verona, Vreona, Vanover…

Cât pot să-l mai ţină însă aici? Parc-a plecat de mult.

A închis bârtia în sertar. A plimbat privirea în odaia goală, să mai afle ce s-ar mai găsi de vândut în acea zi. Cărţile s-au împuţinat în rafturi. I-au rămas cele mai dragi, din lădiţa ţinută sub lacăt.

Scotocind, mâna s-a oprit pe tomul vechi, legat în scoarţe de piele, încredinţat de Arune Pumnul pe patul de moarte. Slova lui Petru Maior; îndreptările lui Samuel Micu; adaosurile lui George Şincai… Ce înseamnă pătimirile lui netrebnice, faţă de pătimirile lor? … Faţă de cei trei fraţi pribegi, surghiuniţi de prigoane şi nestrămutaţi în credinţa unei chemări? … Pe aceştia nu-i ştia criticul de la Viena; dar n-au fost mai prejos de cei pe care-i căuta el… Ca întotdeauna a aşezat cartea la loc, cu o mare linişte intrată în suflet. I-a fost dat mereu tot de la morţi să-şi adune dânsul tăria înseninărilor pentru viaţă! A ales trei ceasloave. A înfăşurat o haină veche de vară într-un ziar. A pornit să le vândă, în târgul liman al alinărilor.

Sub bolta anticvăriei cu stâlpi galbeni, stropiţi de glod, negustorul i-a cercetat bănuitor ceasloavele, ca tata Muriţ de odinioară. A vrut să i le dea îndărăt:

— Mata ştii, coane Mihai, că eu nu cumpăr decât biblioteci întregi…

El a zâmbit:

— Şi pe dumneata, jupân Leon, ce te face să crezi că asta nu-i acum toată biblioteca mea?

A râs jupân Leon, a râs şi el. În vremea cât scormonea în sertar gologanii şi micile, tocitele monede de argint, anticvarul i-a pus o întrebare fără să-i caute în ochi:

— Mata înainte tot cumpărai… Acuma văd că tot vinzi… Păcat! … Am aşa o bogăţie de cărţi şi de documente, cumpărate pe preţ de nimica de la moşteniri! … Vând şi boierii. Toţi vând şi nimeni nu cumpără. În asemenea hal o ajuns Iaşul nostru… Târg de vânzare, fără cumpărători…

Eminescu privea în lădiţele cu documente răvăşite, la pergamentele cu peceţi, la rafturile bibliotecilor legate în piele. Privea cu jind, ca un copil sărman la geamul unei cofetării cu bomboane sub capac de sticlă. A băgat în buzunarul jiletcei cei doi bănuţi de argint, gologanii laţi de aramă. A plecat de-a lungul străzii, spre celălalt capăt, în Târgul Cucu-lui, cu pachetul înfăşurat în ziar subsuoară. Acolo, pe uliţele înguste şi strâmbe, cu firmele ruginite de tablă şi cu straie vechi spânzurate afară, negoţul a fost mai anevoios, cu tocmeală.

— Ce pot să fac cu o haină de vară, acum când vine iarna? … Doi lei…

În laibărul lung şi slinos, negustorul ţinea marfa la depărtare între două degete, ca o haină de holeric. O cercetase pe dos şi pe faţă. Îi numărase bumbii lipsă şi descusăturile.

— Bine… Doi lei, jupâne…

Dar n-a ieşit din dugheană, după ce negustorul i-a pus doi lei în palmă. Îl opreau lucrurile îngrămădite în fantastic amestec şi în mirosul greu de mucigai. Jâlţuri şchioape cu

învelitori de mătase, ghete vechi, ceasornice de porţelan, albumuri cu fotografii în scoarţe de pluş, portrete în rame late şi îmbâcsite de praf. Toţi vând… Rămăşiţele altor moşteniri părăduite, scoase la mezat; relicvele altor neamuri sfârşite. A privit îndelung la un tablou cu o asemenea ramă… O privelişte din Veneţia, Canal Grande în lumină-nălbită de lună. Palate cu vechi portaluri, scări de marmură în care izbesc clipotirile apei… Era o dorinţă a lui, una din puţinele sale dorinţi, o călătorie până la această cetate cu falnica-i viaţă stinsă, fără cântări, şi fără lumini de baluri… Acum ştia că dorinţa nu se va-mplini niciodată. El e osândit pe veci la sărăcie; la visări fără drept de trecere în viaţa de-aievea.

— Nu cumpăraţi? Priviţi ce ramă extra! Face mobilă de lux în casă… Ieftin! Cincisprezece lei…

Eminescu a ieşit în burniţa murdară şi rece, râzând cu hohot. El vindea o haină cu doi lei, visa la Veneţia cu vechi portaluri şi San Marc bătând sinistru miezul nopţii, fiindcă era o călătorie care nu-l costa nimic; iar neguţătorul îl îmbia să cumpere un tablou cu cincisprezece lei – o avere pentru un simbriaş dat afară din slujbă, pentru un prepus jefuitor târât pe săli de judecată.

— Paisprezece, cucoane! Doisprezece, poftim! îl strigă din urmă, în uşă, neguţătorul… Zăce lei, de pomană! …

A încetinit paşii numai când glasul răguşit şi tânguitor, a rămas destul de departe, îndărăt. Dar din alte uşi, alţi negustori cu anterie şi ciorapi albi şi cu scufii blănite, îşi treceau chemarea din barbă în barbă.

— Domnuuuu… Domnuuuu… Poftiţi! Avem ocazie… Ieftin, domnuuu…

Jalnicul cartier al Iaşilor îşi gemea calicia în ploaia vânătă, pe uliţele înguste cu prăvălii ticăloase, duhnind a scrumbie, a vechituri, a piele răscoaptă, a iuft, a bumbac. Copii jerpeliţi se jucau de-a caii izbindu-l în goana lor gălăgioasă. Şi iarăşi alte trepte tocite, alte gârliciuri cu putrede gunoaie, un croitor cu metrul de muşama în jurul gâtului,

maşini de călcat scoase pe marginea trotuarului cu un burlan negru să tragă fumul, o cărucioară cu mere chircite, spălate de ploaie, un patriarh bătrân-bătrân cetind o hârţoagă groasă cu amândouă coatele sprijinite pe tejghea.

La Bolta rece, prietenul Creangă nu l-a lăsat să-şi ia locul său, pe scaunul său.

Cu o hotărâre blajină, dar nestrămutată, i-a spus:

— Bădie Mihai… M-am tot gândit şi m-am tot sucit şi m-am vorbit la urmă şi cu Tinca… Aşa nu mai merge! … Prieteşug numai de Bolta rece şi de poveşti, eu nu-nţăleg. Fă bine şi haidem acasă să încărcăm buclucurile şi să le ducem la bojdeuca din Ţicăul meu. Palat nu-i, că vorba ceea, mă uit prin straşină la stele ca ţiganul prin bortele cortului, şi, slavă Domnului, cresc zdrele pe podele şi bureţi pe păreţi, s-avem de hrană pe tot postul Crăciunului… Însă om uni două sărăcii să facem una mai mare şi s-o scoatem din iarnă, până ce ne-o lumina altfel mila lui Dumnezeu şi bunătatea oamenilor… Nu ne lăsăm răpuşi. Cade numai cel ce se socoate doborât. N-ai dreptul! Pentru care intrare în Templu, te rog a mai cunoaşte că Tinca a pregătit o oală cu sarmale înfricoşate şi un cuptior de plăcinte cu poalele-n brâu, ca la Humuleştii mei şi ca la Ipoteştii matale…

XII

— Acuma tu, Chirilă!

Motanul cel chior şi cu botul zdrelit de homericele bătălii în mahala a înşfăcat ciolanul din zbor şi s-a retras mormăind sub pat, să-l roadă cu amândouă labele proptite în arşicul sfârcos.

— Acuma tu, Nevăstuico!

Mâţa neagră, cu benghi alb sub guşă, s-a apropiat codindu-se, şi-a luat delicat osciorul său şi l-a aşezat pe podeaua humuită, dându-i târcoale. A început mai întâi să-l lingă cu vârful limbii, l-a întors pe cealaltă parte, l-a atins scârbită cu laba, iar numai după nenumărate mofturi şi marafeturi a catadicsit să-şi înfigă vârful dinţilor în carnea dinadins lăsată mai din belşug.

— Acuma-i rândul tău, măi Ţâfnel, pricăjitule! Şi gata! S-a isprăvit praznicul… Spuneţi frumos bogdaproste şi rugaţi-vă lui Dumnezeu, când va fi mai rău să nu vă fie mai bine!

Ioan Creangă aruncă o privire de adâncă şi părintească mulţămire asupra celor douăsprezece mâţe care-au împânzit toate cotloanele, ospătând felurit după a lor fire şi apucătură; îşi scutură fărămiturile din valurile straiului de şiac revărsat pe pântec şi glăsui cu duhovnicească mieroşenie:

— Tinco, mamă, am eu aşa o bănuială că n-ar strica două cafeluţe! … Ştii, cum numai din mâna matale se pot bea în târgul Ieşilor.

Coana Tinca, oprită la mijlocul drumului spre uşa bucătăriei, s-a întors cu braţul încărcat de talere şi de străchini, să-l milostivească pe sub broboadă cu ageră uitătură. Privirea căta să fie aspră, de gospodină care ia aminte că se sfârşesc toate proviziile părăduite fără nici o cumpătare. Nu izbutea însă. Era numai privirea neputincioasă a unei făpturi puţină la trup şi slabă de voinţă, sortită să lupte cu nesaţiul unui uriaş, pe rând, când Sătilă, când Flămânzilă. Sub broboadă clocoteau, ca sub capacul unei oale puse la fiert, o sumedenie de aprige gânduri, chibzuieli şi vorbe, menite să-l aducă pe Flămânzi-Sătilă la simţul realităţii. Ioan Creangă adăogi cu dulce nevinovăţie:

— Şi la acele cafeluţe care n-au să mai aibă păreche în Ieşi, n-ar strica şi câteva picături de agheazmă. Amin! spun ţie!

Coana Tinca a oftat în sine, încuviinţând:

— Bine, Ionică… Două cafele cu rom… Pentru mata, coane Mihăiţă, un felegean mare? …

— Cât caucul prea-câniei-sale mitropolitul Calinic, Tincă, mamă! i-a luat cuvântul din gură Ioan Creangă, răspunzând el în locul oaspelui, întotdeauna modest la cerinţă.

— Lasă… încercă să protesteze fostul bibliotecar şi revizor şcolar, actual client al judelui de instrucţie.

— Ce lasă, bădiţă Mihai? Ori îi cafe ori nu-i cafe! … Fiecare cu ale lui… Eu bat cu găluştile şi eu cofăieiul de vin, al de matale cu felegeanele… Ca şi mâţele aceste, mă uitam… Parcă-s oameni, nu alta… Să nu spui că au două, două apucături şi gusturi la fel… Huiduma de motan momâie şi se burzuluieşte rozând la ciolan, de-ai spune că-i unu de iştia scăpat la putere, un fracţionist. Alta se mulţumeşte cu mirositul şi cu două trei firişoare de carne desprinse de oscior, ca Nevăstuica… Fel şi chip…

Coana Tinca, simţindu-se de prisos la o asemenea dezbatere, a pornit să-şi împlinească datoria. Ioan Creangă a făcut din ochi către prietenul său, săltându-şi pântecul în râs cutremurat:

— Ţi-o plăcut cum am luat-o, pe coana Tinca? … Duhul blândeţii, sireacul! … Până s-apuce a spune că se isprăveşte cafeaua, că iaca nu-i zahar, c-o venit un hain de la băcănie cu nu ştiu ce cont, i-am tăiet viersul… Asta-i femeia… Nu poate trăi ziua de azi de grija zilei de mâne… Apoi eu, ca şi mâţele mele… Să mă-ndestulez pe ziua de azi, că pentru ziua de mâne în Dumnezeu mi-i nădejdea.

Eminescu trăgea din capătul de ţigară, răsucindu-l şcolăreşte, între degete, să nu-i frigă buzele. Privea zâmbind la mâţele care, după ce şi-au isprăvit ospăţul, se căţărau acum pe genunchii, pe umerii şi în spinarea uriaşului, ca excursioniştii din fotografii pe grumazul Sfinxului. Îşi aveau fiecare locul ştiut: iar omul atât de gros la croială şi cu atât de ascuţite împunsături când ajungea vorba să ia la rost prostia şi răutatea semenilor nu mai contenea cu gingaşe alintări şi dezmierdări.

— Asta-i boală veche! … se dezvinovăţi Ioan Creangă pentru a suta oară. Cu mâţele-n casă m-am trezit eu de plod. Când abia mă aburcam copăcel în picioare şi lega mama o şfară cu motocei la capăt de stâlpul hornului. Crăpau sărmanele mâţe zghihuindu-se, şi mama n-avea grijă de mine, atuncea; putea să-şi tot vadă în linişte de treburile ei la gospodărie şi de cele solomonării la care o chemau

megieşii, ba că unuia i-o stârpit vaca, ba că alteia i-o deocheat o slută odorul…

Uriaşul simţi că a dat greş pomenind întâmplări de la umbra unei mame pe care o pierduse şi el; însă de ani îndestul de îndepărtaţi pentru ca amintirea să-i răsară într-o duioşie învăluită de amăgelile vremii.

Rana prietenului era mai proaspătă. Sângera încă. Se cunoştea după înnegurarea din ochi; după privirea micşorată, şi pierdută între gene.

Îndată a abătut deci amintirile pe-un vad mai vesel, să-l fure de la gândurile posomorâte:

— Nu ţi-am spus alta, bădiţă Mihai… Mă întâlnesc ieri cu conu Vasile Pogor şi mă ia măria-sa, cam aşa, la vale, că umblu cu ciubote dintr-o vacă, taman ca tăietorii de lemne… Ehei, zic eu, ciubotele acestea-s fleac pe lângă ciubotele lui Oşlobanu, un melean de la Humuleşti, cu care am făcut eu şcoala de catiheţi de la Fălticenii-vechi până ce-o împuns-o el în lume de groaza poştelor! … Iară conu Vasile, îndată: „Ia spune istoria, popo-răspopo, că la de-al de-aiestea nu te mai întrece nimeni! …” Ce să fac? I-am spus-o şi, după cum s-a tăvălit de râs, pare-mi-se că merită să ţi-o istorisesc cât ne-om trudi cu ieste felegeane…

Ioan Creangă a prins să dea drumul la turbinca amintirilor.

Prietenul asculta, zâmbind la unele peripeţii mai domoale. Izbucnind în hohot, când l-a văzut în închipuire pe numitul Oşlobanu, răsturnându-se în pat cu faţa în sus şi scuturând coşcogea ciubotele să deşarte din turetci o dimirlie de fasole furluate de la o anume crâşmăriţă cu slăbiciune pentru flăcăii vârtoşi, candidaţi la popie.

— Acestea ar trebui să le scrii neapărat, bădiţă Ioane! Păcat să se piardă…

— Oi încerca odată şi odată… Când le-or veni şi lor veleatul… Numai de-or găsi cătare şi n-oi păţi ce trag cu Povăţuitorul meu. Văzut-ai cum mi-o băgat capul sănătos sub Evanghelie, domnul Titu Maiorescu? … Scrie, Creangă

băiete, Povăţuitor, că ţi-l tipăresc pe socoteala statului! … Acuma, după ce l-am scris şi după ce-au căzut dumnealor de la putere, zic, stai că-s şi eu bun mehenghi! … Nu mă las… Scot economiile mele din oala cu cenuşă, mai împrumut de ici-de-colo, înjgheb patruzeci de galbeni şi la tiparniţă cu dânşii! … Iar acum cu ce te alegi, Ioane, mehenghiule? … Onor ministeriu actual mi l-o înapoiat şi-o mai dat pe deasupra şi ordin dascălilor să se ferească de el ca dracul de tămâie! Nu de alta, dar să nu se spună cumva că-i bun un lucru pe care l-a găsit bun domnul Titu Maiorescu. Şi sărma-nul Povăţuitor zace în pod la părintele Ienăchescu, tovarăş la pagubă… Da' pentru un exemplar tot am găsit muşteriu… Mă trezesc cu domnul Sigara, avocat, care-mi arată domnia-sa că are dorinţa a se ocupa şi cu didactica printre procese… Cal bătrân, să înveţe la umblet! … Însă m-am luat după vorba care-ţi place… Ce-mi pasă! zic. L-am smomit şi mi-am scos un franc şi jumătate din pagubă. Decât nimic, tot îi ceva! … De-acuma poate să se povăţuiască domnu avocat Sigara cu dânsul cum ştie şi la ce ştie. Că pe mine prost m-o povăţuit! Chiar mă mănâncă acum curiozitatea să-l caut şi să-mi povestească acuma ce mare ispravă a învăţat din sărmanul meu Povăţuitor. Dacă nu cumva cu asta îmi caut singur bucluc şi pe dracul, să-mi asvârle cu Povăţuitorul în cap, cum am aruncat eu potcapul în urzici, în loc să-l păstrez pentru Tincuţa să pună ouăle în el…

Autorul Povăţuitorului râdea de aceste păguboase deznodăminte ale aventurilor sale didactice ca de cele mai hâtre întâmplări cu putinţă. Iar Eminescu, în bojdeuca săracă, în odaia cu paturi ţărăneşti, la masa cu ştergar alb, printre velinţe, printre oale smălţuite, ulcioare de lut şi scaune tari, printre cofăiele şi cele douăsprezece mâţe, se simţea întors la o viaţă simplă, primitivă, întăritoare.

După ce-a lăsat ochii să rătăcească pe geam, afară, spre dealul nins al Ciricului, spre gospodăriile albe din Ţicău, spre celălalt deal al Tătăraşului, a rostit îndreptându-şi din

nou privirea la prietenul zdravăn şi zguduit de gâlgâirile rîsului:

— Prietene Smântână, acuma m-am domârit eu de ce mă leagă atâta prietenie de Nică a lui Ştefan a Petrii din Humuleşti. Este o legendă în mitologie… Legenda lui Anteu, fiul lui Poseidon şi al zeiţei Terra… De trei ori s-a căznit să-l biruie Hercule şi de trei ori n-a izbutit, fiindcă Anteu atingea cu piciorul de pământ şi căpăta alte puteri proaspete. Până ce-a prins de veste Hercule şi l-a ridicat în braţe, să-i rupă legătura cu pământul… Ca acest Anteu aflu eu sănătate şi tărie de suflet în bojdeuca asta, fiindcă îmi ţii legătura cu pământul de unde m-am rupt…

Ioan Creangă şi-a ascuns albăstreala ochilor mărunţi sub pleoape, să nu i se zărească umezeala care-i păinjenea văzul.

A tuşit, dregându-şi glasul fără nevoie de aşa ceva, şi a întors-o pe râsul lui de toată ziua:

— Eh-eh! Bădiţă Mihai… Dă-i necuratului de greci, că-s buni numai Ia negustoria lor, când se întâmplă să vândă marfa pe sprinceană ca jupânii de la Bolta rece… Încolo, băznirile lor nu fac nici două parale… Adică acest Anteu, ce-i altceva decât Făt-Frumos al nostru? … Numai că pe el nu l-a biruit nici o zgripţuroaică şi nici un zmău, până la sfârşit. Tot românul mai voinic! … Vitejia grecilor o cunosc eu după tabloul din părete, de la Bolta rece, deasupra tejghelii. Îl întreb pe chir Amira: „Da’ ce bătălie grozavă-i asta, de fug turcii rupând pământul hăcuiţi de-o mână de palicari cu fustanelă? …” „Cum nu ştii? Asta-i bătălia de la Missolonghi! …” „Hm! zic… Chir Amira, parcă am văzut eu alt tablou, tot cu bătălia de la Missolonghi, unde palicarii dumitale fug de rup pământul, şi o mână de başibuzuci cu şalvari şi cu iatagane nu mai pridídesc să-i ajungă din urmă…” Da’ el: „Dă-l încolo de tablou, că pe-acela îl au turcii! …” Aşa că numi vorbi de Anteul grecilor, bădie Mihai! Nu te lăsa desprins de la pământ, ca s-o dai mai mult pe-a noastră, decât pe mitologia lui Caraiani… Acum treceţi la cotruţe

lighioanelor, fiindcă ne-o venit şi nouă rândul să plecăm pe la datoriile care ne-aşteaptă.

S-a scuturat cu băgare de seamă de lighioanele tulburate din somn şi din torsul lor molcom, a înşfăcat bâta de cireş şi a plecat spre şcoala de unde urgia omenească nu-l putuse încă mazâli, cum îl scoseseră din popie căpeteniile clerului şi preacânoşia-sa mitropolitul Calinic, fiindcă diaconul Creangă îndrăznise să se ducă la teatru, să poarte pălărie mireană în loc de potcap şi să împuşte haiduceşte ciorile în ograda preasfintei mânăstiri Golia.

Mihai Eminescu a trecut în odăiţa sa, la alte îndatorinţe. Izbutise să-şi căpătuiască un netrebnic rost la Curierul de Iaşi, foaie a vitelor de pripas şi a publicaţiilor de licitaţie, de sinete neplătite, de vânzări şi cumpărări. Iar la această gazetă, în partea neoficioasă, se muncea să dea tâlcuire evenimentelor care se pregăteau cu mare şi ameninţătoare grabă. Împărăţia turcească se clătina din încheieturi. După detronarea lui Abdul Azis, un complot de serai îl răsturnase în câteva luni şi pe Abdul Murat, ca să pună în scaunul lui Baiazid Fulgerul pe Abdul Hamid. Peste Dunăre, sârbii şi muntenegrenii luptau cu oştile osmanlâi pentru sfărâmarea robiilor. Rusia aştepta încă o dată ceasul potrivit să le sară într-ajutor. Dincolo de Prut se dislocau trupe, aşteptând primăvara. Voluntari treceau zilnic de la Ungheni, prin Iaşi, spre Serbia. Se iviseră pe uliţele târgurilor moldoveneşti ofiţeri răzleţi cu uniforma cazacilor de Don, a gărzilor imperiale, a seminţiilor de la marginea Asiei.

Acestea se cuveneau puse în cercetare sub lumina viitorului – iar în lipsă de altă foaie mai primitoare, Mihai Eminescu se mulţămea să le tălmăcească într-o asemenea gazetă…

Curierul de Iaşi nu-şi îngăduia boieria unei redacţii. Într-o singură chiţimie se afla masa redactorului, dulapurile cu numere vechi, o tejghea de lătunoaie unde un băietan, în aceeaşi vreme măturător, uşier, curier şi strajă de noapte, lega pachetele cu sfoară, lipea adresele cu clei de făină şi

umplea încăperea cu duhoarea obielelor neprimenite din an-vară.

Poetul îşi scria deci articolele în bojdeuca răspopitului Creangă.

Un scrin de lemn rar, singura avuţie agonistă în timpul revizoratului de la un mezat; raftul puţinelor cărţi rămase; o lunetă cu care citea stelele pe cer în nopţi senine; acestea-i dădeau înşelarea că se afla măcar pe jumătate şi la el acasă, nu numai sub acoperişul unui primitor prieten.

Adăpostul se dovedise mai prielnic decât toate pe unde-a trecut.

În pofida urgiilor din afară şi a rădăcinilor pe veci acum smulse din matca Ipoteştilor, niciodată Iacob Negruzzi nu s-a pomenit cu atâta dărnicie a colaboratorului adulmecat într-o cafenea somnoroasă de la Viena: Melancolie, Crăiasa din Poveşti, Lacul, Dorinţa, Călin, Strigoii… Toate într-o singură toamnă şi un singur început de iarnă… „Numai să ţină!” – se minunase bătând în lemn. Şi nu-i ierta nesocotinţa cu care în toiul verii, tipărise într-o foaie a vitelor de pripas, în foileton, două măiestrite bucăţi de proză ce-ar fi stat atât de bine în paginile revistei unde toată proza cleioasă a caracudelor dintr-un an nu făcea cât: La Aniversară şi Cezara.

Nu-şi ierta această nesocotinţă nici Eminescu.

Dar el din alte pricini. Pe vremuri le visase o soartă mai milostivă. Acel Ieronim plăsmuit la Berlin, carne din carnea lui, înfăşurată în mantie rece, nu i s-a părut deplin dăltuit. S-a lepădat de el într-o nepăsare cu scrisul său care nu-i stătea în fire, într-un ceas de descumpăt, când se simţea zvârlit în uliţă asemeni cânelui olog şi flămând, cerşitor la o cafenea-ospătărie.

După ce şi-a încheiat tainul de scris pe acea zi, a pornit la tiparniţă, înotând în troienele măhălălilor spre miezul târgului. Păşea cu gândul la apropiatul banchet pregătit de Junimea.

Nu-l întrezărea un banchet prea voios. Caracuda în suferinţă; foştii miniştri ameninţaţi cu judecata; pe alocuri semne de lepădare din partea celor mai slabi de înger.

Din întrebările îngândurate l-a deşteptat un glas pe cât de hodorogit, pe atât de vesel:

— Bonjour, mon cher ami! … E adevărat ce se spune? … Vin ruşii? … Enfin! Ça y est!

Conu Lăscăruş, nelipsitul oaspe la ceaiurile literaro-muzicale cu cozonac, îşi lungise gât de broască ţestoasă din gulerul năpârlit al blănii, aşteptând întărirea unor nădejdi care-l umpleau de ciudat neastâmpăr. Mihai Eminescu i-a răspuns cu o îndreptăţită mirare:

— Tot ce se poate, coane Lăscăruş… Dar nu ştiu de ce te bucură atâta războiul?

— He-he, mon petit… Se cunoaşte că eşti june şi că n-ai apucat vremurile cele bune! … Apoi ştii dumneata ce înseamnă ofiţerii ruşi în ţară? … Ofiţeri, generali, prinţi… Ploaie de ruble! … C’est un grand peuple; des vrais boyards. Ce-i pentru dânşii o mie de ruble pe-o carte? … În salonul lui papa, când striga gheneralul: „Lăscăruş, vino să te-nvăţ cum să câştigi graţiile damei de pică!” – nu-mi dădeam seama ce epocă trăiesc… Mais on ressuscite, quand męme! … Nous recommençons ŕ vivre… Îmi cunoţti tabacherea? Uite, asta vorbeşte, nineaca!

Bătând tabacherea de argint rusesc cu degetele uscate scutură câteva fire de tutun chinuindu-se să adune colbul unei nevoiaşe ţigări. Eminescu îi întinse zâmbind pachetul său. Bătrânul răsuci un ciubuc groscior să-i ţină de saţ, mulţumi politicos, mai ceru şi foc, apoi plecă, vânturând din mâini în blana prea lungă şi prea largă, să ducă veste veselă în târg că nu peste multă vreme va să înceapă a umbla cânii cu birlicul de treflă sau de pică în coadă pe uliţele Iaşilor.

Nu cu mult deosebită ar fi fost şi impresia unui străin, rătăcit din întâmplare în sala de ospăţ, unde caracuda în păr şi toate căpeteniile Junimei, cu nelipsitul Neculai Gheorghiu în frac şi cravată albă, prăznuiau aniversarea de

datină. Cu o mândră delăsare a celor pământeşti, nimeni nu voia să pară prea zdruncinat de podgheazurile năboite asupra celor mari şi mici, fără deosebire. S-ar fi crezut că totul s-a petrecut numai pentru a da prilej de mucalite stihuri, glume şi iznoave. Titu Maiorescu adusese din Bucureşti, pe a sa cheltuială, caracudele mai sărăcuţe şi răzleţite de ştabul Iaşilor.

Şedinţa a deschis-o Vasile Pogor, poruncind linişte cu o clopoţire de talangă.

— De unde-ai luat talanga asta, coane Vasile? a vrut să afle o caracudă mai junǎ chicotind de râs, ca o fetişcană gâdilată.

— De unde? De la Herşcu Hunǎ! Intru şi cer: „Ia să-mi dai jupâne Herşcu, o talangă de care am eu neapărat trebuinţă în astă-seară.” Hunǎ, de colo: „Mă rog şi ce fel de talangă vrei mata să fie? Pentru oi ori pentru boi? …” „Ba pentru boi!” – răspund. Ei, mai întrebaţi şi mai râdeţi, gogomanilor!

Ba bine că nu! Precum râs-au şi s-au veselit, când Iacob Negruzzi le-a împărtăşit jalnica lor tragodie stihuită pentru celălalt dosar, al Aniversărilor:

Maiorescu blăstămat Cine dracu te-a-ndemnat Într-o zi nefastă nouă Să scorneşti Direcţia Nouă?

Vai, acest cuvânt pocit Pe noi toţi ne-a prăpădit.

Bodnărescu bun băiet Unde-i partea-ţi din buget, Unde-i casă, masă bună Şi mandat pe orice lună?

Unde-s beciurile pline Cu curechi în căpăţâne Cumpărat de pe la hală Pe-a cultelor cheltuială?

Astăzi tot ce ai pe lume Sunt cinci sute de volume Din Rienzi, tragedie Tipărită pe-o hârtie Aşa mică, încât chiar Nu o vrea nici un brânzar.

În acest potop te pune Numai Noua Direcţiune!

Eminescule, poete Umblai în gabriolete Luni întregi din sat în sat Şcolile de inspectat Ca nalt revizor şcolar Stai în gazdă la primar Şi cu primăriţele Îţi încurcai iţele.

Acum cu ce te-ai ales?

Cu un criminal proces Ce la răcoare va pune Noua-ta Direcţiune…

Dar pe bietul Maioresc Din toţi mai mult îl jălesc:

Ieri încă în minister Multor ordini Cavaler Stând la sfat cu împăraţi La senatori, deputaţi, Poruncind: copii avanti Tăiaţi leafa lui Vizanti! …

Dar în sfârşit la Senat Gârbovii s-au supărat Şi-ntr-o zi netam, nesam, Îţi trântiră-un vot de blam.

Oleoleo! Atunci căzuşi Aşa jos cum nu mai fuşi De sughiţi cu amărâre După vechea fericire Când căsuţa ta din Iaşi Pentru măriri n-o lăsaşi, Şi nopţile la Centrală Pe ascuns dădeai năvală, În loc să te pregăteşti, Ca acum de Văcăreşti!

Spune Schopenhauriane Ce-s măririle umane?

Vai Noua-ţi Direcţiune Adună pe noi furtune, Dar şi ţie, în sfârşit Pe nas acum ţi-a ieşit!

XIII

— Bună dimineaţa, garoafelor! …

Garoafele au răspuns cu reverenţă înfiorată de adierea zefirului.

— Bună dimineaţa, panselelor!

Panselele s-au tupilat ruşinate sub frunzele creţe, fiindcă le-a prins vremea cu picături nezbicite de rouă în obraz.

— Bună dimineaţa, trandafiri! …

Un trandafir a tresărit din somn atât de speriat, încât petalele de catifea vişinie s-au năruit desfoiate în legănări plutitoare pe iarba măruntă.

— Bună dimineaţa, ortensie!

Veronica Micle trecea pe aleia de nisip galben, proaspăt stropit, în rochie subţire, vărătecă, rozã, răsucind umbreluţa de mătasă pe umăr şi înclinându-se uşor, înaintea fiecărei peluze cu flori. Pălăria de pai cu boruri late şi moi se clătina elastic la fiecare pas şi urare:

— Bună dimineaţa, mică nu-mă-uita! rozetelor! bumbişorilor albi! … Bună dimineaţa, vouă micsandrelor! …

Surâdea soarelui de iunie, cerului limpede, florilor, vieţii, cu o neţărmurită fericire prelungită din somn. Se trezise încă o dată dintr-un vis de-al ei, alb, şi toate au primit-o într-o încântare de cum a deschis ochii.

În oglindă i-a zâmbit un chip tânăr, fără pete cernite sub pleoape şi fără mreajă de cute în colţul buzelor. Rochia întâia oară îmbrăcată era de-o mai gingaşă nuanţă decât i-a părut la încercat; pălăria punea pe obrazul oval o umbră străvezie de dulceaţa fină a pastelului; soarele a întâmpinat-o în prag cu un snop de lumină aurie; pernele trăsurii au cuprins-o ca un cuib de puf moale.

Cât despre oraşul întreg, el îşi schimbase de mult înfăţişarea posomorâtă şi moartă.

De când au năboit oştile ruseşti în drum spre Dunăre, şi de când Principatul României a socotit rupte cele din urmă şubrede tractate de supunere, care mai ţineau ţara la cheremul slăbănogilor sultani vânturaţi de comploturi în tronul lui Baiazed-fulgerul şi al lui Mahomet El-Fatâh-cutropitorul; de atunci Iaşii trăiau într-o înfrigurare crescândă. Plecau batalioanele de dorobanţi şi de vânători spre Oltenia, cântau fanfare în gară şi în pieţe, se scurgeau fără istov sotniile de cazaci, bateriile de tunuri muscăleşti şi, în urma lor, nesfârşitele coloane de pahonţi cu proviant. Mii şi mii de căruţe de cele mai ciudate întocmiri, după tradiţia deosebitelor gubernii; telegi de stepă şi cară de Caucaz, covăţite furgoane de peşte de la malul Volgăi şi sprintene brişti de Ural, treceau mânate de oamenii celor mai îndepărtate noroade ale împărăţiei. Tătari smoliţi şi circazieni cu pieliţa albă, mongoli cu pleoapele înguste şi oblice, uriaşi bălani din mlaştinile păduroasei Finlande, siberieni şi lehi, seminţii de la hotarul Persiei, cu porturile lor pestriţe, cu şăpci, căciuli şi turbane, cu lungi anterie şi cămăşi lipoveneşti bătătoare la ochi, în tunici şi burnuze, toate seminţiile din gravurile atlasurilor în cele mai împestriţate şi mai fantasmagorice costume din muzeele etnografice; toate şi toţi se revărsau spre Muntenia,

însoţind scârţâitul roţilor şi necurmatul ţăcănit de copite cu îndelungi şi melodice coruri, când duioase şi plângătoare, când năvalnice şi săltăreţe, în ritm de dansuri căzăceşti.

Se împlineau aşteptările lui conu Lăscăruş. Se împlineau şi le depăşeau.

În saloanele Iaşilor s-au ivit ofiţeri cu strălucite uniforme, prinţi şi conţi cu duiumul, generali cu numeroase suite, oameni plecaţi la moarte într-un ciudat nesaţiu de risipă ca toţi ostaşii de oricând şi de oriunde în asemenea împrejurări, pe jumătate desprinşi de viaţă înainte de-a ajunge pe câmpurile de bătălie.

Conu Lăscăruş făcea de strajă la gară. Se grăbea să ofere servicii de tâlmaci. Deschidea ca din întâmplare tabacherea cu inscripţia şi parafa gloriosului general din vremea Regulamentului organic, rămânea mâhnit de nepăsarea căpitanilor şi a coloneilor care întorceau fără nici o cuviinţă spatele acestui moşnegel ponosit şi plicticos. Neavând încotro, se mulţumea atunci şi cu tovărăşia gradelor inferioare, sergenţi şi vagmiştri mustecioşi în căutare de crâşme cu rachiuri tari, care ard gât-lejul ca lava incandescentă a vulcanilor. În zădar s-a îmbulzit în gară la trecerea împăratului Alexandru, cu suita sa de şaptezeci de ofiţeri şi o mie de cai, cocoţându-se pe-o bancă şi ţinând în braţe un stâlp ca să poată vedea mai de-aproape pe marii duci Alexandru, Vladimir şi Sergiu, Nicolae Nikolaevici şi Konstantin Konstantinovici, prinţii Radzivil, Suvarov Rimnieski, Galiţin şi alţii al căror nume cu durere nu le-a putut afla.

A salutat fluturând pălăria şi a strigat ura la plecarea şi la sosirea trenurilor împărăteşti; nimeni nu l-a băgat în seamă.

Iar la ultimul ceai literaro-muzical de la doamna Veronica Micle a lăsat a înţelege cu melancolie că Rusia nu mai pare să fie ce-a fost: prinţii şi generalii şi-au pierdut politeţea, nu mai au cultul trecutului, strâng din umeri când li se aminteşte de Pavel Dimitrievici Kisselev, parcă le-ai pomeni

despre un birjar oarecare din mahalaua Păcurari. Nu băga de seamă că nepăsarea era pentru el, cel de-acum, nu pentru memoria generalului cu pricina de odinioară.

Veronica Micle, străbătând aleia grădinii Copou printre ronduri de flori şi tufişe de arbuşti, zâmbea sub bolta teilor, petrecându-şi în minte mâhnitele nedumeriri ale nelipsitului său invitat la ceaiul literaro-muzical cu pezmeciori şi cozonac. Ea ştia că această lume risipelnică şi cavalerească a Rusiei nu s-a pierdut, n-a dispărut, numai că nu e pentru sărmanul conu Lăscăruş, bătrânul scăpătat, cu o scamă de bărbiţă mucigăită înfundată într-un guler nalt ca o manşetă şi destrămat pe tiv de vechime.

Popasul în Iaşi era pentru saloanele boierimii de baştină, neruinată încă, unde nu mai conteneau seratele şi ceaiurile; unde taraful lui Ionică Barbu se lua la întrecere cu balalaicele şi armonicile muzicanţilor târâţi după dânsa de oştirea călătoare spre câmpiile Bulgariei. În cinstea acestor mosafiri, toată protipendada târgului îşi amânase plecarea la băi şi la mânăstiri.

Nu credea încă în războiul României, cu toate că cea dintâi ghiulea zvârlită peste Dunăre de tunurile cetăţii Vidinului, fusese salutată cu chiot de oştirea moldo-valahă, dorobanţii şi căciularii cu opinci.

Deocamdată, la asfinţit, treceau cupeurile şi landourile spre tăpşanul Copoului.

Doamnele Iaşilor, în mândre toalete de vară, se lăsau legănate de arcuri, într-o plimbare mai plăcută decât cele din alţi ani, fiindcă alături le ţineau tovărăşie călăreţi aprigi, pe bidivii focoşi, strunind zăbale de argint şi făcând să scânteieze în văpăile amurgului epoleţii de aur, leduncele şi rotiţa zimţată a pintenilor. De acolo, întoarcerea se făcea la pas. Ofiţerii împărăţiei priveau la norodul pedestru cu o mână în şold din şeaua înaltă; descălecau şi zvârleau frâul ordonanţelor, căutau să se supună cu toată graţia la obiceiurile locului, care nu îngăduiau unei femei de stirpă nobilă să coboare din echipagii şi să se amestece cu gloata.

Aşteptau în jurul trăsurilor oprite la cofetăria boierească până ce doamnele isprăveau îngheţata servită pe tăvi, lepădau bacşişuri cu nemiluita băieţilor alun-gaţi la trap să primenească apa din pahare, se dedulceau la priviri galeşe şi la complimente meşteşugit aduse în graiul lui Voltaire, urmărind cu ochi atenţi efectul, după bătăile evantaiului clătinat mai agale ori mai nervos pe sâni.

Nu erau pentru conu Lăscăruş binecuvântările acestui război, dar se găsea destulă lume în Iaşi să-i simtă neastâmpărul, speranţele, aşteptările.

Fără o pricină deosebită, dintr-un neastâmpăr plutind în văzduh, puţini îşi mai aflau loc în casă. Cutreierau străzi, priveau defilarea trupelor, îşi căutau de lucru în calea ofiţerilor bălani, zvelţi şi chipeşi, care umblau în neştire în oraşul străin după cartiruirea de noapte. Femeile băteau mai nerăbdătoare pragul croitoreselor şi modistelor. Tot fără o pricină deosebită. Surâsul unui necunoscut, o uitătură mai lungă pe sub cozorocul îngust de lac; iluzia că undeva, departe, prin rătăcăniile Bulgariei, într-o noapte din ajunul unui atac, printre alte imagini perindate în amintirea necunoscutului, va stărui o clipă şi umbra diafană a unei femei cu care s-a încrucişat altă clipa pe uliţele Iaşilor.

Doamna Veronica Micle s-a întors să străbată încă o dată aleia de nisip galben până la capăt.

Nu mai dădea bună dimineaţa florilor. A ocolit teiul rotat unde îl găsea întotdeauna pe el, cetind o carte, sau aşteptând-o cu volumul închis alături, pe bancă.

Păşea mai mărunt şi mai repede. Mai repede se răsucea pe umărul mic şi umbrela de mătasă trandafirie.

Nici nu-i trecuse prin cuget că nu-l va afla acolo, măcar că nu-şi hotărau niciodată întâlniri. Ar fi însemnat prea neiertată asmuţare a primejdiilor, într-un târg unde totul se petrece sub vămuirea ochilor iscoditori şi a gurilor rele. El o încredinţase că nădăjduieşte în minuni. Iar uneori minunea se întâmpla. O dată la două săptămâni, de la începutul

primăverii, o zărea venind către el pe aleie. Îşi punea cartea în buzunar şi se ală-tura să străbată împreună de douăzeci de ori, în sus şi în jos, calea pe care o bate ea acum singură. Un ceas era al lor, până ce începeau să se înteţească perechile plimbăreţe, dădăcile cu pruncii în cărucioare, guvernantele cu căţei şi domnii bătrâni aduşi de soare să citească gazeta pe-o bancă. O aştepta poate în fiecare dimineaţă. Nu l-a întrebat. N-au pomenit despre aceasta niciodată, printr-un consimţimânt fără vorbe.

Lăsau întâlnirea pe socoteala unei presupuse întâmplări. Menirea lui era să aştepte.

Acum ea îl căuta. Avea ea nevoie de glasul lui, de privirea lui, de tăcerile lui, ca să-i împlinească încântările câte-au întâmpinat-o de cum a deschis ochii.

Dar el lipsea. Banca deşartă. O vină greu să i-o ierte. Îi înnora o dimineaţă care se vestise numai cu senină şi neprihănită fericire.

A schimbat umbreluţa pe celălalt umăr:

— La revedere panselelor! La revedere garoafelor, rămâneţi cu bine bumbişori albi! …

Grişa a tras trăsura de la umbră.

— Nu, Grişa! … Încă nu… Vreau să mai fac câţiva paşi pe jos… Mergi încet, în urmă…

— Mo roc, coniţ, mergem încet, în urmă.

Tihnitul Podul Verde al plimbărilor, cât de anevoie e de recunoscut în această foială străină toropitului Iaşi! Se vânzolesc troici ruseşti, se încrucişează bihunci şi înhămături bizare, călăreţi şi chesoane de tun. Prin mulţimea localnică de pe trotuare, neasemuit mai numeroasă ca de obicei, soldaţii şi ofiţerii ţarului trec cu pas lenevos, glăsuind tărăgănat în limba lor necunoscută şi cântătoare.

Un tinerel bălai, în bluza de mătase gălbuie cu epoleţi de aur s-a lipit politicos de zid, deschizându-i loc şi salutând cu sunet de pinteni:

— Pardon, madame.

Apoi a rostit ceva tovarăşului în graiul străin, din care i-a rămas un singur cuvânt: Krasiva… Krasiva înseamnă frumos ori ceva pe-aproape, după cum a auzit de la slujnică… E curios cât de uşor se înţeleg între ei oamenii simpli, soldaţii, copiii! … A zărit femeia din casă vorbind cu un soldat rus. „Ce voia? …” „Nimic, duduie… Vorbeam aşa, despre ale lui, din Rusia lui…” „Cum poţi să vorbeşti despre Rusia lui, dacă, nu cunoşti un singur cuvânt rusesc? …” „Că ne-nţelegem şi fără asta, duduie… Mai învăţăm… Spunea că are doi copii. Un băiat şi-o fată… Da-i departe, departe, într-un loc de-i zice Vologda, hăt la marginea pământului… Dar sunt oameni ca şi noi, cu păsuri de-ale noastre… Şi-au lăsat acasă nevestele şi pruncii, să scape lumea de păgânătate…”

— Bonjour, madam Micle! … Cărei minuni se datoreşte plăcerea să ne întâlnim aşa de dimineaţă? a oprit-o un glas.

— N-ar fi păcat să stau închisă în casă, pe o asemenea minune de vreme, domnule Serafim? a ciripit ea.

Domnul Serafim, avocat tânăr şi fercheş, a scos pălăria şi s-a plecat de mijloc să sărute mâna înmănuşată. A cerut învoire s-o întovărăşească numai câţiva paşi.

E o cunoştinţă ca oricare alta din Iaşi, prezintată chiar de Ştefan Micle: un june de viitor şi de altfel logodit. Dar ce corect şi distins îmbrăcat; ce maniere de proaspăt doctor în Drept al Parisului! Şi ce spiritual când zugrăveşte acest nou aspect al Iaşilor! A fost aseară cu logodnica într-un salon cu mai mulţi invitaţi ruşi. Acum povesteşte. Alintându-şi mustecioara brună şi mânuind cu eleganţă bastonul de trestie, din câteva cuvinte a evocat un tip de comandant circazian, o scenă comică între o ieşancă ruginită şi un ofiţer de gardă imperială care conducea cadrilul… Madam Micle zâmbeşte fără să dea drumul hohotirii uşoare de râs, fiindcă nu se cade s-o facă în stradă şi în prezenţa unui tânăr prea puţin cunoscut, purtând încă pălărie, baston, costum, cravată şi mănuşi de la Paris, cu toată graţia occidentală a marilor bulevarde. Chiar zâmbetul acela discret, stăpânit, fără tresăltări de înveselire deplină, i s-a

stins însă deodată. Îl zărise pe el, cel pe care-l aşteptase şi-l căuta. Venea agale în straiele lui de şiac cu buzunările lăbărţate de cărţi, nebărbierit şi netuns, urcând dealul cu mers tot aşa de lenevos ca al soldaţilor ruşi. Nesuferite haine de şiac, aspre şi grosolane, adoptate de când a legat prietenie cu Ioan Creangă, răspopitul! Eminescu îşi rodea musteaţa îngândurat, a ridicat ochii, a făcut o mişcare parc-ar fi vrut să se abată din drum şi să se apropie.

Doamna Micle a lunecat privirea aiurea, iar el a coborât mâna de la calea jumătate înălţată spre pălăria sură de colb.

— Ce spuneai dumneata, domnule Serafim? … Mă ierţi că n-am fost atentă… Eram îngrijorată să nu-mi fi pierdut urma birjarul…

Fireşte că n-a fost atentă la tot ce-a mai continuat a povesti cu atât de spirituală vervă, domnul avocat Serafim, doctor în Drept de la Paris. La colţul străzii a privit cu alarmă ceasul de aur în formă de inimioară metalică, atârnată cu lanţ subţire în jurul gâtului şi prins după cum era moda, în dreptu inimii celei adevărate, zvâcnind sub corset. A exclamat un melodios: „Aaaa! Ce târziu e! …” A făcut semn lui Grişa să oprească la marginea trotuarului şi a urcat, lăsându-l pe domnul avocat Serafim cu povestirea-i neisprăvită.

— Acasă, Grişa! …

— Mo roc, coniţ! …

Se ghemuise în fundul trăsurii mototolind mănuşile între degete să le sfâşie. Simţea o adâncă scârbă de ea însăşi. Ah! de ce făcuse aceasta? Ca ultima femeie, care s-ar fi socotit umilită să prezinte omul iubit, aşa cu hainele lui grosolane şi cu nebărbiereala lui sălbătăcită, unui domnişor pomădat de pe stradă… Mai fiinţează aşadar în ea atâtea urâciuni neştiute? … Ce găsea amuzant în povestirea unui fante de salon? Întocmai ca fetişcana surprinsă la taifas cu un pihotaş rus din toată lumea… „Ne înţelegem şi fără să vorbim aceeaşi limbă, duduie!”…

Acasă a intrat trântind uşile.

Şi-a smuls pălăria înainte de a ajunge la oglinda unde cu atâta nerăbdare şi răsfăţ şi-o potrivise acum un ceas cu gândul la el, pentru el. A trecut cu discul de pai împanglicat în mână până în odaia lui Ştefan Micle, fără să ştie ce vrea şi ce caută. Poate fiindcă lângă dânsul îşi afla întotdeauna calm în orice descumpăniri.

Ştefan Micle nu era singur. Încă doi moşnegi bărboşi, doi prieteni şi colegi de Universitate, profesorul de Drept Petre Suciu şi un dascăl de ştiinţele-naturale.

Tustrei s-au retras în bărbi şi au tăcut la vijelioasa apariţie.

— Pardon!

A trântit uşa din nou.

Cei trei şi-au ieşit din bărbi, privindu-se stânjeniţi, cu mirare.

— Iarăşi s-a mai întâmplat ceva cu slugile din casă! … a vorbit Ştefan Micle în chip de scuză. E nemaipomenit cum şi-au pierdut minţile de când cu pacostea asta de război, tunie-l drac! …

Petre Suciu l-a sfredelit cu ochii vineţi ca două grăuncioare de linte.

A mârâit pe nas:

— De şi-ar fi pierdut, mintea numai slugile, dă-le-n neamul lor, frate Ştefane, că nu-i grija noastră să le păzim noapte de noapte! … Beleaua-i că le-o pierdut minţile, şi stăpânele, doamnele casei, cum ai văzut…

— Iar începi, dragă Petrule? … se tângui rugător soţul.

— Că nici n-am gătat! Ce vorbeam alt? Drept la mijlocul vorbirii s-a nimerit s-avem exemplu sub ochi. Ţi-am scris, fiindcă lucru gingaş nu-ţi vine să-l spui omului în faţă. Mi-ai răspuns să n-am teamă, că-ţi ştii păzi muierea… Apoi frumos o mai ştii păzi, de ne-ai silit să punem la conzil prietenesc urâtă discuţiune!

— Frate Petrule…

— Lasă-mi cuvântul, că doar nu mi-i ţipa afară din casă! Am vinit cu dragoste de prietin… Ba că-i ceai, ba că-i

poezie! Gândit-ai că din ceai şi din poezie s-o-nciocălat eu-n neisprăvit la studii, c-un tresăltat, că-i zboară mintea tăt pân'norî? … Aşa o păţit şi Burlă, sărmanul! … Ceai, poezie, pân' l-o lepădat muierea. Ce se plânge dânsa? Că ce să-nţeleagă de la un bărbat care două ceasuri găseşte de vorbit la şir numai despre orighinea cuvântului raţă, ba că-i sanscrit, ba că-i Domnul mai ştie ce? … Văzut-ai minte de muiere? … Lasă casă, masă, li-nişte, pentru câte nebunii îs pe lume! … Apoi m-o luat şmotrii lui Maiorescu Titu pe mine la râs şi la ocară, când am ţinut cuvânt de partea burlăcăritului, că nu mai conteneşte un râtan ca popa Smântână să mă paroghieze la toate bancheturile Junimei! … Da' râdă ele loazele; că tot eu am avut dreptate… Pentru vârsta noastră ştiinţă ne trebă, nu muiere, să fie măcar ruptă din soare… N-ai băgat la minte că trăim într-o vreme când s-o dat şi muierea la poligămie? … Bine s-o cugetat strămoşii noştri, romanii, punând lege cu pedeapsă tare pentru muierea prinsă-n adulter. Da la soaţă şi muma familiei, începe corupţiunea… Ai două copile… Păzeşte cinstea lor, că altă zestre nu le poţi da, dacă de cinstea căşii tale nu-ţi pasă! …

Ştefan Micle asculta cu tâmplele cuprinse între tuburile manşetelor, cu palmele împreunate în creştetul pleşuv şi cu coatele rezemate pe masa lui tare de lucru.

Puţin numai dac-ar fi coborât palmele să-şi astupe urechile în găvanul lor, n-ar mai fi auzit decât un ăuit de ghioc.

Dar îi era dat să deşarte până la fund şi acest pahar. Petre Suciu, prietin vechi, adevărat frate, ursuz şi atât de răzleţit de lume încât prea puţin îşi schimbase şi graiul de acasă după o viaţă întreagă trăită în Iaşi, nu-l cruţa de-un an cu asemenea poveţe şi predici. Acum îşi mai adusese şi un tovarăş de ajutor, să-l susţină, deşi nimeni nu putea să-i clatine încrederea în nevastă şi în omenia lui Eminescu, prietin mai nou şi mai tânăr, primit cu dragoste în casa lui, poftit adesea la masa lui.

Petic Suciu se frământa pe scaun, hâindu-şi pantalonii peste ghetele cu gumă şi dezvelindu-şi băierile albe ale izmenelor înnodate peste ciorapi.

Nu lua aminte la acest desmăţ vestimentar. Îl scoteau din fire strângerile din umeri şi tăcerea lui Ştefan Micle.

Zvârlind ţigara de foi stinsă pe masă, îşi întoarse ochii vineţi în adâncul orbitelor, către tovarăşul chemat ca oaste da sprijin:

— Mai spune şi tu, că eu toc la o babă surdă! …

Dascălul de ştiinţele-naturale îşi netezi tacticos barba şi privi în tavan să-şi adune argumentele. După ce a tuşit şi după ce şi-a încheiat bumbii la redingotă, a luat-o pe departe, metodic şi savant, pornind de la cazurile specialităţii sale:

— Această discuţie, dragă Petre şi scumpe Ştefan, m-a convins că, dintr-un punct de vedere foarte regretabil, omul se află în inferioritate faţă de specii mult mai coborâte pe scara clasificărilor… Observaţii verificate asupra cărăbuşilor de apă dulce, Dysticus şi Cybister, cum şi asupra fluturelui Panassius Apollo L, dovedesc că natura a avut în vedere şi astfel de ca-zuri nenorocite, care pricinuiesc atâta nesiguranţă şi suferinţă morală. Masculul cărăbuşilor Dysticus şi Cybister, fluturul Panassius Apollo L posedă câteva glande foarte dezvoltate ca anexă aparatului genital, care glande în momentul împreunării, secretează o substanţă ce se solidifică instantaneu în contact cu aerul, transformându-se într-o lamă cornoasă, un capac de culoare pronunţat neagră… E ceea ce se numeşte Sphragis, sigiliul nupţial… Vrând-nevrând, femela e silită astfel să rămână credincioasă primului mascul până la moarte. Adulterul este exclus! … Încât trebuie să recunoaşteţi că faţă de aceste specii inferioare, omul se află el într-o tristă inferioritate… Totuşi, închizând această parantează, în cazul nostru particular, nu găsesc situaţia atât de disperată cum o vezi tu, Petre… Porneşti, dragă Petre, de la o ipoteză… Cine-ţi garantează că…?

Uşa s-a trântit din nou.

Doamna Micle, cu pălăria în cap şi cu umbreluţa roz subsuoară, a stat o clipă locului îmbumbindu-şi mănuşile şi privind la cei trei moşnegi retraşi iar în bărbile lor.

O adiere uşoară de parfum a cutreierat odaia sărăcăcioasă, cu pat de fier şi cu poliţe de cărţi.

Petre Suciu a strâmbat din nas, ca la o duhoare de cadavru moral. Doamna Micle surâdea ironic, cu scăpărări răutăcioase în ochii umbriţi de borurile late.

A căutat cu privirea o scrumieră pitită sub movila de cărţi, a păşit s-o scoată la iveală şi a ciugulit cu vârful degetelor înmănuşate chiostecurile de havană punându-le unde se cuvine să stea. Apoi, a trecut o băsmăluţă brodată, pe fruntea lui Ştefan Micle, ştergându-i broboanele reci şi spunând:

— Mi se pare că iarăşi îţi pregăteşti singur o noapte de nesomn şi de friguri… E o coincidenţă pe care-am observat-o… De câte ori te antrenezi cu domnul Suciu la discuţiile ştiinţifice în care pune atâta pasiune, boala ta se agravează pe-o săptămână… Nu mi-o luaţi în nume de rău, domnilor! … La revedere, Ştefan… La revedere, domnilor profesori! …

S-a răsucit în călcâie şi rochia învoltită a suflat un vânt de parfum spre bărbile celor doi încruntaţi sfetnici.

Plecând, n-a mai închis uşa. S-a ridicat Petre Suciu s-o închidă, clătinând din cap şi mârâind:

— Mare cutezătoare-i, sfinte Doamne! Nu mă mir că te joacă, uită-te, pe toate cele zece degete de la cele două mâini…

Cutezătoarea se aruncase în cea dintâi birjă întâlnită în cale:

— La Copou… Repede! … Cât mai repede!

— Cât poate să meargă un cal…

Nu mai era telegarul lui Grişa. Birjarul trăgea de nădejde cu codirişca în spinarea ciolănoasă a gloabei. După o scurtă

avântare, în trap, calul cădea însă iarăşi în clempănitul de totdeauna.

— Mai iute, am spus! …

— Cât poate să fugă un cal! …

Veronica se sucea frângându-şi mânele, în droşca jerpelită, care o hurduca la fiecare hop cobălţiindu-i pălăria cea nouă. Şi-a dat samă de înfăţişarea caraghioasă a grupului ce-l alcătuiau: ea, birja, gloaba şi birjarul – după privirea uimită a ofiţerului bălai, cu cazacă de culoarea borangicului şi cu epoleţi de fireturi. Vorbea cu Grişa, tocmai cu Grişa, ţinând un picior pe scara trăsurii lăcuite, gata să urce. S-a întrerupt, deschizând larg ochii ca la o arătare de-un comic fantastic. Ce-i pasă ei? Mai dă bici, birjar!

— Aşa o fugă, parcă mergim la gară să nu scăpăm trinu! …

La poarta grădinii, birjarul s-a dat jos să tragă calul istovit de urechi. Veronica Micle a spintecat droaia de copii, fără să privească la florile ei. Pe banca de sub tei, nimeni. Pe băncile din aleile dosite, nimeni. Pretutindeni, nimeni. Numai doici şi dădace, vorbind cu soldaţi, numai bătrâni sorindu-se cu gazeta în mână, numai copii săpând gropi cu lopăţelele şi clădind movili de nisip.

S-a întors cu paşii moleşiţi, târând pe pământ umbrela închisă, făcând popasuri nehotărâte. Să mai aştepte? Să mai spere? Florile începeau să-şi încline corolele toropite de leşia arşiţei. Atât de puţin durează proaspăta înviorare a unei dimineţi! … Încotro să apuce? … Din nehotărâre i-a fost dat s-o smulgă o întâlnire mai neplăcută decât toate. Amalia Lateş, văduva de dascăl ciupită de vărsat, iscoada târgului. Înainta grebănoasă în zalele pelerinei de mărgele negre, sprijinindu-se în mânerul umbrelei, scurmând cu priviri ascuţite toate cotloanele grădinii, băncile şi potecile. Venea să-şi inspecteze încă un domeniu, precum le strămutase toate după schimbarea anotimpurilor. A treia oară doamna Veronica Micle o întâlnea la Copou. Şi de două ori n-a fost singură, atunci când i-a simţit ochii împungând-o în spate. Era cu el: cu poetul în straiele aspre şi colboase de

şiac. Cel puţin acum nu mai avea ce iscodi: e singură, singură, singură.

Doamna Veronica Micle a ocolit pe altă potecă. Pe poartă i-a făcut loc să iasă ofiţerul bălai, cu epoleţi de firet, alăturându-se de stâlp şi ducând degetele în mănuşi albe de piele la cozorocul îngust. Ea a întors capul, cu buzele tremurând da mânie.

În stradă, alături de birja ei hodorogită, cu birjarul zdrenţăros pe capră, poate pentru a satisface o lege a contrastelor, strălucea în soare trăsura lui Grişa, cu aripile de lac şi cu felinarele nichelate.

— Eşti liber, Grişa?

— Nu este liber, mo roc, coniţ… Este cu prinţ Dolgoruchii… Andrei Alexandrovici Dolgoruchii! …

— Uff! D-ar scăpa odată Iaşii de atâţia prinţi şi conţi, să ne întoarcem la viaţa noastră! …

Doamna Micle vorbise pentru sine.

Grişa cu privirea subţiată printre pleoapele fără gene, stătea ţapăn la locul său cocoţat, în cea mai desăvârşită nepăsare al celui de-al treilea sex: neutru. El avea alte păreri. Dar nu-l silea nimeni să le mai împărtăşească şi altora.

— Mână…

— Iacă mân! a vestit birjarul cel zdrenţăros, trecând de îndată la fapt şi pocnind în spinarea gloabei ca într-un sac cu fasole. Ce folos că mân, dacă haramu nu vre să fugă? Poate vre, şi nu poate.

Veronica a deschis umbrela, a închis-o din nou. Voia să aibă ochiul liber către mulţimea de pe trotuare, unde mai nădăjduia să-l descopere, mergând cu pasul lui agale, în straiele lui de şiac şi cu pălăria surită de praf, nebărbierit şi netuns aşa cum îl caută, cum nu-l vrea altfel dragostea-i cutremurată de remuşcare pe-o zi întreagă, pe-o noapte de nesomn. Unde poate fi? Unde să-l afle? În plimbarea lor cea din urmă de la Viena, în înnoptarea cuprinsă de ceaţă şi cutreierată de hâde vedenii, a asemuit acea întoarcere

tăcută, tristă, de la lumină şi de la curatele zări ale iernii, a asemuit-o cu ameninţarea vrăjmaşelor duhuri care-i vor pândi din afară. Ameninţarea cea mai înfricoşată şi mai hâdă se află însă în ei. Duhurile beznei din ei. Aceasta vrea să i-o spună, să-şi ceară iertare, să se cerceteze amândoi, să se apere de necunoscutul din ei. Chiar astăzi, chiar acum să i-o spună de îndată, cu vorbele care-i stau pe buze… Mâini se vor pierde. Se răcesc. Unde să-l afle?

Mihai Eminescu apucase braţul binehrănitului Caraiani:

— Coane Iancule, eşti grăbit? … Nu? Atunci fă-mi plăcerea să mergi câţiva paşi cu mine într-un loc şi să-mi lămureşti ceva…

— Ceva vesel? se bucură Caraiani, destinzându-şi obrazul luciu şi măsliniu, de lăutar, într-un râs dinainte nestăpânit.

Mare vânător de întâmplări şugubeţe, îşi îmbogăţise din plin torba eu prospături de când s-au îmbulzit oştile împărăteşti. În repertoriul său din acest an se adăugase un supliment de anecdote noi-nouţe. Cam la aşa ceva se aştepta şi de la prietenul lui Creangă.

— Nu-mi spui? stărui cu nerăbdare. Surpriză?

— Nu-ţi spun, mărturisi Eminescu, fiindcă nu ştiu dacă e ceva vesel ori mai puţin vesel, coane Iancule… O inscripţie turcească de la cişmeaua Sfântu-Spiridon… De mult mă munceşte, iar în afară de dumneata, macedonean copilărit în Turcia, nu văd pe nimeni s-o descifreze… Mă gândesc că plec din Iaşi şi că de la depărtare are să mă muncească încă mai mult…

Caraiani, bondoc şi scurt, îşi făcea anevoie loc prin tălăzuirea trecătorilor. Scăpase din braţul lui Eminescu şi s-a oprit să-l cerceteze:

— Ce fel de vorbă-i asta? … Cum pleci? Unde vrei să pleci? …

— Nu ştiu… M-am hotărât aşa deodată. Bineînţeles că fără nici o grabă! … Poate peste o săptămână, poate peste o lună ori două… Cu domnul Mircea, directorul analfabet de tipografie, patronul meu de la Curierul am s-o isprăvesc. Nu

pot să-mi calc pe cuget să-i stau la poruncă, pentru a scrie şi subscrie aşa cum dictează interesele sale şi cum nu mă rabdă inima mea. Altceva ce să mă ţină aici? …

Caraiani făcu tâlhăreşte cu ochiul:

— Nu-mi umbla mie cu şoalda! Cum rămâne atunci cu acea „socie iubită nu numai de sociul ei”, despre care mi-a strecurat mie vorbă pe la ureche pârâtorul de Guţă Panu, îna-inte de a pleca la Paris? … Nu-i vorba despre răposata lui Vasile Vrânceanu din dosarul Junimei. Alta, pe care am văzut-o eu şi azi-dimineaţă, spre a mea mirare, într-o birjă hârbuită ca Arca lui Noe… Nu spui nimic?

Eminescu a făcut un semn de lepădare cu mina, mirându-se că asemenea întrebări lipsite de delicateţă nu-l mai tulburau cum s-ar fi întâmplat altădată.

— Glumesc! a adăogit Caraiani.

— Înţeleg… Înţeleg… Iată inscripţia! …

Era o săpătură ovală în piatră, cu slovă turcească, sub alte inscripţii în litere chirilice şi greceşti. Ioan Caraiani şi-a încălecat ochelarii pe nasul rotund, a desluşit cuvintele turceşti mai întâi în minte, silabisindu-le cu mişcări mute de buze, apoi a rostit cu plăcere, fiind un cărturar deschis frumuseţelor bătrâne, nu numai un binehrănit amator de deocheate giumbuşuri.

— Te-a dus un instinct fără greş. Poetul tot poet… E o inscripţie de mare gingăşie, Eminescule! De douăzeci de ani trec pe lângă ea şi n-am fost curios să mă opresc din drum… Vrei s-o scrii?

— De bună seamă! a încuviinţat Eminescu, scoţând un plumb cât un sâmbure de măslină şi o foaie împăturită din buzunarele adânci ale straiului de şiac.

— Atunci, încep: „Sub domnia lui Ghica Beiul, fiul lui Alexandru, binefăcător care a stăpânit cu dreptate, a izvorât în Moldova această apă ce curge limpede şi curată. Acelora căror le este sete se mulţămesc văzând această cişme cu două ţevi, din care curge apă ca şi lăcrămile din doi ochi ai îndrăgostiţilor şi care vor pomeni că Grigore

Beiul a făcut fericit oraşul Iaşi, aducându-i această apă dulce ca mierea! …” Asta-i tot, Eminache… Cealaltă inscripţie, grecească, e traducerea celei româneşti… În versuri, din nefericire, cam ca ale lui „om şi om”…

Ioan Caraiani îl aştepta să pornească din loc. Întrebă:

— Dar Creangă pe unde-i? Nu-l mai văd pe bărdăhânos! …

— La Humuleştii lui, acolo îl cheamă pământul în fiecare vară…

— Apoi când s-o întoarce, îl înfund eu! … Am pus cabja pe câteva, giugiuc! … Nu vii cu mine la Boltă să-ţi povestesc una-două şi să te mai luminezi la chip, că te văd întunecat nevoie mare? …

— Nu… Mai rămân aici…

Caraiani s-a depărtat, amenințându-l cu degetul grăsun şi scurt:

— Poezie… Poezie! …

Mihai Eminescu s-a apropiat de ţeava cişmelei. A lăsat apa rece să se prăfire printre degete curgând molcom, de departe, din adânc de pământ şi din veac… Privirea nu se desprindea de la chenarul oval din piatră, cu inscripţie încâlcită şi măcinată de vreme: „… din care curge apa ca şi lăcrămile din doi ochi ai îndrăgostiţilor”. L-a deşteptat de la această uitată stare, o gospodină desculţă cu două doniţe deşarte:

— Dacă nu te superi mata… Poate vrei să bei o ţâră, c-or furat plodurile de pe uliţă şi cănile din lanţul cişmelelor, bată-i crucea de diavoli!

Femeia îi înălţă doniţa plină acum, pe colacul avuzului, pregătindu-se să-l slujească.

— Nu-nu! … Mulţămesc…

Dacă ar fi fost pe a lui voie, şi-ar fi scufundat obrazul întreg în oglinda apei, ar fi lăsat să-i curgă şuviţa rece în păr şi pe grumaz, ca în dimineţile rătăcitorului de altădată, când se pregătea să purceadă la drum. Dar nu mai era la un şipot ca acele din calea codrilor şi încă nu era o dimineaţă a plecărilor. Se afla în Iaşi, într-un amurg, fără un

prietin aproape, din nou fără rost de viaţă, desprins şi de cel din urmă fir de păinjeniş care îl mai ţinuse ca o gâzulie într-o zbatere pe loc.

A încercat să-şi mâne paşii pe hudiţele mărginaşe, unde cutreiera ades cu Ioan Creangă, poposind la mese de hanuri sub umbrare de nuc. Pretutindeni forfotă de ostaşi, popas de coloane, corturi întinse, cântece de armonică, de balalaică şi coruri, focuri de cărăuşi. I-a privit, i-a ascultat de departe. A stat pe-o lespede de piatră, timp îndelung, cu fruntea în palme. S-a întors târziu, când vuietul târgului începea să se aline. Când iarăşi se întindea o noapte albastră şi adâncă. O noapte de Iaşi.

A trecut un cazac fluierând şi târându-şi cizmele grele. Pe urmă o trăsură foarte departe, pe-o stradă, apoi pe alta şi încă pe una, departe de tot, la capătul lumii.

Tăcerea s-a lăţit atât de adâncă, încât se auzea valsul cântat de-o fanfară rusească, sus la Copou, în grădină. Un vals melodios, cântat de fanfara unui righiment în treacăt, la porunca vreunui general cu pintenii zuruind de-o săptămână în saloanele Iaşilor, înainte de a pleca să-i zuruie prin zănoagele Bulgariei, peste Dunăre.

După cel din urmă acord, a stat şi vântul molatec al nopţii. O frunză nu mai clinteşte. Teiul a aţipit. A piuit în somn undeva, o pasăre într-un cuib, sub straşină. Ca tăcerea să pară şi mai nefirească, de spaimă. Un om în strai de şiac s-a des-prins de sub tei. Face un pas. S-a oprit. Se întoarce… E pironit de lumina caldă şi bună de la o anume fereastră. N-a des-lipit ochii de acolo. Aşteaptă de-un ceas. Lumina e dulce şi caldă ca mierea. Perdeaua e trasă în lături. Geamul deschis. Se vede o femeie, în haină subţire de noapte, străvezie pe sâni. Citeşte o carte sprijinită-ntr-un cot. Din când în când ridică ochii şi îşi zâmbeşte trist: celor cetite? celor gândite? S-a ri-dicat. A venit la fereastră. A privit cu acelaşi trist zâmbet întunerecul, noaptea, cerul înstelat… Apoi a ridicat mâna… Face un semn de chemare? Nu. A închis geamul. A dat drumul stolului.

Lumina cea aurie şi dulce ca mierea, a rămas înlăuntru.

Omul cu strai de şiac a rămas afară.

Pe urmă şi lumina de dincolo de perdea s-a stins.

Nu mai are ce aştepta. Ce nebunie aşteaptă? A pornit pe strada atât de tăcută, încât paşii lui sună să se audă pân'la capătul lumii.

Un om singur în singurătatea pustie a nopţii cu stele, unde dorm teii cu frunzele neclintite şi unde-a murit şi melodia unui vals cântat de fanfara militară, sus la Copou.

Dar tristeţea melodiei pluteşte, încă pluteşte.

E o noapte de Iaşi, ca atâtea şi atâtea altele.

Omul a ridicat ochii la cerul albastru cu stele. Mai tremură ţinta de argint a luceafărului. Dar de ce împâclită; de ce împâclită când toate celelalte stele lucesc umede, limpezi şi vii? Mâna a pipăit şiacul aspru, barba aspră, ca pe-un trup străin, căutându-se într-un trup străin. De ce mereu amintirea aceasta? Amurgirea unui soare cald. Un ţărm de lac, cu stuf înfiorat de adieri, cu scorburi negre de sălcii. Un trup gol. Trup de copilandru cu braţele tari şi puternice; cu pielea albă şi netedă. S-a oprit o clipă să-l dezmierde vântul. A ridicat braţele şi s-a zvârlit în împroşcarea rece a apei. Înoată departe. Ce fior de sănătoasă fericire să simţi braţele tari, plămânii lărgiţi, ochii limpezi! Să râzi la gâdilarea vicleană a apei, cu dinţii puternici şi albi! De ce mereu amintirea aceasta? O noapte pe urmă, pe plavia legănată, cu căpătâiul de ierburi mirosind a mintă, a feregă, a flori jilave de iezer… Luceafărul sclipind sus, însuliţând o strună de argint la celălalt luceafăr din adâncul apei… Şi genele lipindu-se încet. Vântul clătinând o şuvită de păr pe fruntea rotundă şi tânără, ca un deget alinător. De ce mereu amintirea aceasta?

Un om în strai de şiac aspru, cu obrazul aspra de ghimpii nebărbieriţi din cealaltă săptămână, merge pe strada pustie în noapte; iar strada e atât de deşartă şi noaptea e atât de sonoră, noaptea de Iaşi, încât paşii omului sună să se audă până la capătul lumii, ecou depărtat ca paşii împleticiţi şi

arari, în urma unui convoi de sicrie – sicrie de morţi, sicrie de moarte amăgiri, sicrie de sfâşietoare amintiri.

XIV

— Ce-nseamnă ticăloşia şi bezna asta, de te calcă toţi ciurchenii pe picioare? Hai? Ce-i aici, grajd ori gară?

— Gară, coane Nicule…

— Apoi dacă-i gară, să-mi facă bine domnul şef şi să-mi pună două-trei fânare! Când m-oi întoarce de la Bucureşti, întâi de ele să dau cu ochii! … Uite! …

Conu Nicu a făcut câţiva paşi până la marginea peronului, ca să aibă o perspectivă mai largă în faţă. Cu bastonul a arătat peste capetele gloatei:

— Holbează ochii unde-ţi arăt! … Unu aici! … Altu dincoace! … Al treilea la capăt, la ieşire… Altfel, am să-ntorc cojocul pe dos. Mergi şi dă de ştire şefului chiar acuma!

— La porunca matale, coane deputat…

După cuvenitele ploconeli, slujbaşul mărunt, de noapte, s-a depărtat spre cancelaria şefului de gară.

Lanterna cu ulei legănată în mână, aşternea înaintea lui o lumină murdară şi tremurată, prelingându-se pe încălţări în mişcare, pe jumătăţi de trup, lungindu-se iarăşi pe întinderi goale şi vinete de asfalt.

Conu Nicu, deputatul, urmat de alţi doi cuconi şi de un hamal încărcat de grele geamantane, îşi deschidea pârtie cu bastonul spre vagon, răspunzând din treacăt saluturilor respectuoase. Era foarte falnic şi pătruns de însemnătatea persoanei sale. S-a uitat urit la cei doi oameni în strai de şiac, care stă-teau sub un geam gălbui luminat şi nu s-au grăbit să scoată pălăriile late din cap, nici să se ferească în lături.

Unul din însoţitori le-a zvârlit o aspră dojană:

— Ce nu vă mişcaţi, bre românilor? Doar n-aţi prins rădăcină aici! …

Altădată, Ioan Creangă, l-ar fi împuns cu o vorbă pe măsura răspunsurilor sale şugubeţe dar fără cruţare. Acum

nici n-a luat seamă că mustrarea a fost pentru dânşii.

Tăceau amândoi, strânşi în ei, în gara întunecoasă, lugubră, suflată de vântul toamnei pretimpurii, vânzolită de zarva placărilor. Neguţători cu boccele, femei îmbrobodite în şaluri, dorobanţi de rezervă, toţi buluceau către vagoanele din coadă, înghesuindu-se, întrebând, strigându-se pe nume, gâfâind şi oprindu-se să-şi salte poverile de drum. Toţi îi izbeau, îi împingeau să-i învălmăşească şi să-i târâie în toropirea lor orbecăită, răsucindu-i din loc c-un colţ de desagă, prinzându-i în năvodul unei numeroase familii, venită să-şi petreacă vreo rudă şi ţinându-se unul de altul să nu se rătăcească: bunică, mamă, tată, o droaie de ploduri, după mărimi.

Ei se întorceau la loc, sub geamul de vagon cu lumina puţină şi de-o sfâşietoare tristeţă.

Nu-şi vorbeau decât arare şi neînsemnate crâmpeie de frază. La ce ceas şi câte minute se schimba trenul în gara Paşcani; la ce ceas şi câte minute va ajunge la Bucureşti. Pe urmă, dură o tăcere şi priveau căutând nu la ei, unul la altul, ci la vânturarea călătorilor, ca şi cum pentru aceasta se aflau împreună, nu pentru o despărţire de cine ştie câtă vreme, poate pe totdeauna. Mulţimea de rând, mânată mereu de graba să nu piardă trenul, se ogoise în sfârşit.

Treceau acum numai feţe simandicoase, cruţate de neliniştea întârzierilor. Alt atotputernic personagiu, cu secretarul în urmă, ţinând pledul pe-o mână şi un ghiozdan doldora în cealaltă. Moşieri împresuraţi de samsari şi de vechili, împărţind cele din urmă porunci: „Tu Horoviţ, vii cu banii la Bucureşti! Vezi de orzoaică! … Petrache! Luni dimineaţa scoţi boroanele pe lanul de la Fântâni…”

După un senator cu ştiute mari puteri la Ion Brătianu, se înşiruia un adevărat alai la distanţă, până la uşa vagonului, unde au dat glas cu toţii pe rând:

— Nu mă uitaţi, coane Alecule!

— Aşteptăm depeşa…

— Vă rog întrebaţi la minister…

— V-ajung din urmă, să-mi daţi ordinu-n mână! …

Treceau unul după altul, atotputernicii pieritoarelor zile, înconjuraţi de slujitori, plini de sine şi de însemnătatea faptelor către care merg, a poruncilor pe care le rostesc, întorcând spatele celor doi oameni în straie de şiac, tăcuţi, pe-un peron lugubru de gară.

Eminescu îşi răsucea o ţigară din pachetul albastru, ieftin, de om sărac. A coborât mâna mai jos de firava lumină revărsată pe geam, să nu i se zărească tremurai degetelor. Ioan Creangă şi-a cules privirea ocolită până atunci aiurea, stăruind asupra chipului palid, slab, tainic, învăluit de umbră.

A spus încet:

— Eu te-am mai văzut odată. Aşa. Era toamna, acu trei ani, într-o sară. Ne-am încrucişat într-o uşă c-o lumină la fel… Nu ne cunoşteam atunci…

Eminescu a zâmbit cu buze amare:

— Ştiu… Îmi aduc aminte… Mă întorceam cu Slavici de pe dealurile Iaşilor… Vroiam să-i arăt Iaşii mei, târgul meu pe care-l adoptasem, crezând că mă va adopta şi el. Nu ne cunoşteam atunci, dar presimţeam că de un asemenea tovarăş aş fi avut nevoie… Presimţirea aceasta nu m-a înşelat… Dar Iaşii mei, târgul meu, ce repede m-au lepădat! … cât de fără milă s-au lepădat de mine! …

Suna clopotul de plecare. Ioan Creangă i-a cuprins binişor grumazul cu palma lui latră:

— Poate că nu s-au lepădat! … Au să te păstreze, cu cât ai să-i fii mai departe.

Îl împingea spre scară. Abia acolo, înainte de despărţire, a ţinut să-i pomenească despre ceea ce nu şi-au vorbit niciodată:

— Când va fi să se întâmple prin Iaşii noştri ceva care voi crede eu că merită să fie ştiut, am să-ţi scriu… Să nu pleci cu îndoială! Şi să nu dai crezământ altora… Gura lumii numai pământul o astupă… De aşteptat, te aştept la Crăciun…

— Poate…

Trenul s-a, urnit din loc.

Mihai Eminescu nu s-a arătat la fereastră. Omul gros în strai de şiac, a rămas în gara lugubră, suflată de vântul toamnei pretimpurii, urmărind de sub pălăria lui cu mari streşini, cutia neagră ca un dric care ducea în întunerec alt om în strai de şiac.

Spre celelalte ferestre, ale mult mai însemnaţilor călători, fluturau pălării şi se înălţau glasuri:

— La Finanţe, nu uita, coane Alecule, la Finanţe!

— Vă depeşează mâni Şapşa, coane Nicu…

— Voiaj bun, coane Jorj! … Aveţi perna în geamandanul cel roşu… Perna… perna… să vă odihniţi… Da-da! Cel roşu. Şi pledul, coane Jorj, şi pledul!

CARTEA A DOUA.

I.

Caragiale a făcut chelnerului un semn din sprincene spre halbele goale. Adică: încă un rând!

A arătat cu degetul o potrivită înălţime la gâtul cănilor de sticlă. Adică: un rând cu guler.

Mai ceru – de astă-dată cu glas tare, fără însoţire de mimică sau gest – şi un oarecare pachet din cele mai noi ţigări boiereşti: carton şi inscripţie aurită. Bectemis sadea.

— Aşa, Eminescule, amice! Dacă-i bal, bal să fie! rosti cu mare plăcere ştergându-şi spuma albă de pe musteţi, după ce-a sorbit o înghiţitură lungă, pe nerăsuflate. Să mai aprindem şi o ţigaretă de lux şi ne amuzăm privind prostimea. Vouă cum vă merg daravelele la Timpul?

— Potrivit… Gazetă politică…

— Potrivit? Adică prostuţ! Gazetă politică? … Adică foi de plăcintă cu articole de-o poştă pe care nu le citeşte nimeni… De ce nu schimbaţi de fason şi de croială?

— Ţinem la lucru serios.

— Ei aşi? Şi noi nu facem lucru serios cu Damé?

— Sper că asta n-o crezi nici tu…

— Ba o cred cu tărie. Războiul să trăiască şi Naţiunea Română! … Mă rog, voi cât trageţi? O mie cinci sute, două mii cel mult. Noi am ajuns la optsprezece mii şi nu datorăm nimic, nimănui. Zero lei, zero parale! Stăpâni absoluţi… Damé şi cu mine. Scotocea şi Motocea… Şi toate fără bătaie de cap. Fără articole de-o poştă. Idei şi principii. Telegrame, telegrame şi iar telegrame… Unele autentice. Altele confecţionate în redac-ţie pe marginea celor autentice şi cât mai mult pe gustul cetitorilor, cu cât mai mult sos, piper şi alte condimente. Lumea e ahtiată de ştiri senzaţionale? Îi oferim ştiri senzaţionale şi suprasenzaţionale cu ghiotura, cu toptanul şi cu rabat, la desfacerea generală!

Eminescu zâmbea:

— Oricum, nu-mi pare că e idealul pentru un ziar.

— Cine-ţi vorbeşte de ideal? Uită-te în jurul tău, aci, în cafenea… Au doi din zece mutră de oameni care nu mai pot de dragul idealului? Uită-te pe fereastră, la monşerii şi maşerele de pe Podul Mogoşoaiei… Pătimesc de lungoarea idealului? … Nu prea par… Ai crede că există un război? Ai crede că undeva, pe câmpiile din Bulgaria mor cu zile ostaşi români, care nici nu ştiu să se iscălească? Nu s-ar zice! Pentru acest onorat public se tipăreşte o gazetă. Aceştia sunt cititorii. Le serveşti, marfa pe care ţi-o cer…

— Adică te cobori tu la dâuşii, în loc să-i ridici la tine şi convingerile tale?

— Bravos! Care va să zică să fac scripete din condei, ca să ridic prostia omenească la înţelegerea nobilelor doctrine? Nu, puiule! Publicul vrea gogoşi. Îi dăm gogoşi… Nu ţin să-mi pierd cititorii, trimiţându-i la spital, bolnavi de meningită.

— Atunci ne deosebim fundamental în păreri.

Caragiale s-a lăsat pe spatele scaunului, bătând toba cu degetele în masa de marmoră şi izbucnind în râs:

— Eşti teribil! … Păi dacă nu ne-am deosebi în păreri, n-am mai avea nici un haz şi n-ar mai fi discuţie. Aceasta caut şi eu des-de-dimineaţă, cum ies din casă… Umblu ca

Diogene cu lumânarea, să dau peste un om care nu se loveşte în păreri cu mine… De altfel, când se întâmplă să nu-l găsesc, schimb eu de păreri, şi tot nu pierd vremea.

— Cam cinic.

— Nu cam… Ci foarte! Cinic de tot, dragă Eminescule, dacă dezgustul de lumea care te înconjoară se numeşte cinism.

Prin sticla ochelarilor, Caragiale îl privea cu un sclipet de veselie, alungând aţele de fum cu dosul palmei, să-l cerceteze într-o mai limpede lumină.

Se întâlneau întâia oară după atâţia ani. Şi oricât voia să-şi exagereze cinismul dintr-o fanfaronadă care era şi ea o armă a vieţii, îl mâhnea delăsarea din port, chipul neîngrijit, o negură lăsată pe obrazul tovarăşului de altădată. Avea şi atunci o tristeţă în ochi, o melancolie în zâmbet, dar îi stăteau bine ca unui zeu adolescent, frumos şi îngândurat. Acum purta pecetea unei nemărginite devastări lăuntrice.

Totuşi continua să surâdă, zădărându-l cu întrebările:

— Aşadar, ca să serveşti bucureştenilor asemeni acadele ai venit de la Iaşi? Să-i ridici la tine, nu să le cauţi în coarne? Proastă afacere! Nu-ţi prevăd zile bune… Mă rog, cât te plătesc boierii de la Timpul să le aperi baraca?

— N-are nici o însemnătate…

— Ba are. Are grozav, nenişorule! Dumnealor îşi învârt politica. Aşteaptă câştiurile de la moşii, îşi vând grânele pe ruble bune la intendenţa rusească şi sunt din principiu împotriva tovărăşiei cu ruşii. Tot din principiu sunt împotriva programelor democratice, a păpuşeriilor constituţionale şi aşa mai departe… Iar fiindcă nu pot lega două vorbe pe hârtie, te-au găsit pe tine cavaler cruciat. Perfect! Până aci, nimic de zis. Admirabilă alegere! Bună afacere pentru dânşii! … Acestea însă se cuvin plătite cu punga deschisă, amice, fiindcă bravul cavaler cruciat are nevoie de-o haină boierească dacă se poate dispensa de platoşă şi zale; are nevoie de o bere cu guler, să prindă puteri, şi de-o ţigară boierească atunci când scrie un articol

de doctrină, care le convine boierilor şi pe care n-ar fi în stare să-l scrie zece beizadele, punând mână de la mână, tidvă de la tidvă şi blazon de la blazon… Să nu-mi fie dumnealor mazete şi să nu ne ia drept ageamii…

Eminescu răsucea ţigara între degete cu ochii la inscripţia aurită.

După judecata prietenului, el rămăsese şi era osândit să rămână pe veci un ageamiu. Nu apăra credinţele altora, ci le strecura printre rânduri pe ale sale. Şi nu se gândea la altă preţuire decât a cetitorilor. Când Titu Maiorescu i-a mijlocit intrarea la Timpul, a primit din toată inima, fiindcă i se punea la îndemână o gazetă mai cetită decât aceea de la Iaşi, a vitelor de pripas, unde îşi putea apăra crezămintele. Că lupta pe care o începea el, mai avea să folosească şi altora, unui partid, îl interesa prea puţin. Că se cuvenea pusă la preţ şi la tocmeală, nici nu-i trecuse prin minte.

Acestea le-a rostit fără să înalţe ochii de la ţigara boierească, neaprinsă, învârtită între degete. Caragiale la rândul său nu-şi ascundea uimirea:

— Bag samă că te cunoşteai bine, când te-ai zugrăvit umblând prin stele, amice Eminescule! Îmi spuneam că viaţa te-a mai învăţat ceva de-atunci încoace… Niet! Nicivo! cum ar zice aliaţii noştri de la Plevna… Să-ţi dau eu o mică lecţie, cum se face şi ce înseamnă un ziar, cum prosperează şi cum ne permite să mai comandăm un rând de halbe; să mai aprindem o ţigaretă de lux. Dar aprinde, omule, că nu-i otrăvită! Nici nu poartă stigmatul păcatului!

Nu l-a slăbit până ce n-a aprins ţigara, a comandat cafele o dată cu rândul cel nou de halbe şi a prins a istorisi cu o deosebită satisfacţie, ca o minunată festă jucată contemporanilor:

— Când armatele au trecut Dunărea, mă pomenesc cu un bileţel de la Damé. Îmi vestea o afacere foarte importantă, care să ne facă norocul la amândoi. Pe Damé îl cunosc ca om deştept şi foarte întreprinzător… Cam prea-prea, chiar! Nu se dă în lături de la orice învârteli, intrigi, tertipuri. Dar,

în fine, omul vremurilor şi al ţării, deşi străin oploşit… Am dat fuga la el, torcând pe drum fel de fel de prea frumoase şi prea cinice închipuiri. În câteva vorbe am înţeles… O gazetă cum nu se află alta în ţară! Fără culoare politică: informaţii de pe câmpul de război şi o pagină de articole care să cultive entuziasmul popular pe chestiunea independenţei… I-am găsit şi numele. Adică l-a găsit tot Damé: Naţiunea Română. Trăiască deci Naţiunea Română! … I-am întocmit fizionomia lucrând o zi întreagă… Pe seară ne-am învoit cu amicul Cucu, tipograful. După trei zile, primul număr şi-a luat zborul… Aşa cum îl voiam noi: jumătate articole de entuziasm, jumătate depeşi şi corespondenţe de pe câmpul de război… Iar fiindcă după o săptămână am constatat că jumătatea cu entuziasmul merge greu şi cere prea multă bătaie de cap, am suprimat-o frumuşel. Am redus-o la un singur prim articol declamator: Tricolor… Strămoşii… jugul turcesc… Mircea şi Baiazid… Bum-Bum şi alte bombe! … În schimb restul, adică depeşile şi corespondenţele curg ca un izvor, care de care mai amănunţite şi mai senzaţionale. De unde? …

— Asta voiam şi eu să te întreb… Recunosc că aici nu vă întrece nimeni…

— Şi totuşi nu-i greu să dai de izvor, amice Eminescule! Puţină ingeniozitate… De acum înainte începe lecţia! Fii atent… Despăturim o gazetă, să zicem din Viena. Ne aşezăm în faţa unei hărţi a peninsulei Balcanice, unde Damé păstrează situaţia trupelor cu steguleţe de hârtie înfipte pe întreg frontul, începem a citi şi a opera… Corespondentul de război al gazetei de la Viena, vorbeşte despre lucruri petrecute la Poradim, la Rusciuc, la Varna, la Vidin. Cu oarecare fantezie, aceste corespondenţe datate Poradim, Rusciuc, Varna, Vidin, trec pe socoteala trimisului nostru special… Un respectabil dicţionar, ne stă la îndemână pentru a mai lungi zeama cu notiţe istorice şi date statistice, cu descripţia localităţii şi alte poveşti… Partea întâi a operaţiilor, gata! … Trecem la partea a

doua… Redacţia noastră, mizerabila prăvălioară din înfundătura Lipscanilor, se preface atunci într-un foarte activ Cartier general şi Stat major… Examinăm situaţia steguleţelor, punem la cale mişcări strategice… Pot să te asigur că infamul Damé ar bate pe toţi generalii de pe front, de la faţa locului, fiindcă tuturor nu le-a dat în cap să execute mişcările lui Damé decât cu două-trei săptămâni întârziere… Şi astfel, operăm! … O luăm înaintea telegramelor. Fabricăm telegrame, cum nu primeşte nici presa engleză sau germană, de la corespondenţii de război trimişi pe front cu mari spesări şi tămbălău… Iată cum se face o gazetă cu optsprezece mii de cetitori! O adevărată moşioară… Damé e în nori. Eu aci, comandând al patrulea rând de bere şi alt pachet de ţigări… Ţi se mai pare complicat? … Oul lui Columb! …

— Complicat, nu. Dar puţin cinstit, da!

— Eşti nostim! … Ia priveşte, te rog, pe geam… Aia din muscal, care trăia până mai ieri cu acul şi acuma se plimbă pe bulevard, mă-ntreabă de cinste? … Domnul Ghiţă Calup, băcan cu legătură prăzulie la gât şi cu palton de Viena, îmbogăţit în cinci luni de când au intrat ruşii în ţară, el are să mă-ntrebe pe mine de cinste? … Monşerul care stătea la masa de alături, cu gheroc negru la doi nasturi, jiletcă de plisă vişinie cu bumbi roşii de mărgean, pantaloni cu lampaz cafeniu şi baston cu măciulia de fildeş; el o să mă întrebe pe mine de cinste? … Până acum şase luni îl vedeam, stârcind chibiţ la, carambolaj şi la partidele de ghiulbahar, doar-doar de s-o căpătui cu o ţuiculiţă ori cu o gingirlie de la câştigător… Acum nu metahariseşte să-mi dea ziua bună… E greu de ghicit de unde-i veni procopseala şi înţolirea pe vreme de război? Unii trag ponoasele; alţii foloasele… Poveste de când lumea, de la bătrânul Homer citire! … Iată secretul prosperităţii! … Ăştia or să mă întrebe pe mine de cinste? … Destul să ne cumpere gazeta. Trăiască Naţiunea Română! … Pe urmă o să mă ocup niţel şi

de dânşii, în Claponul… Am cules câteva tipuri, de toată drăgălăşenia…

— Bine, pentru Claponul tău, foaie umoristică, înţeleg… Acolo merg ghiduşiile. Dar voi, tu şi Damé, faceţi o gazetă, exact ca doi eroi de revistă umoristică… Te confunzi cu eroii tăi…

Caragiale a slobozit pe nas un şirag de inele albastre de fum, pe care le-a urmărit admirându-le, până ce s-au risipit în celălalt fum, al cafenelei.

Apoi, întorcându-şi privirea prin ochelari, la prieten, a recunoscut râzând:

— Ai mai multă dreptate decât îţi imaginezi. Fiecare ne confundăm până la un punct cu eroii noştri… Tu îţi idealizezi – uff! ce leşinat cuvânt! – dar în fine: tu îţi idealizezi anumite sentimente, dându-le pe socoteala eroilor tăi… Sărmanul Dionis, Ieronim ori mai ştiu eu ce vei fi având în sertarele tale… Eu mă prind pe mine însumi cu anumite slăbiciuni, le exagerez şi le pun în spinarea eroilor mei… Râd de ele şi de dânşii, ca să nu mă înduioşez sau să nu mă îngreţoşez de mine. Na! că ţi-am spus-o şi p-asta! … Nu mă îndoiesc că odată voi povesti şi origina Naţiunei Române, cu toată strategia noastră din prăvălioara lui Cucu… Am să fac haz, au să facă haz şi cetitorii… Te asigur eu că nimeni n-are să întrebe cât de onestă ori neonestă e întreprinderea… Este, la prezent; nu a fost, la trecut! … Fiindcă va dura!

— Să dea Dumnezeu! … a zâmbit cu neîncredere, Eminescu.

— Are să dea! … De altfel, fiindcă acum ne permit mijloacele, am trimis de trei zile un corespondent special în carne şi oase, la Turnu-Măgurele şi de acolo la Plevna… Un om cu nume bine cunoscut în societatea noastră, bine crescut, afabil şi inteligent: un boier scăpătat… Prima corespondenţă am primit-o prin poştă de la Turnu-Măgurele… Clasa întâia! Pentru telegrame am făcut un dicţionar cu o oarecare cheie… Om de lume, prieten cu

ofiţeri şi cu doamne de la Crucea Roşie, în relaţii cu cei mai de seamă ofiţeri ruşi, nici nu puteam nimeri mai bine… Acum aşteptăm telegrama că a căzut Plevna şi să vezi mătăluţă atuncea ce înseamnă succes! … Nu nenorocitul vostru Timp, cu o mie cinci sute de exemplare, abonaţi de club care tot nu-l citesc. Citesc gazeta noastră, te asigur… Clatini din cap? Atunci dacă eu sunt cinic, tu ai devenit teribil de sceptic… Suntem prea aproape cu părerile, ca să putem încinge o discuţie la toartă… Mai ales că şi cu berea văd că ai cam slăbit-o…

— Mi-ajunge… Vreau să lucrez în astă-seară…

— Cu aceasta mi-ai închis gura… Sunt cinic, dragă Eminescule, numai în legăturile mele cu oamenii care nici nu merită altceva, şi în profesia de scrib la gazetă, unde nu mă duce decât nevoia… La celălalt scris, se schimbă vorba… Anch'io son'pittore! … Ţi-ai găsit casă?

Eminescu zâmbi, ştergându-şi borul pălăriei cu mâneca, gata de plecare:

— Şi încă unde? … Pe strada Speranţei! … Adresă predestinată… Mai rămâi?

— Răă-mâân! lungi răspunsul Caragiale… Se poate să-mi lăs eu oamenii mei? … Stau frumuşel în colţul meu, îi privesc şi-i ascult… Dacă dă norocul să-mi vină unul la masă, nu stau posac, cum ai stat tu la început, de mi-ai alungat mazeta… Îl zgândăr. Nici nu-ţi închipui ce filon de aur zace într-un prost, mai ales când mai e şi mitocan şi dat pe radicale! … Las'că nici ceilalţi nu sunt de lepădat…

Caragiale a făcut semn chelnerului să ridice halbele şi să-i aducă un coniac. Eminescu a plecat spre casă, lungindu-şi drumul pe Podul Mogoşoaiei.

Nu împlinise o lună de când îşi descărcase lădiţa cu cărţi în odaia cu tindă din strada Speranţei. Simţea nevoie să-şi pipăie bine oraşul unde îl zvârlea încă o dată soarta. Un alt liman al alinărilor, nu-l socotise niciodată. Nu putea fi pentru el. Prea străin de firea lui se arăta încă o dată. Dar nici nu-l mai putea schimba.

Când s-a dat jos din trenul de Iaşi, la gară, l-a minunat că după zece ani, îl încercase acelaşi fior fără pricină al rătăcitorului dinspre Blaj şi Sibiu, intrat cu o desagă de pribeag la şold, pe barierea Târgovişteі. Şi i-a tresărit fără noimă în cuget, din nou, eresul auzit în copilărie de la baba Chitea Lefteroaia: „Haoleo! Coconule mic! … De te scutură frig din senin, atuncea fugi de locul hăla, fiindcă nu-i a bine”. Vechile eresuri din copilărie nu mai aveau de mult nici o putere asupra lui. Unde să fugă? … Şi după ce s-a îndepărtat de gară, visul de peste noapte! … Ce straniu se păstrează un vis, pe care l-ai uitat, care zăcea undeva într-un afund al inconştientului, ca să mai învie încă o dată în alt vis! … Da, încă o dată, în noaptea cea dintâi, din nou se făcea că peste pieptul lui, trecea ordia norodului de pe Podul Mogoşoaiei. Caleşte şi simigii, domnul cu sticlă rotundă în ochi din celălalt vis şi de pe Podul Mogoşoaiei, de-atunci, chervanele cu coviltir, rândaşi şi ofiţeri cu pinteni, necurmata şi vuietoasa gloată a uliţei. Din nou se făcea că toţi îl ştiau cum stă dedesubt şi cum îl înăbuşă apăsarea paşilor şi a roţilor şi a pământului greu: şi toţi treceau cu nepăsare şi cu larmă înainte, fără nici o milă. Fără să întoarcă ochii, fără să aplece urechea. Iarăşi a vrut să strige prin somn şi iarăşi n-a-vea glas. Fiecare pas, duruitul de roţi, fiecare izbitură a copitelor, răspundeau dureros până în măduva fiinţei. Şi răcnetul sacagiului era prin somn, alt chin, tot aşa de cumplit ca atunci: Hăăp… Haapăăă! S-a frecat la ochi, cu mâinele grele, de plumb. I s-a părut că se trezeşte în podul cu fân al grajdului de han, cu mireasma şi întunecimea de atunci. Parcă n-ar fi trecut atâţia ani: Viena, Berlin, Iaşi… Efrosis, Eliz, Verona, Vanover… Parcă n-ar fi lăsat atâţia morţi în urmă: Iorgu Em. †. Şerban Em. †. Raluca Em. †… I s-au părut că acelea toate n-au fost decât numai visul unui somn lung şi că se trezeşte în podul grajdului de atunci, un pribeag intrat pe bariera cetăţii de scaun a ţării, cu desaga câtorva cărţulii şi

caiete, la şold… Se auzea şi strigătul afară: Hăăp-Hapaaa! …

S-a repezit la fereastră.

Un apar îşi striga într-adevăr marfa din uliţă. Nu însă în ograda unui han. Şi el nu mai era băieţandrul aplecat pe-un ochi de bagea să privească de sus, pitorescul amestec de slujnice, de babe, de ţigani zlătari şi ucenici de potcovari, îmbulzindu-se să capete apă împărţită de sufletul vrunui mort. Şi-a pipăit obrazul aspru, musteaţa; a tras perdeaua groasă în lături să lumineze odaia lui nouă, din strada Speranţei.

Iar cu o cutremurare şi-a spus că mai puţin chinuitor fusese visul cel rău, chiar cu toată ordia uliţei trecându-i peste piept în grele izbiri de copite, decât viaţa la care se deştepta! Visul cel rău are un sfârşit, o dezlegare. Te-ai trezit? Toate s-au dus, au pierit, te scuturi şi te dezmeticeşti, zâmbind de atâtea absurdităţi fără noimă. Pe când viaţa? Ea continuă să te sugrume cu ghearele-i de fier înfipte în gâtlej…

De atunci îşi pipăie oraşul, oamenii; cercetează primenirile. Într-adevăr schimbările au fost multe şi grabnice.

O altă lume, cu alt rost, roieşte acum pe Podul Mogoşoaiei. S-au împuţinat chervanele şi poştalioanele cu tălăngi şi surugii călări. S-au împuţinat simigiii şi neguţătorii cu straiele vechi ale orientului, chiristigiii şi săpunariii, cavafii din gura pieţii, mahalagiii cu botfori creţi. S-au înmulţit, în schimb, junii cu lampaz cafeniu la pantaloni şi cu pălărie tare, domnii cu bărbi rotunzite europeneşte, cupeurile unde se zăresc femei spoite după geamul de cristal. Poate că o pricină a acestei prea grabnice schimbări la faţă e şi războiul. Forfotesc ofiţerii ruşi într-un mai apropiat amestec cu localnicii decât la Iaşi; forfotesc clienţii birturilor şi ai cafenelelor; forfotesc tinerii din tagma celor despre care pomenea veselindu-se vechiul său prieten Caragiale, de pe

vremea când era un nomad pribegind cu trupele de teatru călătoare.

Atunci toate îi păreau pline de surprize şi de poezie. Acum toate îl apasă şi îl înăbuşe. S-au schimbat multe şi mulţi.

El a rămas tot un nomad, pribegind de colo-colo, fără rost, în cea mai înfricoşată singurătate din mijlocul mulţimilor.

O clipă s-a oprit locului, să privească încă o dată la casa măreaţă, unde atunci, cu zece ani în urmă, un italian sfârşise de cioplit lespedea unui capitel de marmoră şi se îndepărtase cu pălăria pe ceafă, să-i cuprindă cu ochii frunzele şi florile dezgropate în fine dăltuiri dintr-un bolovan vânăt şi grunzuros. Acuma capitelurile sunt sus, la stâlpii intrării cu treptele late. Şi-au pierdut albeaţa zaharoasă. Le-a şlefuit vântul, soarele, şi ploile; au o culoare caldă, gălbuie, mai dulce ochiului, fiindcă le-a patinat vremea. Îi mai sună în auz romanţa melodioasă a cioplitorului italian; i-a răsărit viu chipul de-atunci, cu pălăria lată pe ceafă, cu bărbiţa şi caierul mustăţilor încărunţite de praful alb. Şi dragostea cu care dezmierda luciul marmorei, podoabele scoase de el la lumină! Şi nemărginita satisfacţie, zugrăvită pe acel chip! Alte chipuri prietene, amestecate de-aproape în viaţa lui, s-au şters; nu le mai poate chema, îi apar fantomatic, fără contur: cioplitorul italian cu pipa în colţul gurii şi cu pantalonii largi de catifea, îi stă viu în amintire, ca un cunoscut drag părăsit numai de-o zi… Se va fi aflând cine ştie pe unde acum, întors în patria sa, a melodioasei romanţe; poate nu se va fi aflând nicăieri, trecut în marele întuneric de dincolo. Dar capitelurile de marmoră au rămas să-i supravieţuiască.

Mihai Eminescu a păşit îndărăt să arunce încă o privire mai îndelungă şi casei care atunci era rece, cu pereţii jilavi de var, cu înfăţişarea neprietenoasă a zidirilor unde încă nu s-a născut un copil, unde încă n-a murit un om. Acum clădirea părea că a căpătat o viaţă a ei, caldă, pătrunsă de suflarea oamenilor. Şi l-a încântat aceasta! Regăsea parcă o veche prietenă, pe care vremea o cruţat-o cu blândeţe,

înfrumuseţând-o, în loc s-o macine şi s-o veştejească, aşa cum lasă nu-mai jalnice urme aiurea.

Pasul i-a fost apoi mai uşor spre casă. A deschis sertarul cu drag, răsturnând pe masă vraful hârtiilor unde pe-o parte scrisul mărunt aşternuse ciorne de memorii şi rapoarte ale revizorului Mihai Eminescu; pe cealaltă parte strofele nu deplin dăltuite.

A aprins flacăra spirtului la ibricul de cafea. S-a pomenit cu sufletul nopţilor de la Viena. Şi i-a tresărit pe buze un refren de atunci.

II

— Manuscript! a strigat băiatul de la zeţărie, ivindu-se în pragul sălii principale de la redacţia ziarului Timpul, negru şi uns ca un ucenic de hornar, holbând ochii pe rând la cei trei prieteni şi domni redactori: Eminescu, Slavici şi Caragiale. Manuscris de urgenţă, domnilor!

— Piei din ochii mei, demone! îl ameninţă Eminescu, ridicând un măr domnesc din talerul pus la îndemână pe birou.

Băiatul s-a arătat tare de fire, fără să dea înapoi în faţa ameninţării:

— Dom’ Take cere manuscript!

— Are dreptate, a încuviinţat Slavici, aşezându-se pe scaun şi apucând condeiul cu hotărâre. Ce Dumnezeu! Ziarul trebuie distribuit la patru…

Caragiale nu invoca numele lui Dumnezeu, în asemenea împrejurări. El lucra cu făpturile infernului, aprinzând deocamdată o ţigară cătrănită şi rău mirositoare, ce scotea un fum negru mai avan decât cazanele de smoală în clocot din fundul tartarului.

— Dă-o dracului de gazetă! declară calm şi cu totul impasibil la riscurile judecăţii de apoi. Nu merită publicul să ne stricăm cheful şi o splendoare de controverse geniale, de hatârul onoratului public cu o mie de feţe şi fără nici un cap.

— Ai auzit? Nu ne executa, mizerabile, ca un agent fiscal de urmărire, fiindcă o dăm dracului de gazetă! Până într-o jumătate de ceas să nu te văd în ochi şi să nu te aud cerând manuscript…

Vorbise Eminescu, punând însă şi el mâna pe condei după pilda resemnatului Slavici, deşi aparent îşi însuşise rezistenţa rebelă a lui Caragiale.

Băiatul tot se mai codea:

— Vedeţi că dom’ Take…

— Domnul Take să poftească atunci şi să scrie el articole geniale ca noi, dacă îşi închipuieşte că geniul poate fi redus la rolul de maşini! Poftească de urgenţă că-i cedez locul! … s-a burzuluit Caragiale, călare pe scaun, cu ţigara între degete şi cu cotul rezemat pe spătar.

El nu era la nici o masă, cu nici o foaie de hârtie înainte pentru a scrie cumva vreun articol genial în doi timpi şi trei mişcări. Îşi trăsese scaunul aproape de sobă întors cu spinarea să-l dogorească jarul.

Când băiatul a plecat să ducă lui dom’ Take invitaţia de a se prenumăra printre redactorii Timpului, Caragiale a luat discuţia de la capăt. Avea de susţinut neapărat, urgent şi definitiv, anumite principii de sintaxă, pentru care ducea război cu Eminescu.

Glorioasa întreprindere pornită împreună cu Frederic Damé, se încheiase cu o catastrofă vrednică de paginile foii umoristice Claponul. Pe la începutul lui noiemvrie, într-o dimineaţă fatală, cuprins de hărnicie se afla la redacţie înaintea tovarăşului de operaţii strategice. Abia apucase să-şi dezbrace haina şi să privească harta câmpului de operaţii cu toate steguleţele pestriţe, dibuind cam care-ar putea fi înaintările şi retragerile pe acea zi, când a intrat factorul de la telegraf. A is-călit ţiduia cu un tremur de emoţie neobişnuit la el. Presimţea un eveniment hotărâtor pentru destinul său şi al Naţiunei Române, ziarul şi patria. A pus depeşa alături. A aprins ţigara de lux a acelor vremuri felice, cu carton şi aureală, a fumat-o tacticos, şi numai

după aceea, fără pripă, a deschis hârtia lipită. Cuprinsul i s-a întipărit în cuget pentru totdeauna; „Médoc fini. Votca, Tzuica dedans”…

De zece ori a citit-o, ţinând dicţionarul cu cheie alături: Médoc = Plevna; Votca = armata rusă; ţuica = armata română… Evrica! Ura! Trăiască! …

Într-o clipă a fost la tipografie. Noroc! Zaţul de seară neatins. O nouă ediţie cu depeşa! Maşinile au pornit de zor: vânzătorii au scăpat nebuni pe străzi, răcnind din adâncul rărunchilor:

— Naţiunea Română cu căderea Plevnei!

Toată lumea în fierbere, drapelele tricolore scoase afară; îmbrăţişări şi chiot, entuziasm furtunos. Bravos! Aşa gazetă mai rar. Mai rapid informată decât Marele cartier general al ţarului!

— Notre fortune est faite, mon bon! l-a asigurat Damé, bătându-l pe umăr.

Dar n-a apucat să isprăvească vorbele şi să dispună tipărirea ediţiei speciale, cu amănuntele senzaţionale confecţionate după reţeta în vigoare, că afară a izbucnit un vuiet infernal. Răcnete, geamuri sparte, huiduieli. O rumoare şi un tumult ca la asaltul Bastiliei!

— Fugiţi! a strigat un băieţel de la tipografie, ivindu-se pe uşa dosnică. Fugiţi, că vă omoară! …

Cei doi strategi s-au uitat unul la altul, galbeni ca galbena ceară. Caramba! Mii de tunete! … Şi n-au aşteptat a doua poftire. Médoc nu era fini, Votca şi Tzuica nu erau încă dedans. Unicul şi strălucitul corespondent pe câmpul de luptă al Naţiunei Române, făcuse un chef straşnic toată noaptea cu ofiţerii, şi fiindcă toţi îl asigurau că pe când dânşii beau şi ospătează, Osman-Paşa se predă armatelor creştine: spre ziuă, înfierbântat de şampanie până la paroxismul delirului patriotic, şi-a adus aminte de datoria sa şi a expediat telegrama fatală. Naţiunea Română şi-a încheiat cariera, Médoc fini! … Dar fatalitatea n-a zdruncinat prea mult cumpătul strategului pus în

disponibilitate. I-a zdruncinat doar bugetul halbelor de bere cu guler de general şi al ţigărilor de lux cu cartonul aurit. Încolo? După ce-a povestit cu lacrimi în ochi, de râs bineînţeles, toate proiectetele năruite într-o clipă, spaima la auzul gloatei care venea să le aplice legea lui Linch şi fuga puţin eroică prin întunecoasele culoare de din dos; s-a dedat la ţigările de mahorcă mai cătrănită decât cerneala tipografică şi s-a lăsat convins fără greutate de Eminescu şă-şi încerce norocul la Timpul.

Spre deznădejdea zeţarilor şi a lui dom' Take de la tipografie.

Caragiale, venea ca la cafenea, la Union ori la Fialcowschi, să arunce o vorbă şi să ţină pe alţii de vorbă. Iar, arar când se aşternea la scris, groaza lui dom' Take era încă şi mai cum-plită. De zece ori schimba şi răsucea fraza, cerea şpalturi de corectură brăzdându-le cu nenumărate însăilări ca harta strategică împunsă cu steguleţe din redacţia răposatei Naţiunea Română; cobora la tipografie să mai adauge ori să mai scoată o virgulă.

Nu credea în cele scrise la o gazetă politică unde nu se simţea legat cu nimic; dar credea în meşteşugul scrisului. Pe acela îl supraveghea cu înverşunare de zuliar temându-şi nevasta. Şi tot aşa de neîndurat forfeca scrisul altora.

Întorcându-şi privirea ascuţită spre Slavici, îl luă din scurt:

— Stai onorabile, fracke! Nu-mi trece mie marfa dumitale ca o stambă ieftină de la mezat, vândută pe întunerec, în fundul prăvăliei. Ia mai citeşte o dată! …

Ioan Slavici a suspinat cu jale, aruncându-şi ochii la ceasul pus pe masă, alături de călimară.

Ca un om chibzuit ce se dovedise de când a făcut ochi în podgoriile Şiriei, feciorul Lenii Savului mai îndeplinea şi slujba de ajutor şi mână dreaptă a boier casierului Petre Millo, cumnatul celuilalt boier, Alexandru Lahovary; încât pe cugetul său apăsau întârzierile şi pagubele acestor foarte instructive discuţii trecute în bugetul şi condicile ziarului Timpul.

Încercă o împotrivire:

— Spuneai adineaori că nu merită publicul să ne stricăm cheful de dragul lui… Că doar n-o sta Murăşu-n drum, dacă domnii cetitori or da peste o frază mai puţin corectă… Nici măcar nu-i iscălită! …

— Aşa să-mi vorbească o mangafa, nu un scriitor! îşi pierdu sărita Caragiale. Ce? Eminescu îşi iscăleşte articolele? … Odată ce-ai pus mâna pe condei, scrie fracke toate palavrele şi gogoşile de pe lume; dar scrie-mi-le frumos, scrie-mi-le corect şi bine aduse din condei să crezi şi tu propriile gogoşi şi palavre… Citeşte, că nu te slăbesc!

Slavici s-a supus.

Dar la al treilea rând, Caragiale, călare pe scaunul său ca un căpitan de sotnie, a ridicat nuna cu ţigara între degete în loc de cravaşă, comandând:

— Nazat! Nu merge! Ce-mi umbli mie când cu „ce”, când cu „care”? Şi unde-mi arunci dumneata virgula la noroc, ca zarul la cafenea? … N-am stabilit odată pentru totdeauna că pronumele „care” nu poate să fie înlocuit cu „ce”, decât când substantivul la care se raportă stă în nominativ? Şi n-am sta-bilit că înainte de „care” se pune virgulă; iar înainte de „ce”, nu se pune decât când e subordonată dreaptă? … Ai fost de faţă, Eminescule, şi ai căzut de acord! …

Eminescu asculta muşcând din măr şi privind cu gândul în altă parte, dincolo de perete şi de portretul lui Lascăr Catargiu bătut deasupra uşii. A strâns din umeri lepădându-se de orice răspundere, nu fără ironie:

— E o chestiune la care îţi lăs ţie cuvântul. Mie mi-ai dat pe seamă etimologia…

— Bine-bine! Dar nu-l putem tolera pe acest infam să scrie ca stimabilul tău concurent întru poezie, State Prodănescu:

La băi la Mehadia Cine avea parale Mânca macaroane Iar cine n-avea Şedea şi se uita!

— Manuscript! dădu iarăşi glas băiatul din uşă.

— Stai, creatură, că nu mai dau turcii! … Médoc fini! … Nu vezi că ne-am poticnit în sintaxă, ca oştile aliate la Vidin?

— Dom’ Take spune…

— Dom’ Take să spună colo, şefului, lui boier Lascăr de deasupra uşii ce are de spus! … Să-i spună lui boier Lascăr, lui boier Petrache Millo, lui boier Lahovary şi tuturor boierilor pentru care ne mâncăm viaţa aci; să le spună că vrem aconturi pe martie fiindcă pe cele din februarie le-am terminat…

Arătase cu ţigara peste umăr la portretul blajinului boier moldovan, care zâmbea în ramă fără nici o mustrare de cuget, fiindcă amestecul său la gazetă se afla mai mult în condicile de abonaţi, silindu-şi partizanii să citească articolele geniale ale celor trei redactori. Adică a celor doi, Eminescu şi Slavici, fiindcă cele ale fostului director şi proprietar de la Naţiunea Română, apăreau mai rar decât vedea el acum halba cu guler de generali şi ţigările cu carton aurit. Médoc fini!

— Apropos! rosti Caragiale descălecând de pe calul de lemn. Ce se mai aude cu aconturile, scumpe amice Slavici? De mâine seară încep reprezentaţiile lui Rossi la Naţional… Opereta franceză la Bossel… După reprezentaţie se mai duce omul la Union-Suisse, s-o mai asculte pe Fanelli, să mai bea un Drăgăşani ori o butelie de şampanie cu prietenul Dumitrache Ionescu… Nu trăim cu aer! … Îţi semnez o chitanţă de lei cincizeci şi ai scăpat de „ce” şi de „care”, de virgule şi de două puncte…

De astă-dată Eminescu era eu totul de aceeaşi părere, deşi pentru alte pricini:

— Adevărat, Ienciule! Eşti de-o zgârcenie nemaipomenită. Avarul lui Moličre e o mână spartă pe lângă tine, numai bun de pus sub interdicţie. De trei zile mă milogesc pentru un acont şi tu mă amâi ca un zaraf…

— Pe ce lună? voi să afle numaidecât, Caragiale.

— Cum pe ce lună? Pe luna viitoare, pe februarie…

Caragiale a întins amândouă mânele spre portretul lui Lascăr Catargiu, invitându-l să privească:

— Poftim, coane Lascăre! Uite cine vă apără partidul şi mai dezvoltă şi teorii economice! Un nenişor, care nu s-a învrednicit să sară cu avansurile măcar până la echinopţiul de primăvară. Un nenişor, care abia a rămas la aconturi pe februarie? Ce să speri de la el? Compromite breasla…

Apoi, întorcându-se spre Eminescu:

— Îţi propun o alianţă mai cinstită decât cele măsluite de diplomaţia europeană în comptul războiului ruso-româno-turc, nenişorule! Nu-l lăsăm pe acest ungurean să mai scrie un singur rând, până ce nu se prezintă cu aconturile…

— Dar n-am, oameni buni! se văietă Slavici, cerând şi el, tot ajutorul lui Eminescu. Mihai, tu cunoşti cum stau lucrurile… Sunt cassar ca Pamfil Dan la Putna; cassar fără bani şi fără cassă de bani…

— Să ai! Ce mă interesează! pufni Caragiale, plimbându-se prin cameră de la o masă la alta şi schimbând călimările de la locul lor, mutând vrafurile de gazete, primejduind şi talerul cu mere al lui Eminescu. Să ai, că doar nu eşti intendenţa lui Warşawscky, să iai foc când vine vremea inspecţiilor la depozite! … Acesta numiţi voi partid? … Nu e în stare să întreţină onorabil o gazetă şi pierde toate ocaziile, fiindcă unde-s trei, doi din ei fac un sub-partid…

— Manuscript!

— Să dea manuscript cine are! Eu, băietele, oi mai da şi-n altă zi cu soare… La revedere, Slavici! La revedere, Eminescule! Şi cum te văd că ai rămas din tagma naivilor care se bat de dragul războiului, por le roi de Prusse, să-ţi dau un tuyau de curse… Mâine se pregăteşte şedinţă secretă la Senat, cu Camera împreună, pentru cercetarea actelor de alianţă cu Rusia… Are să fie zaveră mare. Vorbeşte şi Kogălniceanu… Acum, să-mi văd softalele voastre, dacă ştiu cum să speculeze chichionul în care a intrat Brătianu! …

— Ţara! … observă Eminescu. Ţara! Fiindcă ţara plăteşte oalele sparte, nu Brătianu! Ce-mi pasă mie de chichionul în care a intrat Brătianu?

— Pân’ la ţară, de Brătianu e vorba! Aşa se-nvârte politica! V-am lăsat. Médoc fini!

A prezentat bastonul în chip de sabie pentru onor şi a luat drumul cafenelei Fialcowschi să pună o tzuica fiartă cu candel, dedans, înlăuntru.

Eminescu şi Slavici s-au aşternut la robie, cu băietul de la zeţărie în spate, implacabil ca destinul:

— Manuscript!

— Vine… Vine! Deocamdată fugi cu asta! a oftat Eminescu, întinzându-i cu o mână o foaie scrisă mărunt şi cu mâna cealaltă trăgând altă foaie albă în faţă, În pauzele dintre şire, privea gânditor pe fereastră căutând cuvântul potrivit. Afară ningea. Se vedeau fulgii aşternându-se pe-un acoperiş de tablă ruginită, pe hornuri negre. Îi mijeau în amintire dealurile ninse ale Iaşilor.

Acum începea să tânjească după ele.

Când a sfârşit de scris şi a predat ultima foaie băiatului care nu-l slăbea cu strigătul din uşă – manuscript! – scoase dintr-un plic vechi o scrisoare de nenumărate ori citită şi procitită:

Bădie Mihai, Ai plecat şi mata din laşi, lăsând în sufletul meu multă scârbă şi amăruală…

Această epistolie ţi-o scriu în cerdacul unde de atâtea ori am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin de minunăţii, îmi povesteai atâtea lucruri frumoase… frumoase…

Dar coşcogemite om ca mine, gândindu-se la acele vremuri, a început să plângă…

Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopţi albe, când hoinăream prin Ciric şi Aroneanu, fără pic de gânduri rele, dar în dragostea cea mare pentru Iaşul nostru uitat şi părăsit de toţi.

Şi dimineaţa, când ne întorceam la cuibar, blogosloviţi de agheasma cea fără prihană şi iertătoare a Tincăi, care ne primea cu alai, parcă cine ştie ce nelegiuire am fi făcut şi noi.

Ţi-aş scrie mai multişor, însă a venit Enăchescu şi trebuie să plec cu dânsul la tipografie.

Cu toată dragostea, Ionică.

Împăturind scrisoarea cu încetineală a pus-o la locul său în plic şi a strâns plicul în buzunarul de la piept.

Se uita cu pleoapele lăsate la masa lui Slavici.

Prietenul de la Viena şi tovarăşul de la balamucul TreiSfetitelor, cu fruntea încreţită de încordare, scria ca un şcolar sârguitor ameninţat de sunetul clopoţelului. Era îmbrăcat cu o haină veche, păstrată înadins la redacţie, în cuier, să-şi cruţe celelalte straie de luciu în coate. Pusese în rânduială tot ce tulburase Caragiale de la obştească lor aşezare. Se aflau pe masă acum în cea mai perfectă ordine şi aliniere, o jumătate duzină de creioane ascuţite migălos, un condei de rezervă, guma de ras, sticluţa cu clei.

Dar cuvintele se legau anevoie şi cu opinteli pe foaia de hârtie.

Mihai Eminescu s-a apropiat zvârlindu-şi ţigara:

— Ce-i, frate Ienciule? Merge greu? … Ia să punem umăr de la umăr şi s-o scoatem la capăt…

— Manuscript!

— Vine! a răspuns Slavici, trecând condeiul în mâna lui Eminescu.

III.

În după-amiaza zilei de paisprezece august, Teodor Ştefaniuc, judecător la Câmpulungul Bucovinei şi Vasile Morariu, jude la Cernăuţi, coborau din tren în Gara de Nord, buimaci de drumul lung şi anevoios.

Călătoriseră cu ţugul şi cu diligenţa, trecuseră cu primejdie peste poduri smintite de puhoiul apelor, scăpaseră cu bine de alt puhoi care le mergea împotrivă. Righimentele ruseşti trimise la vatră de pe câmpiile Bulgariei după izbândă.

Îi aducea după cinci ani, o hotărâre romantică din viaţa lor studenţească de la Viena. Aflându-se la prăznuirea unui prieten şi întristându-se atunci că li se isprăveşte veleatul

studenţiei şi că se vor răzleţi fără urme în truda pentru pâne, s-au juruit la un ceas înaintat de noapte să se întâlnească o dată la cinci ani.

Hotărârea purcedea de la literatură. Anume de la o nuvelă a lui Leon Negruzzi, Vântul soartei, cetită în Convorbiri literare. Juraţii de atunci fuseseră în număr de nouă. Plecaseră deocamdată la drum numai doi. Mai nădăjduiau să întâlnească alţii.

Până atunci şi-au spălat colbul şi funingenea într-o odaie de hotel, s-au primenit şi au ieşit în uliţă să se minuneze de mândreţele pestriţe ale Bucureştilor.

Gândul le-a fost să-l iscodească fără întârziere pe Mihai Eminescu, prietenul de la Viena şi redactor la Timpul. Nu era jurat, fiindcă se afla la Berlin în noaptea legământului, despărţit de dânşii cu un an înainte. Dar toţi s-ar fi bucurat să-l aducă în mijlocul lor.

Pe Podul Mogoşoaiei s-au lovit piept în piept cu Alexandru Chibici, pasărea turcească, îmbrăcat în strai de oştean. Venea din Bulgaria, şi venea mânat de acelaşi legământ. După ce s-au îmbrăţişat, au pornit la redacţia Timpului.

Ghiontiţi şi îmbrânciţi de îmbulzeala trecătorilor, ferindu-se de roţile şi de oiştile birjelor, a echipajelor şi docarelor, de caii ofiţereşti, înaintau greu ca în forfota unui iarmaroc. Totuşi Alexandru Chibici găsi răgaz pentru a strecura prietenilor câteva întâmplări din război, unele tragice şi altele mucalite, cum şi încredinţarea că articolele din Timpul unde cetise el atât de fierbinţi accente de revoltă pentru mizeria soldaţilor români, desculţi, despoiaţi, cu arme primitive şi totuşi atât de bravi, n-au putut fi scrise decât de Eminescu, deşi nu purtau nici o semnătură.

— Îi recunosc scrisul. Parcă-i auzeam glasul, la Viena, când citea…

— Şi noi la fel! întări Teodor Ştefaniuc. Aici e Redacţia?

— Aici.

Tustrei au urcat scările.

În sala dintâi au dat peste un domn încălecat pe un cal de lemn, scriind la o masă înaltă.

Era întors cu spatele, foarte cufundat în lucrul său şi în loc de bun venit, le-a zvârlit o întâmpinare răstită, fără să ridice privirea:

— Piei din ochii mei! Iar ceri manuscript?

Alexandru Chibici a luat cuvântul în numele tuturor, scuzându-i într-un chip foarte politicos:

— Domnule, noi nu cerem nici un manuscript. Îl căutăm pe domnul Eminescu! …

Călăreţul a îndreptat mâna înarmată cu un condei, spre cealaltă uşă. Economisea vorbele, precum îşi economisise şi privirile. Cei trei au intrat intimidaţi în a doua încăpere.

La o masă lungă, Eminescu numai în vestă, cu gulerul desfăcut şi cravata zvârlită alături, scria de zor, muşcând dintr-o pară.

Nici el n-a ridicat ochii… A întrebat tot aşa de neprietenos:

— Iar mă omorâţi cu manuscriptul?

Juraţii s-au uitat unul la altul cu o nespusă minunare de profani. Pe semne că toţi pătimesc aici de spaima manuscriptului!

Au strigat şugubăţ tustrei într-un glas:

— Trăiască Naţia!

— Sus cu ea! a sărit Eminescu de pe scaun, zvârlind para în taler şi condeiul pe masă. Ce-i măi fraţilor, cu voi? … Nu-mi vine să-mi cred ochilor! Daţi-vă încoace să vă strâng la piept!

Juraţii s-au lăsat strânşi la piept; apoi au povestit cu gălăgie legământul lor, iar Eminescu s-a bucurat foarte:

— De minune, fraţilor, de minune! … Care va să zică tot a fost bună la ceva literatura lui Tony şi-un coniac? …

— Şi tu? l-a întrebat mai târziu, Todiriţă Ştefaniuc. Tu cum o duci?

— Mizerie, băieţi! … Vecinică mizerie. Cum vedeţi, am ajuns jurnalist de profesie, în loc de copist, de secretar, de

bibliotecar, de revizor, adică am schimbat o sărăcie pe alta şi mai lucie… Iată! …

Cu mâna le-a arătat talerul de pere văratece. Zâmbea ca întotdeauna, aşa că prietenii n-au ştiut dacă vorbeşte în glumă ori dinadins. Şi fiindcă li s-a părut prozav de năzdrăvană întâmplarea să-l găsească tot cum îl cunoşteau la Viena, au izbucnit în hohote de râs.

Printre hohote luau însă aminte că îmbrăcămintea prietenului era mai sărăcăcioasă decât a lor şi chiar decât a studentului de pe Dianagasse.

— Am venit să te ridicăm de aici… i-a vestit Ştefaniuc.

— De minune! De minune! încuviinţă el cu voie bună… Aşadar aveţi? …

Şi a dus arătătorul în sus, după semnul lor tainic şi vechi: piţule!

— Se-nţelege că avem! au răspuns râzând cei trei: judecătorul de la Cernăuţi, cel de la Câmpulung şi oşteanul întors de pe câmpul de bătălie, minunându-se că prietenul îi crede tot aşa de pârliţi ca studenţii de la Viena.

— Halal de voi! Ce banchet o să mai fie! … Lăs articolul neisprăvit şi merg de sârg… Pe ziua de azi, o mai scrie şi viteazul călăreţ din cealaltă cameră ce-i va plesni prin minte.

Eminescu şi-a înnodat legătoarea la gât, a îmbrăcat haina şi ieşind în urma ciurdei de bucovineni, a vorbit către viteazul călăreţ:

— Mai trage şi tu azi la jug… Ne întâlnim la Filippi, ori mâni, tot aici…

În stradă bucovinenii au vrut să afle cine e domnul atât de scump la vorbă.

— Caragiale, băieţi! … Caragiale îl cheamă şi vă pot spune că nu-i scump la vorbă decât când scrie cronici de teatru. Vede-se că azi are vreo răfuială cu vreun orândar al grădinilor de vară. Altminteri, când începe a vorbi, numai să te ţii de dânsul. Scapără!

Băieţii l-au mustrat că nu le-a mijlocit să cunoască un scriitor cu început de faimă şi cu atâta duh. Eminescu i-a lămurit:

— Mai întâi, dacă afla cumva unde mergem, lăsa baltă scrisul şi n-avea cine să lupte cu tiranul nostru care cere manuscript şi iar manuscript! … Avem noi un tiran, un băieţaş de la tipografie, care atâta ştie să spună: „manuscript! manuscript! manuscript!”… Îl visez şi noaptea, mai amarnic decât tiranul nostru de la K. K. Ober-Gymnasium, domnul director Ştefan Wolf… Mai apoi, ca să vă spun drept nu l-am prezentat, fiindcă mergând cu noi, nu ne-ar mai fi tihnit în voia noastră… Cu el nu-i chip… La petrecere, ia şi nu dă… De altfel ca şi în viaţă.

— Cum adică? a întrebat Morariu, tovarăşul de cântări al lui Cocinschi, în camera lor de-o iarnă la Viena. Ia şi nu dă? Cum vine asta?

— Nu dă, adică nu se dă pre sine. Priveşte, ascultă, zădăreşte… Nu-şi deschide inima: zgândără cu unghii ascuţite într-a altora, cu teamă să nu apuce a zgândări alţii în inima lui. Fiindcă în ciuda fanfaronadelor sale de scepticism, de cinism, de sarcasm, pun gâtul că, în fond, e pur şi simplu un sentimental cu o frică teribilă să nu-l prinzi asupra faptului în flagrant delict de sentimentalism. Drept care, ne-ar fi găsit nişte caraghioşi fără seamăn, pe noi, cu amintirile noastre sentimentale de moldoveni… Aista-i duşmanul duioşiei, băieţi! … Şi-o smulge din el, cum pliveşte grădinarul buruiana din straturi.

Băieţii au tăcut, în necunoştinţă de cauză. Au încetinit pasul să privească la un bătrân în uniformă de gardă imperială, destul de nouţă, strălucind de-atâtea fireturi şi galoane, cu un zaimf de decoraţii pe piept.

Colonelul de gardă imperială era gârbov peste samă, târa piciorul şi se sprijinea în teaca săbiei, dar saluta în dreapta şi-n stânga, ţanţoş, milităreşte. Părea şi foarte cunoscut.

— Văd că ofiţerimea ţarului tot se bucură de mare trecere în Bucureşti, măcar că s-a isprăvit războiul şi s-a cam dus

acasă! … se dădu cu părerea Ştefaniuc.

Eminescu a zâmbit:

— Rus îl socoţi? … E român curat, Toderiţă, prietene! … Dadu Filipescu, din neamul Filipeştilor… Îndată ce au intrat trupele ruse în ţară, şi-a adus aminte de vechile războaie de odinioară, de blagoslovirile căzute atunci pe-o parte din boierimea noastră şi de rangul pe care l-a avut în armata ţarului. S-a pomenit întinerit, a dat fuga la croitor şi precum îl vedeţi, îşi poartă mumia pe uliţă… Ha-ha! … Ia mai uitaţi-vă şi la perechea lui boier Dadu, din carâtă…

Trecea alt gârbov, într-o largă carâtă căptuşită cu pluş roşu: un boier cu anteriu, cu brâu de mătasă şi şapcă rusască în loc de işlie.

Pe capră, un arnăut cu pistoale, îi amintea lui Eminescu alt echipaj cu tot tacâmul cuvenit de pe vremea osmanliului Pazvantoglu, intrând pe porţile de la Ipoteşti cu o oarecare postelniceasă Zenobia din ţinutul Botăşănilor.

Bucovinenii se uitau minunaţi foarte. Călăuza i-a scos din nedumerire:

— Nu vă spăimântaţi, că nu-i scăpat de la un muzeu de antichităţi! Aceştia sunt ultimii supravieţuitori, care aşa vor a face dovadă că nu se dau bătuţi. Ca banul Iordache Filipescu, tot aşa şi acest Alexandru Ghica, Barbă roşie, în asemenea chip înţeleg să protesteze împotriva occidentalizărilor care nu-i lasă să doarmă… Păstrând caftanul şi işlicul; barba până la brâu! … Isprava îi costă două-trei ceasuri pe zi, cât durează îngrijirea, pieptănarea şi îmbălsămarea bărbilor cu diferite mirodenii… Iar rezultatul e precum vi l-au arătat ochii. Încă un adaus la bălţătura Bucureştilor; un pitoresc din Fanarul ţărigrădean… De o parte monşerii lui Caragiale cu gemuşorul în ochi; de cealaltă parte, softalele, tot ale lui Caragiale, de pe vremea lui Mavrogheni… Târgul lui Caragiale, şi pace! …

— După cum înţelegem, nu-l prea ai la inimă, Mihai, pe acest Bucureşti…

— Vă cred!

Prietenii au desluşit o cută nouă între sprâncenile lui Eminescu şi un zâmbet mai amar de cum i l-au ştiut vreodată.

El privea întunecat la mulţimea vuietoasă, care mergea spre desfătările sale de seară, cu nesaţiul norodului după un sfârşit de război. Îl nemulţămea priveliştea: dar îl nemulţămea îndeosebi descoperirea că ţine şi el într-un fel isonul lui Caragiale. Vorbeşte cu răutate şi cu acreală, nu cu vârtoasă revoltă. Bucovinenii se îndestulau mai simplu şi direct, cu priveliştea întru totul nouă pentru dânşii.

Ruşii se împuţinaseră la număr…

În schimb se zăreau acum în tovărăşia prietenoasă a localnicilor fesuri de ofiţeri turci, prizonierii liberaţi spre casă. Şi cu obişnuita nestatornicie de fire a bucureştenilor, de îndată pe aceştia i-au luat ei în deosebită dragoste. Oştirea ţa-rului îşi împlinise menirea pe front; pe deasupra mai lepădase în capitala Principatului şi un cheag de ruble proaspetei burghezii pe care se sprijinea Ion Brătianu… Mai bine de-un an a fost raiul birjarilor, al hotelierilor, bărbierilor şi birtaşilor. Raiul mai dura şi acum, după forfota de trăsuri, după odaliştele spoite care nu ştiau încă să se ţină în cupeuri, după junii sclivisiţi şi băcanii în straie noi, după belşugul vitrinelor şi firmelor proaspete, de proaspete negoţuri.

Câte-un soldat prizărit pe alocuri, dorobanţ în uniformă zdrenţoasă ori oştean de linie fără nasturi la tunică, se furişa ca un vinovat să nu tulbure voioşia alaiului.

Dar dincolo de risipelnica lume plimbăreaţă şi de aceşti soldaţi în zdrenţe pe care aveau să-i slăvească doar stihurile poeţilor şi părăzile oficiale la timpul lor; erau semne c-a venit rândul celor mai chibzuiţi la socoteală, hotărâţi a nu lăsa să le lunece norocul printre degete. Se iveau la tot pasul binale, clădiri în construcţie, caturi înalte turnate peste zidăriile vechi.

— Parcă suntem la Viena, băieţi, în anii când meşterii lui Frantz Iosef ridicau Ringul pe temeliile cetăţii Beciului. Vă mai aduceţi aminte?

— Adevărat! recunoscu Alexandru Chibici. Numai că nu se cam potriveşte… Acolo se durau toate după un plan; aici văd că fiecare zideşte cum îl taie capul.

— După chipul şi asemănarea orânduielilor din ţară… Cum vreţi să fie altfel? …

Vorbise Eminescu, adăogind după un timp:

— Şi totuşi o asemănare este. Acolo, cum îi spuneam Iui Slavici, îmi părea că aud atunci gemetele noroadelor din împărăţie, puse sub piatră; aicea şi acum îmi pare a auzi gemătul ostaşilor de la Plevna, de la Griviţa, de la Smârdan, de la Opanez… Se vede că este dat sub toate zidirile din lume, să zacă suflete îngropate… Dar să lăsăm acestea şi să-l scoatem pe Ienciu din bârlogul său. Nu-i prea hâtru tovarăş de petrecere; fiind el însă grijuliu om, are să ne ţină socoteala când noi vom începe s-o pierdem.

Pe Ioan Slavici l-au găsit într-o gospodărie chivernisită şi dichisită, care nu aducea de fel a bârlog, cu fieştece lucruşor ticluit la locul său, cum se cuvenea de aşteptat la un vrednic fiu al Lenii Savului din Şiria. Au stat până ce şi-a chibzuit toate îndatorinţele pe a doua zi, la deosebitele slujbe mărunte unde se împărţea cu măsură: Codul lui Hurmuzache, redacţia şi administraţia Timpului, o suplinire dăscălicească la o catedră de limba română.

Apoi ciurda întreagă a tăbărât La idee, birt vestit din Covaci.

Acolo îndată s-au veselit bucovinenii de lista întocmită după năzdrăvanele denumiri scornite de Nae Orăşanu, Nichipercea, înaintaşul şi părintele sufletesc al lui Caragiale. Ţuica se numea: o idee; cârnaţii mai modeşti la făptură: mititei; cei mai arătoşi: patricieni; ocaua de vin cu borviz la gheaţă: o baterie; ardeiul roş: o torpilă; sticluţa de vin: o pricină; tacâmul: un regulament; turceasca: un taifas; socoteala: protocolul… Vasile Morariu a început prin a dosi

o listă împăturită în buzunar, s-o ducă acasă, la Cernăuţi, ca bună mărturie a duhliilor benchetuiri bucureştene.

Iar de îndată s-au aşternut pe treabă după tot tabietul, cu ţoiurile de idei şi cu bateriile aşezate în coasta mesei, au poruncit mititei şi patricieni cu respectivele torpile, pregătindu-se pentru noapte lungă.

Grădina birtului era prea neîncăpătoare pentru atâta gloată. Şi era grădină numai cu vorba.

Câţiva pruni chirciţi şi strâmbi, un zaplaz văruit din gros, şăndrămăli susţinute pe stâlpi de lemn şi nelipsitul grătar care umplea văzduhul de fum şi duhoare. Dar norodul Bucureştilor se simţea foarte la îndemână în această boare de carne sfârâită, de usturoi şi de murături acre.

De la fiecare masă se înălţau strigăte cerând să le vină în mare grabă baterii şi idei, taifasuri şi pricini.

— Un rând, ţi-am spus, dobitocule!

— Un rând! Vinee-ee!

— Ce-i cu plachia mea, Naie?

— Vinn-n-eeee!

— Şi bateriile noastre, şefule?

— Vin-n-neee şi bateriile, la galop!

Chelnerii nu mai pridideau ştergându-şi sudoarea cu şervetele de-o îndoielnică albeaţă; muşteriii plecau să-şi aleagă singuri ficaţii vineţi şi hartanele de muşchiuleţ, trufandalele din galantarul unde roiau muştele.

Erau oameni de toate soiurile, cu porturi de toate treptele. Familii de mahalagii, cu Vetele, cu Siţele şi Chiriacii lor; slujbaşi la minister, juni din garda lui C. A. Rosetti, bătrâni căniţi şi subcomisari cu chipiul de doc alb pe ceafă şi cu gulerul descheiat, ofiţeri întorşi de peste Dunăre cu stele de vitejie la piept: toţi îmbucând, ciocnind, gesticulând cu jumătatea de mititel în furculiţă, apucând chelnerii de pulpana surtucelor să-i întoarcă din drum pentru o nouă comandă.

— Bateria, mă! Schimbă bateria!

— Îndată, dom’ Lache…

— Vrăbioara, băiete!

— Vine-eee-ee!

Taraful de ţambalagii nu mai contenea o clipă, amestecând cântece de lume cu altele de război. Fumul grătarului răbufnea în valuri de miasme. Era o sară şi un birt şi un zaiafet pe măsura Bucureştilor!

Mihai Eminescu a schimbat scaunul cu spatele la muşteriii lui Caragiale şi a început să cheme amintirile de la Viena.

Pe chipul prietenilor citea urmele întipărite de vreme; dar şi cuminţea liniştire a oamenilor ajunşi la mijloc de viaţă, în preajma vârstei de treizeci de ani, fără nimicnicia grijilor pentru ziua de mâine. Toţi îşi aveau ori îşi pregăteau un rost.

S-a apărat ca de-o muscă supărătoare:

— Neamul nevoii! … Chibici, îţi mai aduci tu aminte de Mamzel Rezi?

Alexandru Chibici-Râvneanu şi-a scuturat creasta părului, într-un început de râs:

— Nu numai de dânsa, Mihai… Ci şi de răvaşul pe care mi l-ai trimis la Berlin… Îl ştiu pe de rost:

Prin ferestre uliţernici Noi priveam la Madam Maier Şi priveam cum Mamzell Rezi Şi cu Seppi joacă ştaier.

Prea frumoasa Mamzell Rezi Amândoi cum o văzurăm Într-o clipă – foarte tragic Noi de ea ne-amorezarăm.

Însă tu cu străşnicie Ascultai de regii libici.

Unde sunt acele vremuri, Te întreb, amice Chibici?

Cu măsurele ei blânde Cu isonul: harum horum Ne primea în a ei braţe Alma mater philistorum.

Cu evlavie cumplită Înghiţeam toţi regii libici.

Unde sunt acele vremuri, Te întreb, amice Chibici?

Eminescu a întins paharul deşert:

— Toarnă, frate Chibici! … E tot ce mai putem face. Răspuns la întrebarea de-atunci, nu se mai află pentru noi… Adică să precizez: nu se mai află pentru mine. La Berlin mi se păreau departe acele vremuri. Acuma-s mai departe

încă, parcă le-am trăit în altă viaţă… Parc-aş fi mort de mult…

Ienciu al Lenii Savului ţinea socoteala bateriilor, trăgând o linie în carnet la fiecare rând nou. Când muşteriii de la mesele vecine s-au răzit, Vasile Morariu, răsucindu-şi musteaţa groasă, a cerut încuviinţare prietenilor:

— Ce-ar fi să chemăm ţambalagiii? Să-ncerc dacă nu mi-a pierit glasul cu care te năuceam eu şi Cocinschi, Eminescule?

— Cheamă-i! … Numai să nu cântaţi: Mai turnaţi-mi în pahare, ori: Câte stele sunt pe cer… Nu vreau să m-apuce o şi mai amarnică jale.

Lăutarii s-au înfăţişat, ploconindu-se:

— Avem un cântec nou, boierilor…

— Vesel?

— Vesel, boierilor! …

Cântecul era vesel; nu izbutea să şteargă însă dunga dintre sprâncenele lui Eminescu.

Rezemat de speteaza scaunului, cu braţele încrucişate pe piept, Teodor Ştefaniuc nu-şi desprindea ochii de la fostul camarad al anilor de copilărie şi de tinereţe. Îi treceau prin minte alte clipe, când altfel îi văzuse chipul… Într-o dimineaţă, la Putna, când o porniseră în pădure, până a nu începe munca lor pentru pregătirile prăznuirii. Eminescu mergea înainte, descoperit, cu fruntea în suflarea vântului, cu şuviţele de păr uşor tremurate de adiere… Se oprise pe-un ţanc de stâncă, aşteptându-i. Se profila zvelt, tânăr, pe cer şi pe-o aripă de cetină care se legăna dincolo de el; iar toţi au încetinit pasul dinadins, ca să prelungească pentru ei această privelişte… Eminescu se uita înainte, peste vârfuri de brazi, spre văile încă pline de neguri. În lumina trandafirie a dimineţii, acolo sus, între cer şi aripa cetinei clătinându-se lin, în văzduhul răcoros de rouă, li s-a părut şi lor ca o divinitate tânără a pădurii şi a zorilor. Au încetinit paşii, fără să-şi dea seamă, dinadins pen-tru ca astfel să le rămână pentru totdeauna întipărită amintirea lui în cuget.

Toţi aşteptau ceva de la el; spre dânsul îşi îndreptau ochii; de la el porneau gândurile şi hotărârile; pe el îl urmau.

Iar acum l-au găsit dezbrăcat la vestă, fără guler, muşcând dintr-o pară, la o masă cu vrafuri de gazete, cu un foarfece şi cu un şip de clei alături.

Şi mai târziu, în noaptea din clopotniţa mânăstirii Putna, unde şi-au înfiripat patul lor de fân! … Luna îşi mutase lumina albă prin obloanele deschise. Se oprise asupra lui Eminescu, argintându-i obrazul neclintit, cu bărbia sprijinită în pumn. El zâmbea gândurilor privind în lună, cu ochii mari şi goi de statuie. Tot aşa l-a zărit şi după întâiul somn, când s-a răsucit pe cealaltă parte. Rămăsese în aceeaşi îngândurată nemişcare. Luminile lunei fugiseră de la el. În întunerec, cu bărbia în pumn, se prefăcuse într-o stană de marmură neagră, egipţiană.

În toate acele trecătoare imagini, crezuse a lămuri taina şi prevestirea unui destin. Nu era din lumea lor. Nu era pe măsura lor. Îl aşteptau chemări care nu sunt pentru dânşii… Iar acum l-au găsit despoiat ca un salahor într-o hardughie de redacţie, întrebându-i cu degetul ridicat: aveţi ceva piţule? Semnele degetelor erau cele de-atunci, dar fără zâmbetul jucăuş şi hâtru de atunci. Acela s-a dus pentru totdeauna. Fruntea şi-a pierdut boltirea senină, ochii s-au adâncit neguroşi, două dungi amare s-au săpat acum pentru totdeauna în colţul gurii, unde mijea acel zâmbet atât de drag tuturor în acele vremi. Nu mai este cu adevărat din lumea lor. Dar într-altfel îşi închipuiau că va fi această lume, care nu este a lor. Seamănă acum cu stana cea neagră egipţiană, din muzeul pe care-l cutreiera el; stana cea neagră egipţiană din stihurile recitate de el într-o seară – umbră de întunerec în întunerec.

Acestea le vedea şi le gândea Teodor Ştefaniuc, prietenul de la Cernăuţi şi de la Viena.

Ar fi dorit să le rostească, şi nu afla cuvintele îndestul de gingaşe.

Era prea diafan painjeniş de gând, de asemuiri, de simţăminte, ca să-l poată scoate din plutirea nelămurită, lăuntrică, zdrumicându-l în bolovănoasele vorbe de toată ziua. Şi îşi spunea că poate tot Eminescu, numai el, ar fi ştiut să le dea fiinţa cuvântului. Le bănuia, însă? Le presimţea el, însă?

Fostul lor prieten atât de înstrăinat de dânşii, asculta în nemişcare cu ochii întredeschişi, cântecul bătrânesc al lui Vasile Morariu, pe care lăutarii cercau să-l prubuluiască după ureche. Ioan Slavici scotea ceasornicul într-ascuns, pe sub masă, căsca ridicând palma la gură şi îşi făcea socoteală că anevoie îşi va mai pune rânduială în programul de-a doua zi. Chibici, în uniforma încă îmbâcsită de praful şi de noroiul Bulgariei, clădea o piramidă de scobitori, numite după tradiţia localului, baionete. Când piramida era gata, baionetele se năruiau. Chibici lua construcţia de la capăt.

— Să vă zic alt cântec mai nou, boierilor? … se dădu cu ideea scripcarul, petrecându-şi batista între vioară şi bărbie. Astea ale lui coconu Bazil le cam încurcarăm…

Vasile Morariu se întoarse către prieteni:

— Văzut-aţi, măi, ce răpede şi degrabă am devenit bucureştean şi personaj cunoscut la Idee? … Coconu Bazil! … Zi-i, faraonule, s-aud ce mofturi de modă nouă v-au mai adus domnişorii de la Paris, cu care se luptă fratele acesta al nostru, la gazetă! …

— Păi nu-i dă la Paris, boierule! … Ăsta-i din război…

Frunză verde, verde foi Ne-a făcut maica pe doi, Unul miercuri, altul joi, Ş-a umplut lumea cu noi, Ca să murim în război…

Cei trei juraţi şi Slavici au privit la Eminescu. Prietenul lor stătea cu bărbia în piept. Nu i se vedeau ochii. Dar au ştiut că de dânşii şi-i ascunde; de ţiganii lăutari care-au întors-o îndată pe-o strună mai veselă. Şi Todiriţă Ştefaniuc a aflat încă un prilej de minunare, fiindcă tovarăşul lor de la Viena şi de la Putna, avea mai degrabă lacrimi pentru morţii şi

atât de repede uitaţii războiului, decât pentru starea în care l-au găsit.

— Neamul nevoii! a izbucnit Chibici, marele vornicel al veseliilor de altădată. Ce naiba, nu ne-am adunat doar la prohod! … Eminescule, ţi-am luat blestemul din gură, ci nu ţi-oi lua şi năravul întristărilor… Să facem stânga-mprejur tot la Viena noastră… Cum a fost întâmplarea cu pantalonii lui Ştefaniuc? … Ia spune, Morariule, adicătelea coane Bazil, ia spune ce mutră a făcut când a sărit la dulap să-şi caute pantalonii de mare ţinută? … Că numai tu i-ai văzut mutra…

— Ce să i-o văd? Mai puteam să i-o văd? Mă omoram de râs, de eram să dărâm patul la pământ!

Eminescu s-a mai înseninat la aceste amintiri.

Mai înseninat a fost a doua zi şi în zilele următoare, nedespărţit de prietenii de la Viena. L-a bucurat ştirea că Alexandru Chibici rămâne în ţară, precum încercase a se statornici şi înainte de război. Iar când Todiriţă Ştefaniuc i-a mărturisit nădejdea să-şi vadă numele tipărit în Convorbiri literare, l-a întrebat zâmbind cu melancolia unor trecute dezbateri dintre dânşii:

— Care nume, Ştefaniuc? Ştefănescu, Ştefaniu, Ştefanelli?

— Asta mă-ntrebam şi eu… Nu m-am hotărât încă… Să-l schimb? Să nu-l schimb?

— Schimbă-l ori nu-l schimba, însemnătate n-are aceasta, prietene Ştefaniuc! Să nu-ţi schimbi însă breasla care te ţine la adăpost… Să nu te dai scrisului cu toată fiinţa, căci în ţara asta şi în lumea asta a tuturor strâmbătăţilor îţi ia şi pâinea de la gură… Dacă-ţi cauţi cuminte de treburile tale şi dacă vei scrie numai aşa, printre picături, te-aşteaptă toate mulţămirile de la scris. Poate Academia, poate altceva…

— Eu şi Academia! … Deocamdată colaborez la coşul Convorbirilor! Nu mi-i spune că aista-i drumul cel mai scurt la Academie…

— Pentru oamenii cuminţi, da!

Prietenul şi-a mai amintit altă năzdrăvănie în legătură ca viitorul:

— Aflat-ai că Ioniţă Bumbac a ajuns mare profesor de limba şi literatura română, la noi, în Bucovina? … Ei bine, cea dintâi grijă a fost să ne vestească o dată pentru totdeauna, că poţi s-ajungi tu cel mai mare poet al României, numele tău n-are să-l pomenească în ruptul capului. Nu-ţi iartă căciula! …

— Iaca, de asta n-am să pot eu dormi la noapte! s-a înveselit şi Eminescu la asemenea înfricoşată ameninţare… Nea-mul nevoii! … Prietene Todiriţă, de la Putna şi de la Viena încoace, am avut destulă vreme să aflu că lumea-i plină de feluriţi şi feluriţi Ioniţă Bumbaci… Unii nu-ţi iartă o poveste cu o căciulă… Alţii că nu le-ai găsit talent ori că nu le-ai dat dreptate când n-o aveau… Unde-am păşit, am dat de câte unul. El, la Viena. Petrino, la Iaşi. Aici se arată alţii… Macedonschi şi unii la care m-aştept. Dar nu vrăjmăşia lor lasă urme în mine. Ci neînţelegerea omenească! Uneori prietenii cei mai de-aproape nu-ţi pricep sufletul ori ţi-l strâmbă după cum ţi l-ar voi dânşii să fie… Acestea te mâhnesc mai crunt decât vrăjmăşia duşmanilor. E o mare deznădejde câte o dată să te afli singur ca într-o pustie, într-un târg cu atâtea mii şi mii de oameni.

— Te simţi aşa de străin în Bucureşti? Aşa de rău? …

Eminescu a răspuns cu zâmbetul care-i adâncea cutele amare din colţul buzelor.

Arm am Beutel, krank am Herzen Schlepp’ ich meine langen Tage…

Şi tot cu acelaşi zâmbet, l-a povăţuit:

— Caută poezioara întreagă şi tălmăceşte-o pentru Convorbiri… Am s-o citesc într-o vineri sara, la adunările Junimei de la Titu Maiorescu, sucursala Bucureşti, şi are să treacă, frunză pe apă…

La sfârşitul săptămânii, Eminescu şi-a petrecut prietenii la gară.

De la gară, se întoarse tăcut, cu privirea în pământ. Alături, Slavici îşi cerceta din mers carnetul cu însemnările binechibzuitelor sale îndatorinţe. L-a închis tacticos, prinzându-i scoarţele în suşăniţă de gumă; apoi l-a pus în buzunar pipă-indu-l încă o dată peste ştofa hainei şi vestind:

— Mi se pare că amicul Caragiale are de gând să ne lase… Zice că vrea să se plătească de avansuri şi să-şi răscumpere libertatea. O ţin înainte că partidu-i pe dric şi că mâne, poi-mâne, are să ne cadă baraca Timpului în cap. Tu ce crezi, Eminescule?

— Ce-ţi pasă?

IV.

Mihai Eminescu a cercetat din nou biletul cu adresa şi a început a căuta numărul casei. Un număr mare, spre capul Podului. Mai avea o bucată de drum.

Zâmbind, îşi spunea că domnul Radu Dospinescu, deputat în Adunarea Naţională, a rămas în urmă cu primenirile de nume ale uliţelor din Bucureşti. Neapărat va să-şi dea la tipar alte cărţi de vizită. Cele vechi purtau încă inscripţia: Podul Mogoşoaiei. De ieri, de la intrarea trupelor cu fanfară, cu drapele şi trofeie de război, se numea Calea Victoriei; precum Podul de pământ devenise Calea Plevnei, iar drumul Târgovişteі, pe unde a păşit el în Bucureşti, într-o mai târzie toamnă, primise botez nou întru pomenirea redutei Griviţa.

Se mai cunoşteau rămăşiţele strălucitei serbări. Cununi de cetină spânzurând rupte de-a lungul stâlpilor, steaguri uitate afară, flori strivite de tălpi, lătunoaie urâte unde-au fost tribune acoperite cu scoarţe şi cu postav vişiniu.

Toate, sub cerul noros, în lumina vânătă, împrăştiau o deşartă tristeţă, ca după orice paradă sfârşită. Trecătorii se îndreptau cu nepăsare la treburile lor, călcând în picioare crenguţele încă verzi de brad, înjurând când îşi acăţau mâneca straiului în piroane, bombănind când se împiedecau în sforile ghirlănzilor. Un măturător stătea proptit în coada măturoiului neîncumetându-se să se avânte la atât de anevoioasă ispravă. Într-un lighean ruginit de tablă, o ţigancă bătrână şi smulsă la cap, culegea baliga cailor, care-au defilat glorios, întorşi de pe glorioasele câmpuri de bătălie. Tot slujea la ceva: la lipitura cu lut a caselor. A alungat-o din mijlocul străzii un lanţ de trăsuri. Dar de dus nu s-a dat dusă. După ce droştile s-au depărtat, s-a întors să scurme cu îndărătnicia ciorilor căzute pe-un stârv.

Mărinimos, măturătorul i-a arătat cu coada şumuiogului de nuiele, o pradă mai abundentă:

— Vezi mai încolo, babo!

Baba nu se-ndura:

— Lasă maică… Trec eu şi la aia…

Deocamdată se înverşunase pe bunul de sub gheara ei.

Eminescu o asemui cu mulţi oameni ai după-războiului, care tot aşa scurmă acum în gunoaiele victoriei. Îndeletnicirea jurnalistică îi mijlocea să cunoască mereu tot alte şi alte scârbavnice stări, mereu tot alţi şi alţi vămuitori la răspintenea vremurilor şi a schimbărilor, pândind foloase acolo unde nici o închipuire nu le-ar fi prepus şi unde încă nu se uscaseră şuroaiele de sânge şi de lacrimi; unde încă nu se-nţelenise iarba pe morminte. Începeau să-l învinuiască până şi platnicii gazetei, că-i prea aspru şi necruţător la condei. El se învinuia pe sine că nu află destul de usturătoare cuvinte, să ardă ca pleasna de bici. Articolul scris pentru sărbătoarea de ieri, împotriva legilor cu de ridicata şi a înnoiturilor făţarnice, a arătat oşteanul adus cu triumf într-un parodic Sybaris, cetate a îndestulărilor şi a dezmăţului, pentru a fi slobozit apoi la bezna şi la foamea de acasă.

I s-a trecut pe la ureche că a depăşit măsura. A slăvi ţăranul şi a pomeni despre dreptul lui la mai omenoasă viaţă e o lipsă de dibăcie în gazeta unui partid de mari stăpânitori ai pământului. Aproape să işte iar o vrajbă, după cea care nu de mult a stârnit mânia domnului Alexandru Lahovary, fiindcă un simbriaş ca el la gazetă, cutezase a apăra plugarul oştean trimis la Plevna şi în tunurile Vidinului, aşa cum l-a îndemnat inima, nu cum se cereau drămăluite cuvintele în balanţa politicei. Şi încă o dată, pacea a adus-o numai blajina bunăvoinţă a bătrânului Lascăr Catargiu, om de lume veche şi fără doctorate în Drept de la Paris, dar cu mai neştirbit simţ al dreptăţilor. A spus încă o dată: „Aiasta nu se poate! Lăsaţi băietu să scrie după sufletul lui!” Iar dihonia dintre redacţie şi cârmuirea partidului s-a potolit până la o nouă pricină, care nu va zăbovi. Aceasta o ştie acum: grumazul lui nu este dintre cele care grăbesc să se încovoaie. Iar lumea în care trăieşte nu-i dintre cele care pot să i-o ierte aceasta. Îl aşteaptă la pândă, să i-o plătească fără îndurare…

A scos din nou cartea de vizită şi a cercetat numerile caselor.

Trecuse prea departe, luat de întrebări şi de gânduri. S-a întors, punându-şi atât de târziu o altă întrebare. Ce putea să voiască de la el, Radu Dospinescu, deputat în Adunarea Naţională, nepotul postelnicesei Zenobia, fostul mosafir al Ipoteştilor pe vremuri? Nu-l mai văzuse de-atunci. Şi dacă era deputat, slab glas avea în Dealul Mitropoliei, de nu i l-a auzit nimeni!

S-a oprit cu îndoială în dreptul casei pe care prea bine o cunoştea.

Casa de odinioară, unde un italian cu bărbiţa şi caierul mustăţilor încărunţite de pulbere albă, stătuse dintr-o cântare melodioasă să admire un capitel de marmoră dăltuit de a lui mână. Înşelare nu putea fi în potriveala numerelor. A intrat deci pe poarta larg deschisă; a urcat treptele late, înălţând capul să privească mai de-aproape, cu drag, dantela de frunze şi de flori a frontonului.

La sunetul clopotului l-a întâmpinat un valet cu favorite cărunte, aşteptând cartea de vizită.

N-avea aşa ceva.

Valetul n-a clipit, măsurându-i doar din tălpi până-n creştet straiele ponosite, încălţările vechi, pălăria prăfuită.

Când a văzut cealaltă carte de vizită, a stăpânului care-l invitase, s-a arătat însă a cunoaşte lucrurile fără alte lămuriri.

— Sunteţi domnul Eminescu? … Chiar eu v-am trimis biletul prin omul de serviciu… Intraţi domnul v-aşteaptă sus.

I-a luat pălăria şi pardesiul, să le atârne în cuier. Eminescu a zâmbit de ruşinea lor, alături de alte pălării şi pardesie mult mai arătoase. A întrebat cu o singură îngrijorare, fiindcă avea groază de lume străină şi numeroasă:

— Domnul Dospinescu e singur?

Tot fără să clipească, valetul l-a informat scurt:

— Cu o singură persoană. Poftiţi! Am ordin să vă introduc imediat.

Valetul îl aştepta ţapăn, lângă canatul uşii dat în lături. Invitatului cu straiele ponosite, nu-i stătea în fire să-şi pregătească întâlnirile nici într-un fel. Le lăsa la a lor întâmplă-toare voie. Deci nu şi-a încheiat nasturii, nu şi-a scuturat firele de tutun acăţate în creţii hainei, nu şi-a preumblat degetele prin păr.

A păşit pragul, şi îndată a înţeles că n-ar fi avut nevoie de nici o pregătire. Pereţii căptuşiţi de cărţi în masive biblioteci de stejar, l-au primit ca într-o încăpere de mult cunoscută şi prietenă. Dar n-a avut vreme să-şi lămurească acest plăcut simţimânt.

I-a luat înainte un glas neaşteptat acolo, detunat şi de-o barbară cordialitate răstită:

— Haide, prietine Eminescule! De-un ceas ne ţii pe ghimpi…

Îi înşfăcase mâna, i-o scutura, i-a lipit pe obraz o sărutare ghimpoasă şi îmbălată, fostul tovarăş de la Hanul Şerban-vodă, Tilea Brăboiu, nepotul ceaşului de ogradă. Cu aceleaşi smucite apucături, care i l-au înstrăinat din amintirile blânde de altădată în ultima lor întâlnire de la Berlin, unde venise s-adune „ceva jăratic” de-acolo, să-l ţină sub spuză şi s-aştepte ceas potrivit „pentru ca să-şi joace ursul” – după ale sale spuse. Tilea Brăboiu nu i-a lăsat răgaz nici acum să se dezmeticească din nedumeriri. L-a târât cu braţul adus pe după mijloc spre biroul din fundul încăperii.

Acolo îl aştepta, în picioare, rezemat cu o mână de-un teanc de cărţi, umbra lui Radu Dospinescu. Căci umbra celui ce-a fost, era.

Umbra încercă să surâdă:

— Nu te-aşteptai la asemenea complot? Am stat mult la îndoială…

Tilea Brăboiu nu l-a lăsat să sfârşească:

— Dă-mi voie mie să expun eu cum stă chestia… Să ne aşezăm la un colţ…

Se vede că era omul colţurilor.

Radu Dospinescu, slăbit şi adus de spate, a mers până la colţul cu jilţuri şi cu mesuţă rotundă, dintre două geamuri. Vroia să-l poftească pe Eminescu în fotoliul de alături. Tilea Brăboiu a hotărât altfel:

— Stai aci, dragă Eminescule! Să te am în lumină…

El se aşează în umbră. Se vede că era omul umbrelor.

A sunat ca la el acasă. Nu i-a dat cuvântul amfitrionului, îl întrebă pe invitat:

— Cafele, nu? … Un lichior? … Un coniac? …

Şi tot el, a poruncit valetului:

— De toate… Cafele, lichior, coniac! …

Radu Dospinescu surâdea obosit, ca la năzdrăvăniile unui copil teribil.

În lumina mai clară, Eminescu îi desluşi trăsăturile chinuite, paloarea obrazului, părul cărunt, musteaţa colilie. Instinctiv, l-a înfăşurat într-o înduioşare de care s-ar fi mirat singur. Se adunau amintirile de la Ipoteşti, din salonaşul-cancelarie, unde tânărul proaspăt întors din apus ducea război sumeţ cu căminarul.

Copilul de-atunci le pătrundea prea puţin acele războiri. I-a rămas doar suvenirul unei apariţiuni neobişnuite în casa lor, dezbătând învăţătura cărţilor şi semnele vremii cu o aprindere care înfrângea cerbicia părintelui său. Trebuia să i-o spună neapărat, drept mărturie că acele vechi şi memorabile evenimente nu i s-au şters din cuget.

Palma lui Tilea Brăboiu plesnită peste genunchi, i-a risipit însă melancolicile, dulci îngândurări, ca un pietroi zvârlit într-un stol de uşure şi sperioase rândunici.

— Bine, puiule! Să ai o asemenea stofă de gazetar şi s-o ţii ascunsă atâta vreme? … Te ştiam poet… Stele, melancolie, lacuri, Venere şi Madone… Şi de-un an de zile, din senin, ai răsărit din Iaşii tăi să tuni şi să fulgeri! … Faci pârjol! … Dă-i înainte, frate-mio!

A sorbit zgomotos cafeaua, leorbăind buzele şi plescăind din limbă.

În acest timp, nu-l pierdea din ochi. A făcut semn mut cu degetul lui Radu Dospinescu să-i întindă tabacherea. Amfitrionul s-a supus.

Tilea Brăboiu i-a confiscat tabacherea, s-o aibă la îndemână, după ce l-a invitat şi pe Eminescu:

— Ia, măi frate-mio! Ia, că de ăstea nu-ţi servesc rablele tale de patroni.

Apoi, ca o legătură firească de idei, după ce a zvârlit ochii ponciş la straiele sărăcuţe:

— Ţi-am spus adineaori: dă-i înainte, frate-mio! Vorba e, îi dai cu folos?

— Ce înţelegi cu asta?

— Ce poate să înţeleagă toată lumea… Şi-am să-ţi răspund tot eu pentru tine… Nu-i dai cu folos! M-am interesat… Aminteşte-ţi ce ţi-am spus la Berlin. Cu prietenie ţi-am spus-o, măi frate-mio… Strânge-ţi bagajele şi dă fuga în ţară, unde se procopsesc toţi discipolii lui Schopenhauer: unii la catedre, alţii la ministere! Văd că prost mi-ai urmat sfatul… Ai venit după spartul bâlciului, să-i aperi pe ăi care nu ţi-au purtat la vreme de grijă… Cum nu ţi-o poartă nici acum. Ai?

Eminescu a aşezat ceaşca de cafea pe masa rotundă şi l-a cercetat în ochi, înălţând sprincenele, cu o zâmbitoare mirare:

— Nu ştiu de ce ţi-aş răspunde? E ceva care mă priveşte numai pe mine… Iar de când ne-am despărţit e atâta vreme, încât nu-mi închipuiam că de la depărtare, urmezi să-mi porţi atâta grijă…

— Cu un rost, frate-mio! Cu un rost! … Să venim la chestie, fiindcă m-ai adus tu indirect la chestia chestiilor, la nervus rerum. N-am să te întreb cât primeşti pe lună la Timpul. Ştiu! Nici cât de regulat. O ştiu şi p-asta! N-am să te întreb nici ce te-aşteaptă ca recompensă pe viitor. Ai o lecţie. Trecutul! Îl ştiu şi pe acesta. Biblioteca de la Iaşi, revizoratul, proces… De toate m-am informat. Te am aci, în buzunar… Arată-mi unul care s-a purtat cu tine după meritele tale, să-l mănânc! … Acestea fiind zise, uite şi

propunerea noastră… Lasă-ţi rablele să se ducă pe apa sâmbetei, încotro au pornit. Vino cu noi să facem un ziar mare, modern, independent… Nu râde!

Eminescu râdea cu voie bună de felul cum îi disloca şi îi reîntocmea viaţa, un om pe care nu-l mai văzuse din junia lui de rătăcitor.

— De asta m-aţi chemat? întrebă.

Privea nu la fostul tovarăş de la Hanul Şerban-vodă; ci la Radu Dospinescu, fiindcă din partea lui îl surprindea un asemenea gând, în asemenea chip brutal înfăţişat.

Radu Dospinescu se mişcă în jâlţul de piele, dând să vorbească. Însă Tilea Brăboiu, încă o dată nu-i lăsă cuvânt:

— Dă-mi voie! Eu tratez!

Cu ţigara în colţul gurii şi cu un ochi micşorat, se ridică în picioare să-l domine de la înălţime, strâmbându-se ca Ionvodă-cel-cumplit dintr-o prea cunoscută stampă; poate din pricina fumului, poate din pricina convingerii că faţă de anume firi delicate, asemenea sumuţări dezlănţuiesc o adevărată panică fizică şi îi chezăşesc neîndoielnic câştig în discuţie.

Repezi ţigara într-un vas de flori, se pipăi la prohabul pantalonilor, îşi puse mâinile în şolduri şi glăsui:

— Da, puiule! Pentru aceasta te-am chemat. A fost ideea mea… M-am bazat pe cunoştinţa noastră veche şi pe prietenia de când eram nişte băieţi necăpătuiţi, amândoi. Eu nu uit. Am cultul prieteniei! … Am să-ţi spun şi cum a devenit cazul. După ce-am fixat cu neica Radu totul pentru gazetă: buget, format şi alte alea, am luat la pontaj lista redacţiei… Cel dintâi nume pe lista mea ai fost tu, pentru motive binecunoscute, din care ţi-am pomenit numai câteva. Despre celelalte, mai vorbim noi. Este, şefule?

Şeful, Radu Dospinescu a încuviinţat cu o dezarmată clătinare din cap. Îşi privea unghiile degetelor albe şi lungi, de bolnav.

Refugiat în această contemplare îndeobşte rezervată femeilor, nu era silit să înfrunte nici privirea uimit

mustrătoare a lui Eminescu, nici privirea de pandur a lui Tilea Brăboiu.

— Aşa te vreau! mugi nepotul ceauşului, după ce şi-a suflat nasul zgomotos şi a tuşit smârcâindu-se să-şi scoată un dop din gât ori din fundul nărilor. Păi cum să nu este, dacă îl am în buzunar? Ne-ai căzut pe drum de sară, Eminache, poetache… Neica Radu îţi citise poezelele. A rămas din juneţe cu slăbiciune pentru literatură, poezele, suspine triste şi alte ălea. Ţi-a apreciat talentul. M-a întrebat dacă nu eşti cumva din Botoşani, fiul căminarului Gheorghe Eminovici, pe care l-a vizitat el pe vremea lui Cuza-vodă… Nu fuse aşa, neică Radule?

Radu Dospinescu îşi apăsa acum cu latul palmei mijlocul sub coastă, chinuit de-o durere care-i înverzise obrazul. Tilea Brăboiu nu se sinchisea de atâta lucru.

Trecu mai departe:

— S-a mirat când ţi-am stabilit identitatea. Şi i-a făcut plăcere. Trebuie să ştii că e un sentimental incurabil. Până şi-n politică. Dar o să-l vindecăm noi! Închid parenteza… Spusei că nu făcuse nici o legătură între semnătura Eminescu şi haimanaua căminarului Eminovici pe care o cunoştea el… Nu făcuse legătură nici între poetul Eminescu de la Convor-biri şi autorul articolelor nesemnate din Timpul. Aşa e dom-nia-sa, trăieşte-n sublim şi în turn de fildeş de o bucată de vreme. O să-l coborâm noi pe pământ! L-am luminat cine eşti, pe la noi ce rătăceşti, de unde vii, de la rost de ce-ntâr-zii! … A primit cu entuziasm să discutăm şi să tratăm chestia… S-o discutăm aşadar şi s-o tratăm! Limpede şi fără înconjur, frate-mio! Spune care-s pretenţiile tale? Aşterne condiţiile, acilea pă masă, pă tipsie…

Eminescu îşi scoase pachetul albastru de tutun, fără să ia aminte la îmbierea tabacherii deschisă pe mesuţa rotundă, îşi răsucea ţigara după tot tabietul său de la redacţie şi de la truda nopţilor.

Când a isprăvit-o, a retezat mustăţile de tutun şi le-a pus cu băgare de samă îndărăt în pachet; a strâns pachetul în

buzunar şi a rostit încet, dar apăsat:

— N-am nimic de discutat şi de tratat… N-am nici o pretenţie şi nu pun nici o condiţie, fiindcă nu mă despart de Timpul.

— Prostie!

— Prostie, dacă vrei…

Tilea Brăboiu a făcut câţiva paşi, potrivindu-şi mereu prohabul pantalonilor, a răsfoit o carte de pe privazul bibliotecii, a zvârlit-o cât colo şi s-a întors la fotoliu, trântindu-se picior peste picior. Cu toate hainele cafenii de nouă şi prea aleasă croială, cu toată bărbiereala proaspătă, cu toată cravata de mătasă şi cu toţi anii de la Paris, se vădea pe de-a-ntregul, nestrujit fostul băiat oploşit la Hanul Şerban-vodă; noul Dinu Păturică al vremilor. Nu izbutea să-şi stăpânească nici stropşeala apucăturilor, nici nemulţumirea unei socoteli care dă greş.

A schimbat de tactică, răstignindu-se pe spata jilţului şi privind în tavan:

— Faci cum vrei, în definitiv! Eu ţi-am vrut binele. Binele cu de-a sila nu se poate.

Îndurându-se să pogoare apoi ochii din tavan, l-a drămăluit cu privirea într-o compătimire ironică:

— Permite-mi însă o indiscretă întrebare. Ce te ţine atât de legat de Timpul?

— Nimic deosebit. Un ziar unde am început o luptă şi unde vreau s-o duc până la capăt.

— Şi ce te-ar opri să duci o luptă şi la ziarul meu? … Adică la noi? Libertate, cât vrei! Până la un punct, bineînţeles! Mai vorbim noi… Semnezi! Îţi faci un nume! Îţi garantez că-ţi faci o situaţie…

Eminescu zâmbea uitându-se la dulapurile cărţilor, cu o desăvârşită desprindere de la discuţia care nu-l interesa. Strângând din umeri, a vorbit moale:

— Nu doresc să-mi fac nici un nume şi nu cer nimănui să-mi garanteze nici o situaţie…

— Capsomani mai sunteţi voi, moldovenii!

— Da. Cap de bou, după cum ne-arată stema ţării.

— N-o lua aşa! Ai aerul că te-ai ofensat… Gândeşte-te încă o dată ce perspectivă îţi oferim! Ce gazete apar în România? Războiul lui Grandea şi Weiss, Telegraful, Românul lui C. A. Rosetti, Timpul vostru, Presa lui Vasile Boerescu, România liberă a lui Laurian, L'Orient, Dorobanţul… Spanacuri! … Şi mai gândeşte-te, ce epocă se pregăteşte pentru presă, în România independentă! … Ce frământări, în care un ziar dibaci condus, poate să încurce şi să descurce o mie de iţe! … Brătianu nu pleacă, asta te-asigur eu… Dar are de luptat şi cum e neîntrecut în arta de a dezorganiza opoziţia, avem să asistăm la peripeţii homerice… Pe Neculai Ionescu de la Iaşii voştri l-a mâncat la 76 cu un minister. Pe Gună Vernescu, idem. Pe Boerescu şi pe beizadeaua Mitică Ghica îi mănâncă mâine-poimâine. Pe Kogălniceanu îl debarcă definitiv la cea dintâi ocazie… fiindcă e prea incomod, prea popular, prea se crede rămas tot sfetnicul lui vodă Cuza, mai punând la cale vreo secularizare ori vreo împroprietărire a ţăranilor. I-a înădit şi s-a înădit… Brătianu nu înghite; nici vodă Carol! Pe cei opt de la Iaşi: Mârzescu, fraţii Şendrea, Vasile Conta, alţi căţei şi cu Brânză nouă, îi linişteşte cu un minister pe unul, cu un ciolănaş pe altul… Îi văd politica lui Brătianu, cum te văd… Acum întoarce foaia şi ia pe rând afacerile câte au să trăsnească în ţară, de la un ceas pe altul! Ţine-mă, frate-mio! În Dobrogea cu o petiţie şi cu un timbru de 25 bani, te faci stăpân pe pământul celor care-au împuns-o în lume. Începe rectificarea şi canalizarea Dâmboviţei! … Ajungem iar la răscumpărarea căilor ferate, care nu s-a is-prăvit şi îşi are cântecul ei! … N-a umblat taica de florile mărului pe la Berlin. Unde mai pui chestia evreiască? … Gazetă să ai, băiatule, că încolo găseşti unde să pocneşti şi pe cine să scuturi, să-ţi tremure toţi înainte, de la opincă până la vlădică! … Tai şi spânzuri ca în ţara lui Cremene-vodă, făcându-l mai întâi pe Cremene-vodă să-ţi ştie de frică… Vezi-le acum toate acestea aşa cum se prezintă, cu

perspectivele lor… Pune la bătaie imaginaţia ta de poet. Şi dă-ţi seamă la ce horă te invită prietenul tău de la Hanul lui Şerban-vodă… Îţi spun drept, numai prietenia noastră de atunci m-a îndemnat să te caut… Eu nu uit! M-a indignat cum te speculează rablele voastre din partidul cu şapte capete, fără cap… Când are cineva un condei ca al tău, nu-l înmormântează în cavoul partidului conservator! … Lasă mofturile de fată mare şi spune care-s pretenţiile tale! …

— Ai isprăvit? l-a întrebat Eminescu trăgându-se spre marginea fotoliului, ca un om gata de plecare.

— Deocamdată…

— Ca să isprăveşti cu totul, nu deocamdată, repet că nimic nu mă poate clinti de la Timpul. Că e ziarul partidului conservator mă interesează în fond prea puţin.

— Uite pe cine ceteşte înaintea tuturora C. A. Rosetti des-de-dimineaţă, cum deschide ochii! rânji Tilea Brăboiu. Ştii asta?

— Am auzit…

— El te consideră un gazetar mai cu miez decât toţi ceilalţi. Îl înjuri şi trece peste toate. Te ceteşte, nu te aprobă, dar te admiră. Şi tu, te simţi mai solidar cu rablele! Înţeleagă, cine poate…

Mihai Eminescu strânse din umeri:

— Spus-am eu că mă simt solidar cu rablele? Mi se pare că am spus dimpotrivă. Însă rablele mai suportă şi ideile mele pe ici pe colo. Mai închid ochii. Ori nici n-au ochi să vadă şi minte să priceapă! … Aşa că în coloanele Timpului îmi mai îngăduie din când în când să spun şi eu ce am de spus despre mizeria ţăranilor, despre mizeria soldaţilor care-au luptat la Griviţa, despre eroismul trecutului spurcat de profi-torii prezentului. La Iaşi am scris la un monitor al vitelor de pripas şi aceasta nu m-a împiedicat să-mi exprim acolo credinţele mele: cronici de politică externă, cronici teatrale, cronici sociale. Nu m-a împiedicat să duc campanie pentru repausul duminical şi pentru reducerea orelor de muncă la femeile şi fetele care lucrează la fabrica de

tutun… Iar când aceasta n-a mai fost posibil, când patronul gazetei mi-a cerut să renunţ la independenţa mea o singură dată, ca să tămâiez un primar fiindcă aşa îi dictau interesele sale – am plecat… Dacă pretinzi că ai urmărit articolele mele din Timpul, poţi pretinde că m-am tocmit simbriaş ca să ridic în slăvi programul, politica şi interesele partidului conservator? Slavă Domnului, am scris şi scriu îndestule adevăruri neplăcute pentru conservatori. Şi când nu va mai fi cu putinţă de păstrat această puţintică independenţă – nu voi întârzia să fac exact cum am făcut cu gazeta vitelor de pripas de la Iaşi. Deocamdată, cu toate unele mârâieli ale unora şi altora, încă nu e cazul.

— Deocamdată! Mârâi iarăşi Tilea Brăboiu. Dar mâine?

— Mâine, va fi mâine!

— De ce să nu fii prevăzător şi să nu te asiguri de pe acum împotriva acelui mâine?

— Nu-mi purta dumneata de grijă.

— Va să zică ne refuzi?

— Te refuz, nu vă refuz… O gazetă aşa de măreaţă ca aceea pe care zici că o pregăteşti se va dispensa foarte uşor de un redactor atât de incomod şi de recalcitrant ca mine… Iar acestea fiind spuse, nu mai am nimic de adaos! …

Radu Dospinescu a făcut un gest de neputinţă cu mâna lui subţire şi lungă. Nu-l lăsa însă să plece:

— Domnule Eminescu…

— Îţi pierzi… Ne pierdem vremea! i-a tăiat vorba Tilea Brăboiu, pufnind şi necăjindu-şi musteaţa ţepoasă şi neagră, ca peria văxuitorilor de ghete.

— Lasă-mă… Poate eu, tot am ceva de spus…

— Poftim!

Nepotul ceauşului de slugi a plecat din scaun să se plimbe prin încăperea largă, punând mâna să ridice din loc vasele chinezeşti şi persane, statuiele de pe piedestale şi cutiile de lemn rar, trecând printre degete şalurile turceşti şi veneţiene aruncate pe fotolii şi pe divan, cu nevoia oamenilor care evaluiază universul în bunuri şi nu se

liniştesc până ce nu le verifică prin simţul pipăitului, ca un început de posesiune.

Radu Dospinescu respiră dezmorţit.

Rugă mosafirul să tragă jilţul mai aproape. După ce a turnat coniac din sticla cu dop de argint, a rămas cu paharul său înălţat în dreptul ochilor, privind la scânteierile calde ale luminii în piciorul înalt de cristal. Căuta o nestânjenită introducere. Era greu însă s-o mai afle. Toată atmosfera acestei întâlniri pe care altfel o voise era răscolită ca o pajişte pe unde a trecut un rât scormonind ghinda.

A aşezat paharul pe tava acoperită cu dantelă şi a lărgit mâinile slabe în lături:

— Nu te-am lăsat să pleci şi acum nu ştiu ce-aş putea să-ţi spun… E un sentiment ciudat. Te rog să mă consideri un om bolnav… Aceasta are să explice multe, scutindu-mă pe mine de explicaţii… Prietenul meu mai tânăr a avut dreptate… Am simţit o rară, o mare plăcere, când am aflat că poeziile din Convor-biri, semnate M. Eminescu, îmi întăreau, după optsprezece ani, o credinţă pe care i-o arătam părintelui dumitale… Nu ştiam cine este acest M. Eminescu… Prietenul dumitale şi al meu, care ne are pe toţi în buzunar, m-a pus în curent cu un raport precis, amănunţit, şi am înţeles că nu poţi fi altul decât copilul de atunci, de la Ipoteşti… Vrei, te rog, să aprinzi o ţigară?

Eminescu n-a mai îndepărtat tabacherea de aur, întinsă de-o mână slăbănoagă şi tremurătoare. Au aprins amândoi.

Radu Dospinescu a privit în fum:

— Ipoteşti! … Cine şi-ar închipui că unui străin de acele locuri ca mine, un nume pe care îl uitase de mult, îi deşteaptă atâtea tristeţi? … Mă întorceam de la Paris… Voiam să cunosc ţara, Moldova… Purtam rezbel cu părintele dumitale, fiindcă veneam cu idei noi, cu planuri măreţe… Din toate, nimic… De tot ce m-am apropiat s-a uscat. Mi s-a părut că e o datorie să mă amestec în lupte politice… N-am rezistat… M-am pomenit cu povara unei averi mai mari

decât o puteau duce umerii mei… Am încercat să aplic ideile cu care am venit din apus… Am împărţit pământ, am făcut o fermă model… S-a prefăcut într-un model de gospodărie haotică şi deficitară… Nu ştiu de ce? … Poate fiindcă o lipsă de statornicie nu mi-a îngăduit să duc până la sfârşit lucrul început… Poate fiindcă, având cele mai bune intenţii, nu erau dedublate şi de pregătirea practică şi teoretică necesară. Le-am lăsat pe răspunderea altora. Am lucrat prin corespondenţă… Acei alţii, şi-au văzut de treburile lor. E în natura omenească să-şi vadă fiecare mai întâi de treburile sale într-o societate alcătuită aşa cum e… Mi-am înălţat o casă. Aceasta! … O voiam apuseană. Am adunat tablouri, obiecte de artă, îmi închipuiam că voi izbuti să adăpostesc aci un sâmbure de prietenii; colegii mei de la Paris, alţi fraţi necunoscuţi încă – să ne unim pentru a pune la cale, nici eu nu-mi lămuresc ce fapte nădăjduiam… Ceva bun şi nou pentru o ţară la o răspântene de vremi… Nu ştiu, nu văd, nu cunosc toţi, decât aceeaşi şi aceeaşi politică despre care spuneai: măsluieli, făţărnicie, fariseism. Eu am rămas credincios lui Kogălniceanu… Pot spune că m-a ales deputat fără voia mea… Pen-tru numele şi în amintirea tatei, prieten şi tovarăş de luptă cu Kogălniceanu. Îmi ziceam că vom duce altă etapă de luptă, mai înaintată, în pas cu vremea… Am lipsit mult în străinătate, bolnav: medici, sanatorii… Casa aceasta mă apasă de când m-am întors… Iar fiindcă anii îmi sunt număraţi, m-am gândit să las ceva bun în urmă… Un mare ziar, o tribună, unde adevărul să fie rostit răspicat, unde faptele oamenilor să nu fie judecate după firma partidului din care fac parte… La drept vorbind, ideea n-a fost a mea… Poate exista în subconştient: o dorinţă vagă de altceva… Nevoia să-mi justific trecerea prin viaţă… Sunt singur, n-am copii, familie; nimic. Un om singur într-o casă mare şi pustie, pe care n-am ştiut s-o încălzesc… Atunci am dat peste prietenul dumitale… Mi s-a părut că, sub pitorescul său, descopăr o energie, o voinţă. Ceea ce-mi lipseşte: nu le-am avut

niciodată, ori poate au fost prea slabe şi s-au pierdut… El mi-a sugerat gândul unui mare ziar… Are experienţă, a mai încercat aşa ceva; a avut un succes apreciabil dar i-au lipsit fondurile, rezistenţa… Şi m-a găsit pregătit pen-tru a relua experienţa, după cum au tresărit deodată toate nerăbdările tinereţii aţipite în mine… E un temperament vulcanic, bătăios; trebuie să i le iertăm toate. Orice medalie îşi are reversul. Dar aşa cum se arată, dârz, curagios, plin de iniţiativă, mi s-a părut că mi-ar completa tot ce-mi lipseşte… Pentru a ţine piept lumii şi moravurilor de acum, este nevoie de asemenea oameni… Am discutat mult; am făcut toate pregătirile de cuviinţă… Când mi-a vorbit de dumneata şi când te-am reconstituit din amintirile de la Ipoteştii părintelui dumitale, din cele citite în Convorbiri şi în Timpul, n-am mai stat nici o clipă la îndoială. Numai asupra chipului cum să ne întâlnim şi să ne vedem, stăteam în cumpănă. Aş fi vrut altfel, în doi… Nu s-a putut. Ţinea neapărat şi prietenul nostru să fie de faţă… Pe urmă, când ai intrat pe uşă, mi-am dat seama câţi ani au trecut de atunci… Erai un copil, doar cu câteva clase de şcoală… Se plângea părintele dumitale că eşti un veşnic fugar… Dacă-mi amintesc bine, mi se pare că i-am şi demonstrat cu o teorie ad-hoc, că n-are de ce se alarma. Ai fost unul din puţinii oameni asupra căruia nu m-am înşelat… Măcar asupra unui copil nu m-am înşelat! … Înainte de a veni prietenul dumitale, ţi-am recitit versurile în colecţia Convorbirilor… Am recitit articolele din Timpul… Nu, hotărât, nu mă înşelasem! … Am avut o impresie absurdă… Parcă aş fi contribuit şi eu cu ceva; parcă-mi revenea şi mie un merit că în ochii părintelui dumitale te apăram atunci fără a mă întemeia pe nimic, pe câteva răspunsuri isteţe de copil, poate mai mult din spirit de contradicţie, fiindcă eram în veşnic război cu arhon-căminarul… Trebuie să ţi le spun şi acestea… Trebuia! … Oamenii au câte o dată o laşitate a pudoarei. Tac cele ce gândesc şi cele ce simt. Trecem unii pe lângă alţii fără să ne cunoaştem, fiindcă într-un anume

ceas – unic – am tăcut şi unul şi altul… Pe urmă, totul se pierde… Ceasul acela unic nu mai vine… Am vorbit mult cum nu mi s-a întâmplat de cinci-şase ani. Ca toţi oamenii singurateci… Încolo, nici eu nu mai am a adăogi ceva în privinţa povestei pentru care te-am poftit aci… Am înţeles. Mi te-ai întregit în mintea mea. Îţi mărturisesc că acum mi-ar fi părut rău să răspunzi, aşa, tam-nesam, după două cuvinte şi un vag proiect plutind în nori, la chemarea noastră… Din această pricină nici nu stăruiesc. Gazeta nu va fi aşa cum o exagerează şi o trivializează pitorescul limbaj al prietenului nostru… Dar nici pe linia intransigenţelor dumitale… Eu mai sper că ideile din tinereţe, credinţele mele de-atunci, rămân tot ele ale viitorului… Oamenii le-au de-format, s-au slujit de ele, unii fără discernământ, alţii fără de scrupul… Pentru a apăra acele credinţe de aceşti oameni, ţin să apară ziarul nostru… Iată un monolog mai lung decât tot ce-ai auzit dumneata din cutia de sufleur… Căci m-a informat tânărul meu prieten şi despre aceasta… Eu am bănuit-o de pe atunci… Ţii minte? Ai dat părintelui dumitale un răspuns imprudent. Un citat din Bărbierul din Sevilla, nu ştiu ce act, nu ştiu ce scenă… Le ştiai c-o precizie suspectă pentru un băiat hoinar, care se întoarce numai de la stâni şi stupării…

Mihai Eminescu a recunoscut:

— Le ştiam de pe urma trupei Fani Tardini…

— Îmi închipuiesc acum.

Amândoi au râs. Un hohot prea puţin vesel. Dar râs.

Tilea Brăboiu a păşit repede spre colţul lor, cu un vas persian, verde-translucid, în mână:

— Ei, s-a făcut? L-ai convins?

Se bucura, înşelat de râsul ce nu putea decât să pecetluiască o înţelegere, un târg, un compromis.

— Nu vrea sub nici un cuvânt… rosti Radu Dospinescu, luându-şi o înfăţişare dezamăgită şi indignată.

— Pârţ! strâmbă din buze nepotul ceauşului de ogradă. Atunci ce mai pierdurăţi vremea de pomană?

S-a instalat în jâlţ, cu vasul pe genunchi, fără să-l slăbească din mână. A făcut un semn spre Radu Dospinescu, amintindu-i o făgăduială mai veche.

Celălalt a înţeles:

— Bine, să ţi-l trimit acasă…

— Nu-nu! îl iau eu…

Acum trăgea pieziş cu ochiul şi spre alt vas roşu, chinezesc.

— Nici ăla nu-i urât! Am stat mult la îndoială…

— Fă-mi plăcerea şi primeşte-l şi pe acela.

— De! N-oi spune că te refuz…

S-a ridicat repede, l-a înşfăcat de pe etajeră şi s-a întors să-l ţină pe celălalt genunchi, jucându-le ca pe doi prunci gemeni.

— Mi-ai deschis gustul pentru lucruri de artă! Cine-i vinovat?

Radu Dospinescu simţi că nu e momentul să se dezvinovăţească. La plecare, Tilea Brăboiu l-a tras la o parte să-i mai şoptească anume taine într-un ungher. Eminescu privea cărţile din rafturi, prin uşile de sticlă.

— Hai, logofete, c-am isprăvit! îl smulse de acolo glasul stropşit al lui Tilea Brăboiu. Mergem împreună! … Neică Radule, porunceşte să ne tragă trăsura la scară, c-au să crape caii de stat în grajd! …

— Bănuiesc că trăsura e la scară… zâmbi Radu Dospinescu. Are grijă Jean înaintea mea.

Trăsura îi aştepta într-adevăr. Eminescu a vrut să se despartă de tovarăşul care ţinea sub fiecare subsuoară câte o oală: de o parte una chinezească, roşie; de cealaltă parte una persiană, verde.

— Te rog, nu da bir cu fugiţii! s-a împotrivit Tilea Brăboiu. Vreau să-ţi mai vorbesc…

— Eu merg pe jos…

— Încotro?

— Spre redacţie.

— Bun! Te conduc şi eu o bucată de drum pe jos… Numai s-aşez ceramica lui neica Radu în coşul trăsurii.

Valetul ieşit după dânşii în capul scărilor, a vrut să-l ajute. Tilea Brăboiu nu i-a îngăduit. Ţinea să-şi pună avutul la adăpost cu mâna sa.

Au pornit pe stradă cu trăsura în urmă, în pasul cailor. Tilea Brăboiu a prins braţul tovarăşului de junie:

— Bine, frate-mio! Acum, că suntem singuri între noi, poţi să-mi explici ce-s mofturile ăstea? … Îţi dai tu seama ce pierzi din mână? … Dospinescu, l-ai văzut! E curăţat… În doi, în cel mult trei ani, îi mâncăm din colivă… N-o să s-aleagă nici oale persieneşti şi chinezeşti din el. A trecut prin viaţă ca un caraghios cu idei generoase. El numeşte aceasta utopie. Eu o numesc inepţie! … Dar cum inepţiile îşi au un rost pe lume – să servească deştepţilor – gazeta are să rămână a noastră, puiule! Asta nu ţi-o puteam spune de la obraz, în faţa lui, ca suprem argument. Ăsta e supremul argument! Ce zici? Nu-ţi astupai gura? … Trai nineacă, cu banii babacăi! … Peste doi ani, cel mult trei. Numai să punem în ăst-timp gazeta pe picioare, cât l-o ţine pe el punga şi bălămălile… Am mai încercat eu altă lovitură acum doi ani… N-a mers… După trei luni am închis prăvălia… Dar acum, vezi ce-i la spatele nostru? …

S-a întors să privească înalta clădire rămasă în urma lor.

Eminescu şi-a smuls braţul:

— Eu mă duc spre Şosea…

— Spuneai că mergi la redacţie? … Cu atâta mai bine! Ne urcăm în trăsură şi să facem o plimbare…

— Mă duc pe jos…

În sfârşit Tilea Brăboiu a înţeles. S-a oprit locului şi a lovit cu un bobârnac de mardeiaş, prea frumoasa sa pălărie pariziană, zvârlind-o pe ceafă:

— Ahaa! S-au blesatără nobilele sentimente ale nobilului poet? Binee, puică mică! … Tu o să mă cauţi…

Tilea Brăboiu a salutat ironic şi au plecat amândoi, pe căile lor despărţite.

Mihai Eminescu a rătăcit un ceas pe străzi, fără ţintă, ca întotdeauna când lăsa timpul să-i lămurească simţămintele după neaşteptatele întâmplări cu ale lor ascunse tâlcuri.

Asemeni lui Ieronim, din spovedania către o închipuită Cezara, purta acum prin lume o inimă şi o minte din ce în ce mai ciudate. Un gând îi rămânea îndelungă vreme la suprafaţa minţii, fără să-l atingă şi să-l scoată din nepăsare. Pe urmă, abia târziu şi neştiut, pătrundea afund, ca să-l afle adânc şi înrădăcinat, acolo… Şi nu într-altfel îi erau şi simţurile. Un om căzut în stradă nu-l zguduia. Trecea pe lângă vălmăşagul mulţimii. După ceasuri îi răsărea însă imaginea şi îl podidea o durere; iar numai de atunci încolo urma îi rămânea neştearsă din inimă. „Lasă-mi numai timp…” se ruga Ieronim, Cezarei. Cum nu are şi el, ca Ieronim, un bătrân Euthanasius, care să-l aline cu învăţăturile-i cuminţi de la şcoala albinelor şi să-l ajute a se lămuri pe sine!

S-a abătut la o cafenea nouă, unde ştia că nu va găsi aceiaşi şi aceiaşi cunoscuţi, rămaşi credincioşi lui Fialcowschi.

A răsfoit ziare şi reviste de la Paris, de la Viena. A dat peste-un nume venit de departe, dintr-o ceaţă a altor ani. William Lee. Nepotul criticului din obârşia marckgrafilor carintieni, estetul de îndoit sânge englez şi austriac, care nu putea desăvârşi nimic, fiindcă era prea armonic, prea ocrotit de ursitoare. Revista vieneză publica versuri şi reproducea tablouri semnate de fericitul William Lee. O notiţă pomenea cu patos de mândrie naţională despre acest englez numai pe jumătate, fidel sângelui şi graiului matern, scriindu-şi ades poeziile în limba lui Lenau, a nefericitului Nicolaus Lenau. Iar poeziile nu mai erau doar corecte, exasperant de corecte… He-he! Scrşşş-scrşşş! Tablourile nu mai purtau stigmatul sterilităţii. În scandaloasa suavă seninătate, în perfecţia desăvârşită în vid, străbătuse ceva nou. Poate acea mică suferinţă, acea neînsemnată rană,

care a zgâriat partea sensibilă din sideful carapacei de scoică să nască boaba de mărgăritar.

Eminescu a cetit a doua şi a treia oară cele trei poezii. A privit tablourile reproduse pe hârtie lucioasă. I s-a părut că aude râsul scrâşnit al criticului vienez: „He-he! Scrşşş-scrşşş… Află că scumpul meu nepot William Lee, suavul estet, merge bine, cum nu se poate mai bine. Cel puţin aşa cred. Aşa sper… S-a întâmplat ceva nou cu el, ceva bun. O interiorizare… Scoate accente!” Erau într-adevăr neaşteptat şi nespus de pătrunzătoare acum accentele lui William Lee! Atunci se temea ca nu cumva deplina-i fericire, să nu ridice mânia zeilor şi să nu-l pedepsească, nici el nu ştia cu ce ispăşire cumplită. Poate moartea… Poate viaţa… Oricum, dacă ispăşirea va fi venit, a fost binecuvântată. I-a îngăduit să dea glas suspinelor din adâncuri.

Închizând foile revistei vieneze, Eminescu a plimbat privirea pe pereţii cafenelii proaspăt deschisă vadului bucureştean. În realitate nu vedea pereţii, nu vedea oglinzile, muşteriii şi chelnerii, lumea cea nouă în grăbită metamorfoză de după război. Stăpânit de gândurile sale, strâns în sine şi în ele, se gândea că acum judecă şi el ca temutul critic vienez.

Nu regreta de fel că poate cine ştie ce necunoscută năpraznă a turburat armonioasa făptură şi viaţă a tânărului mlădios, cu ochii de culoarea mării albastre în fiorduri, cu pieliţa obrazului de albul argintos al ninsorii, cu mişcările line şi cu gestul aerian al mâinii culegând parcă tot atâtea flori din văzduh să le ofere ascultătorului. Gândea aidoma ca bătrânul critic vienez, îngropat acum, ogoit acum în marea odihnă, după atâtea drumuri fără astâmpăr în căutarea altor şi altor fanatici ai migalei din miez de noapte, când toată gloata veacului doarme cu pumnii strânşi, se desfată în ospeţe, se înmulţeşte ca iepurii de casă ori visează că a mai îngropat un talant. Îi era de mirare că nu se află la Goldenes Lamm, tihnita cafenea vieneză; ori la strălucitul restaurant berlinez, unde, pentru ultima dată,

fostul prieten al lui Nicolaus Lenau îi pomenea despre caietele din sertarul junelui poet moldav, cu încredere în ele, fără să le cunoască. Iar mai puţin reală i se părea acum cafeneaua aceasta bucureşteană, mirosind a ulei şi a zugrăveală proaspătă, cu marmora meselor prea albă încă, cu văpseaua scaunelor prea lucioasă, cu chelnerii în fracuri prea noi şi casieriţa roşie şi frizată ca un bujor. Şi mai puţin aievea i se părea că el se întoarce din casa cu minunatele capiteluri de la colonadele intrării; după o atât de hidoasă întâlnire şi despărţire de tovarăşul celei dintâi ierni trăită în acest târg.

A golit ceaşca de cafea, a plătit, a plecat; ceva îl mâna spre Cişmigiul unde rătăcitorul cu desagă la şold, amar îngândurat, îşi târâse paşii într-un amurg, în ochi cu imaginea dăltuitorului de marmoră. A stat încă o dată la marginea apei.

Şi n-a prins de veste când s-a lăsat noaptea.

Vântul toamnei încă o dată legăna spicele stufului în foşnet. Se clătina altă luntre în funie. Larma oraşului se depărta tot aşa, în murmur surd, contopind chiotul de glasuri, necurmatul duruit de roţi şi ţăcănitul de potcoave, într-o bătaie adâncă de inimă vie.

Începeau să se aşeze în el mâhnirile întâlnirii din acea dupăamiază. Şi nesaţiul hulpav al nepotului de ceauş peste slugi. Şi trista năruire a omului care intra cu o tinerească aţâţare, în sărăcuţa lor cancelarie-salonaş de la Ipoteşti, să purceadă la înverşunatul rezbel cu arhon căminarul Gheorghieş. Şi naivitatea cu care-şi închipuia că poate începe o luptă pentru o lume mai puţin odioasă şi mai puţin strâmbă, tocmai alături cu o creatură odioasă ca acel Tilică Brăboiu, ciocoiul cel nou, din neamul lui Dinu Păturică… Pentru dânsul, aşadar, trudeau cu atâta grabă salahorii şi zidarii pe punţile de scânduri, ca să mântuie o casă nouă înainte de a porni ninsorile? Pentru dânsul, aşadar, cioplitorul italian, scotea la lumină din lespedea vânătă, florile şi frunzele gingaş înlănţuite? Îşi închipuia atunci casa

peste ani, încălzită de suflarea oamenilor. Aşa o crezuse când a revăzut-o din stradă. „Casa aceasta mă apasă de când m-am întors… Un om singur, într-o casă pustie şi mare, pe care n-am ştiut s-o încălzesc…” Ce blestem apasă pe toţi cei ce altceva vor de la viaţă, nu bunuri de pipăit şi de luat în stăpânire, cum a înşfăcat îndată subsuoară, Tilea Brăboiu cele două vase ca o arvună asupra îndestulărilor viitoare? … Mutra fostului tovarăş şi prieten de la Hanul Şerban-vodă, îmbrăcat în distins strai evropenesc şi neslăbind cele două oale din mână, l-a făcut să zâmbească. Astfel să-l fi văzut Caragiale! … Poate însă că nici lumei lui Caragiale nu aparţine. E o odrăslire a vremii mai fioroasă, depăşind râsul biciuit al unui satiric. Ca făpturile monstruoase din bezna adâncă a oceanului, zvârlite la lumina apei de-o tulburare seismică a abisurilor, spre spaima corăbierilor. Dar astfel de făpturi zidite pentru întunerec şi pentru apăsările adâncului, osândite să colcăie într-un univers nepătruns de razele calde şi de ochi omenesc, îndată ce-ajung la suprafaţă pocnesc cu burta în sus. Nu le rabdă lumina şi văzduhul uşor. Tilea Brăboiu foarte prosper şi plin de hapsâne plănuiri, aştepta el moartea altora, să „le mănânce din colivă”.

Pentru a alunga fiorul acestor rânjite cuvinte care-i mai sunau încă în urechi, Mihai Eminescu a cerut o mai alinătoare privelişte de la argintul lacului, de la stelele cerului, de la foşnetul sălciilor.

Se descreţise unda apei. Stelele se aprindeau una câte una pe înaltul înseninat, în prelucia oglindă dintre trestii. Sclipea iarăşi ţinta luceafărului: spic de raze reci în bolta albastră, în adânc de ape.

Mijea în cugetu-i un început de limpezire, numai ca o presimţire slabă încă. Din cutreierările sale de-a lungul ţinuturilor Iaşi şi Vaslui, pe dosul conceptelor de rapoarte şi de memorii; cercase cu slovă măruntă să dea viaţă basmului regăsit în cartea călătorului necunoscut, într-un raft de

anticar la Berlin, în preziua unei plecări. Nu-l mulţumeau stihurile:

Ascultă-mi ruga, şterge al meu nume Din a veciei carte…

Ascultă-mi ruga, tu, Eternul, Bunul, Şi sfarmă-n aşchii vecinicia mea!

Pe-o muritoare eu iubesc…

Şi muritor voiesc a fi ca ea.

Nu-l mulţămeau nevrednicile îngăimări, cum nu-l vor fi mulţămit nici pe cioplitorul italian cele dintăi grunzuroase contururi ieşite de sub daltă, până ce florile şi frunzele ascunse în lespede s-au dezvelit în toată puritatea lor marmoreană. Poate că nici nu le venise încă adevăratul lor ceas. Nu-l ajunsese îndestul acea suferinţă a lumii pe care-o cerea criticul vienez cu ale lui corniţe de păr răsucit şi cu râsul scrâşnit: „He-he! Scrşşş-scrşşş… O suferinţă fecundă. A altora sau, dacă nu, a ta. Firul de nisip care a zgâriat sideful scoicii să germineze boaba de mărgăritar…” Dar afla alte începuturi de limpezire… Zmeul naivului basm, duhul preschimbător în vânt şi-n stea, îşi pierdea fiinţa plăsmuită de închipuirea cine ştie căror povestitori, trecută din gura unui gârbov unchiaş în a unei gârbove bătrâne, până ce-a ajuns la auzul unui drumeţ neamţ prin ţara Valahiei. Acum îl sorbea luceafărul în spicul de reci scânteieri. Cu a lui ţintă de lumină se contopea. Pe a lui rază luneca să ţese o mreajă de văpaie, în ietacul fetei din rude mari împărăteşti…

Pe marginea lacului, pe banca cioplită într-un trunchi de lemn, Mihai Eminescu a rămas cu ochii noptatici la ţinta de argint a luceafărului.

Oraşul s-a retras foarte departe cu necurmatul lui vaier şi chiot de glasuri, cu duruitul de roţi şi cu zvâcnirile de copite. Foarte departe de el era şi Tilea Brăboiu, cu ale sale ulcele de smalţ verde şi roşu, pământeşti bunuri arvunite pe seama îndestulărilor viitoare.

V.

Doamna Mite Kremnitz strămută glastra zveltă de cristal, să-i vadă mai bine ochii profunzi şi neguroşi, fruntea înaltă şi boltită.

Floarea albă din glastră şi-a nins petalele pe cartea deschisă.

El le-a îndepărtat cu dosul palmei fără să ridice privirea, continuând să citească fraza până la capăt. Ea se miră dezamăgită de această nepăsare la un poet. Cum de n-a surprins gingăşia clipei? O floare desfoindu-se pe-o filă de carte, între ei doi, despărţiţi numai de mesuţa îngustă, într-un salon cu atmosferă de dulce intimitate, în lumina palidă a amurgului cernută prin păinjenişul perdelelor de valansienă.

Se poate imagina ceva mai poetic?

Ea vedea totul artificializat şi cam afectat în tablouri, în pagini de roman, în poeme şi episoade dramatizate pe scenă.

El a isprăvit, ridicând pleoapele lenevoase numai pe jumătate. Zâmbea nu spre ea; zâmbea unui gând al său. Îşi netezea în jos pe buză, firele moi de musteaţă, cu degetele purtând încă urma petelor de cerneală, umbra chilimbarie a fumului de tutun. Aştepta. Ea mărturisi că n-a scris în foaia de notiţe nici un cuvânt. N-a fost atentă, ca o elevă de pension din coada clasei.

El părea că nici n-a auzit. Zâmbea mai departe gândului, fără să-i caute în ochi.

Din cealaltă cameră, prin uşa deschisă, străbătea în murmur glasul copilului jucându-se cu guvernanta şi întrebând:

— Fräulein, ce înseamnă pe nemţeşte parşiv? Am auzit pe bucătăreasă spunând căţeluşului, când l-a dat afară… „Ieşi, că arunc cu linguroiul după tine, parşivule!”

Doamna Mite Kremnitz, a rostit un „pardon!” grăbit şi s-a ridicat să-şi mustre copilul. Ea avea oroare de cuvintele grosolane şi se afla într-o veşnică luptă cu vitregile condiţii în care putea fi crescută o inocentă mlădiţă, în târgul celor

mai înfricoşate ocări, apostrofări, înjurături. Un târg unde şi dezmierdările de dragoste sunau: „scârbă mică şi scumpă!” Din uşă, l-a admonestat deci cu blând glăscior:

— Bine, Baby, ce-am vorbit noi? Nu te-am rugat să nu mai pronunţi cuvinte urâte? …

— Maman, n-am ştiut că-i un cuvânt urât. De asta întrebam, să ştiu dacă-i urât sau frumos.

Răspunsul a dezarmat-o cu logica-i desăvârşită. Baby, ca şi dânsa, lua încă lecţii de limba românească.

Fiindcă o mamă însă trebuie să aibă ultimul cuvânt, autoritar, a adăogat ameninţarea de cuviinţă:

— Adu-ţi aminte ce ţi-am spus joi! … Cine rosteşte cuvinte urâcioase păţeşte ca nenorocitul de cerşetor mut, pe care ţi l-am arătat. Aşa a făcut şi el când era copil, iar Dumnezeu i-a luat glasul.

Baby a început să râdă, atotştiutor, clătinându-şi buclele blonde şi înălţându-se în genunchi, în mijlocul covorului, să-şi dea seama cât de serios vorbeşte maman. Ţinea un vagonaş de metal în mână, văpsit albastru, cu geamuri văpsite alb, unde se vedeau perdele văpsite cafeniu şi minuscule siluete de închipuiţi călători. Trenul era gata, şinele întinse pe covor, numai acel vagon se împotrivise îndărătnic să intre cu roatele la macaz, mereu deraind şi întrerupând mereu circulaţia. Accidentul de trei ori repetat, i-a adus în cuget cuvântul auzit de la bucătăreasă. Nu ştia ce înseamnă, dar era convins că vagonul e un parşiv, ca şi căţelul pe care l-a dat afară Mariţa, după ce l-a muştruluit prin toate ungherele cu mătura. Acum era înveselit de seriozitatea lui maman.

Maman a întrebat bănuitoare:

— De ce râzi, Baby? … Nu-mi place râsul acesta.

— Râd, că nu-i adevărat…

— Ce nu-i adevărat? Când m-ai auzit pe mine spunând un neadevăr?

— Nu-i adevărat că-ţi pierzi limba, dacă vorbeşti cuvinte urâte… Tu crezi, fiindcă n-ai încercat… Eu am spus aseară

un cuvânt de acestea, urât, românesc, până ce-am adormit… Mi-am pus plapoma în cap şi l-am spus o dată şi pe urmă încă o dată şi tot mereu… Azi-dimineaţă, când m-am sculat din somn, nu eram mut de fel. Să-ncerci şi tu, ca să vezi că nu-i adevărat… Te-a înşelat unchiul Titus… Pe el îl crezi întotdeauna… Şi numai el spune întotdeauna că nu trebuie, că nu se poate, că nu-i voie…

Doamna Mite Kremnitz asculta cu mânuţele împreunate ca o fragilă Tanagra, schiţând gestul celei mai deznădăjduite şi mute consternări. Nu l-a întrerupt, dinadins ca să vadă până unde poate merge logica unui copil. Acum, după ce terminase, nu ştia cum s-ar cuveni să întâmpine acest faliment experimental al unei atât de grijulii educaţii. Ea aspira la o lume feerică, nepângărită de vulgarităţi, eterată şi apărată de realitatea brutală ca sub geamul de sticlă al serelor cu orhidee. La fiecare pas valuri de trivialitate se năpusteau asupra ei, cum năvăleşte mirosul grosolan de varză gătită când se deschid uşile de la camera unde mănâncă servitorii.

A rostit fără convingere:

— Pedeapsa are să-ţi vie mai târziu, Baby! … Când nu te-aştepţi… Iar până la pedeapsă, te rog s-asculţi ce-ţi spune maman. Atât ar trebui pentru ca să-ţi fie destul.

— Atunci e altceva, maman. S-o întrebi pe Fräulein dacă am să mai spun vreodată cuvinte urâte.

Fräulein, bavareză bucălată şi grasă, care arăta o deosebită predilecţie pentru varza gătită după moda valahă, l-a luat pe a sa răspundere.

Doamna Mite Kremnitz s-a întors de la realitate spre feerie, într-un suspin uşor.

Cu o mână rezemată pe masă şi cu cealaltă pe braţul scaunului, Eminescu o privea venind cu pas aerian, abia atingând covorul moale, în foşnet mătăsos de rochie. Pleoapele erau puţin, puţin mai larg deschise. Îi zâmbea ei? Zâmbea tot gândului?

Doamna Mite Kremnitz s-a aşezat parcă fără să strivească învăluitele cute ale rochiei, a împreunat degetele subţiri, amândouă arătătoarele, apropiindu-le de buze, sprijinind coatele în tăblia mesuţei. Surâdea sub vârful degetelor. Dar ea îi surâdea lui; nu unui gând ascuns, lăuntric, ca dânsul:

— Ai auzit?

— Mă uitam la mata.

— Fără s-asculţi?

— Auzeam glasul, nu şi cuvintele…

Ea a suspinat:

— Poate mai bine… Am avut o scenă nostimă, un dialog amuzant cu Baby… Amuzant, dar şi alarmant pentru o mamă. Însă, prefer aşa… Nu asişti la nimicurile terestre din care e alcătuită viaţa unei femei.

Îşi aminti, amenințându-l graţios:

— De altfel şi dumneata eşti de vină. Prea mult îl resfeţi pe Baby…

— Seamănă cu mata…

Ea a roşit. O suavă unduire trandafirie sub pieliţa albă, cu vinişoare albastre la tâmple. Îl necăji:

— Pe mine, nu pot spune că mă resfeţi. Eşti un profesor foarte sever.

— Nu uita, doamnă, că am fost revizor şcolar şi că am căpătat de la experienţă principii foarte intransigente de pedagogie, pentru care lucru am şi fost exclus din corporaţie de către domnul ministru Chiţu. Pe urmă tot la Iaşi, la un pension, eram atât de conştiincios dascăl, încât mi-am ridicat o clasă împotrivă… Proteste şi grevă: un adevărat teatru…

— Trebuie să fi fost ceva delicios. Dumneata războindu-te cu o mică armată de rebeli!

El zâmbea, muşcându-şi musteaţa moale:

— Delicios, nu prea… În viaţă nu se încheie toate ca la teatru, cu un cuplet general şi cu o reverenţă către public. Am fost nevoit să plec. Unii foşti elevi, după aceea mă priveau în ochi şi nu-mi dădeau ziua bună. Era poate o

răzbunare mai târzie a existenţei mele de şcolar… N-am fost nici eu un elev model. Voi fi scos sufletul la mulţi dascăli… Am ispăşit blestemul lor.

— Tot la Iaşi ai scos sufletul la mulţi dascăli? îl ispiti ea, dornică să-i afle ceva din tainele în care-şi învăluia viaţa.

— A, nu! … În alte, alte oraşe. Ce importă care? Să ne întoarcem la vocabularul nostru. Mata, ce-ai însemnat pe hârtie?

Doamna Mite Kremnitz, arătă foaia albă cu o fluturare de surâs în colţul buzelor.

Mică, gingaşă, cu umerii şi sânii de copilă, cu gâtul subţire ieşit din gulerul de dantelă, părea într-adevăr o elevă deghizată într-un costum de doamnă, pentru un bal travestit de pension; dacă n-ar fi fost pieptănătura înaltă a părului blond, o străvezie dungă viorie sub ochi şi în cealaltă cameră, copilul, jucându-se cu un tren care deraia mereu din pricina unui parşiv de vagon. Acestea toate n-o împiedecau să ridice foaia de-o aripă, pentru a dovedi că n-a scris nimic, nimic, şi că-şi aştepta o binemeritată dojană de care nu se teme, fiindcă nu poate fi decât un fermecător madrigal de poet.

El a tras cartea sub ochi, şi-a sprijinit fruntea în palmă şi ş-a pregătit să citească din nou, anunţând:

— O să luăm o pagină întreagă… Înţeleg. Atenţia nu rezistă la frazele duse numai de la un punct până la alt punct… Aşa n-o să pierdem nici frumuseţea povestirii. Acest Ioan Creangă, doamnă, nu e numai un neîntrecut cunoscător al graiului din satele moldoveneşti. E şi un mare, un foarte mare scriitor. Un incomparabil povestitor popular. Cu vervă, cu naturaleţe, cu o neîntrecută artă. Începem, nu? „Harabagia – citi el – îi mai bună, că ai a face tot cu marfă vie, care la deal se dă pe jos, la vale pe, jos, iar la popas în căruţă. Moş Nichifor aveai o biciuşcă de cele…”

Ea în loc să însemne cuvintele necunoscute, cuminte şl sârguincioasă, cum făcea la început, îl privea cu tocul de fildeş ridicat la tâmplă, apăsându-şi vinişoarele albastre

unde răspundeau ritmic, pulsaţiile inimii ca bătăile unui fin ceasornic. Nu urmărea înţelesul frazelor, cuvintele cunoscute şi necunoscute.

Îi ajungea că-i ascultă glasul, cum a spus mai adineaori că făcuse şi el. Şi ar fi dorit să-l audă citind o poezie de-a sa, Melancolie, Lacul sau Floare albastră, nu o istorie ţărănească, grosolană, cu iepe, cu jupâni, cu jupâneşice şi un harabagiu care rosteşte în cea mai deplină seninătate cuvintele de soiul celor interzise lui Baby. Nu-i plăcuse nici poemul lui, Călin, prea lung basm cu bordeie sărăcăcioase, cuptoare pe care se scarpină motanii, cu icoane afumate şi cu un copil desculţ şi atât de rău crescut, încât zugrăvea c-un cărbune pe perete purceluşi cu coada sfredel; n-a izbutit nici Titus s-o convingă de prepusa frumuseţe a acelei nunţi de gângănii, cu greieri vorni-cei şi purici sărind cu potcoave de oţel, cu furnici cărând făină pentru plăcinte şi colaci, cu pântecoşi bondari glăsuind pe nas ca popii. Acestea-i păreau prea comune izvoare de inspiraţie, pentru un poet de-o atât de muzicală vrajă a cuvântului în poeziile sale de dragoste, pe care a încercat ea să le traducă în mai multe variante după manuscris:

Când însuşi glasul gândurilor tace, Mă-ngână cântul unei dulci evlavii -

Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei?

Din neguri reci plutind te vei desface?

Lui îi mai plăceau însă şi cântece din popor, snoave din popor, zicale din popor; o lume interesantă poate, dar numai văzută de la depărtare. Din asemeni spuse ale poporului, una o recunoştea şi ea acum în aceeaşi vreme poetică şi de-un deplin adevăr: „Iute ca gândul”… Atâtea îi cuprindeau gândul ei dintr-o clipă în alta! … Îi priveşte fruntea înalt boltită, părul negru ca pana corbului, sprâncenile arcuite şi tăietura fină a nasului; îi aude glasul care-o încântă cu mlădierile-i grave de violoncel fără să aibă nevoie a surprinde sensul cuvintelor – iar gândul mai iute ca tot ce-a închipuit pe lume fantezia omenească, străbate

depărtările în timp şi în zări, viaţa ei întreagă, toată înlănţuirea de episoade neînsemnate în aparenţă, conlucrând pentru a-i aduce la clipa aceasta, faţă în faţă, despărţiţi numai de-o îngustă mesuţă cu glastră de cristal, de unde o floare şi-a nins petalele albe şi moi.

Condeiul de fildeş sculptat în chip de pană şi apăsat pe tâmplă, are o mică lentilă cât o mărgea, fixată într-un mic tunel al osului unde abia ar încape un vârf de chibrit. Acolo, dacă te uiţi cu un singur ochi deschis, se zăreşte o feerică Veneţie în miniatură: un canal cu gondole, palate de culoarea purpurei, un pod de marmură arcuit. Condeiul e de la Veneţia, suvenir din cea dintâi călătorie a elevei de pension, când părintele său celebrul doctor von Bardeleben de la spi-talul Charité din Berlin a plimbat-o ca să-i îndeplinească o romantică dorinţă după un examen strălucit. N-are nevoie să privească prin micul ochean. Gândul cel iute a purtat-o pe aripi ce nu cunosc hotare în timp şi-n spaţiu; a purtat-o peste timp şi spaţiu în Veneţia de atunci, în piaţa însorită unde o fetiţă în rochie albă de olandă, împărţea grăunţe din poală stolurilor de porumbei. I se aşezau în ciorchine vii pe umeri, îi gâdilau obrazul cu foşnetul mătăsos de aripi, se agăţeau de degetele ei cu cângile picioruşelor de mărgean. Gândul cel iute, o duce de-acolo în banca ei de pension, după întoarcere. Un profesor bătrân şi cu ochelari, explică de pe catedră n-are în-gâdilau obrazul cu foşnetul mătăsos de aripi, se agăţeau de de-fildeş, o Veneşie feerică; iar nelămurit doreşte ceva… A cetit romanul lui George Sand şi Musset, la Veneţia… Ce predestinată cetate a apelor, pentru un mare şi poetic amor! … Va în-tâlni ea vreodată un poet care să ştie a iubi şi a suferi, a-şi cânta amorul în versuri ce rămân apoi în amintirea tuturor, chiar după ce dragostea s-a stins, chiar după ce îndrăgostiţii s-au şters de pe faţa lumii? … Iute ca gândul! … Gândul a lăsat eleva de pension în bancă, privind prin lentila de cristal cât o mărgică… A stăbătut alt ciclu de viaţă… Pe poetul acela încă nu l-a întâlnit. Domnişoara Mite

von Bardeleben e doamna doctor Wilhelm Kremnitz, cumnata doctorului Titus Maiorescu, profesor, avocat, ministru, mare personalitate în acea Valahie care în atlasurile ei de şcoală, abia se prizărea ca o neînsemnată zonă a protectoratelor turceşti… Titus i-a indemnat să vie în ţară; pricipele Carol l-a ales pe Willy medicul său particular… Tot decorul s-a schimbat. Departe a rămas Veneţia, departe Berlinul, departe pensionul reveriilor fumegoase… Gândul a trecut nălucă peste lumile dintâi, peste viaţa din acest oraş de straniu amestec al răsăritului şi apu-sului. A tremurat asupra unei singure clipe: când a silabisit în limba românească poezia Mortua est. Căuta cuvintele în dicţionar; îl întreba pe Titus. Dar înainte de a pătrunde vraja armonioasă a unei limbi îaeă vag cunoscută, i-a zvâcnit uşor inima. Presimţea un glas de autentic, de rar, de nefericit poet, plângându-şi iubita răpită de moarte… O invidiase pe această moartă… Ce fericire să mori pentru a fi plânsă aşa; trecută aşa în eternitate de suspinul unui poet! … Gândul cel iute a nălucit peste altă clipă… Aici, în această ţară semi-barbară, ca să-şi treacă timpul a revenit la îndeletnicirile şcolăriţei de la pension. Mici poezii de albume, mici acuarele de albume, mici traduceri de stihuri sentimentale, tot pentru albume. Toate dulci, vaporoase, distinse, după chipul şi asemănarea ei. Ceva lipseşte din toate. Îşi dă seama… Şi iarăşi gândul cel iute! … Titus abia întors de la gară, venind de la Iaşi, intrând în camera lor să le citească versurile aceluiaşi poet: Melancolie… Au impresionat-o într-atâta, încât Titus nu şi-a stăpânit cuvântul: „Ce n-aş da eu să fiu în locul acestui om, pe care îl pui aşa de sus deasupra celorlalţi!” Poate înadins a căutat să-i mijlocească prilejul de a se domiri cu ochii săi, că poetul e departe de făptura plăsmuirilor sale romantice. Un boem şi nimic altceva… Iute ca gândul! … Un om neîndemânatec, în strai de şiac, nebărbierit, intră în sofatgerie, aşa cum coborâse din Iaşi între două trenuri,. Titus o priveşte netezindu-şi ironic bărbiţa pătrată. Nu răspunde de fel

idealului său, poetul Mihai Eminescu. Iar el nici n-a băgat-o în seamă. Discută vioi cu ceilalţi oaspeţi de la masă, râde, laudă vinul de Drăgăşani… Numai când vorbeşte cu Livia, copila lui Titus, vocea se-ngână uimitor de dulce şi ochii o învăluiesc într-o dezmierdare… S-a întors apoi în Iaşii săi… A lăsat-o cu o dezamăgire. Altfel îşi plăsmuise chipul, altfel portul, altfel vraja misterioasă a unui artist. O mira că în lumea lui Titus se vorbea atât despre acest Eminescu şi că, înainte de toţi, Titus îl socotea am mare poet. Aşa arătase Goethe în tinereţe, Schiller, Byron, Musset, Victor Hugo? Adusese cu el un miros de sărăcie; părea că se simte foarte bine într-o plebe unde jignitoarea necioplire şi tristeţea mizeriei nu îngăduie nefericiţilor oameni să ridice ochii la cer, să contemple aştrii, să aspire la nobile sentimente… Gândul cel iute i l-a adus din nou în casă… Aşa cum a intrat, după ce-a părăsit Iaşii. Părăsise şi straiele grosolane de şiac, care dacă în Iaşi nu vor fi supărat privirea nimănui, în Bucureşti nu-şi mai aflau locul. Le părăsise pentru alte haine de postav acestea, dar tot sără-cuţe şi fără nici o nobleţe, care nu aduceau nici pe departe cu frumoasele costume din gravurile ce-l reprezintau pe Goethe în tinereţe, pe Victor Hugo în tinereţe, pe Schiller, Byron, Musset, Shelley… Nu aducea nici pe departe cu dânşii şi totuşi feeria de atunci începe… Îl are de cealaltă parte a mesuţei, cu fruntea lui boltită în palmă, cetind… A învăţat să-l cunoască. N-ar fi crezut niciodată că se află atâta ştiinţă despre toate cărţile lumii, sub fruntea unui om care nu-şi spală degetele de cerneală şi i-a intrat întâia oară în casă, nebărbierit, în strai aspru de şiac. Acum straiul e ceva mai civilizat; obrazul netezit de brici, acolo unde se cunoaşte numai o umbră albăstruie sub pieliţa pală… Dar degetele i-au rămas tot pătate de cerneală. Spune zâmbind că sunt stigmatele destinului său, ca semnele de blestem ale Apocalipsului. Acum îi sunt dragi aceste mâini, mici, vânjoase şi neîngrijite. O înduioşează manşetele scămoşate… N-ar fi crezut niciodată că atâta delicateţă de

cuget şi de simţire poate ascunde un om care uită să-şi perie hainele, care scoate din buzunar fărămituri şi praf de tutun o dată cu un volum de Schopenhauer ori cu manuscrisul unei dumnezeieşti poezii. Feeria e lângă ea… O învăluie o ciudată amorţire când îl simte alături, când o priveşte cu ochii noptoşi; zâmbindu-i ei, ori unui gând? … Acum dânsa e îngrijorată de cele ce poate gândi poetul adus de Titus, despre traducerile ei, despre novelele ei, despre picturile ei, despre făptura ei… Nu astfel îl plăsmuise închipuirea elevei de pension când, prin micul ochean al condeiului de fildeş, înfiripa din nostalgia lecturilor un poet vrednic de romanul lui Musset şi George Sand… Dar poate că e mai feeric aşa! … E feeria deplină… El vine de la o viaţă de umbre, de îndeletniciri apăsătoare şi urâte… Cu atât mai luminoase îi vor fi fiind clipele acestea, în salonaşul de-o dulce intimi-tate, în razele amurgului filtrate prin perdelele de valensienă… Gândul nu mai are unde fugi s-o ducă pe aripi, departe, în timp şi în zări. A poposit aici. Aici, unde e feeria… El citeşte. A întors altă foaie. E stăpânit cu totul de farmecul povestirii… De patima aceasta pentru povestirile şi cânturile din lumea ţărănească nu-l poate încă despărţi… Însă numai atâta îi desparte, şi numai mesuţa îngustă, unde o floare din glastra zveltă de cristal a nins petale albe… De oe-i citeşte oare peripeţiile unui harabagiu, cu două iepe şi cu o jupâne-şică, pe-un drum de ţară, într-o pădure în care eroii nu văd nici o poezie? … Ar dori atât să audă încă o dată murmurul de violoncel înfiorând-o cu melancolia sonetului:

Când însuşi glasul gândurilor tace, Mă-ngână cântul unei dulci evlavii -

Atunci te chem…

Cine e fericita făptură pe care o cheamă? … O vede ca în vis venind… Din ce vis? … Îşi striveşte buzele cu latul condeiului de fildeş sculptat în chip de pană. Nu simte oare nimic pentru ea? Nu-şi închipuie oare ce înseamnă pentru ea ceasul acesta despărţind-o de lumea vulgară cu

mediocre griji şi mulţămiri; partea ei de feerie în viaţă? El citeşte înainte, zâmbind la aluziile fără delicateţă, dintr-o povestire fără poe-zie: „… După aceasta, tot la două săptămânî jupâneşica Malca venea la Neamţ, la socri, şi se întorcea acasă numai cu moş Nichifor, fără să se mai teamă de lup…” Iute ca gândul! … Gândul cel iute a dus-o din nou pe aripile sale, de astă-dată spre un viitor pe care îl ştie nu prea îndepărtat… Sub înrâurirea ei are să-şi schimbe treptat portul, are să-l dezbare de simpatia aceasta exagerată pentru o lume grosolană, pentru o literatură aspră ca straiele de şiac cu care i-a intrat întâia oară în casă: are să scrie poezii de vrajă duioasă, multe, multe poezii, un volum, multe volume, ca toţi poeţii mari ai tuturor neamurilor. Prin ea se va desăvârşi minunea! … În viaţa unui poet va împlini o misiune provindenţială, care să rămâie însemnată în cartea veacurilor… Într-o singură clipă gândul a cutreierat feericul viitor şi s-a întors la mesuţa îngustă, sin-gurul hotar despărţitor între ei.

Mihai Eminescu a sfârşit citind încheierea lui Creangă:

— Şi poate acuma a fi oale, şi ulcioare, şi tot Nichifor Coţcariul i-a rămas bietului om numele şi până în ziulica de azi!”

A îndepărtat cartea zâmbind, fără să ia aminte că la uşoara clătinare a mesuţei, floarea din glastră şi-a picurat ultimile petale pe paginile deschise.

El era stăpânit de frumuseţea povestirii:

— M-a furat, deşi o recitesc măcar pentru a zecea oară, şi în loc de-o pagină, am dus-o înainte dintr-o suflare pân’ la sfârşit… Dar ce păcat! Cetind, aveam impresia că-l trădez pe bunul şi hâtrul meu prietin, Creangă… Pe el să-l fi auzit mata, aşa cum mi-a cetit-o întâia oară, în bojdeuca noastră, înainte de a pleca să cetească povestirea la Junimea! … Eu psalmodiez prea cantabil pentru o povestire cu atâta miez şi duh rustic…

Ea îl privea cu o uşoară mustrare în ochi, apăsându-şi fildeşul lat pe buze. Tot despre Creangă vorbeşte? Tot

despre savorea rustică a unei povestiri? Despre dânşii nimic? Despre ea şi el… Despre feeria lor…

El şi-a netezit firele moi ale musteţii, întorcându-se la datoria dăscălicească:

— Acuma, spune mata ce cuvinte ai însemnat, să le luăm la tălmăcit şi la răstălmăcit.

Ea ridică foaia albă de-o aripă, fluturând-o în aer:

— Nimic… Am uitat să însemn… Te priveam; te-ascultam…

Spusese ceva rău? Îl nemulţămise cu aceasta atât de neiertat?

El nu i-a răspuns cu dojana-madrigal pe care o aştepta. A tăcut îndepărtat. O privea cu ochii lui noptoşi, poate fără să gândească la ea, parcă fără s-o vadă… Zâmbea străin, ciudat, cum zâmbeşte Baby prin somn şi ea se întreabă în ce lume tainică pluteşte atunci. A doua zi, când îl cercetează, Baby nu mai ştie nimic. A zâmbit unei părelnice lumi din somn şi din vis, care s-a destrămat o dată cu deşteptarea din somn. Zâmbea şi el tot aşa, ca prin somn?

— Începe a se întuneca… a spus Mite.

Şi s-a ridicat să dea perdelele în lături, pentru ca să prelungească dulcea lumină de amurg înainte de a aprinde lampa.

El o urmărea mişcându-se uşoară, abia atingând covorul. Cu o mână rezemată pe masă şi cu cealaltă pe braţul scaunului, părea într-o aşteptare.

Iar într-o aşteptare cu adevărat se afla.

Astă-noapte a adormit citind al cincilea cânt din Divina Comedie. A închis ochii pe ultimile terţine… Şi prin somn, prin vis, a trăit clipa care trebuia să vină… Totul se petrecea într-o miraculoasă simplitate, cum numai visul o îngăduie. Venea către el vorbind şi zâmbind. I-a cuprins mijlocul şi a sărutat-o… Ea şi-a lăsat căpşorul pe pieptul lui. Dincolo, prin uşa deschisă, se auzea glasul lui Baby… Pe urmă a mers la bibliotecă şi a deschis cartea lui Dante… Totul în chipul cel mai firesc… Adineaori, i s-a părut că-şi trăieşte visul, când venea dinspre uşă, în foşnetul de mătase… Nu

era ea încă… Acum e ea, cea din vis. Se apropie de la fereastră, cu acelaşi pas aerian al făpturilor din vis… Îi spune ceva şi zâmbeşte. Nimic nu-i schimbat. Visul trăit în de-aievea…

El s-a ridicat de pe scaun şi a aşteptat-o. Ştia că aşa trebuie să vină, ca toate să fie cum au mai fost în lumea de neaievea. I-a cuprins mijlocul în braţul vânjos şi i-a apăsat gura pe buze. Lung, îndelung, strângând-o lângă el, până ce o umbră cernită i-a coborât sub ochi, ofilindu-i obrazul de floare albă de cireş. I-a apăsat gura pe buze. Dar buzele erau moi, dar trupul vaporos, dar toate fără consistenţă – poate fiindcă şi el, iute ca gândul, a tânjit în aceeaşi clipă cu o mustrare după buzele, după trupul Veronei, Vreona, Vanover, dragostea vie-ţii lui.

Când s-au desprins, ea a dus palmele mici să-şi acopere faţa.

El a întrebat cu simplitatea lunatecă din vis:

— Nu e aşa că ai un Dante? …

Nu aştepta răspuns. Ştia că trebuie să existe. Ştia şi unde trebuie să fie.

A mers până la bibliotecă, a dat uşa de sticlă în lături, a găsit cartea dintr-o dată, fără şovăieli; cartea s-a deschis singură la cel de-al cincilea cânt, parcă de mult se aştepta desfăcută; a dus-o cu braţul rotit după mijloc, până la fereastră, cum trebuia să se întâmple totul, fără nici o abatere dintr-o viaţă dinainte trăită. Acolo, cu fruntea apropiată de fruntea ei, plecată lângă fruntea ei, i-a citit terţinele din vis:

…Soli eravamo e senza alcun sospetto.

Per piů fiate gli occhi ci sospinse Quella lettura, e scolorocci il viso;

Ma solo un punto fu quel che ci vinse.

Quando leggemmo il disiato riso Esser baciato da cotauto amante, Questi, che mai da me non fia divisň, La bocca mi baciň tutto tremante.

Galeotto fu il libro e chi lo scrisse:

Quel giorno piů non vi leggemmo avante.

A doua zi, doamna Mite Kremnitz, în rochie albă, cu umerii decoltaţi şi cu sânii mici rotund înălţaţi de corsetul elastic, se pregătea pentru dineul de mare gală la palat, unde era invitat medicul curţii domneşti. Doctorul Wilhelm Kremnitz, în frac şi cu jobenul pe genunchi, o aştepta pe-un taburet să-şi arunce ultimile priviri în oglindă, ultimul nor de pudră scuturat din puf pe umeri şi pe bărbie. Uriaş, roşcovan şi blajin din fire ca toţi băutorii de bere, nu arăta semne de nerăbdare. Asista la toaleta unei păpuşi.

— Gata, Willy!

Doctorul s-a ridicat cu mănuşile albe într-o mână, cu jobenul în cealaltă.

Era cu un cap mai înalt decât dânsa, de două ori mai voluminos decât dânsa. Aceasta îl punea într-o veşnică inferioritate.

Ce putea să ceară un uriaş, de la un pui atât de fragil de femeie? Deci nu s-a arătat nerăbdător, nici după ce totul fiind gata, Mite a mai avut totuşi de potrivit egreta cu diamante în edificiul părului, floarea albă, la sânul alb.

— Acum cu adevărat gata, Willy! …

Mergea înainte spre uşă, când Willy şi-a amintit:

— Nu ţi-am spus… Dincolo aşteaptă Eminescu… l-a anunţat adineaori servitoarea.

Sub oricâtă pudră, văluirea trandafirie a sângelui tot străbătea. Dar doctorul Wilhelm Kremnitz nu era omul subtilelor bănuieli zuliare.

Deschise el uşa nevestei şi a întâmpinat oaspele cu un sincer şi jovial regret:

— Asta mi se pare că se numeşte pe româneşte, a nimeri ca nuca-n perete, dragă prietene Eminescule! … Vino, mâine la dejun… La potroc, cum numiţi în România! … Desfundăm o sticlă din Drăgăşanii care-ţi plac dumitale…

Eminescu stătea neclintit, în picioare, cu bărbia ridicată, privind-o printre genele delăsate cum venea în rochia albă,

pe covorul moale. N-auzea ce-i spune bărbatul; nici ce-i spune ea.

A şoptit numai:

— Ce frumoasă eşti în astă-seară! …

Era o tristeţă nesfârşită în vocea lui, în ochii lui. În ochii puiului de femeie luci un scapăr de biruinţă. În sfârşit i se îndeplinea dorinţa: fericirea poetului se afla în mânuşiţele sale…

În cealaltă zi, doamna Mite Kremnitz, cuibărită într-un fotoliu de catifea ca guşa de lăstun, rămăsese cu două foi de hârtie pe genunchi, uitându-se în gol, visătoare.

Venise.

Ea i-a mărturisit cât de posacă a fost seara dineului. Cât de mult i-a lipsit şi cum nimic nu-i mai pare vrednic de trăit fără el. El a ascultat-o, sprijinindu-şi bărbia în mâna lui mică şi vânjoasă, pătată de cerneală, privind îndepărtat şi noptatic. N-a vrut să întârzie ca altădată. Dar ei i-a rămas ceea ce aştepta: ceea ce chema nostalgic din ceţurile viitorului eleva de pension privind la feerica Veneţie dintr-un ochean mic cât o mărgea de cristal. Iute ca gândul. Toate visările se îndeplinesc odată şi odată.

Doamna Mite Kremnitz a suspinat uşor într-un zâmbet şi a coborât ochii pentru a nenumărata oară la foile aşternute pe genunchi:

…Abia atingi covorul moale, Mătasa sună sub picior, Şi de la creştet până-n poale Pluteşti ca visul de uşor.

Din încreţirea lungei rochii Răsai…

VI.

Când a plecat din Bucureşti, în ajun de Crăciun, stropea din văzduhul vânăt şi jilav o burniţă învălmăşită cu fulgi topiţi înainte de a ajunge în noroiul vâscos.

Era o încâlceală de trăsuri, de săcăli, de faietoane şi cupeuri, care întrecea tot ce-i văzuseră ochii până atunci. Pe sub botul cailor, printre hulube şi aripi de trăsură, mulţimea pedestră, încărcată cu pachetele cadourilor şi bunătăţilor de sărbători, se strecura cu o dibăcie cum

numai gloatele orientului o învaţă în haos de bâlci şi bazaruri.

Iar în gară, ce îmbulzeală, ce goană după hamalul care spintecă tălăzuirile de norod cu geamandanul ridicat peste capete, ce înverşunată luptă pentru a străbate de pe treapta vagonului în culoar! Când în sfârşit trenul încărcat cu ciorchine omeneşti căţărate pe scări şi pe tampoane a început a se urni dincolo de barierele capitalei, în câmpurile înnoptate, a fost în întreg vagonul un suflu de uşurare. Toţi au uitat soba stinsă şi lampa cu uleiul fumegos, geamandanele turtite, neastâmpărul şi neajunsurile plecărilor.

În sfârşit scăpau!

Erau în trenul slobozit în noapte, câteva sute de evadaţi care întorceau spatele străzilor cu fânare de gaz aerian şi cu colcăiri de gloată în nesaţiul ospeţelor ce vor să vină; întor-ceau spatele celor din urmă stele albastre, roşii şi verzi, de la încrucişarea macazurilor. Cu bucurie de sălbatici redaţi sălbăticiei, sorbeau la fereastră bezna din câmpuri unde nu mai viia nici un vestigiu de civilizaţie.

Pe urmă – ce noapte fără sfârşit!

Popasuri în gări întunecoase, de la care alte cete se îmbulzeau bâjbâind, se agăţau pe ferestre şi pe tampoane, luptau cu soldaţii de pe acoperişuri să-şi găsească un loc pentru valize, pentru boccele şi damigene, pentru tot alte şi alte legături cu daruri. Şi ce ucigaşe dezbateri, intrate în năravul pământului o dată cu drumul de fier al lui Strussberg! Nu lipsea nici negustorul care se plânge de nestatornicia preţurilor de la război încoace; nici slujbaşul amărât de scoaterea rublelor din circulaţie care l-a păgubit de toate „economiile” dintr-un an; nici doamna cu migrenă, nici elevul de şcoală militară trăgând cu ochiul la fetiţa de internat, cu uniforma fumurie, căznindu-se să citească zgribulită pe geamandanul ei, la lumina chioară a opaiţului, paginile unei cărţulii cu tartaşele roze.

Şi iar popasuri, şi iar ţăcănit de roţi, şi mereu acelaşi scârţâit greu de nesfârşite poduri în reparaţii; şi iarăşi oftaturi şi gemete, iarăşi aceleaşi întrebări pe geam la o haltă pustie şi întunecată din câmp, unde trenul a poposit parcă pentru veşnicie.

Mihai Eminescu n-a închis ochii toată noaptea. Asemenea drumuri erau un prilej să cerceteze în el; să rămână mai singur cu el decât în odaia unde îl ispitea îndată o carte, unde îl chema sertarul caietelor, unde îl zădăra datoria articolului de-a doua zi. Cu ochii deschişi, urmărea părelnice făpturi suprapunându-se, contopindu-se: Efrosis, Baudius, Eliz, Verona, Mite, Vreona, Mite, Vanover, Verona, Verona, Verona… Le căuta pe toate în una. Poate că în toate o căuta pe una fără fiinţă în lumea aceasta… Şi fugea din Bucureşti, să ia încă o dată tăria unei mai sănătoase întoarceri pe pământ, aproape de Ioan Creangă, mătăhălosul prietin din Humuleşti cu glas mucalit, cu surtuc aspru de şiac şi cu mai gingaşă inimă decât toţi, cu toate straiele lor subţiri de la Paris, de la Viena, de la Berlin.

În zori a coborât ca după o noapte de cazne, cu ochi sticloşi şi cu mâini tremurătoare.

Fireşte, n-a mai găsit nici o birjă. I-au luat înainte alţii mai răzbătători ca întotdeauna şi ca la toate în viaţă.

Pelerinaj pe uliţi înecate de gloduri, după ce-a trecut de asfaltul lăsat moştenire de fostul primar mazilit la schimbarea guvernului, Nicu Gane, pe puţinele străzi şi pieţe centrale; drum lung mai apoi de-a curmezişul medeanurilor unde în lumina nehotărâtă a dimineţii, câini lihniţi rodeau ciolane furate din ogrăzi şi gunoaie, după măcelul din ziua sfântului Ignat.

Ioan Creangă l-a primit în prag. L-a strâns la pântecul său încăpător, strigând îndărăpt, către femeia dinlăuntru:

— Ce-ţi spuneam eu, Tinco? … Ştiam că vine, măcar că nu ne-a vestit c-o depeşă să-l aştept în gară.

— Că eu parcă nu ştiam! … N-am menit cu bobii? … Nu-mi spun mie bobii, mai multe decât depeşile dumneavoastră?

Ehei, şi încă altele câte, despre care habar n-aveţi!

Odaia lui. Scrinul lui. Luneta lui. Şi flacăra gătejelor trosnind în vatră. Şi cele douăsprezece mâţe, care l-au recunoscut…

— S-au primenit! … l-a vestit Creangă. Acuma Ţâfnel a luat locul lui Nicu Ganea, căpitan de ordie, care nu pricepe niciodată nimic… Lui Chirilă, fie-i ţărâna uşoară, i-au venit de hac ibovniciile din mahala… Pe musteciosul ista, nu-l cunoşti? L-am botezat Iacob, mai mult sau mai puţin Negruzzi! … Ia poftim încoace coane Iacobaki, să te vadă şi să te cunoască şi bădiţa Mihai! … N-aduce de-aidoma cu tizul său? …

După un timp, cu îndoială:

— Numai de nu ţi-o lăsa peri din blană pe straiele ieste boiereşti, că dă, te-ai lepădat văd de pravoslavnicul şiac mânăstiresc… Ce-i cu cafelele, Tinco?

— Vin, vin! N-avea grijă…

— Şi-un piculeţ de rom?

— Şi-un piculeţ de rom…

După amiază a început să ningă. Fulgi rari. O ninsoare seacă şi fără putere. Atât cât să sleiască glodurile. Iar în fereastră s-au prins flori argintii de feregă. Eminescu s-a apropiat să abureascsă un ochi de lumină, ca să afle priveliştea dragă, ninsă şi albă, de altădată. A fost numai o amăgire. Fulgii erau puţini şi rari – n-aveau putere s-aştearnă strai curat peste tot ce era negru şi trist.

Creangă a crezut că-i citeşte o dorinţă nespovedită. Cu o gingaşă şi mărinimoasă şiretenie, s-a prefăcut a fi cuprins de somn:

— Zic, eu am să mă las oleacă, pe laviţă, fiindcă mă paşte o pustie de vătămătură, de n-am închis ochii toată noaptea… Poate vrei să cutreieri în tihnă cele uliţi? … Eu nu te-oi împiedica, bădiţă Mihai, nici nu m-oi ţine ca scaiul de oaie.

Cele uliţi, însemnau: „Pe sub cele ferestre”.

Nu pentru aceasta venise. Poate nu pentru aceasta. Dar Eminescu nu s-a împotrivit. S-a strecurat afară, spre-o lume

care de atâta vreme îl chema.

Tristă i-a părut cetatea de scaun a Moldovei, în vestmintele ei sărace de sărbătoare, ca o bătrânică împodobită cu demodate haine de odinioară, mirosind a naftalină şi a levănţică. Nu era o amăgire. Pe negrul îngheţat şi pustiu, fulgii rari păreau într-adevăr pulbere de naftalină, presărată ca să păstreze mai îndelung tot ce-au ros şi-au crâmpoţit moliile vremii.

Casele îi păreau mai micşorate, după scheletul firav al salcâmilor şi după plopii înalţi ca sistemul nervos din planşa neagră de anatomie a cărţilor lui Şerban. Şi stolurile tânguitoare de corbi, cutreierau iarăşi de pe-o turlă de biserică, pe alta. Oamenii îi păreau mai încovoiaţi. Şi atât de vechi! Atât de înduioşător de vechi!

Bărbaţii aici toţi par bătrâni, merg gârbov şi fără de vlagă. Râsul femeilor e fără hohotire, sfios ca râsul copiilor care-au plâns.

Străzile par uliţi de obor, toate; doar fiindcă e zi de sărbătoare creştină nu se văd boi dejugaţi lângă cară ronţăind domol dintr-un braţ de strujeni, ca în faţa hanurilor de cale domnească. Numai atât de puţină vreme a trecut şi iată că livezile îşi arată prin zaplazuri sparte merii uscaţi.

Aici a scris el cândva melancolice stihuri?

Nici nu puteau fi altfel decât melancolice.

Ce dulce se cernea umbra viorie a asfinţitului peste dealurile cu podgorii, peste culmile Cetăţuiei şi ale Galatei, peste viile Copoului – ce domoală tristeţe venea să-i cerşească târgului de scaun domnesc, pe uliţele Tătăraşului, în fundul Socolei, pe dealul rotund şi gol al Ciricului, de unde împungeau întâia oară sub nori de purpură, razele soarelui, în zori, să bată steme de aur pe crucile înaltelor turle!

Dar aceasta a venit el să caute, în Iaşii care l-au alungat?

A mers pe toate uliţele în afară de una.

Pe urmă, când clopotele au început să tânguie pentru o slujbă de seară, o liturghie a umbrelor, gândul a pornit să-i vâslească în plutire de mari şi ostenite aripi, să cadă răpusă pasăre neagră, pe un mormânt vechi acum, poate nins acum.

Întorcându-se la bojdeuca lui Creangă din Ţicău, ar fi vrut să tragă zăvorul la uşă, ca să închidă toată mâhnirea Iaşilor afară. Dar nu era nevoie. L-a întâmpinat prietenoasa voioşie înlăuntru şi pregătiri de ospăţ după datina veche: Mirune Pompiliu, comandir de caracude şi Zahei, fratele părintelui Smântână, alt nesecătuit izvor de hâtre iznoave humuleştene.

Peste noapte a început să ningă de nădejde. Dimineaţa se primenise faţa târgului. Ceea ce nu stătea în puterea oamenilor să săvârşească într-o cetate vitreg osândită surpărilor, au îndeplinit încă o dată slăvile, culcând peste mucede acoperişuri şi uliţi strâmte un vătuit aşternut, molatec şi alb; pavoazând cu flori de nea crengile întinse peste zaplazuri. S-au înviorat şi trecătorii. Se risipeau pretutindeni sonore chemări de zurgălăi.

Pe privalul Ţicăului, ieşiseră băieţandrii cu sănioara, abia descleştând din omătul afânat ciobotele cu potcoave de alamă şi arătând ninsorii numai un sfârc roş de nas, din cuşmele miţoase, trase pe ochi.

Ioan Creangă şi Eminescu au cutreierat drumurile lor vechi, rupând pârte în nămeţii alb-albăstrii.

În măhălăli i-au întâmpinat cântătorii cu steaua. Creangă le făcea semn să adaste. Asculta în ninsoare, amestecându-şi glasul lui gros şi puternic cu îngânările lor subţirele. Îi îndrepta, unde-i părea că băieţii o cam scurtează. Îşi scociora punga pricăjită şi îi arvunea să mai treacă şi a doua zi, la bojdeucă, să le pună colaci şi turte în traistă.

Pe urmă, sub seară, cu sufletul împrospătat de albe şi reci privelişti, s-au apropiat de inima Iaşilor. Zdrahonul spătos, înfăşurat în dulama căptuşită cu pielicică de miel, lua mai arar în răspăr prietenii şi neprietenii aflaţi în cale. Toată

fiinţa lui mare şi spătoasă era lângă bădiţa Mihai. Însă nu le-a fost dat să scape de nepoftite întâlniri. În faţa hotelului România, fostul han al lui Petrea Bacalu, i-a oprit un căpitan de dorobanţi, cu musteaţă de palicar, sprijinit în băţ şi purtând la piept stele româneşti şi ruseşti de vitejie. Ţinea să-i mulţumească domnului Eminescu, în numele său şi al oştirii moldoveneşti, pentru cuvintele fierbinţi scrise în gazetă despre virtutea flăcăilor din regimentul Iaşi şi Vaslui.

— A scris el şi Vasile Alecsandri, dar vezi că acele sunt poezii… Dumneata ai spus cuvânt neted, cum s-au petrecut faptele. Ba te-ai şi luat la piept cu muntenii.

— Asta-i istorie veche, acuma…

— Ba pentru noi, nu! Am pus-o la inimă, aici sub stele.

Eminescu surâdea, amintindu-şi vag despre cealaltă înfăţişare a căpitanului de dorobanţi. Oşteanul îşi făcuse deplin datoria pe câmpul de bătălie, după cum o dovedeau rănile şi decoraţiile; el cunoscuse un locotenent milogind o vorbă de laudă, pentru oarecare tălmăciri în stihuri şchioape, caligrafiate de furierul companiei.

A rostit necugetată mirare:

— Pe cât pare, poezia nu se mai bucură de atâta preţăluire la dumneata, de vreme ce pui mai presus decât Peneş Curcanul şi Sergentul din Vaslui, nişte sărmane însemnări la gazetă. Nu eşti drept cu Alecsandri, nici cu o pasiune a dumitale mai veche…

— Ferească-mă, Cel de Sus! se apără căpitanul. Eu de patima mea nu mă lepăd! … Chiar am să te rog să-mi fii o ţâră de naş literar. Ţin nişte poezii de-au prins mucigai; nişte traduceri… Le-am dus cu mine şi-n război, de le citeam camarazilor în bivuac… Poate-or încăpea acuma la Convorbiri literare. Una o cunoşti, ai auzit-o şi dumneata: „O! câţi marinari! o! câţi căpitani…”

Eminescu s-a scuturat de fulgi şi de amintire. A încercat să-şi ia rămas bun. Căpitanul l-a ţinut prizonier, de bumbul paltonului:

— Spune-mi unde să le trimit? … Mă încred în dumneata, că te-ai milostivi să le mai dai un rând de lustru şi de unsoare, unde-s mai ruginite, cum facem noi cu baionetele la cazarmă…

— Bine-bine! … Din toată inima… Trimite-le, rogu-te, la fratele Creangă…

— La bojdeuca din Ţicău? Ştiu, c-o ştie tot târgul… Mâne vă deşteaptă soldatul din somn… Dară tot nu scapi de mine… Nu numai pentru asta te-am oprit şi ca să-ţi mulţumesc de scrisele la gazetă… Să-ţi dau şi oarecare ştiri mai plăcute… Noi nu te-am uitat. Nu trece săptămâna să nu vorbim despre dumneata şi multă lume este care te jăleşte c-ai plecat din Iaşi…

— Bine-bine! a spus de astă-dată Creangă, apucându-şi prietenul de braţ. Să trăieşti, domnule căpitan…!

— Şi coana Veronicuţa spune…

— Sănătate! Cu bine şi noroc! Trimite poeziile la bojdeuca mea…

Ioan Creangă îl târa pe bădiţa Mihai, ca pe-un copil care are neapărată nevoie să fie ocrotit de năvala săniilor.

Străbătând piaţa, îi vorbea cu mare aprindere despre întâmplări foarte vesele:

— Este una pe care-o tot spune conu Vasilică Pogor, cumplit de hâtră… Cică venise la rând, la proces, când era jude, un împricinat cam haimana, din cei fără căpătâi. Îl întreabă el, conu Vasile, după cum îi regula judecăţii: „Numele? …” „Costache Ţurlui!” „Numele părinţilor?” „Că n-am părinţi, cocoane giudecător! …” „Bine, când ai avut, cum îi chema? …” „Că n-am avut, coane giudecător! …” „Bine, măi omule, cum se poate să spui una ca asta? N-ai avut mamă; n-ai avut tată? …” „Nu, să iertaţi, coane giudecător, că m-o făcut o mătuşă a me c-on golan! …”

Ioan Creangă aştepta un semn de înveselire pe faţa prietenului. I-a văzut însă chipul împietrit în posomorâte amintiri. „Proastă treabă! Hai, la conu Vasâle! Hai! …” Au mers la Vasile Pogor care şi-a lăsat mosafirii din

protipendadă un ceas de dragul lor; au mers la alţi cunoscuţi; seara la Bolta rece, unde Eminescu şi-a găsit masa cu scaunul de lemn; ba încă şi o anumită căniţă de sticlă trandafirie cu meşteruit capac să păstreze aroma Cotnarului şi Uricaniului. O strânsese Kir Amira la loc sigur, într-un dulap rezervat nenumăratelor relicve câte îşi aşteptau stăpânii spulberaţi de vânturi: o! câţi marinari, o! câţi căpitani! care-au plecat voioşi spre depărtaţi limani! …

— Ştiam eu, coane Mihai, că mata ai să te întorci! l-a încredinţat Kir Amira, înfăţişând cana clătită şi turnând de sus Cotnarul cu stropi…

A luat şi Creangă cuvântul, fără prea întunecoase presimţiri:

— Vezi, bădiţă Mihai? … Toate te-aşteaptă… Scrinul lăsat la mine, luneta, căniţa de aici… Nu eşti om făcut pentru lighioanele Bucureştilor… Acela-i târg de sorcove şi vasâlci… Numai după datinile lor de sfintele sărbători, îi destul să-i judeci, ca să-i afli cine-mi sunt… Noi, aici, cu stele frumoase şi colinde: dânşii cu sorcove de hârtie şi căpăţâni de porc la tavă. Apoi, în târgul Ieşilor, sorcove nu s-or vedea decât pe pălăriile cucoanelor, iară căpăţâna de porc la masa gospodarului, c-o strachină de curechi murat alături…

Eminescu s-a încălzit cu încetul la blândeţea Cotnarului şi la povestirile dintr-o copilărie a Humuleştilor, soră cu cea a Ipoteştilor.

Iar noaptea când au ajuns acasă, a luat luneta de pe scrin să-şi caute stelele sale. Se înseninase. Se lăsase ger straşnic. Cerul era înalt şi sticlos. Pe fereastra deschisă, prin ţeava neagră şi-a adus mai aproape Luceafărul, Andromeda, Perseu şi puzderia constelaţiilor, pe care unele le uitase şi încerca să şi le amintească. Pe urmă, a lăsat luneta pe pervazul geamului şi a vorbit prietenului, ca în alte vremi:

— Tot aşa poate că dintr-o stea, va fi privind acum, cu o unealtă a lor, făpturile acelor tărâmuri spre pământul

nostru… Îmi închipuiesc un mag bătrân, cu barbă mătăsoasă ca sfinţii icoanelor. Şi nu se poate să n-aibă el o nepoată, mai frumoasă decât toate femeile de pe lume… Îl văd pe bătrân cum potri-veşte luneta, cum răsuceşte şuruburi şi cum face să joace oglinzile… Se uită şi nu-i vine să creadă. Se şterge la ochi şi după ce-a mai privit o dată, îşi cheamă nepoata: „Copilo, vino şi tu. Mă tem că a început să mă înşele văzul… Uită-te şi lămureşte-mă! Oare ce s-a întâmplat cu steaua întotdeauna neagră, cu pământul acela urât din totdeauna? … E alb şi sclipitor, cum nu l-am mai văzut niciodată…” Copila a pus ochiul albastru în capătul tubului negru şi a privit şi ea îndelung… Pământul nostru, nins şi alb, văzut din altă stea, de pe alt tărâm, poate că-i răsare cu adevărat mai strălucitor decât luceferii… O văd ridicându-se şi bătând din palmele mici: „Dar bunicule, e cea mai frumoasă stea a cerului! Scânteietoare ca diamantul şi limpede ca bobul de rouă… De ce spuneai că pământul e o stea urâtă şi neagră şi tristă? …” Magul cu barba de borangic alb, clătină acum din cap şi ridică mânele spre cer: „Ştiu eu, copila mea? Învăţătura nu are niciodată dez-legare pentru toate câte sunt pe lume… Câte o dată şi pe atlasul cerului cu stele se întâmplă minuni… Acestea nu intră în prevederile noastre… Am să supraveghez mai de-aproape steaua aceasta veche şi ciudată, care a întinerit când îi aşteptam moartea…” Copila se mai uită la steaua noastră albă, prin vârful lunetei… Ce-ar fi, frate Creangă, ce-ar fi să-i facem un semn cu batista de-aici, povăţuind-o: „Nu! Spune bătrânului să nu mai privească şi mâne. Mâne totul are să fie negru şi scufundat în deznădejde ca întotdeauna. Minunea a fost numai pentru o noapte… Nici tu, nu mai privi mâne! … Rămâi cu amintirea acestei stele albe, curate şi scânteietoare…” Ce crezi, frate Ioane, are să ne vadă ea oare, batista noastră, are să ne-audă? …

Creangă a dat din cap, ca un om care ştie ce ştie:

— Ba n-a mai vedea şi n-a mai auzi nimica dumneaei, ca să nu te prindă cu minciuna… Fiindcă macar cât îi mai rămâne la noi, la Iaşi, n-a mai fi pământul tot negru şi tot cufundat în deznădejde…

— Să dea Domnul! …

Prietenul îi ţinea palma lată şi grea pe umăr. Era să mai adaoge ceva. Dar şi-a stăpânit cuvântul. Ocolea mereu o gingaşă întrebare.

Răspunsul l-a aflat a doua zi, fără să-ntrebe. Şi a fost un răspuns fără vorbe, tălmăcit numai din rostul unei singure întâmplări.

Mergeau alături pe uliţa mare. Eminescu îl scosese din casă, să-l caute impreună pe Conta şi să ia sfat cu el… Prietenul lor, Vasile Conta, se depărta de Junimea; studiile sale de filosofie poate nu se împăcau întotdeauna cu viziunea unui discipol al lui Kant şi Schopenhauer; dar îi apropia o credinţă.

— Vasile Alecsandri, Vasile Conta, Jack Negruzzi, Neculai Bla…

Şi cuvântul deodată i-a rămas retezat la mijloc: mâna i-a căzut pe braţul prietenului care şi-a înfipt unghiile în mâneca aspră a dulamei.

Ioan Creangă a înţeles.

S-a prefăcut că priveşte cu o nemaipomenită luare-aminte într-un geam, unde nu se zărea nimic alt decât florile sleite de gheaţă.

Mihai Eminescu, stană înfiptă locului, în altă parte privea.

Se oprise o sanie cu armăsar rotat. Din învelitorile multe şi grele, nu izbutea să se desfacă o doamnă în blană argintoasă, cu argintoasă cuşmuliţă. Vizitiul s-a răsucit, să dea ajutor.

— Nu, Grişa. Lasă! …

A izbutit. A ridicat obrazul rumenit de ger, râzând uşor… Printre buzele roşii se zărea aburind răsuflarea caldă… Un nouraş străveziu, îndată topit în văzduhul gheţos, limpede, de cleştar. A coborât şi s-a depărtat spre-o uşă, cu mersul

mlădios, şerpuitor, fără să se uite la dânşii, fără să-l vadă: Verona, Vreona, Vanover…

Când strânsoarea înfiptă în mâneca dulamei a slăbit, Ioan Creangă şi-a desprins ochii de la geamul cu florile sleite. A căutat basmaua în adâncul buzunarului şi a prins să-şi şteargă sudoarea de pe fruntea brobonită de-a mirare pe-un ger să crape ouăle corbului.

Apoi, a oftat din adâncuri, pomenind o pilduire biblică:

— Cum văd eu, bădiţă Mihai, nu i-a fost dat numai femeii lui Loth să se prefacă în sloi de sare, fiindcă n-ascultase po-vaţa minţii şi a privit înapoi… Sloi de sare mi te-ai prefăcut dintr-o dată! … Ehei! … De-acuma, pricep că mai des îi călca prin Ieşii noştri…

VII.

Tilea Brăboiu a trecut vijelios spre fundul băcăniei, cu pălăria pe ceafă, dând din mâini şi hurducând scaune, mese, tihniţi cetăţeni care-şi beau din picioare, la tejghea, ţuica de-amiază.

— Ce-i cu pachetele mele? i se auzi hârâind glasul. Unde-s sticlele mele? Trimite un tâmpit să le ducă la trăsura mea!

Caragiale s-a întors către Eminescu, râzând cu ţigareta între dinţi.

— Măăăă! se minună suflând în trestie s-arunce capătul de ţigară şi strângând ţigareta în buzunarul de sus al vestei de pichet alb. Auzitu-l-ai? Toate-s ale lui… Trăsura lui, sticlele lui, pachetele lui… România independentă a lui… Şi ăsta e un tip!

Recunoscu însă:

— Dar nu pentru mine. Eu mă ocup deocamdată de canalii mai mărunte şi mai simpatice… Asta o să fie o canalie în stil mare, pe calibrul eroilor lui Balzac. Promite şi e din stofa ălor care se ţin de promisiuni, ba mai întrec şi de la dânşii. Mă! Te-ai uitat tu ce suciţi sunt oamenii? Unul într-un fel, altul într-altfel, fiecare cu doaga lui… Ăştia-mi plac…

Înainte de-a apuca să spună care alţii nu-i plac, Tilea Brăboiu i-a hâit scaunul din loc. Şi fiindcă l-a sfredelit

privirea corosivă de sub ochelari, s-a oprit, arătându-se încântat foarte că-l întâlneşte:

— Acilea erai, neică Iancule? Noroc! Bună şi ţie, Eminescule! Ce-i cu voi?

Eminescu şi Caragiale păreau că şi-au dat cuvânt să numere sticlele din rafturi. Tilea Brăboiu îi măsură de la înălţime, din picioare, cu mâinile în şolduri:

— Vă pierdeţi vremea acilea! … Mai bine-ai face să pofteşti la gazeta mea, neică Iancule…

— A dumitale? …

Nepotul ceauşului de argaţi sări ca un pârleaz uşor peste asemenea subtile nuanţe:

— Că n-o fi a celor care stau cu mâinile-n sân şi mi-o fac pe geniile, aşteptând laurii posterităţii! …

El nu stătea cu mânile în sân. Pentru un moment se scobea între măsele, să-şi scoată o rămăşiţă de aperitiv. După ce-a extras-o, ştergându-şi arătătorul de masa lor, a stăruit cu invitaţia:

— Treci pe la mine, neică Iancule, să tratăm! … Îmi închipui că eşti mai deştept decât domnul d-acilea, prietenul Mihai, care mi-o face pe Incoruptibilul! … Când vii? …

— Ascultă, stimabile! … Noi grecii, avem pentru anumiţi oameni, un soi de calende ale noastre… Atunci să m-aştepţi.

— Ştiu eu, unde baţi! o luă Tilea Brăboiu, în glumă împăciuitoare. Te-a înţepat unul de la gazetă pe chestia grecismului… Cum îl picniră şi pe domnul d-alături, cu bulgărismul… Ce să vă fac? Nu-i mai bine în cetate, decât în afară de cetate? … Veniţi, mă fraţilor, să facem ispravă cu folos pentru toţi. Tu, îţi lauzi piesele cât pofteşti… Tu găseşte-ţi poezelele geniale cât pofteşti… Tilea să trăiască! …

— Adică Radu Dospinescu… rectifică plictisit, Caragiale.

Tilea Brăboiu pârţâi din buzele groase şi vinete ca două lipitori: „Au şi nimerit ei despre cine să vorbească!” Radu Dospinescu era trimis de medici la sanatoriu, în străinătate.

Amestecul lui în ziar se reducea la acoperirea pagubelor, de la depărtare. Nepotul ceauşului de argaţi, se uită peste umăr şi la Eminescu:

— Dacă n-ai fi cum te ştiu, ţi-aş propune o întâlnire… Campania ta pe chestia revizuirii a fost fainã… Talent, argumente, temperament! Păcat c-ai înmormântat-o în Timpul, frate-mio, şi regretabil că nu iscăleşti… Trebuie să iscăleşti în fiecare zi, puică mică, să intre numele în tidva cititorilor… Să-ţi faci din nume un capital… Duşmănii ţi-ai făcut, helbet! … Ar fi cazul s-o cam slăbeşti… Secretul e să te serveşti de oameni, dându-le iluzia că-i serveşti… Eu nu lucrez cu posteritatea…

Vorbea cu o mână în şold, cu mâna cealaltă aburcându-şi mereu prohabul pantalonilor. I-a lăsat, ca pe nişte indivizi lipsiţi de interes, îndată ce l-a văzut intrând în băcănie pe Alecu Teriakiu, despre care se vorbea că aşteaptă portofoliul ministerului de interne, la cea mai apropiată remaniere.

— Din parte-mi, staţi şi putreziţi de vii! … Eu mi-am găsit omul. Omul zilei…

S-a dus să-l strângă de braţ şi să-l cuprindă de ceafă, cu semne de mare dragoste, boţindu-i toată solemnitatea.

Caragiale privea ca la teatru:

— Văzuşi, Eminescule, cum se face din mardeială sistem! Întâi îi turteşte omului fasonul! Îl întoarce şi-l suceşte, să rupă distanţele… Pe urmă îl tutuieşte… Şi-l ia apoi pe nume: Alecule, Vasile, Jack! … Nu te-i mira: tu o să-i spui până la moarte lui Maiorescu, domnule Maiorescu; iar el o să ţi-l joace în două întâlniri de salon şi la trei banchete cu Titule încoace şi Titule încolo… Mă, interesantă ţară şi interesante vremuri trăim! …

— Triste adică, vrei să zici? … Triste vremuri şi nefericită ţară… rosti Eminescu, scoţându-şi pacheţelul albastru de tutun.

— O fi şi pe-a ta… Fiecare vedem lucrurile cu ochii noştri. Mai luăm un pelinaş? Băiete!

— Îndată, coane Iancule… Două, nu?

Caragiale şi-a împins scaunul mai la perete, să facă loc viitorului ministru Alecu Teriakiu, la braţ cu Tilea Brăboiu. Din treacăt se auzi glasul nepotului de ceauş:

— … te susţin la gazeta mea, Alecule taică, ş-atunci o să vadă şi Brătianu că nu mai merge cu şahăr-mahăr! …

Alexandru Teriakiu, îşi neteza barba, aprobând. Privirea a alunecat distrată peste chipurile lui Caragiale şi Eminescu: doi neînsemnaţi muşterii de băcănie, întru nimic deosebiţi de slujbaşii mărunţi care-şi consumau aperitivele la tejghea. Caragiale făcu mucalit:

— Trecu România independentă pe lângă noi, mă! … Mâine-poimâine, ne-om pomeni şi cu regatul, după câte se aude… Tot ăştia or să fie în fruntea bucatelor! …

— Ce-ţi pasă? întrebă Eminescu, trăgând senin şi adânc din ţigăruia lui necăjită.

— Îmi pasă, Eminescule! … Sunt şi eu un cinic, deşi nu din stofa monşerului d-adineaori. Am cel puţin o scuză. Îmi apăr, dracul să ştie cum s-o numesc? hai să-i zicem: vocaţia! … Nu m-aş da în lături de la nimic, să-mi asigur un trai mai îndestulat, ca să pot scrie în linişte, comediile, dramele, cărţile mele: iadul şi viitorul le mai cunoaşte ce-or fi… Mă apucă o milă de noi… Parcă ispăşim o crimă, mă, aşa ne canonim. Tu robeşti la gazetă… Eu vânez posturi de impiegat. Pentru ce, mă? Fiindcă vrem să trecem prin viaţă altfel decât Brăboiul tău şi decât un Teriakiu, viitor ministru…

— Ce-ţi pasă? …

— Îmi pasă! Îl auzişi? Ţi-ai făcut duşmănii… Au să te pască şi n-au să te ierte, fiindcă nu eşti croit din mucavaua lor. De aceasta ai tu nevoie? Lasă să-şi sfarme şi alţii capul…

— Nu mă rabdă inima. De altfel nu sunt singurul. Mai simt şi alţii nevoia să scuture această plevuşcă de antreprenori ai independenţei azi, ai regatului mâine… Vasile Alecsandri, Creangă, Conta…

— Te-ai contaminat şi tu de la Conta, care va să zică! …

— N-ar fi fost nevoie. E ceva mai vechi, Iancule…

— În sfârşit, fie! … Fiecare cu sucitura lui, Până la sucitură adevărul e că-ţi faci duşmănii şi că vei plăti… Iar cei care au să te lovească, în scrisul tău au să tragă… Au să-ţi înăbuşe putinţa de lucru… Aia e soarta noastră? … Dacă aş da ochii vreodată cu vodă Carol, i-aş aminti ălea spuse de Heine, lui Friederich Wilhelm al IV-lea… Cam ăstea: „Măria-Ta, nu te gândi numai la Brăboi şi la Teriakii! Cruţă scriitorii în viaţă… Poţi ofensa pe cei morţi, zeii Olimpului, proorocii vechiului şi noului Testament… Sunt înfricoşate chinurile iadului, dar tot se mai găsesc sfinţi care să te poată scăpa de-acolo. Există însă iaduri de unde nu te mai scapă nimeni, niciodată. Cunoşti Infernul lui Dante? … Când poetul a închis în acest iad pe cineva, nu se mai află nici un Dumnezeu să-l poată scoate! …” Cam ăstea le-a spus Heine regelui Prusiei; ăstea le-aş spune şi eu lui vodă Carol… Să ne cruţe! Să ne dea o putinţă de lucru; fără robia ta, fără micile mele pezevenclicuri cu care înnod ziua de azi cu ziua de mâine, ca să-mi pot meremetisi o piesă după placul meu… Priveşte, te rog, la afişul ăla. Îl vezi? … „Miraculos! Nemaivăzut! În fiecare seară la Teatrul Dacia. Fenomenalul american Jammes Lwone, mănâncă, bea, scrie şi fumează, timp de cinci minute într-un aquarium controlat de public”. Ai fost să-l vezi? Eu am fost… Mănâncă, bea, scrie şi fumează în apă, dracul să-l ştie cum! N-am izbutit să-i aflu secretul fenomenului… Ei, dragă Eminescule, aşa te canoneşti să scrii şi tu poeziile tale; aşa şi eu, comediile mele… Şi încă nu în apă limpede. Cufundaţi în lăturile independenţei… Mă tem că pân’ la moarte n-o să descoperim trucul americanului! …

Caragiale aştepta vorba de protivnică părere, pentru a aţâţa o discuţie după năravul său.

Dar Eminescu se uită în gol, zâmbind îngândurat. Când prietenul i-a pomenit despre Infernul lui Dante, i-au răsărit în minte terţinele din al cincilea cânt: Soit eravamo e senza alcun sospetto… Părelnica imagine a femeii care mijea în

filigranul poeziilor sale îşi pierduse însă conturul încă o dată. Nu-i mai apărea atât de fragedă, ca floarea albă de cireş. Se suprapuneau două imagini în tremur: Mite, Verona, Mite, Vreona; Mite, Vanover… Verona, Vreona, Vanover…

A vorbit zâmbind cu o voioşie silită:

— Să-ţi istorisesc o scenă bună pentru comediile tale, Iancule… Mi-a povestit-o şi mie un prieten la Iaşi. O întâmplare adevărată… Era acest prieten îndrăgostit lulea de o fată… O fiinţă nepământeană; numai graţie, delicateţă, tot ce poate fi mai aerian.

— O văd… mărturisi Caragiale, scoţându-şi ţigareta şi începând s-o cureţe cu o pană, din rezerva purtată în buzunarul vestei, ca într-o cartuşieră de cazac.

Prin ochelari, îl cerceta însă cu ochii pătrunzători. Eminescu se uita în golul său cu filigranate imagini:

— Amorul a durat câteva luni… Când prietenul intra în casa ei, în odaia unde totul era micuţ, aristocratic, parfumat, străbătea ca într-o altă lume… El venea de la redacţii îmbâcsite de fum, de la birturi, dintr-o odaie gheţoasă ca o peşteră… Păşea pragul! Îi ciripea ea înainte şi totul se idealiza. O vrajă…

— Până aci, idilă, nu comedie, Eminescule! Cea mai banală idilă! …

— Într-o zi, urmă Eminescu, fără să ia seamă la întrerupere, nepământeana fiinţă turna cafeaua cu lapte în ceaşcă pentru băiatu-său… Copilul, neastâmpărat, nu ştiu ce face? o atinge pe mână? se agaţă de rochie? destul că pe neaşteptate ceaşca i-a sărit din farfurioară în obraz, pe rochie, pe covor. Iată nepământeana fiinţă cu şuroaie de cafea cu lapte pe dalba-i faţă! … Prietenul a început să râdă în chipul cel mai prostesc… Şi râzi, şi râzi! Avea patima asta din copilărie. La teatru, colegii de şcoală fugeau de lângă el, fiindcă hohotea fără nici o stăpânire când se ivea Commo pe scenă… În sfârşit, râsul i s-a potolit, cum toate au un sfârşit pe lume. Idealul s-a întors din altă odaie cu rochia

primenită, cu obrazul spălat şi pudrat, şi-a luat locul său în jilţul mic ca un delicat soclu de delicată statuie… În darn! Prietenul n-o mai vede decât coborâtă de pe soclu, în devălmăşie cu toate făpturile de rând… Iar mai ciudat e că acum tot ce-i părea delicat şi graţios i s-arată ca o nesuferită afectare… Îi vine din senin să izbucnească iarăşi în râs, de ea şi de el, de amorul lor…

Operând cu pana în ţigareta de trestie, Caragiale îl ascultase fără să-l slăbească din ochi.

A întrebat:

— Asta e tot? …

— Tot. Ce mai vrei? …

— Şi tu crezi că e o scenă de comedie? … Cea mai banală dramă, cu cel mai banal deznodământ, al celei mai banale idile. Toţi îndrăgostiţii îşi creează un idol, care se năruie când pe nasul idolului s-a ivit un coş ardeiat. Şi pot să-ţi adaog că ai fost de data aceasta slab povestitor… Era o fată şi ai spus că turna cafea cu lapte, băiatului… Deci fată, care avea un copil? Urâtă familie! … Şi turna cafea cu lapte? Familie nemţească… Eu situiez mai degrabă întâmplarea la Viena sau la Berlin, în patria cafelei cu lapte… Ce zici? … Apropos, cum mai merg lecţiile tale cu doamna Mite Kremnitz? Mi s-a părut în ultima şedinţă a Junimei, la Maiorescu acasă, că te examina cam prea insistent ex-excelenţa-sa, cavaler al mai multor ordine, doctor al mai multor specialităţi, membru al mai multor Academii, director al mai multor societăţi, publicaţii şi eţetera, et eţetera. Îi place arta şi literatura. Preţuieşte scriitorii şi artiştii… Dar nu-mi prea pare că i-ar face plăcere să-i intre în intimitatea familiei, boemi de tagma noastră… Noi pe la birturi şi pe la cafenele; acolo ne e locul… Adică aci! …

— N-ai dreptate… se împotrivi Eminescu. Cel puţin eu n-aş avea cuvânt să spun asta. Nu-mi îngăduie firea şi spiritul de dreptate. A încercat să mă găzduiască la el când am sosit aici, străin de toţi şi de toate. Eu am dat bir cu fugiţii…

— Te îmbrăţişase prea călduros, ca să te omoare cu dragostea? …

— Nu… Dar nu mă-mpac eu cu orânduielile de casă mare. Să-mi ia servitoarea hainele şi să le scuture? să-mi cotrobăiască prin buzunări şi să-mi încurce hârtiile? Dimineaţa să-mi găsesc ghetele la uşă, lustruite, dar după ce o ungureancă le-a numărat bortele pingelelor, să istorisească stăpânilor? … Cu mine n-a ţinut mult povestea…

— Bănuiesc. Pe Slavici trebuia să şi-l aducă Maiorescu în casă. Ăla, da! Nici n-ar fi avut servitoarea ce să-i scuture… E scuturat, periat şi dereticat, de când deschide până ce-nchide ochii. Mi-a plăcut cum i-a categorisit Creangă al tău povesti-rile lui ţărăneşti, dichisite şi periate, când l-ai adus de la Iaşi. A spus şi el în chip de concluzie o mică poveste de-a voastră, moldovenească şi şireată, care făcea mai mult decât toate criticile lui Maiorescu… Ţii minte?

— Nicidecum… Rămăsesem în urmă.

— Atunci n-ai auzit-o. Păcat să se piardă! … Ieşeam de la Maiorescu, după cetirile unde-am căscat să-mi desfac fălcile. Ce-ţi veni şi ţie să citeşti atunci mizerabila traducere a nu ştiu cărui leat, din Victor Hugo? „O! câţi marinari! O! câţi căpitani!” În fine am înghiţit-o şi pă aia, cum au înghiţit-o şi Convorbirile. Slavici se dă pe lângă Creangă: „Ce părere ai despre povestea mea? …” Răspopitul tău, de colo: „De! Mi-a plăcut şi mie. Dar cică era odată un flăcău care se-ndrăgostise rău de tot de-o fată. Fata, frumoasă şi cu vino-ncoace, şi-a găsit alt îndrăgostit mai procopsit, la târg. S-a măritat şi dusă a fost. Bărbatul îi făcea toate voile: fata uitase de satul unde-a rămas un flăcău cu inima friptă şi plină de amar. Trece o bucată de vreme. Însurăţeii dau într-o bună zi prin sat… Flăcăul cu inima friptă, fuga în calea lor, măcar să-şi aline ochii. Apoi ce mi s-a oprit locului, buimac, scărpinându-se în cap şi stupind cu oţăralâ: „Ptiu! că de mare primejdie şi pacoste-am mai scăpat! Slavă ţie Doamne şi fie la dânsa, acolo!” Pasă-mi-te, era dragostea lui şi totuşi nu mai era ea. Nevasta se-ntorsese sulemenită şi spilcuită,

de-şi pierduse tot acel vino-ncoace al Ilenei Cosânzene, pe care o ştia el, din luncile şi zăvoaiele lor…” Astfel mi l-a operat Creangă, iar vorba lui: astfel a înghiţit Slavici găluşca! Mai cheamă-ţi prietenul prin Bucureşti; fiindcă nu se găsesc mulţi ca dânsul în salonul domnului Maiorescu… Mi-ai vorbit despre şedinţele Junimei la Iaşi… Vor fi fost ele vesele şi animate… La Maiorescu aci, parcă suntem la şedinţele Academiei.

— Acolo erau la Pogor…

— Un tip şi ăla! Aveţi şi voi, moldovenii, ale voastre! … Fiecare cu sucitura lui… S-o pornim la masă, că ne dau jupânii afară d-aci…

S-au dus la Enache, unde Caragiale a pregătit cu mâna lui o anume salată după o anume reţetă: „Asta-i secretul, Eminescule! Potriveala din oţet şi untdelemn, din sare şi piper, răbdare şi iar răbdare, ca la opera de artă… Cum ai încurcat măsurile şi te-ai pripit, iahnie s-a făcut salata! …”

Apoi Eminescu s-a îndreptat spre casă, purtat de-o nelinişte în soarele după-amiezii de vară. A găsit o tipăritură în chenar negru cu scrisul adresei cunoscut. Şi alt plic, cu slova lui Creangă. Le-a desfăcut, le-a citit. A căutat patul să rămână îndelung cu obrajii în palme, până ce sara i-a umplut odaia cu umbre. Aşadar se încheiase şi cu viaţa profesorului Ştefan Micle, fostul ucenic de lăcătuş, ajuns profesor şi rector al Universităţii din Iaşi! Printre umbre, stăruia umbra lui, aşa cum o întrezărise într-un miez de noapte pe geam, sub sfeşnicul cu flacăra pală ca un tablou sau o gravură de Rembrandt. Îi suna în urechi glasul puţin răguşit, bătrânesc, sfătos… Îi auzea râsul complice, din aceeaşi odăiţă, când a chemat cele două copile să-i toarne apă ca să-şi spele petele de chimicale şi de acizi de pe degete. Pe urmă l-au cuprins alte gânduri şi amintiri mai vălmăşite, mai stăruitoare, cu amestec de speranţe care îl ruşinau, fiindcă roiau deasupra unui mormânt încă proaspăt.

Târziu, după miezul nopţii, la masa de lemn tare ca a tuturor încăperilor pe unde-a trecut, a început a aşterne pe hârtie:

Dulcea mea amică, Tu ştii prea bine, că dacă este cineva care poate apreţui pierderea pe care ai suferit-o, acela sunt eu…

… Astfel, viaţa mea, ciudată şi azi neexplicabilă pentru toţi cunoscuţii mei, nu are nici un înţeles fără tine…

Veronică – e întâia dată că-ţi scriu pe nume şi cutez a-l pune pe hârtie – nu voi să-ţi spun, dar tu nu ştii, nici poţi şti cât te-am iubit, cât te iubesc. Atât de mult, încât mai lesne aş înţelege o lume fără soare, decât pe mine fără să te iubesc… Dumnezeu nu e în cer, nu-i pe pământ: Dumnezeu e în inima noastră. Am înţeles că un om poate avea totul – neavând nimic, şi nimic având totul.

Zorile l-au aflat cu ochii astupaţi de palme, privind în întunerecul din el, unde se deschidea o geană de lumină.

Şi prietenii din Bucureşti mult s-au mirat, când după şase săptămâni, Eminescu le prezintă o doamnă în văl de doliu:

— Doamna Veronica Micle, logodnica mea!

VIII.

Bobocii de lalele păreau ouă roşii de Paşti.

Poetul se minună că în sălbătăcia părăginită a ogrăzii, unde va fi fost cândva o grădină, florile înăbuşite de bălării şi de scaieţi, mai stăruiau îndărătnic să îmbobocească după ploile şi soarele primăverii.

Verona, Vreona, Vanover, le-ar întâmpina cu voiosul ei surâs:

— Bună dimineaţa, lalelelor!

Iar florile şi-ar desface îndată potirul, scuturând boabele diamantine de rouă:

— Bună dimineaţa, zâna noastră! …

Verona, Vreona, Vanover, era însă departe. De-o lună nu-i mai dăduse semn că i-a trecut supărarea. Aşa se petrece acum viaţa lor. În supărări, împăcări, chemări şi despărţiri.

La începutul toamnei a căutat cu doamna Slavici o casă ca pentru un început de cuminte gospodărie. Nu înţelegea de ce toţi se îndurau atât de anevoie să-i stea într-ajutor. Slavici îi ascultase plănuirile, clătinând din cap. El îşi amintea un deget tras peste o măsuţă unde putea să se iscălească în stratul de praf. Maiorescu l-a povăţuit să mai lase în grija timpului prea nerăbdătoarele-i proiecte. Toţi cei de la Junimea, sub o formă ori alta, unii direct, alţii cu viclenie şi înveninate aluzii, uneltesc să împiedice planurile lor. A mai auzit şi o justificare a acestor împotriviri: „Lasă să-i despartă viaţa, fiindcă aşa nu vor conteni amândoi să scrie poezii simţite! E întrucâtva interesul Convorbirilor”. De unde a pornit asta? – întrebase el. Chibici a tăcut, scărpinându-se în creastă şi vreme de o săptămână s-a mistuit la slujba lui de la birourile drumului de fier, lovit de-o hărnicie subită. Caragiale i-a dovedit glumind că, după a sa părere, cuvântul căsnicie se trage de la casnă, nu de la casă cum au născocit filologii săraci cu duhul. L-a mai blagoslovit apoi cu pilduiri din autorul său favorit, Cilibi Moise: „Mai mult fericesc femeia care ţine furca, decât pe cea care ţine condeiul… Mierea e dulce, zahărul e dulce: ce folos că zahărul se topeşte şi că femeia ne topeşte? … O femeie de două ori se înveseleşte în viaţă: când îşi îngroapă bărbatul, o dată; când îşi găseşte altul, a doua oară”. Şi alte zicale, pe acelaşi calapod. I-a ocolit cu încetul pe toţi. A fugit de dânşii. A aflat casa aceasta într-un fund părăginit de ogradă. Le ajungea atât, pentru cât de puţin cereau ei de la viaţă; fiindcă Dumnezeu nu era în cer, nu era pe pământ – Dumnezeu era în inima lor…

Pe urmă?

Eminescu a întors ochii de la fereastră să privească duşmănos patul din fundul încăperii. Acolo a rămas el atunci cu privirea lărgită de întunerec. Ea îl întrebase: „Dormi, Bebeluş? Dormi, Miţule?” A închis ochii şi s-a prefăcut că doarme. Când i-a simţit răsuflarea regulată a somnului a des-chis din nou ochii să-i pironească în beznă.

Fără să-şi dea samă, se depărta de atingerea trupului. Aceasta a fost tot? Aceasta a fost tot… Mai târziu, dimineaţa, a strâns din nou pleoapele peste lumina ochilor, când ea într-un cot, plecată peste pieptul lui, căuta să-i citească în cutele de pe faţă… Şi toată ziua vorbele lor au fost stânjenite. Izbucnirile ei îi sunau şi acum grotesc în auz: „Bebeluşul meu! Miţul meu! … Miţicule! …” Ca dezmierdările destinate unui căţeluş de salon cu coada bârligată. Aceasta a fost tot? Da, aceasta a fost tot!

S-au despărţit după o săptămână, fără să mai amintească niciunul, nici altul, despre hotărârea, despre plănuirile, despre ziua de mâine a lor. Când e departe, uneori o doreşte. E din nou Verona, Vreona, Vanover… Când e lângă el, rămâne cu ochii deschişi în întunerec, după jumătatea celei dintâi nopţi. A doua zi îl târâie după dânsa prin oraş, se opreşte la vitrine, îi pune întrebări care-l întorc pe pământ: „Ce zici tu, Miţicule, de pălăria aceasta? Şi uite ce rochie nostimă, Bebeluş! … Când voi lepăda doliul! …” El era cel care purta acum, un văl cernit în privire. Aceasta a fost tot? … Astă-toamnă, la cea dintâi a lor despărţire, abia a ajuns acasă de la gară şi s-a trezit în mână cu volumul lui Lenau, al nefericitului Nicolaus Lenau. Cartea cu scoarţe negre, dăruită la Viena de criticul cu râsul scrâşnit. A deschis-o la poezia cunoscută a cărei deznădejde n-o înţelegea altădată, într-o dimineaţă cu mult soare în zăpezi:

Durch’s Fenster kommt ein dürres Blatt Vom Wind hereingetrieben…

Tălmăcirea i s-a luminat, parcă numai acel ceas îl aşteptase. Iar traducerea a luat calea Convorbirilor:

Vântu-o foaie vestejită Mi-a adus mişcând fereasta -

Este moartea ce-mi trimite Fără plic scrisoarea aceasta.

În filigrana poeziei era ea: Verona, Vreona, Vanover. Îi părea pierdută, deşi avea să se mai întoarcă, deşi s-a mai întors.

Acum o doreşte. Poate fiindcă nu-i mai dă nici un semn că i-a trecut supărarea. Poate fiindcă i-a cerut şi scrisorile

înapoi. Ce face la Iaşi, în ceasul acesta, într-o primăvară a sărbătorilor cu ouă roşii şi-ntr-un târg al patriarhalelor prăznuiri? Pentru el i-au pregătit doar lalelele ouă roşii; iar masa lui e la birtul cu sfârâite hălci la grătar. Robia de la ziar nu i-a fost niciodată atât de istovitoare. Toţi au plecat. S-au rărit înverşunaţii luptători ai partidului. Slavici şi-a găsit alte aşezări mai statornice. Acum el a rămas unicul redactor, corector, traducător de telegrame, într-o hrubă întunecoasă şi umedă unde s-a strămutat ziarul strâmtorat la economii şi unde la fiecare jumătate de oră îi răsare în prag demonul cu obrajii mânjiţi de negreaţa literelor de plumb, ca un hornar:

— Manuscris! Manuscris, domnu Eminescu!

Domnu Eminescu a lăsat fereastra, soarele primăverii în grădina cu scaieţi şi bălării, unde tot mai răzbeau să înflorească lalelele. Îl aştepta datoria să răspundă la altă scrisoare.

A tras foaia albă înainte, întristând-o cu mărunta lui slovă:

20 april 1830

Dragă Harieta, Iartă-mă dacă nu pot veni după chemarea ta la Iaşi, dar cum au căzut sărbătorile pe dos, am avut atâta de lucru în zilele acestea, încât nu m-am putut urni din loc. Ba mi-am legat cărţile în teancuri ca să mă mut, ba mi-am căutat casă. Şi pe lângă toate acestea mai sunt bolnav trupeşte, dar şi mai mult sufleteşte…

Observă-i doamnei Veronica Micle că între scrisorile ce i s-au trimis din partea unui om, este una în plic care trebuie arsă şi pe care acel om n-a îndrăznit s-o puie în foc…

Te sărut şi te rog fii cuminte şi iartă-mă că nu pot veni.

Aş fi dorit din tot sufletul să te văd… Poate la toamnă. Dar să nu mai vorbesc, nu de toamnă, ci nici de ziua de mâni… Lumea-i schimbăcioasă şi toate visurile noastre şi nădejdile sunt făcute ca să se spulbere în vânt. Toamna anului e una pe an, apoi urmează primăvara. Toamna vieţii vine fără să ştii când, nici de unde… numai vezi că totul a trecut fără a

se mai întoarce. Ş-apoi se simte omul bătrân, foarte bătrân şi ar vrea să moară.

E mult de atunci, Harietă, de când eram mici de tot şi ne spuneau moşnegii poveşti. Poveşti sunt toate în lumea asta.

Al tău, Mihai.

Condeiul i-a căzut din mână, ca după o prea istovitoare trudă. Tot mai des îi luneca pana dintre degete, răpusă la cele mai slabe încordări. Stânga îi apăsa fruntea dureroasă şi grea, să răspundă unei apăsări lăuntrice. Tot mai des se pomenea încleştându-şi cutia gândurilor, împovărată, cătând spre pământ.

Scrisoarea Harietei îl chemase nu la Iaşi; la Ipoteştii unde şi moşnegii bătrânelor poveşti s-au risipit acum, în ţărână. Cine-l mai aştepta acolo, în afară de ea?

Are un frate plecat fără urme: blândul Neculai cel prost. Neculai Em. †. Poate? Poate încă nu.

Are un alt frate, Matei, mezinul. Uscat şi străin de el. Astăzi-dimineaţă a primit o invitaţie de nuntă, trimisă prin poştă a doua zi după nuntă, fără nici un cuvânt de adaos. Străini într-o mare pustietate.

Suspinul către un mormânt, unde gândul pogoară ca o nea-gră şi tristă pasăre cu aripile întinse în cruce, s-a prefăcut şi acela în stihuri. Au intrat în paginile Convorbirilor din această lună. Poate e cel din urmă tremur al duioşiei din el.

O mamă, dulce mamă, din negură de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi…

Presimte că tiparului nu-i va mai încredinţa de acum înainte decât slovă aspră, tăioasă. Mucezesc în sertar caietele purtate cu dânsul în anii de pribegie, la Cernăuţi, la Blaj, pe drumuri rătăcitoare, în acest Bucureşti, la Viena, la Berlin, la Iaşi, aici înc-odată… Stihuri, poeme, piese de teatru, neguroase închipuiri fantastice, limpezi chemări ale codrilor şi ale apelor… Toate zac cu migala neîncheiată pe galbene foi. De astă-toamnă, o singură poezie Convorbirilor. Neisprăvită: gemătul din luna aceasta, numai pe morminte,

pe zidiri de ţintirim, sicrie şi cripte… S-a întunecat ceva cu desăvârşire în el, cel care cerea atâţia şi atâţia ani încă, înainte, fiindcă e dintr-un pământ unde şi merele se pârguiesc încet, la soarele toamnelor lungi.

Acum viaţa lui se macină între birturi cu duhori sfârâite şi între o masă de redacţie, unde-l aşteaptă un foarfece, un şip cu clei, un vraf de ziare şi telegramele Agenţiei Havas. Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile; unduirea unei inişti; lina lunecare a lunii pe mişcătoarea mărilor singurătate – toate se răstoarnă-n ţăndări la năvala altor îngemănări de cuvinte, pe care le-aşteaptă gazeta: D. Mihail Kogălniceanu, demisionând din minister va pleca la Paris unde este numit ministru plenipotenţiar în locul d-lui Calimachi Catargi, mutat la Londra. Focul din strada Batişte. Gladstone ia cu energie partea Greciei contra Porţei, cerând aplicarea tractatului din Berlin privitor la noua fruntarie turco-greacă. O scrisoare a Contelui Andrassy. Chestia Arab-Tabiei… Declaraţiile d-lui Alexandru Teriakiu… Arab-Tabia… Gladstone… numire… dimisie… scrisoare… declaraţii… Teriakiu…

Mâna stângă tot mai apăsat încleştă fruntea şi tâmplele, să împingă îndărăt o clocotire lăuntrică, gata parcă să plesnească o pojghiţă din ce în ce mai şubredă.

S-a ridicat. Privirea s-a târât silnică la cărţile legate în teancuri, la lada de lemn cu lacătul mare şi ruginit, spânzurând deschis în toartă… Să se mute încă o dată? Dar unde? Ce-l aşteaptă nou în altă încăpere, unde teancurile de cărţi au să zacă neatinse cu săptămânile, brăcuite lângă pereţi? Nu mai are timp pentru ele; nici limpezire de cuget pentru ele. Robia de fieştece zi îi cere să încunoştiinţeze cititorii Timpu-lui despre declaraţiile domnului Alexandru Teriakiu, articolul d-lui Serurie, părerile domnului Costinescu, discursul domnului Fleva, tânărul tribun răsărit ca un hrib după ploaie, în politica României independente.

Când şi-a luat pălăria din pironul bătut de-a dreptul în perete, a întors piezişş spatele patului din fundul odăii; şi-a

ferit privirea de acel grotesc catafalc: mobilă de la hala de vechituri cu plăcile de nuc aşchiate şi cu picioarele înădite din bucăţi străine de lemn, de un alb dureros – patul unde poate va fi murit un necunoscut, unde se va fi născut un copil, unde va fi expirat un alt voluptos scâncet de iubită: „Bebeluş! Miţicule drag!”

A trecut pe lângă bobocii de lalele: ouă roşii de Paşti în subţiri lujere vegetale.

În stradă, un oltean păşea înaintea lui, legănând în cobiliţă, spânzuraţi de picioare, miei tăiaţi, jupuiţi, cu tinerii lor dinţi rânjind sinistru în soare, cu nările picurând rotocoale de sânge. A grăbit mersul să treacă înainte: îl grăbea şi olteanul. A încetinit paşii: îi încetinea şi olteanul. Dinadins s-ar fi spus, ca să-i păstreze mai viu în ochi, singura privelişte pe care o îngăduie scaunul ţării într-o zi de primăvară, unui om care scriind un răvaş, cutreierase cu gândul la poienele de la Baisa, la turmele de miei ale baciului Trofim, pe pajiştile smălţuite cu bănuţi rotunzi de păpădie.

A traversat strada pe celălalt trotuar, să dea drumul plicului într-o cutie albastră. S-a abătut la cafenea, la Labes, să-şi învioreze cugetul cu o turcească, înainte de a se înjuga la robia zilei.

Caragiale îi făcu loc:

— Ai venit prea târziu, frăţicule, Eminescule dragă. Până acum te-au forfecat la masa de alături geniile lui Macedonski…

— Ce-ţi pasă?

Lui Caragiale îi păsa:

— Se vede că s-au trezit des-de-dimineaţă amicii, anume pentru isprava aceasta… Dar le-am turnat şi eu una, ştii, după tactica şi strategia pe care am învăţat-o cu Damé, la răposata Naţiunea Română! … Pac! în unul. Pac! în altul! Flancul stâng mişcare de învăluire… S-au cărat toţi nenişorii şi a rămas pe poziţie numai marele gheneralisim.

Priveşte, să-i vezi mutra! Parcă-i americanul de astă-vară, care fuma şi scria în fundul acvariului de la teatrul Dacia!

Eminescu n-a vrut să privească.

Sorbea înghiţituri economicoase de cafea să prelungească plăcerea băuturii aromate; trăgea din ţigăruie petrecându-şi în minte frazele articolului care se prelucrau mai încet decât o cereau teascurile tipografiei. Stăteau alături două firi deosebite. El îşi trăgea firul din el, dinlăuntru, ca fluturele de mătase. Caragiale prindea viaţa din afară, ideile din afară, spectacolele din afară, să le amplifice şi să le exagereze hiperbolic în oglinzile sale de-o necruţătoare ironie. Pe dânsul îl desfăta grozav înfăţişarea poetului Alexandru Macedonski, cu musteţile sfârcuite de evzon, cu pletele linse şi cu ochelarii încălecaţi pe nasul enorm, subţire şi coroiat, scriind de zor la masa de la fereastră, în frenezia unei galopante inspiraţii. Nu-şi arunca privirea nici pe stradă, nici în cafeneaua unde începeau să mişune misiţii: inelele uriaşe cu steme he raldice de închipuită ori poate de adevărată nobleţe şi cu multicolore caboşoane, săgetau sclipiri deasupra hârtiei; cu mâna stângă scotea şi ducea îndărăt la gură o ţigaretă groasă şi lungă de chilimbar pufăind nori de vulcan în erupţie; foile zburau una după alta, răvăşite pe masă, peste chibritelniţă, peste capetele de ţigări.

Când o foaie slobozită mai focos, amenința uneori să cadă de pe masă, o prindea din zbor fără să ridice ochii. Alteori, în loc să moaie peniţa în călimară, nimerea în drojdia de pe fundul ceştii de cafea.

Scutura mânios condeiul şi nu-şi poticnea Pegasul pentru atât.

— Mă! rosti Caragiale. Asta nu pot eu să pricep! Că e poet. Nici nu se discută. Are talent… Dar cum de n-are el şi stimă pentru talentul pe care i l-au dat ursitoarele? Pe proaste mâini l-au mai dat! Svâr-svâr! Svâc-svâc! Şi gata! La tipografie!! … Mâine, geniile de la Literatorul lui cad în şezut şi-n extaz! … Geniala poezie a Maestrului!

Mirobolanta inspiraţie a Maestrului! … Ia poezia şi trece-o prin ciur. Nu mai rămâne nimic! Şi totuşi ceva a fost… Iar dacă-l iei la rost, nu pentru el, ci pentru talentul faţă de care nu-şi plăteşte onorabil datoria; te urmăreşte cu vindicta până la moarte! …

— Ce-ţi pasă? a strâns din umeri Eminescu.

— Ce-ţi pasă, ce-ţi pasă! M-ai omorât cu ce-ţi pasă, Eminescule! … Se vede că te-ai monşerit şi tu! Cum să nu-mi pese mă, când e vorba de talent? Ca şi Brăboiul tău! … Are talent, mă! Necioplit, nestrujit, poate cu premeditare colţuros, bolovănos, ghimpos – dar talent. Ce face din el? Te-apucă scârba! … Unul face poezia rasol cu talentul; altul face pe alţii rasol cu talentul… Îl mânuieşte ca o flintă d-alea lungi, de la voi în Moldova, în pădurea de la Strunga. Punga sau viaţa! Pentru aceasta te miruieşte Domnul cu talent?

— Am spus eu asta? se apără Eminescu, fără zâmbetul lui de odinioară.

— N-ai spus-o, dar să presupunem, ca să fie discuţie. Văd c-ai ajuns papagal… Ce-ţi pasă? Una şi bună ştii… Ce-ţi pasă! – mi-ai spus şi acum câteva zile, când ne-a stropit Vasile Alecsandri dintr-un cupeu cu coroana palatului. Cum să nu-mi pese mă? Talent? talent! De la el am învăţat să scrim româneşte… Tu mai ales, că eu am mai umblat şi pe la şcoala lui Anton Pann… Păi de aia ţi-a dat Domnul talent, ca să te lepezi de memoria lui Cuza pentru cupeul lui Carol-îngăduitorul, cum îl numeşti tu la gazetă? … Ce e aia? Păziţi că dau drumul goarnei: tati-ri-raaa! Pentru onor! … Înţeleg s-o fi făcut eu şi cu Damé, la o gazetă de pârliţi… Mai auzit-ai şi ăialaltă? După congresul de la Berlin, ce-i durea pe domnul Vasile Alecsandri? Că România a pierdut ceva, deşi câştigase două victorii. Una pe câmpul de luptă! Alta, victoria lui, la Montpellier! … Ăsta vi-i bardul de la Mirceşti?

— Acesta, Iancule, şi eu tot susţin că e un poet mare. Toţi călcăm pe urmele lui, chiar dacă ni s-au despărţit drumurile.

Cu ochii închişi în afară, Eminescu deştepta înlăuntru două privelişti.

O întâlnire într-o iarnă geroasă, când poetul Vasile Alecsandri, coborând în faţa restaurantului Hugues, s-a oprit să privească mai îndelung la ochii unui băieţandru zgribulit în haine sărace. Altă întâlnire la adunările Junimei, unde Alecsandri îl cercetase mai stăruitor, parcă amintindu-şi ceva, căutând să-şi aducă în cuget celălalt chip învăluit într-o negură a uitării.

Caragiale râdea, aprinzându-şi o ţigare boierească, fiindcă din nou îi mergeau treburile bine şi din nou se putea deda la tabieturi subţiri:

— Uitam că tu vii din târgul lui Clătinos! …

— Ce târg al lui Clătinos?

— Mă rog, este ori nu la Iaşi un bărbier, Clătinos?

— Este! recunoscu Eminescu, zâmbind în sfârşit. Neculai Clătinos… M-a ferchezuit şi pe mine cu perdaf de câteva ori, când mă duceam la anumite ceaiuri literaro-muzicale.

— Va să zică este! Atunci e-adevărată povestea… Se pare că n-o cunoşti?

— N-am habar, Iancule.

— Stai atunci înc-un moment. Mai lasă redacţia… Păcat să n-o cunoşti… O ştiu de la Jack… Dar să ţi-o povestesc cum am reconstituit-o eu… Acel Nicolae Clătinos care te-a ferchezuit pe tine, ca toţi oamenii din simpatica breaslă bărbierească, este sensibil la artă. Mă surprinde că nu ţi-a cerut un portret cu semnătura, ca să poată pune firma peste zece ani: „Briciul lui Eminescu”… Dar să lăsăm viitorul: să ne întoarcem la trecut… În prăvălia sa cu diferite colivii de scatii şi canari…

— N-are nici o colivie de canari şi de scatii, Iancule…

— Ce-ţi pasă! Dă-mi voie să-ţi spun eu acum; ce-ţi pasă! Aşa îl văd eu! Zic: Aflându-se în mica sa galerie, înconjurat de păsări artiste, de tablouri cu diferite mustre de bărbi şi pieptănături artistice, de nelipsitele scene artistic pictate din Othello şi Romeo şi Julieta, marele artist capilar Nicolae

Clătinos citea într-o dimineaţă ziarul, bineînţeles cu foaia deschisă la rubrica artistică, în aşteptarea unui muşteriu venind să-şi pregătească un cap mai mult sau mai puţin artistic pentru o soarea artistică… Deodată, marele artist ca-pilar Clătinos, sare de pe scaun fluturând gazeta… Iese în stradă fără pălărie… Izbeşte trecători, izbeşte femei, copii, bărbaţi, soldaţi, preoţi, mateloţi, junimişti, fracţionişti, călu-gări, demoazele: toată figuraţia Iaşilor… Calcă bătături, răstoarnă slujnice cu găleţile de apă, lunecă pe coji de pepene verde. Ce se întâmplase? A câştigat marele artist capilar Clătinos lozul cel mare la loteria austriacă? A citit că-l caută o moştenire din America, să-şi poată îndeplini visul: un salon de ras, tuns şi frezat, american? … Nu! Fire artistică, pasionată pentru artă; moldovan de-al vostru, pasionat pentru fala Moldovei, a citit în gazetă că bardul de la Mirceşti a fost proclamat poetul ales între aleşi la concursul de la Montpellier… Şi iată-l alergând nebun pe străzi şi fâlfâind gazeta, strigând ca un brav curier al Victoriei: „Ieşeni! Moldo-veni! Opriţi-vă! Bravo, Alecsandri! Bravo, România! Bravo, Moldova! Tu! Fericito, tu l-ai născut pe cel mai mare poet al latinităţii, al Europei, al Mapamondului! De-acum poţi slobozi, Doamne, pe robul tău Clătinos! …” Când vei mai face drumuri la Iaşi, dragă Eminescule, deşi acum văd că-ţi cam vin Iaşii la tine, interesează-te dacă povestea nu-i adevărată… Nu-l cunosc pe marele artist capilar Clătinos; dar cum vă cunosc pe voi, cei care-aţi rămas ieşeni, chiar dacă n-aţi stat decât trei săptămâni în Iaşi, nu mă îndoiesc că aşa s-a petrecut faptul… Pot să ţi-o garantez. Voi moldovenii aveţi idolii voştri: Ceahlăul, Alecsandri, Junimea…

— Junimea? protestă Eminescu.

— Da, da! Ceahlăul, Alecsandri, Junimea… Aci să nu v-atingă nimeni, că scoateţi foc şi pară pe nări… Ce? pleci? Te duci la robie? Du-te, Eminescule! Taie şi spânzură, lipeşte cu clei, tradu şi perie minciunile Agenţiei Havas, că au să-ţi ridice monument junimisto-conservatorii de la Timpul! Nu

mai spui: „Ce-ţi pasă? …” Vino diseară să ne-ntâlnim la Enache.

Eminescu a făcut un semn nehotărât cu mâna. A trecut pe sub privirea de sumeaţă superbie a lui Macedonski, care îşi terminase poemul în doi timpi şi trei mişcări, lăsând acum Pegasul să răsufle şi să înfulice alt tain de jăratec.

În peştera redacţiei se cuibărise iarna, cu tot soarele lui april de-afară. Dospea un miros rece şi umed de tutun, miazma podelelor nespălate, acreala cleiului de făină.

Când s-a aşezat la masa lungă învelită cu muşama neagră, întâi şi-a cuprins iarăşi fruntea în cleştele palmei.

Era acum cea dintâi mişcare firească, înainte de a-şi pune grumazul în jug. Pe urmă. A început să desfacă sub ochi telegramele şi petecele de hârtie cu ştiri: Pregătirile pentru alergările de primăvară. Premiul alteţei sale domnitorului. Premiul Jockei-clubului. Crima din strada Labirint. Reînceperea lucrărilor la castelul Peleş de la Sinaia. Trupa de zuluşi Beni-Zug-Zug la teatrul Dacia. Declaraţiile domnului Teriakiu… Apropiata demisie a generalului Lecca de la ministerul războiului. Contele Benamar, ambasadorul Spaniei, în drum spre Berlin. O sinucidere impresionată: Radu Dospinescu, o cunoscută personalitate din înalta societate bucureşteană şi-a pus capăt zilelor, trăgându-şi un glonţ de revolver în tâmplă. La răspândirea ştirei în tot cursul serii şi al nopţii a fost un adevărat pelerinagiu la locuinţa sa din Calea Victoriei… Cadavrul…

Cadavrul? …

Dar vremea nu-i îngăduia să mediteze pe-un cadavru. Apăruse demonul cel uns cu funingine în uşă:

— Manuscript!

Peniţa, foarfecul şi cleiul au intrat în lucru. Singurele pauze; o clipă: cât îşi cuprindea fruntea de plumb în cleştele palmei; altă clipă: cât răsucea cu înfrigurare o ţigăruie din pachetul albastru.

— Manuscript! Dom’ Take mai cere manuscript! … Două coloane goale…

Peniţa se poticnea în hârtia lucie, fruntea cădea răpusă în cleştele palmei, afară ciripeau păsări la geam şi vuia oraşul de murmurul primăverii cu şuvoiri de aer; în uşă apărea demonul negru:

— Manuscript!

Prietenul Alexandru Chibici l-a găsit vlăguit, spre sară, cu mâinile spânzurând moi deoparte şi de alta a scaunului, cu privirea deşartă în tavan. Nu-l întrebă ce e cu el. Ştia acum.

L-a întrebat doar:

— Ai mâncat azi?

— Nu…

— E şase…

— Ştiu… Văd.

— Atunci?

Chibici a ridicat degetul în semnul lor vechi: lipsea la apel o piţulă?

— Nu-i asta… Am. Pentru masă mi-a purtat de grijă Dumnezeu să am pe azi… Dar nu mă pot mişca… Nu ştiu ce e cu mine… Nu mai am nici voinţa să mă desprind de pe scaun…

— Aaa! Nu merge aşa, Eminescule! l-a luat Chibici pe un ton glumeţ de dojană, deşi starea prietenului de la Viena nu-i dădea nici o poftă de veselie. Ia! Poftim! Pune ţi gulerul, acaţă-ţi gâtlegăul şi hai să mâncăm împreună! Îţi mai aduc şi o veste bună… Te caută cineva… Am găsit pe cineva care te cunoaşte de mult, de mult, când erai un prichindel, la Ipoteştii tăi…

— Cine? a tresărit Eminescu.

— Un fost pădurar… Un acar de la noi, la drumul de fier.

— Petru Toader Gânj?

— În persoană.

— Unde-i? Cum? … Să vină!

— Stai! Ho! ţară! … Nu-i fi vrut să ţi-l aduc plocon aici? … I-am dat adresa ta să te caute diseară, după opt-nouă… Făcut-am rău?

— Acuma trebuia! … Poate vrea ceva? Poate are nevoie omul de cine ştie ce…

Chibici îl privea zâmbind, aşezat pe colţul mesei, legănându-şi picioarele spânzurate în gol. Îl minuna acest neastâmpăr deşteptat deodată. A fost destul pentru aceasta să-i pomenească numele unui om vechi, de la el, de la Ipoteştii săi.

L-a privit cu mirare şi drag, apoi l-a liniştit:

— Nu vrea nimic, Mihai… Vrea să te vadă şi atât. A venit pe la birou, pe la mine, cu nişte acte, pentru împlinirea unor forme. I-am văzut locul de naştere, la Baisa. Mi-am amintit de Baisa ta… L-am întrebat. A făcut şi el ca tine, când a aflat că eşti în Bucureşti… Unde? Cum? Să mă duc! …

— Ho, ţară! … L-am lămurit şi l-am liniştit. Mi-a fost mai uşor. Ordinul superiorului!

— Nu l-ai stropşit cumva?

— Ei, asta-i? Mă vezi pe mine stropşind oamenii? Am dat drumul hârtiilor mai repede decât se aştepta el şi am sărit peste oarecare tipicuri în favoarea lui…

— Minunat… Bravo! …

Dar în timpul mesei, neastâmpărul i-a slăbit. Pătrundeau în el alte gânduri şi simţăminte. Îl împresurau chemări. Scrisoarea Harietei. Pătru Toader Gânj… Sinuciderea lui Radu Dospinescu pe care acolo, la Ipoteşti, l-a cunoscut: tânărul în straiul de cea mai nouă modă apuseană, intrând în salonaşul-cancelarie să ducă dârz rezbel cu arhon căminarul. „Ipoteştii… Cine şi-ar închipui că unui străin de acele locuri ca mine, un nume pe care-l uitase, îi deşteaptă atâtea tristeţi? …” Cadavru! … „În doi ani, cel mult trei, îi mâncăm din colivă, fratemio. Iar gazeta rămâne a noastră, puiule! …” Radu Dospinescu nu l-a lăsat pe nepotul ceauşului de argaţi să aştepte prea mult… S-a grăbit… Cadavru! …

A împins farfuria. A împins paharul.

Chibici s-a ferit să-l îndemne, s-a ferit să-l întrebe. L-a întovărăşit până aproape de casă şi a născocit o grabnică şi

uitată întâlnire, ca să-l poată lăsa singur cu omul său de la Baisa.

Când Pătru Toader Gânj a bătut în uşă, Eminescu i-a ieşit înainte, să-i deschidă. Dar în ochii fostului pădurar oprit în prag, a citit ca într-o holbare de spaimă în ce strigoi al lui Mihăiţă cel de altădată se prefăcuse el, acum. Omul, întâi s-a tras înapoi. A păşit pe urmă la loc. Dar nu-şi lua privirea şi nu-şi afla cuvântul datinei de bun găsit.

Mihai Eminescu şi-a purtat mâna apăsată pe chip, ca şi cum ar fi cercat să smulgă un obrăzar şi să lase liberă faţa copilului din poieni, a băieţandrului care venea la o căsulie albă cu muşcate în ferestre, unde-l aştepta o fată urcată acum pe razele lunii la cer.

Mâna i-a coborât goală. Obrăzarul i-a rămas pe chip.

Omul a păşit în casă, în straiele lui urâte şi cârpite de târgoveţ nevoiaş, şi-a scos şapca dezvelind o tidvă mare şi tunsă, apoi a rostit, netezind mâna întinsă a lui Mihăiţă:

— Vă salut, domnule Eminescu!

IX.

De unde l-a învăluit deodată senzaţia aceasta de soare blând, de tinerească fără de grijă, ca o palpitare aeriană de aripi de rândunică, lunecându-i pe lângă o frunte fără întunecate cute?

Adineaori strada era cufundată în ceaţă, trecătorii păşeau fantomali căznindu-se să-şi păstreze echilibrul pe movili de gheaţă sleite peste gunoaie. Flăcările fânarelor cu gaz aerian pâlpâiau murind în chinuite spasmuri. Tramcarele duruiau negre şi deşarte în noapte, ca sinistre dricuri de sinucigaşi. Totul era pustiu, îngheţat şi duşmănos; hâd şi fără speranţă.

Şi deodată, abia aşezat la masa cafenelei, cu revista vieneză despăturită înainte; de unde revărsarea aceasta de lumină şi de boare îmbălsămată cu răşina rariştilor de brazi?

Nici samsarul acesta, unsuros, aşezat în faţa ceştii, ţinând privirea înfiptă într-un gol unde-i joacă fără îndoială cifre;

nici uitătura fioroasă a vrăjmaşului întru poezie, Macedonski, care l-a măsurat de jos în sus când a trecut pe lângă masa lui; nici chelnerul cu eczemă de culoarea zmeurei pe obraz şi cu şervetul vânăt pe mână; nici duhoarea cafenelei, capetele de ţigări împrăştiate pe pardoseală, urmele murdare de halbe, galoşii umezi din picioare, nimic din ce e urât afară şi trist, aici, în suflet; nimic nu îndreptăţea înseninarea aceasta neaşteptată, lumina năvălită în ochi, balsamul răşinii în piept, sonorul ciripit al rândunelelor prelungindu-se în auz, ca boa-bele de prundiş alb rostogolite de sus printre alintate degete de femeie într-o cupă de cleştar.

A întors pagina să cunoască semnătura de sub versuri: William Lee. A citit o dată şi încă o dată, numai jumătatea poeziei din întâia foaie.

Parcă se temea să treacă dincolo.

Împături revista sub cot şi nimic din cafeneaua aceea n-a mai existat şi nimic din ce era afară, trist şi rece, şi umed şi hâd n-a mai avut fiinţă. Wienerwald… Dimineţele unui pe veci pierdut ausserordentlicher Hörer. Miros de brad, de feregă, de pajişti înrourate… Glas de păsări şi însuliţări de raze printre streşinele de cetină… Şi alt Wienerwald, nins, într-o zi cu mult soare sclipind în zăpezi. Vânători cu pălăriuţa verde şi genţi roşcate de piele de căprioară la şold; o bătrână cu toiegel lustruit ca al Sfintei Vineri, mergând spre căsuţa ei albă din codru. Ninsoarea crengilor scuturându-se peste ei. Şi urmele de sălbătăciuni pe coala albă a nămeţilor.

De unde le-a ştiut toate, atât de bine, William Lee? Prin ce magie le-a deşteptat toate din nefiinţă, în versurile care nu mai sunt acum de o desăvârşită şi sterilă corectitudine în neant? …

În şase strofe, tot codrul din preajma Vienei: scăldat de soarele primăverii; sub cerul alburiu de vară; în foşnetul tomnatic al frunzelor desprinse de pe ram; în recea lumină a iernii… Ca pădurile din poeziile lui… Ca izvoarele din

poeziile lui… Versuri gemene; strofe gemene; parcă şi le-ar fi destăi-nuit unul altuia… Şi de ce teama aceasta să întoarcă foaia? …

A stat îndelung, înainte de a ridica iarăşi revista vieneză de sub cot, s-o despăturească.

A citit apoi şi celelalte şase strofe. Ştia! Nu se mai îndoise.

Le-a citit, şi pe urmă a rămas din nou înainte numai cu tot ce este de aievea în viaţa de toate zilele lui de acum. Magia amintirilor s-a topit ca un fum. În locul celor de departe, de acolo, de atunci, din nou cafeneaua cu samsarul moţăind în faţa ceştii golite; din nou seamănul său întru poezie, privindu-l fioros prin ochelari şi prin fumul ţigaretei groase de chilimbar; din nou chelnerul cu eczema de culoarea zmeurei – şi capetele de ţigări stinse, şi galoşii umezi, şi frigul de-afară, şi tramcarele duruind în ceaţă, negre şi goale, în fumegarea fânarelor de gaz aerian, ca nişte sinistre dricuri nocturne de sinucigaşi.

Aşadar şi poeziile lui William Lee tot astfel sfârşesc, chiar dacă se deschid în lumină trandafirie de zori şi în hohotul ciripitului de rândunele? Poezii gemene, de suflete gemene; poate gemătul unor deznădejdi gemene… Ha-ha! Scrâşşş! … Scrâşşş! … S-a îndeplinit profeţia, dorinţa temutului critic vienez cu răsucite ciufuri de păr ca două mefistofelice corniţe. Însă numai pentru William Lee… Numai tânărul acela ameninţat de prea desăvârşită fericire, de prea desăvârşita perfecţie în vid, şi-a ţinut cuvântul. Poetul moldav, în care criticul cu dar de fizionomist credea atât de nestrămutat fără să-i fi cunoscut cuprinsul caietelor din sertar; el nu mai poate dăltui o singură strofă. Au rămas caietele cu miile şi miile de versuri, cu zecile şi sutele de variante, cu poemele de-o vastă viziune în spaţiu şi-n timp; toate au rămas să mucezească, să putrezească în sertar. Din zori până în noapte, el taie cu foarfecele articole de gazetă, lipeşte cu clei, traduce telegrame, ia act de declaraţiile domnului Alecu Teriakiu, de opiniile domnului Serurie; se războieşte cu C. A. Rosetti, cu Pherikizi şi

Caradale, Costineşti şi Giani. Chiar stihurile pentru Convorbiri, singurele de care s-a învrednicit în doi ani, s-au alcătuit în Scrisori, patru Scrisori preludiind în lumini de lună pe mişcătoarea mărilor singurătate, în oglindiri de singuratece casteluri pe apă, în basmul vrunui Sultan şi în ropotul de grindini al săgeţilor pe câmpie, la Rovine; ca să sfârşeaseă în muşcătoarea osândă a acestor lumi şi vremi de la capiştea spoielii. Sau într-un şi mai jalnic vaier:

N-o mai caut… Ce să caut? E acelaşi cântec vechi Setea liniştii eterne care-mi sună în urechi;

Dar organele-s sfărmate şi-n strigări iregulare Vechiul cântec mai străbate, cum în nopţi izvorul sare.

P-ici, pe colo mai străbate, câte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai şi eu odată.

Altfel şuieră şi strigă, scapără şi rupt răsună Se împing tumultuoase şi sălbatece pe strună Şi în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit, Aspru, rece sună cântul, cel etern neisprăvit…

Unde-s şirurile clare, din viaţa-mi să le spun?

Ah! organele-s sfărmate…

Acesta e cântecul lui de acum. Atât poate să mai fie! Caietele cele nedespărţite, purtate din târg în târg, din cămăruie de pustnic al scrisului de miazănoapte în altă chilie cu aceleaşi rafturi de cărţi şi aceiaşi jilavi pereţi; caietele pentru care cerea o viaţă îndelungă de migală şi dăltuire au rămas să le roadă şoarecii… Serurie, Teriakiu, Carada, Serurie… Atât ştie să mai lege pana lui pe hârtie! … Fruntea-i cade de plumb în palmă, gândul pustiit nu se mai opreşte la nimic alt: declaraţiile domnului Teriakiu… Giani… Serurie… Havas… Iar într-o cafenea cu mucuri de ţigări împrăştiate pe pardosea, cu fum şi samsari, singura mijire de lumină, o mai caută – unde?

A dus repede mâna la buzunarul de pe piept şi a pipăit cele două scrisori. De ele i se mai acăţa viaţa. De ea… Verona, Verona, Verona… S-au împâclit celelalte chipuri ale Veronei, filigranate în poezie şi în gingaş mister: Vreona…

Vanover… E numai ea, Verona, o femeie ca oricare alta, scriindu-i răvaşe ca oricare alta, fără ortografie şi punctuaţie, împestriţate de nestatornice nimicuri femeieşti… Şi nu se mai poate lipsi de ea, de Verona; de ele, de răvaşe. Visul coborât pe pământ, trivializat ca fluturii cu aripile rupte din care nu mai rămân să se zvârcolească decât nişte sărmane larve vâscoase şi respingătoare. Se mulţămeşte cu parodia visului. Se ceartă, se împacă, se despărţesc şi se caută… Mototoleşte scrisorile în pumn şi iar le deschide ca să le citească cu o tresăltare a inimii, dintr-o stocită fântână a amintirilor… Poate că ea a avut dreptate, la începutul toamnei, când mergeau alături într-o înnoptare cufundată în ceaţă. A asemuit ceaţa Bucureştilor cu alta de la Viena. A spus că aşa le este acum viaţa lor, într-o ceaţă fără de capăt, bâjbâind pe un drum fără de capăt… Au tăcut amân-doi. Dar amândoi gândeau nu la negura din afară. Negura se afla în ei… Îl rod felurite şi josnice bănuieli; îşi fac unul altuia scene de gelozie; un fluture care-a avut aripi de azur şi a rămas o larvă să se târască în gloduri, să se zvârcolească hidos, înverşunându-se să nu moară.

Mihai Eminescu a scos cele două răvaşe din buzunar. Le-a pus alături pe masă. A desfăcut un plic şi i-a cerşit un dram de amăgire:

Joi 8 ore seara 1882

Februarie 18

Iaşi.

Scumpul meu băet, Azi am primit scrisoarea de la tine şi am găsit-o atât de dulce şi am citit-o de câteva ori în şir…

Miţule, copil nebun, e atât de plăcut a trăi când ştii că ai o afecţie pe pământ, şi mă mir cum tu, suflet liric, ai putut să nesocoteşti şi să dispreţuieşti cea mai însemnată, cea mai caldă şi mai rară din toate bunurile acestei vieţi…

Dar mă rog, ce-nsemnează această viaţă dezordonată care o duci? Ce fel, la 5 oare încă nu te-ai culcat? Şi cum vorbeşti tu cu mine la o oară în care eu dorm dusă? Ştii mata c-

asemenea aberăciuni (vorba lui Suciu) nu-ţi permite Mâţa! …

Ştii tu că dacă Miţu nu-i cuminte, apoi şi Mâţa se va necuminţi şi m-oi duce şi eu pe la teatru – las' că la preumblare merg în toate zilele! – mai cu seamă în costumul cel nou; mă admiră bărbaţii şi-mi fac complimente…

Mâna lui Eminescu a tremurat clătinând foaia scrisorii. Ochii s-au împainjenit. Acesta a ajuns! Aşa a ajuns! Şi-a prins fruntea în cleştele palmei cetind mai departe rândurile pe care le ştia pe din afară, dar avea nevoie mereu să le vadă aşternute în slova ei:

Un fapt, sau o întâmplare pot zice fenomenală au avut loc în zilele aceste la noi. D-na Maria Aslan, născută Chalet, în urma unei pierzanii a murit; soţul ei Dimitrie Aslan – invitat fiind să vie la masă au răspuns cum poate el mânca fără Mariţa lui şi a cerut o perină, o ţigară, s-au culcat şi nu s-au mai trezit, au murit de durere… Am fost, Mimi, la biserica Bunei-Vestiri unde se afla ei, puşi amândoi pe un catafalc: nici nu se poate ceva mai trist, mai frumos şi mai poetic după mine, ca cele două sicriuri unul lângă altul, cele două vieţi stinse deodată, închise în aceeaşi groapă. Eată un lucru pe care-l invidiez. şi nous pouvions mourir comme cela. Ce ne serait pas la mort – mais une union eternelle! Dar nu va fi aşa, noi vom muri departe unul de altul, poate fără să ne plângem unul pe altul; ah! ce tristă e viaţa aceasta! Dar să fug de idei triste, azi m-am plimbat numai în talia rochiei şi să vezi tu ce talie am, cineva mi-a zis: Vous ętes ŕ croquer! …

Bebeluş, băiet zburdalnic, de ce-mi aduci aminte cât de repezi erau ceasurile când eram amândoi? Căci acum, singură şi făr' de tine, trec ceasurile aşa de greu, trec zilele aşa fără urmă şi fără nici un farmec. Şi poezia promisă tot o aştept dar ea nu mai vine ah! zgrăbunţule, de ce nu poţi tu ţine nici măcar micile promisiuni? …

Fruntea îi frângea mâna din cot. Să coboare cât mai jos, până la lespedea vânătă de marmură. Dar el s-a îndărătnicit şi a desfăcut cealaltă scrisoare, fiindcă drojdia trebuia deşertată până la fund.

23 februarie.

Băeţelul meu iubit, Îţi scriu azi marţi pe la cinci oare după amezi, deşi scrisoarea nu va pleca decât mâni la 4 oare spre Bucureşti…

Miţicule, ştii că-ncepe a-mi fi tare dor de tine, da, tare, tare, ştii aşa cum nu prea poate cineva suferi; aşa mă sfârâie la inimă şi mi-i dor, Bebeluş. Să te mângâi, să te dezmierd, să nu-ţi dau pace să scrii, să nu te las să dormi, să te ciupesc, să te pişc, să te pup pe gură, pe ochi, pe mâni.

Ţie nici nu-ţi pasă: – mi-ai promis bilet de drum de fer şi… pace… nici nu mai pomeneşti măcar. Nu mă lăsa aşa de mult departe de tine!!!! Azi am văzut pe Gheorghian, el mi-a zis…

Pleoapele s-au ridicat să caute recea şi clara lumină a potecilor din Wienerwald; sprintena arătare printre crengi ninse. Un obraz înălţat aproape de ochii lui, pielea de satin netedă şi de-un roz pal ca floarea măcieşului, unde abia se desluşea o mică dungă mai albă, lucie; cicatricea fină a unei zgârieturi; un semn făcând puritatea obrazului întreg, a întregii făpturi, încă mai miraculoasă… Aşa se vedeau atunci, unul în ochii celuilalt! Aşa se atrăgeau atunci imaginile lor nepământene, fantastic micşorate în lentilele albastre şi negre; aşa se chemau unul din ochii celuilalt! Iar răsuflările lor în nouraşi transparenţi se amestecau, se uneau, şi le sorbeau unul altuia în văzduhul rece, ca o parte din fiinţa unuia străbătând în pieptul celuilalt.

Aceste năluci le căuta privirea în cafeneaua cu fum şi cu mucuri de ţigări împrăştiate pe pardosea; şi ochii n-au întâlnit decât obrazul chelnerului cu o eczemă de culoarea zmeurei; uitătura înfiptă a vrăjmaşului întru poezie, Macedonski; un samsar unsuros aşezat în faţa ceştei… Şi cugetul nu se bi-zuia să înlocuiască priveliştea cu alte mai

senine imagini; peste chipurile de aievea, de sub ochi, închipuirea atât mai izbutea să plăsmuiască: Veronica de-acum, trecând pe străzile Iaşilor în talie şi simţindu-se mândră peste poate, că i-a spus cineva: Vous ętes ŕ croquer! … Poezie, Nirvana, Kant ţi Schopenhauer, filele bătrânelor hronici, toate s-au desfăcut în fum… El bate pământul pe loc ca un câne în legătoare, între strachina cu apă şi blidul de zilnică hrană: Serurie, Teriakiu, Giani, Verona, drojdia de la capiştea spoielii…

Fruntea răpusă i-a căzut iarăşi în propteaua palmei, cum se sprijină un zăgaz în surpare de-un trunchi de salcie, scorburos şi acela, să-şi mai prelungească zilele. N-avea îndestulă voinţă să se ridice de pe scaun, să plece spre o încăpere care nu-l mai chema cu nimic.

Caragiale l-a scos din întunerecul său, atingându-l cu mânerul bastonului pe umăr:

— Ce-i mă cu tine? Dormi în local public?

— Gândeam…

— Bun loc pentru gândit! Nu mergi la Idee? Aştept nişte monşeri…

— Nu pot.

Din picioare, cu bastonul în buzunarul demipaltonului nou, Caragiale îl iscodea pătrunzător prin geamul ochelarilor. Nu-i plăcea mâna aceasta mereu încleştând fruntea şi tâmplele. Nu-i plăcea nici privirea pe jumătate ascunsă de pleoape, dar bănuitoare, dureroasă, rea…

Eminescu l-a întrebat într-o îngăimare:

— Ăi fi fost pe la Iaşi?

— Nu… Adică da… De ce-ntrebi?

— Ce-ţi pasă! …

Fără să mai ocolească, a luat-o el pieptiş înaintea interogatorului:

— Am fost, Eminescule… Am văzut-o şi pe d-na Veronica Micle… Elle est ŕ croquer! Complimente de la toată caracuda…

Bănuia poate ce se petrece în cugetul unui om împotmolit în prepusuri de ibovnic zuliar. El nu mai socotise legătura lui Eminescu decât un trecător şi fără de urme episod, din cele ce li se întâmplă şi păsărilor de două ori pe an, precum chiar poetul vorbea aşa despre orice dragoste, în ceasuri de scârbire. Se purtase deci cu doamna Veronica Micle, după chipul şi asemănarea unei femei uşurele, simţitoare la complimente şi amatoare de baluri mascate. Când a surprins privirea apăsată a lui Eminescu a fost prea târziu… La o adică, nu-i el omul să împartă firul de păr în patru! Prietenul se va lumina singur, peste o săptămână, o lună, ori un an. Deocamdată mai scump decât prietenul îi era scriitorul, tovarăşul de destin. Pe acela îl vedea surpat, în straiele lui ponosite, nebărbierit şi cu latul palmei mereu la frunte.

Făcând loc chelnerului cu eczema de culoarea zmeurei pe obraz, s-a lipit de masa lui Eminescu, rostind:

— Mă, ce-ţi spuneam eu de regat? Iată se împlineşte un an de la proclamarea cu tobe, fanfare, paradă şi toţi irozii! … Pe tine te-a găsit mai nevoiaş ca independenţa… Iar ăi din fruntea bucatelor s-au împins mai în frunte. Auzişi şi istoria nouă care circulă? … Brăboiul tău a cumpărat casa lui Dospinescu… A pus ramă de sticlă glonţului din perete, ca să-i fie memento… „Astfel ispăşesc toţi care şovăiesc în viaţă şi se lasă duşi de evenimente, în loc să le tragă la vadul lor! …” Ce zici de asta?

— Ce-ţi pasă! …

Caragiale şi-a îmblânzit glasul într-o povaţă de sinceră înduioşare, atât de rară la el:

— Amice, ascultă-mă şi pe mine… Cere-ţi un concediu mai lung. Fugi undeva… Odihneşte-te cinci-şase luni. Un an! … Ia-o din primăvară…

Eminescu a răsucit fruntea sprijinită în podul palmei, fără s-o poată descleşta; a înălţat-o pe-o parte, atât cât să-şi lase liber un singur ochi şi s-a uitat la prietenul micşorat ca mâna din monologul sărmanului Dionis:

— Tu vorbeşti? … Parcă n-ai şti că nu se poate! … Eu cu aceasta trebuie să sfârşesc… Havas! … Havas! … Havas! …

— Mă! Avea una bună, Cilibi Moise! … Boul, spunea el, dacă ar şti că e bou, s-ar culca la pământ şi ar muri de dispe-rare. Fiindcă n-o ştie însă, aşteaptă să moară pe brazdă de oboseală ori să-l ducă măcelarul la tăietoare… Ce eşti tu, mă, rob pe viaţă? … La atât se reduce soarta ta pe pământ: Havas? Havas P… Mi se pare că mai eşti şi altceva…

— Da! Mai sunt şi altceva. Bebeluş mic! … Băieţelul cel iubit! … Miţu, Momoţel, Miţicule drag! …

— Ce eşti tu? îl mai întrebă încă o dată Caragiale, privindu-l îngrijorat.

— Sgrăbunţ! Sunt un Sgrăbunţ! Aşa a spus Dalila.

X.

În ajunul anului nou, 1883, ziarul Timpul nu se putea lipsi de cuvenita sa cronică de datină.

Eminescu a grăbit spre casă, în ninsoarea fluturată molatec deasupra becurilor de gaz aerian. Minune! Zăpada scârţâia elastic sub paşi. Capitala regatului se înfăşurase în albă hermină, glasurile răsunau voioase, clopoţeii săniilor cântau melodios de pe o stradă pe alta; iar dincolo de vitrinele luminoase ale restaurantelor, unde e cald şi unde sclipesc cristalurile pe mese, femeile îşi desfăceau din dezmierdarea blănilor mâini gingaşe şi piepturi delicate de copile. Cald şi lumină, înlăuntru. Alb şi albastru şi proaspătă răceală de omăt afânat, afară.

Zgribulit, în paltonul său vechi, Eminescu îşi spunea mergând, că încă o dată planeta văzută de undeva, din altă stea, s-ar ivi ninsă şi albă, de-o miraculoasă puritate, aşa cum o închipuise el într-o noapte cu albe zăpezi, în Iaşi, la fereastra bojdeucei lui Creangă. Văzută de undeva, din altă stea, de pe alt tărâm, de-un mag bătrân cu o nepoată mai frumoasă decât toate câte sunt pe lume… O asemenea plăsmuire s-ar cuveni să intre într-o cronică de an nou… Măcar pentru o zi: puţină lumină, amăgirea unei trecătoare

nălbiri purificând o mâhnită şi fără de nădejde realitate. Dar o mai putea scrie? O mai putea scrie cineva? Prea târziu…

Acasă focul era stins.

Acasă; adică în altă cămăruie îngustă şi scundă, nu mult deosebită de toate pe unde-a trecut, deşi de astă-dată găzduia la Ieni al Lenii Savului, cel cu patima dereticatului şi orânduielii. Nici Ioan Slavici, nici soaţa sa, doamna Catinca Slavici, n-au izbutit să strecoare ceva din chibzuiala lor, în încăperea noului chiriaş.

Au încercat şi au renunţat.

Teancurile de cărţi stau legate eu sfoară, lădoiul de lemn cu lacătul ruginit spânzurând în toartă; toate cum au mai fost şi aiurea, gata mereu, pentru altă strămutare, în altă parte.

Mihai Eminescu a aprins spirtul ibricului de cafea, şi-a sprijinit fruntea în palmă, a închis ochii aşteptând să se deschidă înlăuntru o zarişte de lumină pentru o cronică de an nou cu mai blânde nădejdi, după anul cel vechi cu zilele înveninate de atâtea impasuri, de atâtea cumpene şi amărăciuni. Toate, prea târziu. A golit ceaşca de cafea şi încă una. În două ore s-a adunat o moviliţă de ţigări începute şi zvârlite, ceaşca de două ori golită se răcise, dar foaia rămânea tot albă şi a doua zi demonul negru uns cu funingine, avea să ceară încă o dată:

— Manuscript, manuscript, manuscript! …

Pleoapele se închideau peste plăsmuiri nehotărâte şi muribunde, flacăra lămpii fumega; pereţii, masa, ibricul cu spirtul stins, cărţile brăcuite, toate luau o înfăţişare ireală ca într-o povestire a lui Teodor Amadeus Hoffmann, ca în hruba boltită a lui Faust, ca în lecturile fantastice ale băieţandrului de la Cernăuţi, ca în atâtea şi atâtea încăperi pe unde a trecut, dându-le pecetea sa. Şi toate erau atât de departe! Şi toate-i erau acum atât de străine! Toate atât de târziu!

O cronică de an nou însă nu poate s-aştepte. Iar peniţa a început să ronţăiaseă astfel de mâhnite şi sumbre profeţii, precum urmează: „Se-ncheie şi după datina noastră cu ziua de astăzi un şir de evenimente măsurate după apuneri şi răsăriri de soare şi fixate în memoria noastră cu cifrele acestei măsurători.

Dacă privim regularitatea fenomenelor lumii siderale şi o comparăm cu nestatornicia sorţii omeneşti, am putea crede că altceva se petrece în ceruri, altceva pe pământ. Cu toate acestea precum o lege eternă mişcă universul deasupra capetelor noastre, precum puterea gravitaţiunii le face pe toate să plutească cu o repejune în haos, tot astfel alte legi, mai greu de cunoscut, dar supuse aceleeaşi necesităţi, de la care nu este nici abatere, nici excepţie, guvernează oamenii şi societăţile.

Oricât de mici am fi pe acest glob atât de neînsemnat în univers, a cărui an întreg de câteva sute de zile nu e măcar un ceas pentru anul lui Neptun de şasezeci de mii zile, totuşi ce multe şi mari mizerii se petrec în atât de scurt timp, cât de multe mijloace nu inventează oamenii spre a-şi face viaţa grea şi dureroasă!

S-ar crede că cu cât cunoştinţele înaintează, cu cât omul câştigă convingerea despre nimicnicia lui şi despre mărimea lui Dumnezeu, ar scădea deşertăciunea care este izvorul urii şi al dezbinărilor; că încredinţându-se că nu numai nimic este, ci chiar mai puţin decât nimic, de vreme ce viaţa omenirii întregi este ceva accidental şi trecător pe faţa pământului, mintea lui va fi izbită cu atâta adâncime de acest mare problem, încât să poată uita patimile mici cari-l mişcă, mai puţin însemnătoare decât o picătură în ocean, decât o clipă în eternitate.

Dar nu poate fi astfel…”

De zece ori mâna stângă a cuprins tâmplele în palmă să rupă cereul de fier care-i apăsa dureros cutia gândurilor; de zece ori pana secată s-a oprit în pustiul hârtiei albe. Cronica însă a mers mai departe în poticniri până la capăt şi

în fraze ostenite, lipsite de sprinteneală, de lumină şi de obişnuita lui cadenţă; cu oroscopul anului politic intern şi extern, căci aşa cerea rostul său de unic rob permanent la ziar, petrecând încă o dată pe sub ochii cititorului deşarta jucărie constituţională. Demonul negru şi-a primit birul şi pe acea zi:

— Manuscript!

— Ia manuscriptul şi fugi! Lasă-mă! … Lăsaţi-mă, pentru numele Domnului!

— Dom' Take zice că mai e nevoie şi de telegrame. O juma' de coloană…

— Bine. Treci peste un sfert de oră.

Peste un sfert de oră, iarăşi demonul negru:

— Manuscript! Repede, manuscript că pierdem ediţia de anul nou…

Undeva patronii gazetei se pregătesc în saloanele lor pentru revelion, pentru banchete şi recepţii. Partea lui pe lume pentru acest început de an nou e fără îndurare aceeaşi şi aceeaşi: Manuscript! Manuscript! Manuscript! …

Iar de atunci, iată, au trecut luni. E început de vară. Răc-nesc oltenii pe uliţi trufandalele lui Cireşar. Oroscopul său politic s-a îndeplinit aidoma pe jumătate; până la cealaltă jumătate a anului se va încheia deplin.

Numai oroscopul lui a fost încă şi mai negru. Îl ocolesc foştii prieteni, foştii cunoscuţi. Panu nu-i mai dă ziua-bună, după ce-a plecat de la Junimea supărat foarte pentru stihurile din Scrisoarea a treia.

Povestea e ceva mai veche; de acum doi ani. Îi mai arunca din când în când salutul unui deget la pălărie. Acum întoarce capul… Acum mulţi întorc capul. I-au ieşit răni pe picioare. Se târâie ca biblicul Iov. A săvârşit oare o crimă atât de cumplită? Trece şi Caragiale pe celălalt trotuar cu priviri stânjenite. He-he! Scrşşş! Scrşşş! L-a ajuns sorocul profeţit de atoateştiutorul critic vienez: „Nimic, nimeni; familie, mamă, frate, soră, prieteni, iubită… Te lepezi de tot, ca să creezi într-o mare singurătate"… La drept vorbind, nu

el s-a lepădat însă de toţi şi de toate. S-au lepădat alţii de el… S-au dus în pământ ori îi fug de privire. Numai Neculai EM. S-a întors; blândul Neculai cel prost. Nu fusese pierdut fără urme: s-a întors şi acum îşi poartă mintea lunatecă la Ipoteşti… Iar Ipo-teştii copilăriei, Ipoteştii luncilor şi izvoarelor, cu lacul tremurător în trestia lină, vor intra pe mâini străine… A fost bătrânul prin Bucureşti să caute împrumuturi; n-a izbândit; a plecat îndărăt să vândă ori să se lase vândut. L-a privit şi el cu o milă scârbită, când l-a găsit atât de nepricopsit fecior, nevrednic să-şi scape pământul părintesc de la înstrăinare. Parcă voia să-i ceară înapoi şi ceasul de aur pe care i l-a încredinţat cu mâini de tată îmblânzit, când în alt drum mai vechi, îşi aflase băietul amestecat în atât de suspusă lume: foşti miniştri, academicieni, profesori, sfetnici ai regelui… S-a întors la Ipoteştii lui cu morminte, să vândă mormintele cutreierate, păzite de spectrul lui Neculai cel cu mintea rătăcită, până ce-şi va face şi el o seamă. Neculai Em. †. Stă scris… S-a şters din viaţa lui şi Verona. S-a dus pe urma altor umbre… A rămas numai în filigrana Luceafărului, poemul pe care l-a dăltuit, în sfârşit, ca să se lepede şi de el, zvârlindu-l în tiparul Almanachului de la România Junã a Vienei. L-a scris, l-a înmormântat tiparului, s-a desprins de tot ce-a fost soarta lui pământească. Luceafăr blând, alunecând pe o rază? Blestemat, ah, nefericit şi blestemat luceafăr! Mai poartă la piept, o singură stihuire… Un plânset pe mormântul lui Ştefan vodă. Doina şi pe urmă nimic. Simte că inima stocită, mintea stocită, nu vor mai da glas la nimic. He-he! Scrşşş! Scrşşş! Prea târzii, toate. Aceasta n-a prevăzut-o temutul critic vienez cu mult lăudatul său dar de fizionomist. Să ştii că-ţi rămâne un sertar întreg, o lădiţă de lemn, cu aşchii de dăltuiri la care nu te mai poţi întoarce, fiindcă pentru tine sunt moarte… Cine s-ar împăca oare uşor cu gân-dul? Lumea lui, universul lui, care i-a mai rămas? … Havas… Serurie… Terakiu… Havas… Giani… Acum samănă deplin cu zugrăveala mânjită de Nicolae

Xenopol, fratele tovarăşului său în prăznuirea tinerească de la mânăstirea Putna, fostă odraslă a Junimei, asmuţind din tabăra vrăjmaşă, după ce-a cutreierat străinătăţile, cu ajutoarele Junimei. Anul trecut, când l-a zugrăvit aşa în Telegraful lui Fundescu, încă nu se asemuia modelul cu hâda-i oglindă pe care acel Nicolae Xenopol i-o pusese sub ochi: „Acest individ poartă pantaloni vineţi, un gheroc negru de împrumut şi o pălărie mare neagră, întocmai ca aceea a nemţilor care umblă cu flaşnetele în spate; e pururea plin de noroi, şi faţa şi mânele sale poartă nenumărate urme de negreală violetă. Cizmele le înlocuişte adeseori prin papuci, şi în acest hal, i se întâmplă uneori să intre la Hugues, spre a căuta vreun stăpân din ai săi, care, nu ştie sărmanul, unde să se ascundă mai curând, spre a nu fi văzut de fostul grădinar… Aveam până acum pe omul care se crede cocoş, pe cel care-şi închipuie că-i umbrelă şi stă toată ziua într-un ungher pentru a se usca… dar pe omul care se crede român şi vorbeşte de sângele strămoşilor, fiindcă şi-a schimbat terminaţia numelui de ovici în escu, aceasta nu s-a văzut. Desigur că doctorul Mandsley, în vreo nouă ediţie a cărţii sale Pathology of Mind, va trage toate foloasele din exemplul ce-i aducem noi. Ne e teamă însă că Mandsley va rândui d-lui Eminovici o cură îndelungată în vreun stabiliment, bunăoară la Mărcuţa…” E ciudat cum cugetul lui pustiit, atâtea şiruri de slove preţioase şi bine ştiute altădată, acuma le pierde, ca să păstreze întipărită tocmai asemenea scârbavnică pagină peste care anul trecut abia şi-a zvâr-lit ochii, strângând cu nepăsare din umeri, fiindcă atunci nu-l impresiona. Acum îi răsar cuvintele săpate în minte, poate fiindcă acum îl înfăţişează aşa cum a ajuns. De ce s-a uitat domnul acela la el atât de îndelung? … S-a uitat cum l-a privit într-o seară, cu spaimă şi cu oroare, doamna Mite Kremnitz urcându-se repede într-un echipaj de la palat ca într-un refugiu şi poruncind vizitiului să dea bici cailor. Ha-ha! Se speriase şi se temea de poetul său pe care-l crezuse îngenuncheat la picioarele ei. Ha-ha! Ce

epilog de idilă! „Atât de fragedă, te-asemeni cu floarea albă de cireş…” Flori de hârtie, flori de hârtie! Iubită de mucava şi de calea cu lapte… A monologat oare cu glas tare? Alt domn, domnul acela cu barbă, solemn şi sever, de ce se uită la dânsul aşa de lung şi cu dezaprobare? N-a vorbit doar nimic interzis. Flori de hârtie, flori de hârtie! … Şi chelnerul de la ospătărie, de ce i-a vorbit oare ca unui bolnav? Bătrânica aceasta de ce s-a ferit oare atât de repede din calea Iui, lipindu-se de perete? … El a fost întotdeauna cuviincios cu bătrânele nespoite, care merg cuminţi cu toiegelul lor de Sfinte-Vineri, ca atâtea mătuşi ale lui, monahe la schitul Agafton. Ca o anume bătrânică, pe-o potecă din Wienerwald… Şi-a pipăit pe rând şi febril pălăria, gulerul, cravata… Nu lipseşte nimic… Şi totuşi băiatul care spală geamul de vitrină cu o găleată de apă alături şi cu o zdreanţă şuroind în mână, s-a oprit din lucrul său, să-l privească din urmă… Ce-ar fi să se întoarcă şi să-i ceară o clipă cârpa udă, s-o înfăşure în jurul frunţii? O clipă, numai o clipă… Îl apasă atât de dureros ceva sub frunte; îi zvâcnesc atât de fierbinţi tâmplele strânse într-un cleşte înroşit! … Ce-ar fi? Poate că nu e prea târziu… Dar merge mai departe. Nu s-a întors. Nu-i faptă cuminte; deşi mai ştie cineva oare ce-i faptă cuminte şi ce nu? … A mers mai departe; a privit la ceas… Mai sunt două ore până la plecarea trenului… Mâine-dimineaţă va fi în Iaşi, lângă Creangă al lui, lângă un răsuflu sănătos al pământului… Acolo, îndată toate negurile au să se risipească! E numai istoveala prea mare de vină… Căldura aceasta pretimpurie de cuptor… Curge aici în latura pieţii o cişmea… Hăp-hăp-hapaaa! Unde a mai auzit el într-o dimineaţă strigătul acesta al aparilor cu sacaua? Şi când? … Foarte departe şi foarte de mult… Ca într-altă viaţă… Poate a şi trăit altă viaţă, pe care a pierdut-o şi a uitat-o… Ce-ar fi să-şi scalde obrazul şi fruntea în apa care clipoceşte din cişmea ca într-un jgheab de munte? Mai sunt undeva munţi cu izvoare reci, cu ochiuri de apă gheţoasă între tufe de feregă şi de

mintă creaţă? … A cunoscut el în acea altă viaţă un astfel de izvor… Unde? … Mai poate şti cineva, unde? Atingea cu piciorul gol oglinda apei şi tot cerul răsturnat se sfărma în tremur mărunt, pe urmă cioburile se uneau la loc neatinse şi cerul din nou se limpezea din creţii undei… El atingea oare apa cu piciorul gol? … Parcă nu el. Altcineva parcă… Dar ce-ar fi să se descalţe şi să încerce? … Poate nu-i îngăduit… Să-ţi moi fruntea şi obrajii în apa unei cişmele, nu te poate însă opri nimeni într-o ţară independentă şi acuma regat european… Aşa! … A băgat obrazul întreg şi ochii, părul… Nu l-a văzut nimeni… Ori poate l-a văzut, dar nu s-a mirat nimeni… Sunt atâţia oameni cu port ca al lui, care se spală şi se răcoresc la cişmelele uliţelor! … Acum e ceva mai bine… S-au limpezit ochii. S-a luminat cugetul… Ce minune bună e o fântână, o cişmea! … Aşa făceau bătrânii, fântâni şi cişmele, pentru iertarea păcatelor şi întru pomenirea sufletelor – întru binele şi uşurarea sărmanilor drumeţi răpuşi de-o cale prea grea… cale prea grea, în prea uscate pustiuri… Ştie el undeva o altă cişmea cu o inscripţie turcească sau sanscrită? … „Această cişmea cu două ţăvi din care curge apă ca şi lacrămile din doi ochi ai îndrăgostiţilor…” Unde poate să fie o asemenea cişmea? … Poate la Viena, dacă se află pe lume cu adevărat un oraş care se cheamă Viena şi dacă a fost el cumva pe acolo în rătăcirile sale de pribeag… Dar nu acolo, parcă… Altundeva; la Iaşi. Există oare un oraş pe nume Iaşi? … Poate şi inscripţia şi oraşele sunt numai în închipuirea lui… Acum se amestecă tot ce-a văzut şi tot ce cunoaşte, cu nălucile închipuirii, cu visurile, cu răzleţe crâmpeie de lecturi… „Ca şi lacrimile din doi ochi ai îndrăgostiţilor…” Poate într-o poezie de-a lui, va fi scris aceasta, în vreun caiet din sertar… Bună ziua, stimate domn! A crezut că salută pe unul dintre patronii gazetei, pe un domn Lahovary. Dar ce patron al gazetei se mai află în Bucureşti pe asemenea caniculă? Toţi la moşii, în străinătate, la băi. A salutat deci un domn necunoscut. Domnul a răspuns

politicos; simte însă că s-a întors să-l privească mirat… Poate fiindcă nu şi-a uscat încă părul? … Nu e nimic! … Dacă merge cu pălăria în mână, se zbiceşte la soare şi la vânt… A mai mers el şi altădată cu fruntea goală în soare şi-n vânt… Îşi aminteşte bine… Când se întorcea de la Cernăuţi la Ipoteşti, pe jos, într-o primăvară… Fugise de la K. K. Ober-Gymnasium şi aruncase chipileauca urâtă, de uniformă, ca o cioară moartă în iarbă. Era primăvară atunci… Şi erau mălinii înfloriţi… Toate acum i s-au limpezit, aici, sub fruntea care dogorea… A fost numai o lunecare trecătoare a cugetului… Destul să-şi răcorească fruntea şi tâmplele. Ca toate să se şteargă, vis rău… A lucrat prea mult, noaptea întreagă, întreaga dimineaţă. Patru articole, pentru patru zile de lipsă… Havas… Serurie… Giani… Acum s-a sfârşit: pentru patru zile a scăpat. La Iaşi îl aşteaptă Creangă; lângă el i se înzdrăveneşte sufletul ca la un izvor al tămăduirii.

A privit încă o dată la ceas.

S-a îndreptat foarte cuminte şi fără grabă spre casă… E nostim! De atâtea ori s-a strămutat în atâtea case, şi atât de asemănătoare una cu alta, încât o clipă a stat în cumpănă. I-a fost teamă să nu se ducă la o adresă veche… Dar în cealaltă clipă şi-a revenit. Acasă la el, la Slavici; nu poate fi nici o confuzie! A intrat pe furiş să-şi pieptene întâi părul ud, să-şi schimbe alt guler. Numai aşa poate da ochii cu Ienciu, fiindcă s-au răsturnat rolurile. Altfel îl întreabă, îl dojeneşte, îi spune noaptea să stingă lampa, să nu mai citească tare şi să doarmă… Ca şi cum se poate dormi noaptea, când visezi că-ţi trece toată gloata Bucureştilor pe piept: că eşti culcat în mijloc de uliţă, sub caldarâmul greu, iar deasupra se-nşiruie trăsuri şi săcăli cu izbituri de copite, norodul întreg de la capiştea spoielii… A fost cuminte. S-a stăpânit. Şi-a luat rămas bun de la Ienciu al Lenii Savului, de la cucoana Catinca… S-a grăbit însă. Prea s-a grăbit… Mai are o jumătate de ceas de aşteptat la gară. Şi-a aşezat în plasa vagonului geanta cu schimburi împrumutate de la

Slavici. A coborât să fumeze o ţigară pe peron… A lăsat şi pălăria înlăuntru. Aşa îl apasă mai puţin cleştele tâmplelor, cercul de fier ţintuit în jurul frunţii… Trage din ţigară şi se uită la lumea grăbită, la despărţirile cu îmbrăţişări, la hamalii gonind să ocupe locuri… Pe el nu-l petrece nimeni. E cel mai singur şi mai străin călător din această gară… Nici nu-l petrece, nici nu-l îmbrăţişează, nici nu-l cunoaşte nimeni. Mai necunoscut şi mai străin călător decât un emigrant de la antipozi. Nu-i şi acesta un blestem al lui? „Ca lacrimile din doi ochi care plâng”… E o înghesuială în capătul peronului. S-a întâmplat acolo ceva. Priveşte la ornicul gării. Ar putea să se ducă şi să vadă… Are timp… Nu-i însă nevoie… Vine mulţimea către el… Doi oameni duc ceva, duc pe cineva pe-o targă… S-a înălţat în vârful picioarelor să privească peste capete… Pe targă un om plin de sânge… Un mort. Un trup cu picioarele retezate de roţi… Dar partea de sus a trupului e întreagă… Şi poartă uniforma slujbaşilor mărunţi de la drumul de fier… A cunoscut el parcă undeva, cândva, chipul acela golit acuma de sânge. Capul mare şi tuns, musteaţa zburlită pe care-i o dâră de sânge… Da, da, îşi aminteşte. Îl ştie prea bine… Cu toate aces-tea a privit plin de răceală, ca la un mort străin… „Vă salut, domnule Eminescu! …” Avea mânele butucănoase în mâneci prea scurte şi strâmte; capul prea mare în straiul adus în ţara lui Carol vodă de societatea lui Strussberg. El atât a văzut la început. Atât a văzut fără nici o emoţie, cu firea lui atât de înstrăinată de acum, în care numai târziu străbate un cutre-mur… Abia departe, când trenul a ajuns în câmpurile negre, l-a scuturat fiorul… Şi-a lipit fruntea de geam… Vroia să-şi aducă în amintire chipul voinicului de la Baisa, cu flinta în spate şi cu plete pe umeri, zvârlindu-se în şea, după ce le-a strigat: „Rămâi cu bine, moş Miron! Vină pe la noi, Mihăiţă! …” Chipul acela al voinicului de la Baisa, nu răspundea însă la chemare. Acela era mort de mult. Poate nici nu aparţinea realităţii în de aievea. Poate îi mijeşte în amintire, de undeva, din vreo baladă… Prea e

romantică imaginea; prea dintr-o gravură veche cum sunt atâtea în cărţile pe care le-a lăsat acasă, în odaia de la Slavici… Oricât se silea să desluşească anume ce-i închipuire şi ce-a fost viaţă de aievea, acum îi răsărea înaintea ochilor numai capul mare şi tuns; omul în strai slut şi plin de funingine: „Vă salut, domnule Eminescu!”; trupul retezat legănându-se pe targă, cu o mână butucănoasă bălăngănindu-se în ritmul paşilor. De ce nu i-a ridicat mâna să i-o pună pe piept? … El a rămas locului trăgând din ţigăruie, parcă fără să-şi dea samă de înfricoşarea priveliştii… Era totuşi un om, un fost om de la dânşii, din codrii de la Baisa… L-a văzut cândva înstrăinat ca şi dânsul în târgul acela unde noaptea îi trece tot alaiul străzii pe piept. Pe urmă, i-a văzut deci acum şi sfârşitul, cum îl aşteaptă tot un asemenea sfârşit şi pe dânsul: un cadavru în tristele şi slutele lor straie… Ce poate să-l aştepte altceva mai rău? Toţi oamenii de-acolo, de la Ipoteşti, de în-dată ce-au plecat, spre asemenea sfârşit au mers în această lume nedreaptă şi fără de îndurare. Ilie Em. †. Iorgu Em. †. Şerban Em. †. Mâne: Neculai Em. †. Astăzi Pătru Toader Gânj †… Toţi într-o moarte urâtă, de chinuri, purtând o pecete de nedreaptă osândă. Va mai fi cândva şi o altă lume mai dreaptă şi mai blândă? Pentru el prea târziu! Numai despre baciul Alexa nu mai ştie nimeni nimic. A plecat spre nisipurile deşertului de la ţara Nilului unde călătoresc stolurile de păsări toamna: păsări cu guşa verde-argintie. I-a lăsat şi el un semn. Mistuirea de dragoste pe care-a trăit-o şi acel Mihăiţă de-atunci, după atâţia ani, în de-aievea… Tot aşa, pentru o femeie ca dragostea baciului Alexa, cu zgărdiţa de mărgele la gât, chicotind pe-o potecă de codru cu braţul unui străin rotunjit după mijloc… Nu seamănă într-adevăr soarta lui, cu a baciului Alexa? … Acela îşi tânguia jalea în buciumările din amurg; el în versurile pentru Verona, Vanover, Vreona… Încolo, ce deosebire? … Trenul s-a oprit într-o gară întunecoasă. Pesemne e un iezer, un râu pe-aproape. Se-aude orăcăitul broaştelor la

stele… Cum de nu şi-a amintit vreodată ce plăcut concert e un orăcăit de broaşte; chiar un orăcăit de broaşte într-un câmp negru şi umed? … Ce-ar fi să coboare din tren, să plece pe jos, peste câmpuri, departe, până la Ipoteşti, cum pleca el de la Cernăuţi? … O statuie a lui Ştefan cel Mare se poate dezveli şi fără Doina lui, a scribului de la Bucureşti: „Vă salut, domnule Eminescu!” Se află destui să ţină cuvântări, să recite stihuri… Tilea Brăboiu… Petrino… Nu! Petrino e mort acum… A murit în sărăcie şi boală… Păcat! Avea poate o pâlpâire de talent… A părăduit-o în nimicuri, în dedicaţii pentru albume. Mâine cine are să mai pomenească despre fostul poet, baron Petrino? … Cine are să pomenească mâine despre Mihai Eminovici, băiatul din codrii de la Baisa? Cel care-l ştia, Pătru Toader Gânj, s-a dus şi el după Radu Dospinescu, s-a dus salutând cu şapca lui urâtă: „Vă salut, domnule Eminescu!” Au să treacă toţi treptat aşa într-o mare împăcare a uitării… Trenul s-a urnit din câmp. El stă cu fruntea în suflarea vântului umed… Încet se desprinde şi cade cercul de fier care-i strânge fruntea până la troznet… Dar mâine-dimineaţă? Dar încă atâtea dimineaţi câte mai are de trăit? câte mai vin? câte-l mai aşteaptă să-l chinuie? Prea târzii toate, prea târzii.

XI.

Patronul moţăie. Chelnerul moţăie. Moţăie şi scripcarul cu un muc de ţigară stins, lipit de buza de jos şi cu arcuşul muiat de gumă.

E numai şase dimineaţa, iar soarele proaspăt scos de la cuptor a început să dogorească ţestele celor din urmă supravieţuitori de la Băneasa, în grădina vestită cu fleici şi cu mititei, cu burtă de crap la saramură şi cu baterii de la gheţărie, din coasta Bucureştilor.

Prin ce minune, tot zvâcnetul planetei, cu forfota vulcanilor clocotind sub scoarţă, s-a adunat în picioarele fostului actor bătrân, cu haine albe de doc şi cu pălăria de pai zvârlită pe ceafă?

Tovarăşii pirotesc în faţa paharelor care adineaori erau brumate, iar acum şi-au prefăcut cuprinsul într-un lichid clocit, oţeţit şi tulbure ca mustrele laboratoriilor de analiză medicală. Mâinele se întind cleioase după pachetul de tutun şi după cutia de chibrituri, cu o ultimă drojdie de vlagă.

Se întind şi cad îndărăt; renunţă paralizate pe masă.

Unul piroteşte cu bărbia în piept, sughiţând. Pe obrazul asudat şi lucios, se citeşte o mare suferinţă, o tragică istoveală de martir. Celălalt, cu palma la frunte, cu ochii închişi, bate numai cu degetul mic, abia simţit, tactul unei muzici lăuntrice care n-are întru nimic a face eu seârţâitul lăutarului. E o melodie desigur foarte jalnică şi foarte monotonă: o melopee din orientul fachirilor neclintiţi pe un pat de cuie în loc de saltea.

Mihai Eminescu se simte de o luciditate fără seamăn. Niciodată de trei săptămâni încoace, poate de mulţi ani încoace, n-a văzut totul atât de limpede, n-a pătruns aşa de precis în gândul celui de alături, în începutul unei mişcări neisprăvite. E între prietenii lui vechi pe care îi uitase; fraţii lui vechi de pribegie… Actorii risipitelor trupe. Toţi bătrâni acum. Toţi fără nici o nădejde acum. De dânşii s-a agăţat, fiindcă numai ei nu l-au ocolit. Cu luciditatea lui fără de seamăn de acum, înţelege perfect de ce sunt atât de scârbiţi comedianţii bătrâni de pe scaun. Amândoi ar dori să se mute la umbră. O ştiu şi o vor. Dar nu-şi pot încorda puterile sleite pentru un act atât de eroic. E ceva supraomenesc pentru amândoi.

Numai actorul cel cu pălăria de pai, e dârz pentru toţi şi întinerit pentru toţi şi vesel pentru toţi.

A fost ziua lui de naştere ieri. Ziua comediantului tovarăş de cabină cu hâtrul Comino, la care venea un anume fugar de la o cancelarie isprăvnicească, adus de chemările celei dintâi pierzanii. E un om sfârşit în breasla lui; nimeni nu-i mai încredinţează roluri; nimeni nu-l mai angajează în turnee să cutreiere ţara: de mulţi ani nu şi-a mai schimbat chipul şi portul, fiinţa, pentru a intra în fiecare seară în

făptura şi costumul altui marchiz, altui valet, altui cavaler cruciat, altui bancher, altui călugăr, altui păros asasin… Încolo, cu aceste costume şi fiinţe ale altora, pe care le-a smuls de pe el, din el! Caramba! A rămas numai el, în fiinţa lui cea adevărată; de zece ori s-a ridicat de pe scaun să joace de unul singur; mai joacă şi acum. Avanti! Zvârle din picioare, bate călcâile, se răsuceşte şi se lasă pe vine, îşi împreună mâinele după cap, zvâcneşte în sus şi îşi repede pălăria pe ceafă cu bobârnace sonore; se îndeamnă şi chiuie:

— Haide, mă! Ţine-o, mă! Aşa, mă! Trage-i, mă! Uiteaşa! Uite-aşa-uite-aşa!

De mult, între spasmul danţului şi scârţâitul moleşit al scripcii, e despărţenie desăvârşită.

Comediantul cu pălăria de pai se zvârcoleşte după un tact al său, propriu, îndrăcit şi vijelios, pe care nu l-ar putea însoţi nici un acrobat al vioarei.

A spus-o de la început, privind la lăutar, cu dezgust:

— Mă brunetule, când mă ia pă mine apa la vale, numai Paganini îmi vine de hac! Eşti tu Paganini, baragladină?

— Pe mine mă cheamă Cristache, boierule! a declarat cu modestie lăutarul. Aşa mă ştiţi de douăăaş‘dă ani, că nu o dată v-am cântat eu…

Iar fiindcă nu e Paganini, scripcarul Cristache a cântat cum ştia el; şi cântă cum poate el, într-o asemenea dimineaţă a sfârşitului de iulie, cu soarele încins de îndată ce s-a înălţat la marginea zării.

— Aşa, mă! Trage-i, mă! Uiu-iuuu! Rupere de nori, mă! …

Pe şosea trec căruţele lăptăreselor. Grăbesc olteni spre piaţă cu grele coşuri în cumpănă. Este o viaţă întreagă care se deşteaptă odihnită, în straie de lucru. Unii se opresc şi se minunează.

— Trage-i, mă! Tot pe loc, pe loc, pe loc!

— Al dracului, dom’le! Asta-i actor! se aude un glas… Nu-l bat nici flăcăii din sat, dă la noi, dupe Teleajen.

Comediantul e măgulit de admiraţia poporului. Ea îi dă puteri însutite, ca aplauzele de odinioară în scenă deschisă. Îl încurajează să încerce şi prea îndrăzneţe figuri de cazacioc, suvenir al războiului pentru neatârnare. Întru aceasta a scos o batistă leoarcă de vin şi de sudoare, pe care o flutură în jurul unei tovarăşe nevăzute de dans.

Dansează pe rând: pentru ea şi pentru el. E îndrăzneţ şi rugător, avântat şi deznădăiduit; cuprinde femeia de aer cu braţul arcuit şi o strânge la piept rotindu-i fustele nevăzute, o zvârle şi o ia; tupilat la pământ împroaşcă nori de praf din călcâiele demonice; s-a deşirat ca un vârtej în stepele Donului cu iarba sfârlogită de secetă şi iar bate mărunt cu talpa în creştet un vrăjmaş doborât: Uite-aşa! Uite-aşa!

— Al dracului, comediantul, mă!

Comediantul s-a oprit. Scurt. Fără pricină. Priveşte rotund o lume pe care n-o recunoaşte.

Soarele s-a înălţat pe acoperişul de tinichea sclipitoare. De acolo îi varsă din plin, în obraz, arşiţa vălvătând în văpăi de cuptor.

O zi întreagă se anunţă cu dogoare încă mai înfricoşată decât ieri.

Comediantul priveşte la soare, la scripcar, la spectatorii care se depărtează fiindcă reprezentaţia s-a încheiat, la patronul moţăind pe scaun în vesta fără mâneci, la tovarăşii toropiţi. N-a aplaudat nimeni.

Această nepăsare a publicului îl dezgustă peste măsură. Izbeşte cu pumnul în masă. Paharele au zângănit atât de puternic, încât cei doi se deşteaptă tresărind ca la o alarmă de foc:

— Ce-mi staţi, mă indivizilor? Ciocniţi! V-a clocotit vinul în pahare! …

Cei doi surâd tâmp şi fricos.

Aceasta li se întâmplă întotdeauna cu prietenul lor. Îşi fac jurăminte să se despartă la două după miezul nopţii, cel mai târziu. El îi târâie cu dânsul până la ziuă. Şi acum ştiu ce urmează. Îi trimite acasă, fiindcă nu mai au nici un haz.

— N-aveţi casă? s-a supărat dănţuitorul exact după textul vechi din totdeauna, fără sufleur. Aveţi de gând să dormiţi acilea? Cărel! Curăţaţi locul!

E adevărat. O idee. Cei doi s-au ridicat dezlegaţi de blestemul care-i ţinea pironiţi pe scaun. Se scociorăsc în buzunările vestelor, în pungi subţiate şi vechi:

— E rândul meu, Sache. Plata, băiatule!

— Pardon… Dă-mi voie! …

— Plata am spus, ostrogotule!

Chelnerul nici gând să se mişte. Patronul a deschis un ochi numai pe jumătate şi l-a închis îndărăt. Surâd ca nişte spectatori foarte blazaţi. Ştiu că întotdeauna plăteşte comediantul cu pălărie de pai şi straie de doc. E lege mai nestrămutată decât cele pe care le votează domnii deputaţi în Dealul Mitropoliei. Căci fostul actor şi-a găsit o meserie mai bănoasă, nu duce lipsă ca pe vremea lui Comino. E inspector la măcelăriile din Obor. Dacă nu curge, pică.

Fostul comediant îşi eliberează prietenii cu un gest de mărinimos monarh, după victorie:

— Acum, marş! Plecaţi la casele voastre. A fost şi s-a isprăvit. Rămân cu Mihăiţă! …

Cei doi se depărtează cuminţi, după ce şi-au luat bunădimineaţa. Nu privesc îndărăt. Nădăjduiesc într-o Providenţă milostivă să le scoată o birje în cale.

— Ai văzut ce-a rămas din ei, Mihăiţă? întreabă ex-comediantul, aşezându-se pe scaun, în faţa lui Eminescu. Figuraţia mută! … Cafele, băiatule! Două, mari, amare, cu ochi de şarpe! …

Eminescu îl priveşte cu drag.

E spăimoasă această luciditate cu care într-o singură clipă i-a străbătut viaţa, soarta; veselia disperată a călcâiului bătând pe loc în creştetul unui vrăjmaş nevăzut şi doborât: tot pe loc, pe loc, pe loc! Toate le-a văzut cu ochii lui Caragiale. Mai adânc poate decât ochii lui Caragiale.

În aşteptarea cafelei mari şi amare, comediantul devenit inspector al măcelăriilor din Obor a cerut patru coniacuri.

— Drege-te, Mihăiţă! … Am cerut patru; câte două de om…

Eminescu a clătinat din cap. N-are după ce se drege. Toată noaptea n-a băut nici trei pahare de vin. N-are nevoie de nimic, pentru a adăogi acestei miraculoase sticliri a minţii care cuprinde tot, pătrunde tot, nu scapă cele mai neînsemnate amănunte. Comediantul nu s-a mâhnit de refuzul prietenului său, Mihăiţă. A băut tuspatru coniacurile pe rând, aşezând paharele goale în pluton.

Pe urmă, le-a măturat cu palma în prundiş:

— Marş din ochii mei!

Nu mai aveau nici un haz, ca şi ceilalţi prieteni plecaţi: figuraţia mută. Mihăiţă avea haz, măcar că tăcuse toată noaptea. În afară de un sfert de ceas, când a pus pe Cristache să-i cânte nişte vechituri de pe vremea lui Cuza vodă, ăl cu ocaua… Are haz, fiindcă-i aminteşte o epocă glorioasă. Cernăuţi, Braşov… Mai târziu alte turnee, când a trecut la Pascaly şi l-a găsit acolo, sufleur.

— Mihai, îţi mai aduci tu aminte de Comino? Ce vremuri, Mihăiţă, ce vremuri! …

Comediantul cu pălăria de pai şi cu obrazul zbârcit ca un măr de scuturătură a ridicat mâna în spaţiu, teatral, după toate regulele meşteşugului:

— Ce vremuri, Mihăiţă!

Iar cugetul lui Eminescu în spăimoasa-i luciditate, l-a văzut cum era atunci, în strai de catifea neagră cu o spadă scurtă la şold; s-a văzut pe el însuşi ghemuit pe-un sipet de scânduri într-un ungher al cabinei; l-a văzut pe Comino în bluza roşie ca para focului, cu mânecele înfoiate la umăr şi cu bumbi rotunzi de metal: îi vede încă bumbii argintaţi şi mulţi în şirag alb, ca la o rochie femeiască. S-a văzut pe el, i-a văzut pe amândoi comedianţii de atunci, la Braşov; şi în ureche i-a sunat glasul lui Comino, de mai târziu, când s-a ridicat în capul oaselor după ce-l doborâse o criză de durere în procesul intrării pe scenă: „Ţî-ţî-ţî! Unde-i talentul? … Şi chiar dac-ar fi, la ce foloseşte într-o lume ca a

noastră? … De mult, în anii juni ca ai tăi, am râvnit să joc roluri mari… Falstaff, Tartuffe, Harpagon, Sganarelle… Ce-am ajuns să joc… Tuzu Calicu, Scociorescu, Comisul Nicu, Lăzărilă, Marin Grădinaru… Şi nici acestea, întotdeauna… Actor de comedie, joc rol de dramă şi de tragedie… Fug de jurâmprejurul scenei, agăţându-mi barba din goană, ca să mă ivesc Bosco cel năzdrăvan, pe cealaltă culisă… Şi ce joacă sărmana Fani, bietul Vlădicescu? … Crezi tu că aceasta au visat ei, când i-a împins diavolul să se apuce de artă? … Crezi tu că numai aceasta sunt vrednici să joace? … Mihai Eminovici, Mihai Eminovici, aici suntem un cimitir! … Toţi suntem strigoii celor din tinereţele noastre… Cei adevăraţi au murit de mult… Acum trăiesc şi joacă strigoii noştri! …” Îşi aminteşte ciudat de clar fiecare cuvânt, glasul, gesturile lui Comino aşe-zat pe marginea sipetului, în pantalonii albaştri şi imineii cu botul prelung. Şi hohotul de râs al aceluiaşi Comino, când a sunat semnalul de începere şi a întors în batjocură proprile sale spuse într-un soi de pudoare a lamentaţiilor prea nepotrivite în faţa unui copilandru: „Ha-ha! Ce zici? Fainã tiradă! Am s-o bag într-un rol. Păcat să se prăpădească… Auzi, domnule, ce-mi dădu prin cap? … Toţi suntem strigoii tinereţii noastre! Acuma joacă şi trăiesc strigoii noştri! … Păi dacă-i vorba pe-aşa, mi-am descoperit talent de melodramă. Să vă arăt eu dramă şi tragedie, puilor! … Avanti! …” Îl vede plecând spre uşă, cu un gest măreţ, cu mantaua de călugăr pe o mână şi barba roşcată în cealaltă: suplimentele celuilalt rol, pe care îl va juca fugind de la o culisă la cealaltă şi transformându-se din goană, ca Bosco cel năzdrăvan… În ce zăcământ ascuns al cugetului au rămas clipele, vorbele, costumul lui Comino, atmosfera cabinei şi sunetele înăbuşite ale celorlalte cabine, ca să se păstreze atât de nevătămate: să-i răsară, după atâţia ani în minte, în urechi, în celelalte simţuri, căci are acum în nări şi mirosul de tutun unguresc şi mirosul lumânării de său din sfeşnicul de alamă coclit? I-a dat un sinistru avertisment sub înfăţişări glumeţe. Toţi

suntem strigoii tinereţii noastre! … Ca el, acum. Ca atâţia şi atâţia câţi sunt siliţi să facă altceva în afară de menirea lor, schimbându-se ca Bosco cel năzdrăvan, când în actor de dramă, când în actor de comedie; când în poet, când în tâlmaciul telegramelor Havas, în jurnalistul care se războieşte cu Serurie, Teriakiu, Giani, Caradale, Pherickizi… I-a dat o învăţătură, o povaţă, pe urmă a întors-o în glumă şi s-a gândit să-şi pună propria lui deznădejde într-un rol, într-o tiradă; întocmai cum şi-a pus el mai târziu femeile iubite în filigrana unei poezii, durerea şi deznădejdile în stihuri, revolta în Scrisorile din Convorbiri… Ca să nu se prăpădească! … „Fugi de noi! – i-a mai spus atunci idolul său, Comino, cu degetul înălţat. M-auzi? Mihai Eminovici, ascultă-mi un sfat… Nu ai ce căuta cu noi… Pe lume se află cineva, undeva, care te-aşteaptă… Cu noi le pierzi toate acestea, fără să-ţi dea nimic în schimb. Fugi de noi, cât mai este vreme”… Atunci mai era cineva să-l aştepte… Raluca Em. †… Ce minune e această rece sclipire a minţii, care le-a păstrat toate, cum se conservă speciile altor ere în blocul gheţarilor! … Le credea dispărute… Uitate… Pierdute… Le-a regăsit deodată la un singur gest teatrul şi la o singură chemare a fostului actor bătrân, cu obrazul brăzdat de-o sută de creţuri mărunte.

Comediantul îi surâde cu drag, protector.

Pentru el e tot Mihăiţă, fugarul adoptat de-o trupă pribeagă. Dar aceeaşi luciditate, nu-l lasă pe Eminescu să vadă numai zâmbetul drăgăstos al unui actor bătrân. Mai vede şi gingiile ştirbe şi vinete. Mai vede şi o gură fonfă de moşneag chirchilit. Are acum ochii lui Caragiale, cu neîndurata lor pătrundere, care scormoneşte în realitate ca incizia unui scalpel. Comediantul n-o presimte aceasta. Îi glăsuieşte, cu deşertăciunea breslei:

— Bietul Comino! … Prost a sfârşit-o… I-am spus eu! Nu face pentru ca să mai luptăm cu nepăsarea publicului. M-am retras la timp… Am o casă la mahala, grădină; seara stropesc straturile cu rozete… Am învăţat să altoiesc

trandafiri… Mai bine aşa! … Din când în când scap caii la vale! … Atunci nici Paganini nu se ţine de mine…

Ascuţita luciditate a lui Eminescu, altfel răstălmăceşte spusele: „Nu-i adevărat… Nu te-ai retras la timp, fiindcă aşa ai vrut… Nu te-au mai vrut alţii: directorii de trupă, publicul… Jucai întotdeauna roluri de mâna a doua şi a treia… Vrei să mă convingi că eşti mai fericit în casa de mahala, în grădina unde stropeşti straturile cu rozete? … Dar nu-i adevărat! Îl invidiezi pe Comino; nu-l plângi fiindcă s-a în-verşunat să-şi târască destinul lui până la sfârşit… Adineaori, aşteptai aplauze ca pe scenă… Şi ce te făcea să baţi atât de vrăjmaş cu piciorul în pământ, parcă striveai acolo un duşman doborât, un cap de viperă care nu vrea să moară: o scorpie care răsare mereu cu alt cap în locul celui zdrobit: tot pe loc, pe loc, pe loc? … Îţi închipuiai că eu îl credeam un dans vesel? … Era o veselie a disperării; un dans al disperării…” Cugetul lui Eminescu astfel răstălmăcea spusele comedian-tului bătrân; iar el se înfiora de iuţeala precisă cu care îi săgeta acum gândul, înfigându-se în cele mai nepătrunse ascunzişuri ale unui seamăn, Comediantul fără să bănuiască asemenea trist miracol, zâmbea cu gura ştirbă altor amintiri:

— Şi muza ta din trupa lui Pascaly, a călcat cam tot pe urmele mele… Frosica! … S-a măritat, are copii, e groasă cât un butoiaş de murături… Din când în când ne vedem… Mă invită la ea… E mare meşteră tocmai în murături… Bărbatu-său e ceva mare pe la un minister, la Finanţe… Mai invită un prieten, mai jucăm maus după masă, mai bem un păhărel de vişinată făcută de mâna ei… Cunoşti mausul? …

— Cum?

— Mausul îl cunoşti?

— Nu.

— Păcat… I-aş da ideea să te invite… Ar fi ceva din caleafară de nostim să vă văd faţă în faţă… După câţi ani? Ca în romanul lui Dumas, epilogul muşchetarilor… După douăzeci de ani… Câţi ani sunt, frate? …

Eminescu l-a lăsat să numere pe degete. Sticlirea minţii a pus alte oglinzi în joc… „Groasă cât un butoiaş de murături… Mare meşteră în murături… Jucăm maus după masă…” Efrosis! Aceasta a devenit, Poesis? … Toate femeile pe care le-am iubit, acestea devin? … Numai copila dintr-o căsulie albă a unei poieni, a fost cruţată de asemeni sfârşit… S-a înălţat pe-o rază de lună la cer, să se păstreze neatinsă şi vecinic feciorelnică, aşa cum era: „Mihai… Am făgăduiala ta că n-ai să mă săruţi niciodată… Ei bine… În astă-seară… Azi… eu te dezleg de acest legământ…” Se ridica mlădie şi argintoasă în bătaia lunii… Ea este cea care a tremurat cu vârful piciorului ochiul luciu de apă, împresurat de mintă şi umbrit de-o feregă uriaşă cu foi zimţate ca o iarbă din alt veac al pământului. Acum ştie. Îşi aminteşte. Clipa o vede parcă ar mai trăi-o încă o dată… Acolo, în ochiul acela de apă se sfărma luceafărul în ţăndări, ca să se ivească clar şi întreg, smoc de raze reci pe faţa prelucie… Cu trei săptămâni în urmă, pe stradă, în eclipsa de istoveală când un cerc dureros de fier îi strângea fruntea şi tâmplele, atunci uitase că a existat un izvor cu o apă clipotind din şipot să se lăr-gească lenevoasă pe-un pat de nisip. Uitase piatra rostogolită la vale, pe prispa de iarbă, unde-a făcut un jâlţ pentru ea… Credea că a fost poate o închipuire… Era obosit, îşi ducea mereu palma la frunte, la tâmple, să-şi descleşte cercul acela dureros, împlântat cu ţinte de foc… Acum a trecut… Nu mai duce mâna la frunte… Nu-l mai doare nimic. Iar cugetul, de o limpejune cristalică, nu mai pune perdea de ceaţă să întunece nimic: amintiri, judecăţi, pătrunderi… Toate sticlesc într-o lumină rece, polară… Aşa gândeşte acum şi despre co-pila din poiană. Şi despre el, Mihai, din acea vară, când nu era „Vă salut, domnule Eminescu”, ci un băieţandru, un pui de om ca un pui al pădurilor, venind pe poteca pădurii. A fost o fericire pentru amândoi; adevărata lor fericire. Fericire şi că ea a murit… Numai aşa s-a păstrat intactă… Ce proastă poezie: Mortua est! Declamatorie… Cu patos actoricesc! …

Şi ce mincinoasă! … Moartea unei iubite nu-i cea mai deznădăjduită durere… Sunt alte morţi mai urâte, încete, descompuneri din viaţă: putrezirea din picioare, sluţenia, egoismul, trivialitatea, care ies la iveală şi pun stăpânire cu încetul pe făptura ce-ţi părea atât de diafană şi nepământească. Nu-i o moarte mai crudă şi mai ireparabilă decât moartea?

— Cincisprezece ani, nu douăzeci ca în romanul lui Dumas! Numai cincisprezece ani sunt de-atunci, Mihai! …

A vorbit comediantul bătrân, foarte mulţămit că a ieşit la socoteală cu numărătoarea degetelor. Pe urmă a râs cu buzele creţe, cu gingiile ştirbe:

— După un an, în vara lui şaizeci şi nouă, ne-ai lăsat şi tu la Botoşani… Îmi aduc aminte perfect… Veneam de la Cernăuţi. Seara, ia-l pe Eminovici de unde nu-i! … A dispărut Mihăiţă ca Mefisto în trapă, şi ne-ai lăsat fără sufleur, bată-te norocul! Atunci să-i fi văzut mutra lui Pascaly! … M-a băgat pe mine la cuşcă, tot aveam roluri aşa şi aşa… Dar şi mutra Frosicăi! … „Pepenachi! Nu l-ai văzut pe sufleur? …” Sărmana Pepenachi te-a căutat şi prin oraş, ca să scape de gura Frusicăi… Îşi închipuiau că ai dat peste vreo idilă mai veche… Atunci Vasileasca era Pepenachi! Acum Frosica e Pepenachi, în carne şi oase, în foarte multă carne şi slăninuţă… Am să i-o spun! …

Comediantul se înveselea cumplit la gândul că peste două-trei zile, jucând maus cu Frosica, îi rezervă această nemaipomenită surpriză: „Ghici cu cine am stat până dimineaţa? … Cu Mihai al tău, Frosico! … Şi cu el împreună, te-am botezat: Pepenachi! …”

Lui Mihai Eminescu, în strania claritate a tuturor amintirilor, îi sunase propriul său glas, cu învăluirile de atunci: „Mama ce face?”… Era pe uliţă, spre hanul Mutului, mergând cu Vasile Rusu în urmă, ca o sentinelă pusă cu aspra poruncă a căminarului să nu-l piardă de sub pază.

— De-acum, gata! a spus comediantul. Mai plecăm şi noi pe la casele noastre…

A pus îndărăt în buzunarul vestei de doc, ceasornicul cu lanţ de metal şi cu brelocuri atârnate în nasture. Ridicându-se de pe scaun, a tras un bobârnac pălăriei de pai:

— Stai! Am o idee… Mă, băiatule! …

Chelnerul s-a mişcat târând şervetul după el:

— Ordin…

— Ia vezi, e deschis la Tăsică bărbierul? …

— Deschis… Doar ce muşterii aşteaptă el… De-al de dumneavoastră întârziaţi dă pă la noi…

— Bravo, băiatule! …

Apoi întorcându-se spre Eminescu:

— Mergem să ne spălăm, să ne ferchezuim; pe urmă fiecare pe la casele noastre, frumoşi şi berbanţi, parcă n-ar fi fost nimic… Ascultă-mă pe mine, Tăsică e cel mai mare transformist. Fără rival, pe garanţia mea! …

Au intrat deci la domnu Tăsică, bărbier improvizat într-o baracă de scânduri văruite.

În timp ce bărbierul îi purta briciul pe obraz, Eminescu îşi vedea în oglindă chipul apărând din clăbucii de spumă, întinerit şi proaspăt, nu ca după o noapte de nesomn. Bună idee! … Domnul Tăsică e într-adevăr un transformist fără rival; i-a făcut şi o fricţiune cu apă de păr; i-a adus frumos din pieptene şuviţele la spate: i-a dezvelit tâmplele… El de mult nu s-a mai privit într-o oglindă… Acum obrazul lui e curat, fruntea din nou boltită senin; iar ochii îi scapără atât de vii şi pătrunzători, încât fuge de propria lui privire prin oglindă…

Domnul Tăsică a scuturat şervetul şi i-a întins cu un gest de o măiestrie fără rival pălăria periată de praf:

— Să vă fie de bine şi mai poftiţi! …

Comediantul bătrân mai rămâne.

I-a dat dinadins rândul lui Mihăiţă, fiindcă el are mai multe tabieturi: se tunde şi are de gând să-şi supună la operaţie şi nişte bătături… Deocamdată îşi răcoreşte picioarele într-un lighean cu apă rece, după atâta dănţuire pe un crater de

vulcan. Cu pantalonii sumeşi până la genunchi, l-a salutat strigându-i:

— Am să vorbesc cu Frosica ta, Mihai! … Tot face să vă vedeţi… A rămas fată bună, parol! … Pepenachi! Asta-i bună! Pepenachi o s-o botezăm! … Şi când te-o tratarisi cu niscai murături din butoiaşul ceva mai micuţ decât dânsa, nu-ţi potoleşti arşiţa nici cu trei baterii! … Adresa la gazetă, nu? Să ştii că te calc, să te duc pe sus la dânsa… A rividerci, Mihăiţă! Frumos te mai făcu Tăsică! S-o dai gata pe Efrosis…

Mihai Eminescu a plecat pe jos, spre inima capitalei, cu pălăria în mână. Merge agale, liniştit, în cea mai bună dispoziţie, pe potecile de sub umbra copacilor. Acolo s-a adunat puţină răcoare. De altfel nu simte nimic din arşiţa cerului de sticlă topită. Totul e acum limpede, răcoros, ca într-o dimineaţă de convalescenţă după o boală grea… Nu mai duce palma la frunte şi la tâmple. E întâia oară poate după doi ani, când trăieşte o asemenea dimineaţă…

Pe aleea boltită a teilor, dintr-un tunel de întunerec vin dimpotrivă călăreţii, care s-au deşteptat înainte de a începe să curgă trăsurile la Şosea. Trec în trap legănat femei ca amazoane negre; aşezate picior după picior în şeaua înaltă, lăsând să se vadă sub poala rochiei negre numai vârful cizmuliţelor de lac. Toate au obrazul proaspăt răcorit de baia gheţoasă de acasă, ochii luminoşi şi odihniţi. Şi tot astfel trec alte femei în pas grăbit şi mlădiu, cu haine subţiri jucând în linii unduioase şi rotunde peste pernuţele turnurilor.

Toate trec, râd, îşi vorbesc; frumoase sunt toate şi tinere toate şi el nu se gândeşte de fel cu amar că toate sunt ale altora.

Unele au privit mai îndelung la trecătorul cu fruntea dezvelită şi înalt boltită, cu faţa netezită de brici, cu şuviţele de păr aduse buclat din piepten spre ceafă. Sunt ponosite straiele lui, dar nici o privire nu se opreşte acum la acest

amănunt. N-are răgaz nici o privire s-o vadă aceasta. Sunt toate atrase de scăpărul ochilor mari şi noptoşi, luciferici.

Mihai Eminescu se gândeşte şi el că acum nimic nu l-ar mai sili să se ferească din cale şi să se uite în altă parte, stânjenit, dacă ar întâlni una din doamnele ori mai tinerele domnişoare pe care le-a cunoscut în casa lui Titu Maiorescu, a doctorului Kremnitz, la Teodor Rosetti. Nimic nu l-ar opri să le salute cu o largă şi nobilă reverenţă de paj, vorbindu-le ca în salonul doamnei Frederica Bognar, despre nimicuri plăcute femeilor: despre curse, teatru, romane, plecările la băi.

Sunt de partea dreaptă şi de partea stângă, sunt case boiereşti, de granit, cu ferestrele deschise. Se văd înlăuntru mobile grele, luciri verticale de oglinzi, biblioteci cu litere de aur gravate în scoarţele de piele. Dincolo de grilajuri se întind grădini unde se despoaie trandafiri de catifea roşieneagră. Oameni cu pălării late de pai împletit, stropesc cu piepteni de apă gazonul tuns, straturi de pansele: se zăreşte şi o statuie albă de marmură cu un tufiş de iasomie înfloritǎ, fundal. Pe porţi de fier date în lături, pornesc trăsuri largi, legănate, cu femei şi copii spre pădurile din preajma Bucureştilor.

Altădată Mihai Eminescu grăbea pe lângă toate, lără să le vadă, căci toate erau ale altora.

Acum a încetinit pasul, le priveşte cu alţi ochi. Toate îi par alcătuiri dintr-o frumuseţe a lumii pe care-o uitase, o pierduse.

De ce credea că a murit junele cu păr inelat, cu obrazul neted, cu buze cărnoase să muşte până la saţiere din toate fructele mustoase ale vieţii? De ce credea că a dispărut pentru totdeauna de pe faţa pământului un oarecare fost ausserordentlicher Hörer la Universitatea din Viena, care cobora treptele late ale facultăţii într-un alai de prieteni; care pregătea prăznuiri la mânăstirea Putna; care intra în salonul doamnei Frederica Bognar cu plete de romantic poet moldav; care rostea într-un chip şăgalnic aprinse

declaraţii de amor în alt salon, îngenunchiat pe-un covor, la picioarele unei Eliz cu părul moale de aur? De ce îl credea mort; pierdut în gloata cenuşie, înghiţit ca înecaţii într-o vâltoare?

El stătea ascuns sub o barbă crescută de câteva zile, urâtă şi aspră ca un praf murdar de scrum aşternut pe obraz. Numai de câteva zile? De câţiva ani! … Aţipise acolo şi aştepta. Nimic nu-l mai deştepta din torpoare: nu ştia nimeni cuvântul care să sfarme o vrajă rea. Doar vechiu-i prietin Ioan Creangă, la Iaşi a făcut să mai tresară o strună amorţită în el. Dar într-altfel. Dar altă strună, când l-a strâns la pieptul lui vast şi încăpător, când l-a înteţit cu iznoavele lui humuleştene.

Pe urmă, după ce s-a urcat în tren să se întoarcă la robia sa fără istov şi izbăvire de aici, toate au rămas acolo, la Iaşi… Şi iată că un bărbier, într-o baracă de scândură văruită, a săvârşit el minunea. A purtat în sus şi în jos tăişul briciului pe obraz; a îndepărtat în câteva clipe învelişul mincinos şi urât. În oglindă s-a ivit atunci un cap tânăr, cu fruntea senin boltită, cu obrajii de-o pală albeaţă şi cu ochii atât de viu scânteietori, încât nici el nu mai putea privi adâncul lor luciferic…

Paşii bat pământul într-o cadenţă sprintenă; poate fiindcă undeva se aude o trâmbiţă de marş.

A ajuns la capul Podului. În pavaj flacăra soarelui dogoreşte orbitor.

O birjă traversează piaţa în diagonală cu somnoros clempănit de copite. Un oltean a pus coşurile jos şi îşi şterge sudoarea cu mâneca. De ce-or fi toţi aşa de toropiţi de-o căldură pe care el nici n-o simte? Birjarul a tras hăţurile şi îl aşteaptă… Nu! N-are ce căuta încă în oraş. Se întoarce din nou sub tei. Îşi aminteşte că a trecut pe lângă o grădină de cârciumă pustie, unde era o mare tăcere cum caută el la un asemenea ceas.

A intrat.

Nici o ţipenie de muşteriu. Jupânul i-a ieşit înainte:

— Poftiţi acilea, la umbră!

— Nu-i nevoie…

— Vă spun eu! … Poftiţi mai la umbră. Are să fie urgie cumplită azi… Scrie şi la gazetă că nu scăpăm, cu una cu două, de căldurile astea, dropicale! …

Mihai Eminescu zâmbeşte. Cunoaşte el prea bine minciunile de la gazetă! Dar alţii se pare că nu le cunosc. De-o pildă, patronul acesta de cârciumă pustie, care îşi şterge şi el obrazul de năduşală cu poalele şorţului albastru, numai fiindcă a aflat din gazetă că-l aşteaptă o zi de arşiţă şi pârjol dropical. E bun şi el pentru Caragiale…

— Cu ce vă servim?

— Orice… O baterie…

— Băiatule! O baterie, să viiină! … Mişcă…

Muşteriul s-a aşezat la masa aleasă cu sila de binevoitorul jupân, sub umbră de tei. Băiatul a adus paharul, căldăruşa cu vin şi cu borviz la gheaţă. I-a turnat în pahar. Mihai Eminescu l-a aşteptat să plece şi a deşertat paharul pe furiş în găleata cu gheaţă. Nu ca să bea vin venise aici! Ci pentru tăcerea şi singurătatea de care are nevoie pentru a-şi pune în rânduială gândurile, într-un ceas când cugetul e atât de clar.

Soarele urcă spre creştetul cerului.

Patronul s-a tras la o parte. A desfăcut pe genunchi gazeta unde scrie că nu va conteni să potopească asupra lumei urgia arşiţelor dropicale, purcese încă de-acum trei săptămâni. Foile i-au lunecat dintre degete. Bărbia i-a căzut în piept. A aţipit şi îndată a tăbărât un roi de muşte pe chelia lucioasă. Alt roi bâzâie la masa muşteriului matinal, în jurul paharului deşert. Circulă în zig-zag pe faţa albă, se apropie să-şi comunice cine ştie ce stranii constatări. Poate că dezordinea acestei întreţăsări de zboruri e amăgire numai pentru o pricepere de om. Poate că în lumea lor, a insectelor, forfotirea aceasta se desfăşoară după o metodă organizată, cu împărţire de roluri şi răspunderi, urmărind o ţintă hotărâtă – poate o riguroasă inventariere în universul

muştelor, după care un muscoi mizantrop şi pesimist va filosofa într-o altă Împătrită rădăcină a raţiunii suficiente, altă Lume ca voinţă şi reprezentare, altă Parerga şi Paralipomena.

Eminescu a zâmbit sticlirilor ironice de gând. Le-a îndepărtat, cu un gest din mână, alungând în acelaşi timp şi roiul de muşte. Altceva a venit să cugete. Într-o lumină rece i s-a limpezit toată viaţa; greşala din ultimul timp. Se simţea răpus până asară. Se temea de el. A fost ceva trecător; istovi-rea! … Îndată ce a întâlnit pe bătrânul fost actor din anii copilăriei şi adolescenţei, prietinul lui Comino; de îndată ce l-a văzut jucând bătuta cu atâta frenezie – şi-a dat seamă. Prea s-a lăsat doborât de istovire. Prea n-a luptat împotriva ei… De-aici se cuvine să înceapă…

La Iaşi, când Creangă l-a scuturat cu mâna lui lată şi puternică, să-l deştepte dintr-o somnie, să-l oprească pe loc dintr-o scufundare pe-un povârniş de abisuri – a răspuns că e prea târziu, că i-a venit şi lui sorocul să treacă asemenea fumului de pre acest pământ: ca floarea a înflorit cândva, ca iarba s-a tăiat, cu pânză se înfăşură, eu pământ se acoperă. Şi fruntea care ardea şi-a înfăşurat-o într-un şervet ud, acolo, în bojdeuca lui… Era atât de vlăguit, încât nu mai avea nici voinţa de a voi… Acum se arată clare şi simple, toate dezlegările pe care ochiul înceţoşat nu ştia să le întrevadă până ieri; cugetul lui strâns într-un cleşte dureros de fier nu ştia să le scoată dintr-o hrubă de întunerec… Se miră cum a fost cu putinţă să trăiască această lună de spaime şi de chinuri, fără să-şi rătăcească mintea, după ce s-a întors înapoi… Dar cercul încleştat în osul frunţii a căzut; cleştele înfipt în tâmple s-a desprins… Aşa cad desigur cătuşele atinse cu iarba fiarelor. Gândul liberat spin-tecă din nou spaţiile şi timpul cu sprintenele aripi de altădată… La noapte n-are să-i mai treacă tot oraşul vuietos pe piept, cu scrâşnet de roţi, cu duruit de copite, cu ropot de paşi… N-are să mai audă strigătul ucigaş: Hăăăp-Hapaaa! … deasupra lui, venind şi depărtându-se, după cum trec, se duc şi se-ntorc săcălile cu apă; în vreme ce dedesubt geme cu gura uscată de arşiţă… S-a sfârşit visul cel rău şi fără sens, de parcă pământul ar fi fost infernul unei alte planete, unde oamenii ispăşesc cu suplicii desfătările altei vieţi de acolo… Toate erau numai un vis de spaimă… Să răsucească o ţigară… Aşa! … Ce bun prietin pacheţelul acesta albastru, de unde-şi răsuceşte el ţigările la miez de noapte când se aşterne la lucru! … Căci acum din nou au să înceapă nopţile lui de migală şi de dăltuire… Cum a crezut el că-şi poate trăda destinul? … Că-l poate trăda, destinul? … Îl aşteaptă caietele din sertar: muncă pentru o viaţă întreagă de om… Ce repede a găsit cutia de chibrituri! … Ca, niciodată… Mereu o căuta în buzunările hai-nei, când cutia era în buzunarul pantalonilor… Toate s-

au limpezit… Încă un semn că a intrat orânduiala în viaţa lui risipită, chiar în măruntele nimicuri care nu ucid, dar zădărăsc ca roiul muştelor lipicioase. Întâi aceste muşte, aceste nimicuri trebuie să le înlăture… Cum i-a dat jos bărbierul funinginea scrumită de pe obraz, să-i scoată la iveală un chip proaspăt şi neted, în câteva lunecări de brici… La Iaşi n-a găsit în el atâta drojdie de voinţă să se ducă la un bărbier; la Nicolae Clătinos, erou bun pentru Caragiale… S-a înfăţişat la şedinţa Junimei de la Jack Negruzzi cu o barbă de trei zile… Poate de aceea se uitau toţi prea stăruitor la el… Le-a cetit stihurile… Vasile Pogor l-a sărutat şi i-a spus pe urmă: „Fugi măi, că eşti prea ghimpos! Parcă eşti arici, nu poet! …” Dar îi luceau lacrimile în ochi… Ce l-a lovit atunci pe el să demonstreze că Doina nu e numai o poezie? … A ţinut să le arate că e concluzia unei stări de fapt… Le-a vorbit despre drumurile vechi, ale negustorilor de pe vremea lui Alexandru cel Bun… Cum prin Moldova era calea de scurgere între Polonia şi Ţarigrad… Şi cum, pe urma acestor vaduri de cărăuşie, au luat fiinţă oraşele moldoveneşti de stepă: Botăşani, Hârlău, Iaşi, Vaslui, Bârlad, Tecuci până la Galaţi… A fost o lume şi un belşug, care s-au năruit o dată cu drumul de fier… Acuma hanurile încep a se ruina, oraşele şi ţinuturile sunt osândite căderilor… Aceasta le-o dovedea şi mai avea altele de dovedit; iar toţi se uitau cu mirare… Pogor l-a întrerupt: „Slăbeşte-mă cu explicaţiile tale economice, Eminescule! Ajunge că ai scris o poezie care va dura cât Moldova. Uite, mi-au rămas versuri în minte numai după o singură lectură de-a ta, cantabilă:

Ştefane, Măria-Ta, Tu la Putna nu mai sta, Las’ arhimandritului Toată grija schitului, Lasă grija sfinţilor În sama părinţilor, Clopotele să le tragă, Ziua întreagă, noaptea-ntreagă, Doar s-a îndura Dumnezeu Ca să-ţi mântui neamul tău!

Tu te-nalţă din mormânt, Să te-aud din corn sunând…”

Mai departe n-a mai putut rosti nici un cuvânt Vasile Pogor. I se-neca glasul… Atunci l-a cuprins şi pe dânsul o jale de nefericita-i şi nedreapta-i soartă. În trei luni, cu două poezii îşi încheia vacul de poet. Luceafărul – un suspin al lui, al poetului. Doina – un plâns al neamului din ţara Moldovei… Aşa i se părea, în clipa aceea, că amândouă au fost ca un strigăt ultim de moarte al fiinţei sale…

Acum ştie că a fost o deznădejde fără de noimă şi temei, o deprimare bolnăvicioasă din pricina istovelii, din lipsa voinţei de a voi. Îl aşteaptă caietele din sertar: poeziile încă nedăltuite deplin, abia conturate din blocul grunzuros de piatră, de unde se cer scoase la lumină, cum îşi dăltuia capitelurile de marmură un anume meşter italian, în anul când a sosit el întăia oară în acest oraş… Sunt o sută: mai multe sunt… Ca pentru o viaţă întreagă de om… Aşa cum i-a spus criticului de la Viena cu dar de fizionomist, că el abia se va învrednici să înceapă, de-acolo unde alţii sfârşesc… Faur cu mâna în-ceată… Pentru acest faur cu mâna înceată, e dator să-şi orânduiască altfel viaţa… I se părea că atât de sfârşit e totul în el, încât la Iaşi nici n-a mers la dezvelirea statuiei lui Ştefan Vodă… S-au găsit alţii să-i citească Doina deşi el n-a vrut-o. N-a avut însă voinţa să vrea până la sfârşit. S-a ascuns şi de Creangă, să treacă pe sub un anume zid, de pe-o anume ulicioară… Şi când a doua zi Creangă l-a petrecut la gară şi l-a strâns din nou la pieptul lui vast, mai strecurându-i ultima drojdie din fluidul de energie vânjoasă, de râs şi de mucalite zicale humuleştene, în vagon, tot drumul, prin cugetul istovit de-atunci i-a mijit me-reu nelămurita încredinţare că undeva totuşi mai există o scăpare pentru el… Ipoteştii! … Rădăcinile înstrăinate, uscate, sfarogite, aduse din nou în pământul lor… El după Ipoteşti a tânjit toată viaţa: să moară acolo, lângă morţii lui. A coborât din tren cu simţământul că poate încă nu s-a sfârşit tot… Dar îndată l-a cuprins toropirea Bucureştilor, vuietul uliţilor, dogoarea soarelui, visul cel rău din fiecare noapte… Din nou îi era teamă de el… Noaptea, când trecea

pe lângă fânare, în juru-i juca, umbra lui fără de cap. Se oprea; umbra stătea şi ea locului. Pleca. Umbra mergea lângă el, i-o lua înainte, îi venea din urmă; umbră fără cap, cu un gol pe umeri, retezată de la umeri… Cum să nu-l cuprindă teama de el? S-a dus la prie-teni… Nu numai la prieteni. Ci şi la cunoscuţi întâmplători, de-un ceas ori de-o zi. S-a dus şi le-a spus să aibă grijă de el. Se temea, mereu avea teamă de ce-ar putea să se întâmple cu el… Slavici a plecat la Viena… El nu-şi putea tulbura un program dinainte scris, numai pentru atât! A plecat, şi dânsul a rămas singur; iar noaptea citea stihuri cu glas tare plimbându-se de la un perete la altul, în odaia lui, de groaza patului unde, dacă se culcă şi adoarme, îndată încep să-i treacă toate roţile uliţei pe piept, tot ropotul paşilor, toate izbiturile copitelor, oraşul întreg… Cum de nu şi-a pierdut mintea atunci? … Mai era însă o putere milostivă să-l apere… Să-l ducă la limanul acesta, când deodată cercul de fier din osul frunţii a căzut, cleştele înfipt în tâmple s-a desprins… Acum cugetul e de-o claritate rece, pe care nimic n-o mai poate înnegura… L-a întâlnit pe Tilea Brăboiu… Atât de slab şi părăsit şi fără de nădejde se simţea, încât şi de el s-a agăţat… L-a întrebat dacă nu cunoaşte oameni de afaceri, bancheri. „Pentru ce, frate-mio? …” Îl privea măsurindu-l din tălpi în creştet, cu ţigara lipită de buză… Atunci nu-şi dădea samă… Acum mintea lui ager limpezită reconstituie această uitătură, din tălpile dihocate până în pălăria ninsă de colb… Un individ ca el ce putea să aştepte de la un om de afaceri, de la un bancher? Înţelege rânjetul lui Tilea Brăboiu… „Pentru ce ispravă, frate-mio?” a întrebat a doua oară… I-a răspuns: „Am, adică avem un pământ, o sfoară de moşioară…” Tilea Brăboiu, în-dată: „Unde, mă frate-mio? Cumpăr eu, mă frate-mio…” Nu-l lăsase să sfârşească, aşa era de grăbit! … El şi-a sfârşit de povestit păsul până la capăt, cu acea slăbiciune şi lipsă de discernământ, pe care o dă istoveala şi deznădejdea, când te agăţi şi de un pai, chiar de un Tilea Brăboiu… Un

pământ, o moşi-oară părintească, pe care vrea s-o scape de la înstrăinare… Şi întru aceasta, căuta un om de afaceri, un bancher, să încheie o ipotecă… Cam aşa ceva: nu ştia bine! … Tilea Brăboiu a scuipat capătul de ţigară şi l-a povăţuit prieteneşte, mă frate-mio, să nu mai umble după potcoave de cai morţi… Nu-l mai interesa, o dată ce nu era vorba despre un pământ pe care să-l cumpere el; să-l aibă el… I-a întors spatele şi s-a dus… Da, atât de răpus a fost în aceste săptămâni, încât întindea mâna ca oamenii în primejdie de înec, să se apuce şi de paiele plutitoare pe apele nămoloase… A intrat într-o cafenea şi a căzut cu fruntea în podul palmei… Nu ştia nici el ce anume mai nădăjduia… Nu ştia nici ce să răspundă chelnerului, când l-a întrebat ce doreşte… Se uita la el şi nu găsea cuvintele… I-a fost frică să nu răspundă într-o limbă necunoscută, poate sanscrită, poate cine ştie ce grai din altă planetă… Surpate erau toate în el… Aşa se târâie de trei săptămâni… Şi deodată, de astă-noapte, cătuşele gândului prin miracol căzute; claritatea aceasta rece, polară… Acum toate sunt simple; cum au fost întotdeauna simple şi limpezi, dar el nu le-a ştiut… Destul să le ia cu orânduială… După atât de cumintea chibzuială a lui Ieni Lenii Savului… Oriunde se poate găsi cineva să împrumute bani pe pământ… Are să-şi scape Ipoteştii de înstrăinare… Îşi ia un concediu lung; o jumătate de an, un an… La Ipoteşti, lângă Harieta, care de vremi şi vremi îl aşteaptă şi-l cheamă; acolo are să meargă cu toate caietele din sertar, cu lădiţa lui de manuscripte, să lucreze, să-şi afle sufletul lui de copilărie, cu pădurea ei cu tot… Acolo e limanul lui… Până acum stătea într-o negură, fiindcă în neguri îi era cugetul… O minune blândă pe lume tot a mai fost cu putinţă… I-a căzut cercul de fier care-i sugruma gândul… Ce pătrunzător le vede el acum pe toate, dincolo de timp, într-o lumină rece a minţii, stră-vezie, sticloasă: lumina gheţurilor polare… Să-şi orânduiască viaţa începând chiar de azi, după chibzuiala lui Slavici… Degeaba îşi râdea înainte, degeaba îl dispreţuia în vremea din urmă, pentru

chibzuielile acestea mărunte şi ticăite cu care-şi organiza viaţa. Ienciu, dispreţuitul Ienciu, găsise şi deţinea cheia vieţii… Unde să pornească întâi? … Toate într-o săptă-mână trebuie să fie încheiate; marţea viitoare să se urce în tren… S-o ia după un plan cuminte întocmit… Să-şi răsucească întâi o ţigară din pachetul lui albastru, tovarăşul cel bun din toate nopţile de migală… Să aprindă şi să întocmească planul pentru ziua de azi… Aceştia au să-i fie tovarăşii lui în nopţile de la Ipoteşti: pachetul de tutun alături şi ibricul de cafea… Îşi ia şi ibricul de cafea, de la Viena… Tovarăşii lui, prietenii lui de la miez de noapte.

Mihai Eminescu a aprins ţigăruia şi a privit prin aţa subţire de fum, lăsând gândul rece şi de-o tăioasă limpejune să-i întocmească planul de viaţă pe ziua de azi.

Prin aţa de fum, ochii au întâlnit o tăbliţă bătută în scoarţa teiului din faţă. O reclamă. O reclamă de croitorie – La Şicul Parizian – bătută strâmb, într-un cui îndoit care îi supără văzul. S-a ridicat s-o îndrepte. Aşa!

Acum totul e în ordine, cum se cuvine într-un univers unde toate se supun la orânduirea unor eterne legi, după scrisele dintr-o cronică de început de an. Ce pesimistă cronică! Ce întunecos oroscop! La anul va scrie una senină, dintr-o planetă pură şi ninsă, fluturând o batistă albă spre nepoata magului din altă stea. Nu se mai îndoieşte de asta.

S-a întors la scaunul său. Şi-a luat locul dinainte, ferind paharul deşert în lături, s-a înfipt drept, cu fruntea boltit înălţată, cu părul adus în inele spre ceafă; cu obrajii netezi, cu ochii de-o luciferică răceală spintecând în nevăzut spaţiile viitorului. Ce gândea el? … Ce-şi spunea şi ce-şi hotăra, când s-a întrerupt, ca să restabilească reclama strâmbă în cui şi ordinea din univers? … Am onoarea a vă ruga să binevoiţi… Nu aceasta gândea el! Aceasta o scria conţepistul de la isprăvnicia de Botăşăni. Având în vedere cauzele convenţiei, semnate între guvernul Principatului României şi onor. Societatea… Nu aceasta gândea el! … Aceasta o scria secretarul particular al Agenţiei diplomatice

de la Berlin. Prin adresa mea nr. 210, v-am înştiinţat despre revizia întreprinsă în interesul reorganizării şcoalelor din judeţul Vaslui… Dar pentru Dumnezeu, ce gândea el? Totul adineaori era clar, nespus de simplu, de o miraculoasă sclipire a cugetului, ca albe tăiuşuri de oţel, despi-când toate perdelele de umbră câte au stat între lume şi dânsul, între viaţă şi dânsul. Şi totul s-a răsucit deodată pe axă, amestecând toate firele, scoţând din adâncuri moarte şi putrede, obsesiile acestea ale slujbelor vremelnice prin care a trecut şi pe care le credea uitate. De unde au răsărit? Ce gândea el, pentru Dumnezeu? … Domnule învăţător, prin înaltul Decret Domnesc 2037 din 30 decembrie anul expirat… Nu poate să fie aceasta! … Inventarul sumariu, precum a fost trimis de onor. Ministeriu cu adresa bibliotecii nr. 17 din 2 martie… cifra efectivului de cărţi… specificarea mobilierului… Ce sunt acestea? De unde se ivesc şi unde s-au păstrat? … Adineaori toate se petreceau într-un univers de o limpezime cristalină… Am onoare a vă aduce la cunoştinţă… Având în vedere că…

S-a ridicat să strâmbe tăbliţa reclamei la loc. Aşa cum era.

Numai ea poate fi de vină. De atunci, de când a clintit-o, îi joacă în minte aceste năzdrăvane nimicnicii scoase din afundul altor vieţi… Aşa i s-a întâmplat întotdeauna când a vrut să îndrepte un lucru strâmb de pe lume… S-a întors împotriva lui…

A îndoit tăbliţa în cuiul ruginit. Aşa era. Exact aşa! … Reclamă de croitorie: La Şicul Parizian…

Acuma să-şi ia locul pe scaun, cu ţigara în mână, cum stătea când toate i se desfăceau simple, într-o pură lumină po-lară… Unde-i cutia de chibrituri? Vă rog să binevoiţi a ne informa unde… Nu asta. Pentru Dumnezeu! … Iată nervul răului în contra căruia nu ajută nici proclamarea independenţei, nici coroana de… Serurie, Teriakiu… Havas… Carada… Havas… Ce s-a întâmplat în câteva clipe? De ce-i tremură lui mâna şi au început să-i curgă şuroaie de năduşeală pe frunte? … De ce-i rânjeşte acum giovinele

parizian din reclama de tablă bătută strâmb? … Era numai o zugrăveală pe-o tablă mâncată de rugină ca o anume firmă de la intrare de clădire… De unde, Doamne? De unde? ce firmă? de la ce clădire? … Poate Revizoratul şcolar al ţinutului de Iaşi. Poate cel de la Vaslui? Poate inscripţia pe tablă de la intrarea Bibliotecii din Iaşi… Cine mai poate şti? … Binevoiţi să… Urmare decretului domnesc nr… Prin adresa… Aavas… Sărdariu, haiducul Sărdariu… Havas… Era numai o zugrăveală pe o tablă mâncată de rugină; acum îi rânjeşte! … Era un cap de june sclivisit, în costum parizian, cu ţilindru înalt. Sub frizura spilcuită în cârlionţi acum îi rânjeşte un călugăr cu comanac… Unde-a binevoit el, urmare decretului nr. 275, să vadă un sfânt cu comanac? … Ce limbă vorbeşte? În ce limbă gândeşte? … Se putea oare să nu conchid că pătura superpusă, va binevoi să… având în vedere că… Numai călugărul cu comanac e de vină! … Rânjetul lui… E rânjetul tuturora câţi i-au rânjit în viaţă; alintata odraslă de consilier Oscar Breitinger de la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi şi pletosul stihuitor, George Lazu, din cancelaria isprăvniciei de la Botăşăni; baronul Petrino şi Verusi, Tilea Brăboiu şi Nicu Xenopol; Ioniţă Bumbac de la Viena şi madam Lateş de la ceaiurile Veronicăi; Maeedonski şi ciracii lui; toţi câţi şi-au picurat un dram de ură, de invidie, de intrigă, de calomnie, de răutate, de perfidie, să-i învenineze zilele şi nopţile. S-a ridicat şi s-a uitat pe furiş împrejur… Nu-l vede nimeni. Încă nimeni… Jupânul doarme cu mâna spânzurată… I-a căzut Împătrita rădăcină a raţiunii suficiente dintre degete… Nu… Era Lumea ca voinţă şi urmare ordinului D-voastră numărul… Să lase aceasta! … E o chestie pe care va binevoi s-o cerceteze mai târziu, când pe baza ordonanţei de neurmărire, dosarul fiind închis… Ce limbă vorbeşte el, Doamne? În ce limbă gândeşte? Voia ceva… Da! Rânjetul celui de pe tăbliţă… El e de vină… De rânjetul lui, de ochii lui trebuie să scape. E rânjetul tuturora în unul singur, ochii tu-turor în doi ochi… Pentru aceasta s-a ridicat şi a privit pe

furiş împrejur… Nu-l vede nimeni… A smuls tăbliţa şi a îngropat-o cu faţa în jos, în prundiş… Dar tăbliţa mişcă. Tăbliţa cu junele în costum parizian. Poate că junele e un famen, un domnişor de la bal-mabil, din cei pe care i-a scuturat el de guleraş şi de cravată în Scrisoarea III şi poate că de aceea îl paşte de mult. Vrea să iasă înapoi şi să-i ceară socoteală… Ori poate e el şi toţi ceilalţi împreună. Cine să ştie? Mai ridică o moviliţă de pământ şi de pietriş deasupra… Aşa! Poate e mai bine s-o strivească de tot cu călcâiul: uite-aşa! … Tot pe loc, pe loc, pe loc! … Nu l-a văzut nimeni… repede-repede să-şi şteargă năduşala de pe obraz… Ce aspru e obrazul acum! … Să-şi şteargă năduşala şi să vină îndărăt… pe scaunul lui, unde toate erau atât de clare adineaori… Clare au fost toată noaptea, clare şi de-o fantastică simplitate, cernute şi dirijate de spiritul său lucid, ca un geometru care cuprinde cu ochii şi cu mintea dintr-o dată toată geometria aştrilor. Cu cine era el astănoapte? … Binevoiţi să… Havas… Giani… Serurie… Sărdariu… Havas… Domnule Preşedinte, având dorinţa de a urma studiile colegiale la gimnasiul plenariu din Bucovina mă văd constrâns a abdica îndatoririlor querute de la personalul… Din ce beznă se ridică aceste iazme, aceste stihii ale trecutului să-l împresoare tocmai acum, când toate erau clare şi simple? Ce se prăvale înlăuntru? … Ce se surpă sub osul troznit într-o încleştare de cerc înroşit? … Toată noaptea… adineaori… Ah! Are el ceva care să-i aducă o lumină răcoroasă în ochi, claritate în cuget… Cele şase strofe, rupte dintr-o revistă vieneză… Le poartă ca un talisman… Ce cuvânt e acesta: talisman? … Şi în ce limbă? … E o problemă pe care are s-o dezlege el mai târziu… Acum, cele şase strofe… Le avea undeva… Aici? Nu. Aici e cutia de chibrituri… Le-a găsit… întotdeauna când le citeşte, îi apare o pădure cu reci izvoare şi umbroase poteci… Un Bebeluş, un Sgrăbunţ, băiat ştrengar, mergând cu paşi sprinteni… Nu asta! Ce Bebeluş? Ce Sgrăbunţ? El e vă salut domnule Eminescu! … Mai bine să alunge toate

amintirile acestea străine de el, care se amestecă, şi să citească versurile lui William Lee. Dar, Doamne, în ce limbă sunt scrise, aceste strofe? … Binevoiţi să… Socoteala pentru suma de 100 l.n., cheltuielile curente ale bibliotecii… Aceasta e tot ce am de spus asupra gestiunii mele dintre 1 sept. 1874, când am fost numit un Sgrăbunţ, Bebeluşul tău iubit… Având în vedere că… Havas, Agenţia Havas… Era undeva o pădure… Este undeva o pădure. Numai afurisita de tablă ruginită e de vină, de unde i-a rânjit Tilea Brăboiu… Parcă nu el… Parcă baronul Petrino… Nici el… Un călugăr cu comanac. Toată urâţenia şi răutatea şi rânjetul lumii… Mai mişcă şi acum… Scrşşş-scrşşş! Ha-ha! Scrşşş-scrşşş! … Mai vrea câteva călcâie? … Aşa! Tot pe loc-pe loc-pe loc! … Îi curge năduşala pe obraz; pe obrazul cu funingine scrumită… Se şterge şi se aşează la loc… Oare l-a văzut cineva? Ce-i pasă! … E vorba că l-a îngropat acolo, căţelul pământului! I-auzi cum latră, sub crucea de piatră, din fund de pământ… Unde a citit el aşa ceva? … În numele sfântului, urmare înaltului decret domnesc numărul… Ce număr? A uitat ce număr… E foarte important să cunoşti numărul… Sunt unele cu soţ şi fără… Numărul fiarei din Apocalips înscris pe frunte. Nu-i adevărat… Semnul Apocalipsului e înscris pe mâna lui. Cerneala violetă… E pururea plin de noroi şi faţa şi mâinile poartă nenumărate urme de negreală violetă. A cunoscut şi el un om aşa… Atunci, când nu ştia nimeni că pe el îl cheamă Sărdariu. Îi spuneau Eminovici, Eminescu, Mihai, Mihăiţă… Eminache, Sgrăbunţul! … Acum poate dezvălui taina… Meto-dic, lămurit, cum le vedea el pe toate astă-noapte, azi-dimineaţă când s-a aşezat la masă cu fruntea boltită senin… Nu-l durea capul, ca acum. Îi căzuse cercul de fier înroşit, care s-a încleştat iarăşi. Dar are să scape: are să-l scuture… Îndată ce va dezvălui taina… Cuminte, metodic, după chibzuiala unui prieten al lui… Avea el un prieten care credea şi el că-l cheamă Eminescu, Mihai Eminescu… He-he! Scrşşş-scrşşş! Se afla şi la Viena un caraghios bătrân cu

două corniţe de ţap, un pretins critic, care-l credea Eminescu, poet moldav… Acuma au să afle toţi cine-i el cu adevărat… Vă rog să binevoiţi a cunoaşte că şi onorabila justiţie voieşte să mă aibă instrument, iar onor. Tribunal de Prahova de cinci ani de zile, de când se luptă cu mine să fiu judecat fără să fiu interogat… Ce-ţi pasă, de toate acestea, Sărdariule! Numai tu ştii că ai început a haiduci în Moldova sub numele de Pătru Toader Gânj în codrii de la Baisa şi în baladă, înainte de a ajunge vă salut domnule Eminescu… Vă salut domnule Eminescu, de-acum nu mai ai nimic cu mine; nu mai am nimic cu tine! Avem altă grijă… Să facem dreptate în ţară şi să strivim cu călcâiul toate capetele de viperă, toate scorpiile… Vă salut domnule Eminescu! Tot pe loc, pe loc-pe loc! …

— Ce-i mă, cu individul ăsta?

Un june călăreţ întors de la plimbare în costum de ultimul şic parizian, îşi aşteaptă paharul de şpriţ rece, bătând botforii cu o cravaşă subţire şi ţinând cealaltă mână în şold.

Jupânul şi-a şters năduşala de pe chelie cu şorţul albastru, apoi a răspuns strângând din umeri:

— Ştiu eu, dom’le! Un muşteriu care-a făcut-o lată p-aiurea şi l-a lovit damblaua jocului acilea! …

Călăreţul a întins paharul deşert. A plescăit din limbă. Îşi şterge mustăţile cu batista, pe urmă obrazul şi fruntea. De năduşală se zvânteză şi băiatul trăgând cu un ochi la dănţuitorul cu faţa întoarsă la perete, iar cu celălalt făcând zâmbre după bacşiş; de năduşală se şumuiogeşte şi jupânul care-a adus restul.

— Teribilă căldură dropicală, dom’le!

— Ăla văd că n-o simte! a zâmbit călăreţul, privind cu mâna în şold la dănţuitorul cu faţa întoarsă la perete şi biciuindu-şi mereu praful de pe botforii roşii, cu vărguţa de piele.

— De, dom’le! Sântără tot felul de damblale… Are el ce are, cu moviliţa aia… Zice că ucide viperele şi scorpiile dinlăuntru, parcă sămânţa lor ar putea-o stârpi cineva de

pe lume. Parigorii! … Noi ne-am deprins să vedem şi s-auzim multe.

Călăreţul a încălecat. A dat sfârc de cravaşă bidiviului. Zâmbeşte, fiindcă tot se mai aude din urmă:

— Tot pe loc! Tot pe loc, pe loc-pe loc!

XII.

Marti, 28 iunie 1883

Stimate domnule Maiorescu. Eminescu a înnebunit, vă rog să faceţi ceva să mă scap de el, căci e foarte rău.

Ecaterina Slavici născ. Szöke.

Marţi 28 iunie 1883. Pe la zece Eminescu a venit la noi. Mai înainte fusesem la doctorul Soutzo „maison de santé”, unde am închiriat pe socoteala mea o odaie pentru Eminescu. Am înştiinţat pe Rosetti, iar la zece ore cum am spus, veni Eminescu. A binecuvântat cu ochii aţintiţi în zid pe nevasta şi pe fiica mea, iar pe mine m-a strâns în braţe tremurând în toată firea. Îi arătai statuia lui Hermes şi „Venus de Milo”, atunci el spuse cu o privire estatică „Lasă că va reînvia arta antică”. Conform celor hotărâte de noi. I-am spus că-l aşteaptă Simţion, pentru a vorbi cu el despre Societatea Carpaţilor. El îmi ceru 5 franci pentru birjar şi s-a dus. De acolo îl vor duce la Şuţo, numai de s-ar putea fără mari greutăţi. Veni apoi Caragiale la noi şi, aflând toate despre Eminescu începu să plângă.

Luni 15/27 august 1883. Am fost la Sanatoriul Soutzo să văd pe Eminescu. Deliriu necontenit. Nu m-a cunoscut. Trist aspect. Venise fratele său la mine – a profitat de ocazie ca să ia ceasornicul de aur al sărmanului nebun. Şi tată-său a venit la mine. (însemnări zilnice. Titu Maiorescu)

INFORMAŢII.

D-l Mihai Eminescu, redactorul ziarului Timpul, a înnebunit. D-l Paleologu va lua direcţiunea sus-zisului ziar.

… Eu ştiind că rude de ale lui Eminescu nu trăiesc prin Iaşi şi, neavând o idee care din fraţii sau surorile lui sunt în viaţă şi unde se găsesc, m-am dus chiar în sara când am primit scrisoarea lui Maiorescu, la Veronica Micle, spre a

cere desluşiri, închipuindu-mi că ea trebuie să-i cunoască pe toţi. Am găsit pe Veronica jucând cărţi cu un tânăr ofiţer. Eu totuşi căutam s-o pregătesc cu încetul la vestea nenorocită despre boala prietenului ei pentru a nu o impresiona din cale afara când, spre uimirea mea, văzui că Veronica ia lucrul foarte uşor, aproape cu indiferenţă. A nebunit Eminescu? Se vedea de mult că merge pe calea aceasta. Apoi schimbând vorba, trecu la un subiect de conversaţie mai veselă…

Iacob Negruzzi.

Dragă prietene,

În privinţa nenorocirii lui Eminescu, nu ştiu decât că sunt slabe speranţe de vindecare. L-am văzut cu o săptămână îna-inte de a fi internat la Şutzu şi îmi părea foarte deprimat de oboseală. Cum însă aceasta era starea în care îl cunoşteam de câţiva ani, n-am dat nici o atenţiune figurii sale descompuse. Mi-a vorbit în treacăt despre un proiect, să scape de creditori o moşioară părintească din Botoşani, unde să se instaleze pentru mai multă vreme şi să-şi revină la sănătate. Nu am dat nici la aceasta nici o atenţiune fiindcă, aşa cum îl cunoşteam noi, eram deprinşi cu tot soiul de proiecte fantastice. După aceea mi-am adus aminte că prietenul nostru, Costică, de la Credit, ar fi putut foarte uşor să aranjeze această chestiune, însă, ia-l pe Eminescu de unde nu-i?

Pe aci toţi prietenii au rămas impresionaţi. Circulă versiunea că în ultimul timp s-ar fi adresat la unii şi la alţii, el care era atât de închis în el, rugându-i să aibă grijă de dânsul când i se va întâmpla ceva. Sărmanul! În ziua când a înnebunit, după ce a alarmat pe doamna Slavici cu manifestări foarte violente, s-a dus la Maiorescu şi de acolo la baia Mitraşewski. Închizându-se în baie a dat drumul la robinete, încât cu mare greu l-au scos; iar când l-au transportat la Şutzu îşi rupea hainele de pe el spunând că n-are nevoie de haine, fiindcă are o mantie creaţă şi rece pe umeri, el e Ieronim. Închipuieşte-ţi! A mai spus că aşa fără

haine pe dânşii au mai intrat şi alţii în Nirvana, poeţi şi miniştri, anume Bolintineanu. A spus că poate dovedi cu o hârtie de la unul Şerban. Cine ştie ce Şer-ban! Cred că zilele acestea am să mă duc să-l văd, înainte de a pleca la băi. Voi unde petreceţi vara? … Pe aici sunt călduri foarte mari. Vodă e la Sinaia cum vei fi aflat din ziare. Încolo, aceeaşi plictiseală. Bucureştiul e mort.

Arată cele cuvenite cc. Victoriţei şi ţie îmbrăţişări de la Al. Teodoru.

DIN ŢARA LUI CREMENE IN NIRVANA.

În această România fără stăpâni şi fără suflete, încă un poet a luat drumul budicei Nirvana. O veche legătură prietenească mă împiedică să vorbesc despre Eminescu, omul. Stima pentru firea lui discretă nu mi-ar îngădui s-o fac. Mi s-ar părea că-i trădez o taină a noastră, a amândurora, când aş evoca toată tinereţea noastră, cu plimbările şi discuţiile unor timpuri apuse, în care mai erau permise iluziile şi idealismul, deşi România de atunci nu era nici independentă, nici regat. România de astăzi, ţară a lui Cremene, ţară de căpătuială şi de cinice măsluiri, de lacome înfruptări şi de precupeţiri ale celor mai nobile idealuri n-a simţit că pe lângă ea trece un mare poet. L-a lăsat să robească pentru a apăra doctrina unui partid în descompunere, a unei clase predestinate pieirei. În vreme ce aceşti domni se lăfăiau în Sibarysul lor, poetul Eminescu se mângâia de mizeriile terestre cercetând mersul aştrilor pe cer cu luneta sa, pe care n-o întorcea niciodată din spaţiile siderale, pentru a privi şi în turpitudinea din sufletele omeneşti. Noi care i-am fost prieteni din anii cei tineri, cunoaştem însă cât a suferit în taină de această nepricepere şi indiferenţă a contemporanilor. Nimeni nu s-a oprit din goana după procopseală şi după netrebnicile bunuri pământeşti, pen-tru a întreba ce se petrece în inima acestui mare şi nefericit poet.

Dar vor veni timpurile viitoare pentru a ţintui la stâlp memoria unei epoci de abject materialism şi pentru a înălţa

poetul Eminescu pe soclul său, unde noi, cei puţini, îl înălţasem de mult.

Tilea Brăboiu.

Un X… pretins poet – acum S-a dus pe cel mai jalnic drum…

L-aş plânge dacă-n balamuc Destinul său n-ar fi mai bun Căci până ieri a fost năuc Şi nu e azi decât nebun.

Alex. Macedonski.

Mâine, la 14 octombrie, orele 3 p.m. Conferenţiază la Ateneu, marele nostru poet şi dramaturg Vasile Alescsandri în scop de binefacere. Venitul întreg va sluji la întreţinerea unui alt mare poet mai tânăr şi mai nefericit, bolnav de nervi, care are nevoie de un tratament la sanatoriul Ober-Döbling de lângă Viena. Generoasa intenţie ne dispensează de orice comentariu. De-ar fi şi ceilalţi poeţi ai noştri înzestraţi cu acelaşi sentiment de solidaritate! Păcat că toate se petrec prea târziu. (Câteva ziare din Bucureşti.)

Joi 20 oct. /l noiembrie 1883. Azi la orele 9 dimineaţă, am fost la gară, unde plecau Eminescu cu Chibici şi un păzitor la Viena. Bietul om. (însemnările zilnice, Titu Maiorescu)

EPILOG.

Birja s-a oprit în faţa zidului cu poarta grea de fier. Însoţitorul a coborât să sune.

S-a dat jos şi Chibici, fiindcă locurile îi păreau de undeva, de cândva, cunoscute.

Era o înserare rece, cutreierată de vânt, cu foşnet de crengi uscate şi cu zbor fâlfâit de păsări crepusculare.

Când a sunat clopotul, vântul deodată a stat. A stat şi legănarea ramurilor. Iar în această moartă tăcere, un strigăt, spăimos, neomenesc, nu ţipăt de buhă, nu urlet de câine, a spintecat scurt balta liniştită. Pe urmă s-a lăţit mai nefirească încremenire.

Chibici avea scrisoarea în buzunar, el rostise adresa birjarului; dar după doisprezece ani, până în acea clipă, amintirea nu făcuse nici o legătură între firma de pe plic şi inscripţia plăcii de marmoră ţintuită prea sus în stâlpul

porţii, aşa cum abia o descifrase odinioară un tânăr jurist înălţându-se în vârful picioarelor. Îndată ce şi-a amintit, a îndreptat ochii de-a lungul zidului înalt şi negru, cu crengi de desfrunziţi copaci revărsate asupra străzii. Aştepta să se prelingă ca atunci o femeie în rochie roşie, jucând uşoară pe trup ca o văpaie. Nu era nimic. Strada pustie, în lumina vânătă a amurgului de noiemvrie. A privit şi spre tovarăşul lui, căzut pe pernele trăsurii cu bărbia în piept. Nici nu ridicase ochii. Nici nu se clintise. Pentru dânsul totul era mort şi sfârşit, fără tresăltări de amintire.

Poarta a scârţâit grea, desfăcându-se în lături. Ronduri de flori, iarbă încă neruginită de brumă. Încă n-au îngropat trandafirii! – a gândit Chibici. Mergea încet, pe jos, lângă trăsura la pas, cu palma sprijinită pe aripa neagră. Portarul în urmă, sunând cheile în verigă.

Clădirea din fund era înaltă, lungă, cu două caturi, cu şase stâlpi la faţadă şi cu terasă lată. Numai toate ferestrele zăbrelite şi o tainică tăcere de loc părăsit, îndreptăţeau impresia că n-au intrat într-o locuinţă ca oricare alta, din acest cartier al Döblingului vienez, cu multe parcuri, cu multe grădini şi tihnite refugii. La un asemenea geam zăbrelit s-a ivit o pată albă îndată smulsă îndărăt şi iarăşi strigătul neomenesc, nu ţipăt de buhă. Nu urlet de câine, a spintecat scurt, ireala tăcere.

— Îl dăm jos? a întrebat portarul

— Nu-i nevoie. Se dă singur…

Chibici i-a pus mâna pe umăr:

— Haide, Mihai! … Am ajuns.

Celălalt a coborât cuminte şi a stat alături de trăsură cu mânele spânzurate.

— Să urcăm scările…

S-a supus şi a început a urca scările.

A intrat cu pălăria în mână şi s-a uitat pe pereţii albi, daţi cu văpsea lucioasă. A întins degetul să pipăie. L-a tras îndărăt. Şi a stat, aşteptând, cu ochii în jos, ca ţăranii cei

fără de grabă la rândul socotelilor pentru învoielile de muncă.

— Domnul doctor v-aşteaptă! … Intraţi întâi sus cu pacientul, să vedeţi camera…

Gardianca în şorţ şi bonetă albă, a zvârlit o repede privire asupra pacientului, apoi a început să suie treptele înainte, plimbând mâna pe pălimarul lucios.

Profesorul Leidesdorf i-a întâmpinat săltându-şi ochelarii pe frunte:

— Vă aşteptam. Am primit de ieri telegrama de la excelenţa sa doctor profesor Maiorescu… Vă rog…

A cuprins amical braţul pacientului:

— Cum îţi place la noi, domnule poet? … Linişte şi iar linişte… Mi-am luat angajamentul în trei luni să te dăm lumii nou-nouţ, ca un copil scos din baie… Eu am obiceiul să-mi ţin cuvântul… Dacă veneai acum trei săptămâni, era liberă camera lui Lenau… Nicolaus Lenau… Cred că-i cunoşti poeziile? …

— Nicolaus Lenau? … Nu… N-am auzit…

Doctorul avea însă experienţa şi metodele sale. Nu-l descuraja asemenea apatie.

Primise înaintea telegramei de la excelenţa-sa doetorprofesor Maiorescu Titus, o scrisoare amănunţită despre acest pacient socotit un mare poet al românilor. Fără să-l cerceteze mai de aproape, el spera în îndestui sorţi de tămăduire, faţă de alţi bolnavi cu mai ciudate rătăciri ale minţii. Bunăoară vecinul de cameră.

A deschis uşa:

— Ai vecin tot un poet… William Lee, dacă ai auzit.

— William Lee? … Nu… Nu cunosc…

William Lee se târa pe pământ. A ridicat ochii storşi fără gene, un obraz şi o frunte cu pecingini hidoase… A hârâit ceva în nici o limbă din lume şi a început a se căzni să înainteze pe burtă, ca focele pe uscat. Avea o farfurie cu rămăşiţi de mâncare jos, altă farfurie cu apă.

Pacientul cel nou l-a privit cu nepăsare.

Nu mai ştia că a fost o dată pe lume un William Lee, cu părul din fir auriu de mătase, cu ochii de culoarea mării adânci în fiorduri, cu pieliţa obrazului de albul argintos al ninsorii; un William Lee cu mişcări aeriene şi gesturi line oferind ascultătorului o dată cu fiecare imagine armonioasă a vorbirii, tot atâtea flori culese uşor din văzduh. El vedea acum numai un cap cu părul căzut în ochi, cu rotocoale de bube, venind târâş către el. Şi s-a ferit. Poate-i părea un spectru din lumea de neaievea în care el acum trăia cu resemnare.

Doctorul a închis uşa, trăgând zăvorul pe dinafară şi purtându-l de braţ spre camera de alături.

— Cum vezi, cazul dumitale e mai mult alarmă… Surmenaj! … Linişte-linişte. În trei luni… Iată chilia dumitale: albă, pat alb, masă albă, scaune albe… Ai să ai numai visuri albe, domnule poet.

Pacientul stătea în mijlocul camerei, ţinând cu amândouă mânele borurile pălăriei şi privind în jos, ca un vinovat adus la judecată. Poate că nu vedea nici un alb.

— Nu vrei să dezbraci paltonul, Mihai? a întrebat Chibici.

Doctorul i-a făcut semn cu mâna. De-acum e datoria lor să poarte aceste griji.

În tăcerea sălilor lungi, cu covoare care înăbuşă vuietul paşilor, a sunat deodată strigătul spăimos, nu ţipăt de buhă, nu urlet de câine. Chibici şi-a şters sudoarea de pe frunte. Doctorul a spus:

— Acesta e William Lee! … Nicolaus Lenau era un pacient mult mai comod. Atât ştia să zică: „Plângeţi-l pe sărmanul Nicolaus Lenau! …”

Strigătul neomenesc, nu ţipăt de buhă, nu urlet de câine, a doua oară a cutreierat coridoarele lungi. Chibici era să întrebe dacă aceasta e liniştea, liniştea şi iar liniştea despre care vorbea stăpânul sanatoriului.

Dar s-a oprit, cu răsuflarea tăiată.

Vedea că vechiul şi dragul său prieten, poetul Melancoliei şi al Floarei albastre, se pregătea să răspundă la strigătul

neomenesc, cu alt strigăt neomenesc, aşa cum se cheamă lupii în pustietăţile lunare. Se încordase şi îşi trăgea respiraţia.

Doctorul a spus calm, atingându-l cu două degete pe umăr:

— Nu aceasta… Te rog, nu! … Să fim serioşi.

Pacientul cel nou s-a supus, luându-şi poziţia în mijlocul camerei, cu pălăria spânzurată în amândouă mâinile împreunate pe bor. Dar la noapte, la noapte? Ce uşoară atingere de deget îl va opri să nu răspundă în beznă, la altă chemare a unui frate din beznă? …

Gheorghe Em. † 8 ianuarie 1884.

Neculai Em. † 9 martie 1884.

Strigătul gondolierului răsună lugubru, în ecou prelungit din zid umed în zid umed:

— Aoel! Sia di lungo! Sia stali! …

Canalele s-au îngustat. Noaptea a înaintat misterioasă, într-o Veneţie romantică, redând palatelor vechea grandoare, solemnă şi mută.

Clipotitul vâslelor în apa neagră nu e de pe această lume.

— Aoel! Sia di lungo! Sia stali! …

Alături a lunecat încrucişându-se, dreaptă ca o riglă neagră şi totuşi suplă ca un ţipar, altă gondolă cu perdelele felezei ridicate. În lumina sângerie a fânarului de-o clipă, s-au întrevăzut două capete apropiate, două guri muşcându-se; două trupuri încleştate.

Chibici i-a pus mâna pe genunchi:

— Veneţia ta, Mihai! …

— Hai să mergem de-aici. E lugubru…

— Dar aminteşte-ţi, Mihai. Ai cântat-o când nici n-o văzuseşi.

— Eu am cântat-o?

Chibici recită:

— N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri…

— Tocmai…

— Nu-nvie morţii – e-n zadar, copile!

— Tocmai. Ce mai căutăm, ce mai aşteptăm aici? …

Gondola lunecă printre ziduri negre şi poduri arcate, împingând lumina fânarului pe lespezi cu muşchi umed, pe scări tocite unde clipoteşte apa, pe faţadele ogivale şi maure, pe colonetele subţiri, îndată scufundate în întuneric. Între două candele roşcate, a apărut o madonă sub gratii; rămâne în urmă. De pe trepte negre, ochii pisicilor scânteiază fosforic.

— Aoel! Sia di lungo! Sia stali! …

Au ajuns din nou pe Canal Grande, la larg, în bătaia lunii.

Gondolierul vâsleşte alene, numind palatele şi ridicând un braţ parcă le-ar dărui mărinimos, străinilor:
ContariniFazan, Grimani, Loredan, Balbi, Tizani, Ca d’Oro.

— Veneţia ta, Mihai…

— Să tacă! … Să mergem! …

Prin vechi portaluri pătrunde luna, înălbind păreţii. Izbesc valurile clipotind în scări de marmoră. S-aude şi clopotul de la San-Marco. El nu ridică ochii să vadă: nu-ndreaptă urechea s-audă. A cântat cândva o Veneţie închipuită; i-a fost destul să privească îndelung un tablou într-o dugheană cu mobile vechi dintr-un târg sărac pe-o zi plumburie de toamnă; i-a fost destul să-i cânte în auz cadenţa din sonetul lui Cerri… Era o Veneţie închipuită – şi poate atunci singura lui dorinţă a fost s-ajungă la cealaltă Veneţie de aievea. E aici de o zi, adus de prietenul Chibici. Adus fără voia lui, fără să fie întrebat, aşa cum toţi acum îi câr-muiese viaţa şi voiesc pentru el, de când a păşit pragul sanatoriului de la Viena. Şi toate îl sufocă. Ce tot vor mereu de la el? De ce l-au târât aici, în cetatea aceasta umedă şi lugubră?

— Veneţia ta, Mihai…

— Hai să mergem… Mi-e frig…

— Bine, Mihai, plecăm la Florenţa…

— În ţară, acasă…

— Să-ncercăm întâi la Florenţa… Mihai, nu vrei să fumezi o ţigară? … Nu te mai impresionează pe tine poezia

Veneţiei? … Nu vrei s-aşteptăm miezul nopţii, s-auzi glasul sibilelor tale? … Tu ai scris-o: Nu-nvie morţii…

— Eu am spus-o? N-am minţit… He-he! Eu am scris-o?

S-a zgribulit mai adânc în fundul gondolei, cu gulerul ridicat şi cu ochii acoperiţi de pălărie, ca un răufăcător.

Lumina albă din portaluri nu-i pentru el.

— Mi-e frig… Să oprească…

— Bine, la cel dintâi Campo oprim…

— Aoel! Sia di lungo! Sia stali! …

După două zile la Florenţa:

— Unde ai fost, Mihai? … De azi-dimineaţă te-ai mistuit de lângă mine şi de azi-dimineaţă te caut…

El a arătat cu mâna:

— Încolo…

— Unde? În vreo grădină şi la vreun muzeu? La Loggia dei Lanzi? La Uffizi?

— Mai departe…

— La Boboli? La Pitti? La Fiesole, te pomeneşti…

— Nu-ţi arăt? Încolo! Mai departe! … N-ai spus că ţara e încolo, la răsărit? … Am mers, am mers, am mers…

Ţara aceasta de departe, departe, încolo, a ucis totul în el. Şi totuşi spre dânsa trăgea…

Harieta s-a târât până la fereastră, cu picioarele ei de oloagă prinse în maşini de fier, de cinci oca fiecare. A pus mâna streaşină ochilor să privească spre capătul uliţei.

Nu se zăreşte nimic în ninsoare.

Nu-l mai poate striga în mijlocul unui târg: Mihai… Mihai! … să-i răspundă ecoul vâlcelelor ca odinioară:

— …hai… hai…

Acestea nu mai sunt cu putinţă. Îl aşteaptă însă şi aşa. Acum ştie că trebuie să se întoarcă. Nu i-l mai poate lua nimeni. I l-a trimis viaţa cu trupul mâncat de rănile lui Iov şi cu mintea atât de stocită, încât nu i-l mai poate lua nimeni.

Proptindu-se cu palmele în pereţi, Harieta s-a întors la datoriile sale. Sunt nenumărate şi grele, mai cu seamă pentru o oloagă cu picioarele moi. Mai întâi focul. I-a spus

doctorul Isac, să aibă grijă de căldură în odaia lui Mihai; cât mai multă căldură. Pe urmă laptele; cât mai mult lapte. Şi baia, şi unsorile. Se târâie din odaie în bucătărie, din bucătărie la dulapuri. Fiarele sună la fiecare pas în cârligele şi-n încheieturile lor scrâşnite, ca în celulele condamnaţilor cu ghiulele de plumb la picioare.

Că a fost odată o fetiţă cu fustiţă albastră, zbenguindu-se în pomi, legănându-se în scrânciobul gol dintre tei şi iţindu-se de-a ascunsul într-un pod de fân, unde se trântea năvalnic în genunchi s-o salte patul pufos; aceasta nici nu-i mai trecea prin amintire. Poartă acum un strai negru şi aspru, călugăresc, ca după atâţia morţi câţi a îngropat.

Şi tot ca după atâţia morţi câţi a îngropat, chipul ei s-a uscat, ciolănos şi bărbătesc, de atâta plâns şi de griji bărbăteşti. Ea nu mai are cap pentru basme şi închipuiri aşa cum se ruga odinioară de Mihăiţă cel de-atunci, să-i povestească tot ce citea şi-i plăzmuia mintea. Datoria ei pe lume e să socotească, să se tocmească, să lupte aprig cu viaţa, să-şi apere ultimul mort. Sclipet jucăuş în ochi oare va mai fi avut ea odată? Trăsăturile s-au adunat posomorâte spre colţul gurii. S-a urâţit şi a îmbătrânit ca o fetiţă din basmele lui Mihai, pe care a întâlnit-o într-o pădure, ca s-o prefacă şi pe ea într-o vrăjitoare, să umble cu unsori, cu leacuri, să descânte strigoii ca să-i învie.

A aşteptat, de douăzeci de ani aşteaptă să-i vie Mihai din hoinărelile lui şi din pribegiile lui, ca să-i sfârşească un basm minunat… I-a venit, în sfârşit. Acesta a fost basmul ei cel minunat? … Dar acum nu se mai întreabă de nimic; nu mai ştie nici c-a îmbătrânit şi că s-a urâţit ca o vrăjitoare, nici că a aşteptat de atâtea ori să-i vie Mihai, cu un basm din hoinărelile lui, pe unde se lupta Făt-Frumos cu Zgripţuroaica. I-a venit adus de alţii şi descărcat din trăsură, purtat de subsuori. Acela fu-sese basmul cel minunat? Şi aşa i-l trimisese viaţa – Zgripţuroaica pădurilor cea afurisită şi rea? Îi ajunge însă şi atât! Acuma ea îl îmbracă, îl dezbracă, îl culcă şi-i sileşte să se aşeze la masă;

îi pune furculiţa în mână. I-a venit în pază şi-n grijă, mai copil decât atunci când era copil… Dar ea îl aduce cu încetul la viaţă. Trei săptămâni nu s-a ridicat din pat, atunci când i l-au încredinţat de la un spital ca atâtea alte spitale şi bolniţe pe unde-o cutreierat. Acuma pleacă singur în oraş, se întoarce singur. În cele dintâi zile mergeau împreună. O oloagă şi un om cu mintea-n pierzanie. Se sprijineau unul în altul… Negustori de ispravă îi scoteau pentru ea un scăunaş afară, în faţa dughenii, să se odihnească… El stătea cu o gânganie în palmă. Se uita şi tăcea… Alteori au ieşit la portiţă, pe banca de lemn. Neclintiţi amândoi, cu mâinele pe genunchi. Nu-şi vorbeau… Ce putea să înţeleagă şi să ştie el? … Din cât a umblat şi a cunoscut şi a învăţat în lumea pe unde a cutreierat, nu-i aducea nimic. Acolo lăsase… În neclintire rămâneau amândoi; o oloagă şi un om cu mintea-n pierzanie. Odată, înşelată de împietrirea lor de stană, s-a aşezat o pasăre din zbor pe umărul lui. Îi luase poate drept cioate scorburoase de răchită lângă un zaplaz. El s-a ferit cu mâna ca de o muscă şi vrabia a zburat aiurea la adevăratele sălcii scorburoase… Hm! S-a lăsat furată de gânduri şi acum miroase a lapte dat în foc. Iată la ce folosesc gândurile şi amintirile! Se zgreapţănă de pereţi şi împinge scaunele înainte s-ajungă mai repede la datoriile sale… Pe urmă, iar s-a dus la fereastră. A pus palma straşină să-l aştepte venind în ninsoare. Nu se arată… Unde poate să fie? Că nu-l poate striga ea, ca o fetiţă din pridvor, care a pierit pentru totdeauna, mai moartă decât ar fi murit:

— Mihaai! Mihaaai…

Moş Leonte Hudici a scos ibricul din vatră. Îşi freacă prea încântat mânele:

— Straşnică, Mihăiţă! … A ieşit o cafeluţă straşnică! …

Cu băgare de seamă o toarnă din ibric în ceaşcă, îi duce ceaşca pân’ la pervazul ferestrei, lângă lădoiul învelit cu cergă unde stă Mihai. Se uită pe geam şi fluieră a plăcută mirare:

— Straşnic mai ninge! … Pot spune că-mi place şi mie, măcar că-s ciolan bătrân de mă răzbeşte urgia iernilor…

Vorbeşte singur, deşi nu-i singur în odaie. Dar ştie că răspuns nu poate aştepta. Au trecut atâţia ani peste el. Toţi au murit. El a rămas uscat scândură, păşeşte oleacă mai grebănos, ciubotele îi sunt tot aşa, dintr-o vacă, părul tot aşa sur verzui, lumina ochilor tot aşa de limpede. E din soiul oamenilor care-au surit la patruzeci de ani şi aşa o duc pân'la nouăzeci… Se uită la Mihăiţă, tovarăşul lui de cancelarie isprăvnicească, şi nu poate pricepe.

Nu rămânea el mai bine în cinul pisărilor de canţelarie? … Era un băieţel oacheş, care amarnic de mândru mai aducea slova din condei. Putea s-ajungă departe în cinul condeierilor.

Acuma stă pe marginea lădoiului, se uită în pământ şi tace… Cu unghia zgârie o pată de pe pantalonii vărgaţi. Şi iar tace… Straşnic mai tace!

Este-un cârpaci bătrân şi cu mintea slăbită, care bate toată ziua pingele şi coase peteci, într-un gârlici cu uşă, lâng-o sobiţă de fier. E chel şi cu barba până la brâu.

S-a pomenit odată cu omul strein că-i stă în prag. A ridicat ochii, fără să se mişte din scăunaşul lui scund, cu încălţarea întinsă pe calup şi strânsă în cleştele genunchilor. Pe urmă a plecat privirea înapoi la lucrul său şi a urmat să bată cu ciocanul ţintele albe de lemn în talpă. N-are obicei să-ntrebe dacă nu-i vorbeşte nimeni înainte. Străinul tăcea. Tăcea şi el.

Când a isprăvit, omul în haine nevoiaşe, cu paltonul prea lung, i-a spus zâmbind:

— Şi eu cunosc meşteşugul…

Pe urmă, într-o limbă străină: Anch' io sono pittore… Nu ţine minte ce-a spus, n-a înţeles ce-a spus. Dar străinul zâmbea. A zâmbit şi el în barba lui mare şi încâlcită.

Străinul a adăugat:

— Am fost şi eu un cârpaci…

El a priceput, în sfârşit:

— Cauţi de lucru… Cam greu în târgu ista, calic…

Celălalt a tăcut. Zâmbea înainte. Spusese că a fost şi el un cârpaci; se uita însă parcă voia acuma să-i înveţe meşteşugul. S-a dus apoi cum venise. Nu ştie când a închis uşa, după cum nu ştiuse când a deschis-o.

De atunci mereu tot vine. Vine, priveşte şi tace. Scoate un pachet de tutun albastru şi răsuceşte o ţigăruie. Fumează şi tace privind.

Măcar că bătrânul cârpaci n-are obicei să-ntrebe, pe străinul acela îl întreabă:

— Tot n-ai găsit un rost de lucru?

— Nu… clatină celălalt din cap.

— Ar trebui să-ncerci alt meşteşug… Eşti încă în putere.

Străinul zâmbeşte înainte.

Numai când se-ntoarce în uliţă, i se şterge zâmbetul. Poate numai de aceea vine în gârliciul cârpaciului, să tacă şi să privească. E singurul loc unde se ascunde ca să zâmbească, nici el nu-şi lămureşte în ceaţa minţii anume de ce.

Vântul lui april a şuvoit toată noaptea pe lângă geam, scuturând o creangă de cireş înflorit. El a stat eu ochii deschişi în întunerecul unde se zărea numai pata albăstrie a ferestrei şi mâna albă făcându-i semn.

Îl muncea un neastâmpăr. Atât mai rămăsese în el. Un neastâmpăr vechi de pribeag, ca pasărea din cuşca babei Chiva Lefteroaia de la Ipoteşti, când treceau celelalte păsări libere în stoluri călătoare pe cer în fieştece toamnă, la ducere, în fieştece primăvară, la întoarcere de pe alte limanuri. Dimineaţa ştia că trebuie să plece undeva. N-avea nici o însemnătate unde. Acum nu se-ntreabă. Au şi picioarele un cuget al lor. A stat cuminte. S-a supus la tot ce se cuvenea s-arate supunere. S-a lăsat uns cu alifii, înfăşurat în prostire. Pe urmă, a intrat în scaldă. Pe urmă, a băut lapte călduţ, din ceaşca albă, cu flori… zgâncilea cu degetul florile cu văpseaua mai aspră decât luciul alb, şi pe sub pleoape, pe furiş, o urmărea pe Harieta în târâşul ei de la un dulap la un perete. Câte o dată nu o cunoaşte… Nu

poate fi Harieta! Poate toţi îl înşeală… L-au închis poate în casă cu o vrăjitoare bătrânicioasă şi rea. Altădată, vrăjitoarea se duce în nevăzut şi în locul ei vine iarăşi Harieta pe care o ştie. Trebuie să aibă undeva o vărguţă cu care le învârte şi le preface şi le află ea toate. Are s-o caute unde-i ascunsă. Acuma, zgâncilind cu degetul, se uită pieziş dacă nu-i citeşte cumva în neastâmpărul care-l îndeamnă să plece… N-a ghicit însă. Se vede că n-are vărguţa la dânsa. A spus că pleacă. „Bine! … Numai să te-ntorci peste un ceas. Altfel te pârăse la doctorul Isac şi se supără”. A ieşit pe uşă. A lăsat paşii să-l ducă… Paşii cunosc mai bine drumul decât el… Sunt pretutindeni copaci înfloriţi. A rupt o crenguţă albă de peste-un zaplaz şi fiindcă venea un om încruntat spre el, a lepădat-o jos, prefăcându-se a se uita la cer cu mâinele la spate, aşa, fără grijă, fluierând… Omul încruntat a trecut înainte… Nu spre el venea. S-a întors să-şi ia crenguţa cu flori… O călcase însă omul cel încruntat în picioare… Poate înadins ca să n-o poată lua el. De bunăseamă, nu-i voie… Sunt atâtea lucruri pe care nu le mai pricepe el! Cine mai ştie ce-i voie şi ce nu? Ce-i bine şi ce-i rău? Ce-i drept şi nedrept? Cuminte-i să lase paşii la cugetul lor… Aicea-i bariera! … Este un moşneag care suge dintr-o lulea, lângă doi boi dejugaţi. Se face că nu-l vede, dar nu-i greu de-nţeles că trage cu ochii pe sub pălărie. Are să-l întrebe încotro merge… Poate-i pus acolo de vărguţa Harietei? … Mai cuminte-i să-i dea ziua bună şi să scape de grijă: îl opreşte ori nu? … Moşneagul a răspuns: „’ţămesc’netale! …” Îşi caută apoi în pace de luleaua lui… A scăpat! … Acuma poate da drumul paşilor în voie. Pe aici a înverzit câmpul… Şi alt câmp şi pe urmă altul. Cum să ştie când e vremea de întors, ca să nu se supere Harieta, vrăjitoarea cu vărguţa vrăjită? … A avut odată un ceasornic de aur… Sau poate numai a visat… Toate sunt visuri, toate se petrec într-un somn… Parcă ştie el de undeva pădurea asta… Se des-chide o potecă… Asta-i o poiană… Dar nu-i cea pe care o ştia el, cu izvorul care murmură pe prund…

Sunt nişte oameni care cară lemne… E un dâmb întreg de pădure tăiată… Să se ascundă ori nu? … Ce poate să răspundă oamenilor, dacă-l întreabă ce caută? Mai bine să treacă aşa cu mânele în buzunar, uitându-se încoace şi încolo… Gospodarii i-au dat şi dânşii ziua bună… Unul s-a oprit să scapere din amnar şi să aprindă ţigara. Spune: „Vii să vezi şi dumneata cum se duce pădurea? … Aşa-i de când a căpătat preţ lemnul… De când cu drumul de fier… Vin negustorii! …” El a răspuns o prostie: „Şi cum vin cu drumul de fier, toate cântecele…” Toate cântecele, ce? … Nu trebuia să spună asta… De unde i-a venit în cap? … Asta a auzit-o de la unul pe care l-a cunoscut odată, unul Vasile Prigor… Acum e în copac prigorul… Îi zboară înainte, din copac în copac… Aicea l-a adus… În poiana asta… Se văd nişte surpături… Poate a fost o casă… În casele dărâmate sunt întotdeauna strigoi… Ştie el de când era mic… Când era mic cunoştea o sumedenie de poveşti, cunoştea şi potecile. Acum, s-a schimbat el, ori potecile? Ori-cum, n-are ce căuta aicea… Mai bine pe poteca din dreapta, neumblată… Este acolo un izvor şi un pietroi cu muşchi… Se poate odihni: nu-i nimeni să-l vadă şi să-l oprească. Pe o apă ca asta era scris odată: „Cum curg lacrimile din doi ochi ai îndrăgostiţilor…” Scria într-o limbă străină… A fost şi el într-o lume, unde stăteau scrise cuvinte într-o limbă străină pe apă… Aici nu scrie nimic… S-a aplecat şi stupeşte. Stupitul pluteşte alb deasupra… Mai bine să plece! Dacă-l prinde cineva şi îl întreabă cine i-a dat voie să stupească în apă? Dacă îl spune Harietei? … Nici nu-i nevoie să spună… Află Harieta cu vărguţa ei… Trebuie să scape el şi de Harieta şi de vărguţa ei, pe care o ţine ascunsă. Oare cu adevărat, Harieta să fie? … Tot mai degrabă o vrăjitoare care i-a luat locul… Umblă cu unsori şi cu leacuri… Avea el de mers undeva; dar unde? Cine să mai ştie? … Aista-i un drum mare acum şi se vede un sat… Îl cunoaşte parcă de undeva… Se vede şi o casă pe culme, cu o bisericuţă mică şi nişte tei… Dacă poarta-i deschisă, înseamnă că poate

intra… Când a visat el o casă la fel? A visat-o de atâtea ori, încât o cunoaşte parcă ar fi cutreierat fiecare încăpere… Este şi o cămăruie unde a visat că dormea, când se întorcea pe ascuns din hoinăreli, şi când altă Harietă, nu vrăjitoarea de acum, îi aducea pe ascuns merinde… O gospodină cu bariz pe ochi nu se miră de fel că-l vede. „Vii pentru leperaţii?” întrebă. El dă din cap. „Atuncea poftim ‘mneata şi intră să vezi! …” El mai stă pe pridvor şi ţine mâna pe lemnul pălimarului. Ce cald şi bun e lemnul acesta! … Femeia cu bariz, ţine şi ea o mătură în mână. Zice: „Te uiţi şi dumneata? … Frumos se vede de-aicea… Asta a fost casa unuia, Eminovici… Acuma boieru nostru vra s-o lepereze şi să se mute cu gospodăria aicea… M-o adus pe mine de la Cozancea, unde mai are dumnealui un pământ şi m-o pus să desfund podurile de hârburi… Numa te uită dumneata ce-am scos de acolo! … Hârţoage şi vechituri, nişte ruginături de-am tuşit toata ziua şi ma ustură ochii parc-am stat la fum… Apoi dacă isprăveşti dumneata în două săptămâni, cum spune boieru, pe după Paşti se poate muta în casă nouă… Mi-o dat în grijă să te-aştept. Aista are parale bune, nu ca Eminovici, cel de care-ţi spuneam eu. Pe-acela, copchiii l-or mâncat, după cum am auzit de-aicea, din sat… Nişte tehui de-or umplut lumea! … Că n-om sta să ne-apuce sara; ia intră dumneata! …” El a intrat… A pus mâna să pipăie un uşor… Sunt acolo semne… Multe semne, mai nalte şi mai joase, crestate în uşor… Le pipăie şi vrea să-şi aducă aminte de ceva. Parcă era un căminar şi cresta semnele cu briceagul: Şerban, Iorgu, Neculai… Nu poate să fie aşa! … De visuri nu-şi poate aduce aminte nimeni lămurit… I se pare lui că a mai văzut casa asta prin somn… Dar altfel era… Aicea-i o cămăruie… În casa lui din somn era un lădoi mare şi pe podea o cruce neagră pe-o lumină de var… De asta îşi aduce bine aminte. A stat el răstignit pe crucea aceea… Şi Harieta… Cealaltă; nu vrăjitoarea… Mai sunt odăi… Parcă se aud nişte chei sunând… Şi nişte paşi. Aşa-i ţiuie lui urechile… Nu-i mai cuminte să plece? … Ce-

are să răspundă femeii cu bariz, când are să-l prindă că nu-i el un om venit să cerceteze nişte leperaţii? … Leperaţii se spune? … Poate chiar trebuie să facă nişte repelaţii şi a uitat… Tot mai bine să fugă… Acuma, cât nu-l vede femeia… În pridvor se uită înc-o dată spre vale… Cum îi mai tiuie urechile! … Îl strigă cineva din vale: hai… hai… Mihai! … hai… hai… Este şi o carte veche, zvârlită din pod… Îi întoarce vântul foile cu degetele lui care nu se văd… O carte cu oase şi capete de mort! În ce limbă poate să fie scrisă o carte cu oase şi capete de mort? Poarta-i deschisă… Nu-l vede nimeni dacă păşeşte tiptil, ca un hoţ… Aşa! … A scăpat… Încolo-i un drum… Parcă pornise el s-ajungă undeva… Erau nişte morminte acolo unde mer-gea… Întotdeauna uită el unde a pornit, uită ce voia, uită ce căuta… Care morminte? … Îl strigă femeia din urmă… Dacă se face că n-a auzit, scapă uşor… Ce repede a ajuns până la drumul cel mare! … E o răspintene de drum. Să apuce la dreapta? La stânga? … E cuminte să întrebe băiatul cu vacile de pe marginea şanţului… Băiatul s-a ridicat cu pălăriuţa rotundă pe ceafă şi cu o mână înfiptă în chimiraş. Îi arată cu mâna cealaltă: încolo îi drumul Cernăuţilor; încolo Botăşă-nii! … Drumul Cernăuţilor? … A auzit el de-un oraş cu aşa nume… Asta tot prin somn, în lumea din somn… Acolo era şi un băiat care venea pe drumul Cernăuţilor, într-o zi din luna lui april… Nu cumva e chiar băiatul cu vacile? … „Cum te cheamă pe tine?” – îl întreabă… „Mihai, cum să mă cheme?” „Atunci tu eşti! Stai aicea… E mai bine pentru tine! …” Băiatul râde… A spus o prostie? … Să plece, ca să nu mai spună altele. Băiatul îi strigă râzând: „Hei jupâne! … Fă-ncolo, c-ai apucat pe drumul Cernăuţilor…” Poate că el ştie mai bine… Acuma ce-are să spună vrăjitoarei de acasă? …

Harieta stă nemişcată pe scaun, cu buzele uscate, cu ochii uscaţi. Ţine palmele pe genunchi, şi priveşte la tot ce se petrece sub ochii ei, fără nici o putere.

Doamna Veronica Micle aşează rufele împăturite în geamantan, strânge curelele. Potriveşte aşa, ca să fie întotdeauna cu spatele la femeia de pe scaun şi să nu-i înfrunte strigătul din ochi. E gata! Birja aşteaptă la poartă. El stă în prag, cu pălăria în cap. A venit Verona, Vreona, Vanover să-l ia. Ştia că trebuia să vină… Nelămurit, ştia că trebuie să se întâmple o întoarcere a lumii lui din vis… Aceasta e Vanover… Verona, Vreona, Vanover pe care a cunoscut-o el, nepoata unui mag dintr-o stea, care se uita prin ochean şi-i făcea semne să-l aştepte… Acuma a venit… Întocmai aşa cum ştia. A deschis uşa, l-a cuprins cu braţul după grumaz şi l-a sărutat… I-a spus: „Mergem! Mergi cu mine! …” El îndată şi-a luat pălăria şi a fost gata… Vrăjitoarea nu mai are nici o putere să-l ţină aici cu vărguţa ei, pironit locului, să-l chinuie cu alifii şi cu scalde… Aha! A crezut că-l poate înşela? … S-a prefăcut în Harieta? Dar el ştia. A tăcut şi a aşteptat.

Femeia de pe scaun priveşte fără putere, cum lumea iarăşi i-l ia. Nu se poate clinti; o ţin pe loc ghiulele de cinci ocale de fier; o ţine golul căscat deodată, când l-a văzut cât de repede a fost gata să plece… Încă un an să i-l mai lese, încă măcar şase luni… Să-l dea lumii întreg, vindecat, cum a fost… Acolo sunt unsorile lui şi hapurile, pe dulăpior. Niciunul nu se mai uită la ele.

— Mihai…

Uşa s-a trântit, închizând ecoul înlăuntru. Ca să nu mai ajungă nici o chemare până la el.

În trăsură, spre gară, Verona, Vreona, Vanover, s-a răsucit către el, râzându-i cu toţi dinţii albi şi mărunţi:

— Ai văzut ce repede ştiu să le isprăvesc eu toate? … Nu puteai să mai stai într-un oraş ca acesta, Mimi! … Aici te pierzi… Îmi face impresia că nici nu-ţi dai seama ce s-a petrecut în cinci ani… Trei ediţii din poeziile tale! … Toată lumea vorbind numai despre tine! … Ah! Ţi-am scris şi eu o poezie… Vrei s-asculţi? … De altfel o ştii… Îmi pare bine că

s-a adeverit credinţa mea, Momoţel! … Ascultă, de ce nu m-asculţi?

Vârful nalt al piramidei ochiul meu abia-l atinge…

Lâng-acest colos de piatră vezi tu cât de mică sunt, Astfel tu-n a cărui minte universul se resfrânge, Al tău geniu peste veacuri rămânea-va pe pământ…

— De ce nu m-asculţi?

El s-a uitat la ea… A împins-o cu o mână moaie spre fundul trăsurii:

— Tu, nu eşti tu! …

Dar au mers mai departe, împreună, aşa cum au mai mers cândva, într-o ceaţă cu stihii.

Acum, în grădina Cişmigiului, s-a potolit vuietul nopţii. Oraşul s-a retras foarte departe. Abia mai răzbate un murmur surd… Nu mai e un necurmat vaier şi chiot de glasuri, duruit de roţi, ţăcănit de potcoave. Din nou e o bătaie adâncă de inimă vie.

A plouat peste zi. Aerul e limpede, răcoros, cu adieri de ierburi ude. Bolta-nstelată. S-a alinat şi răsuflul vântului. Se aud păsările ciripind prin somn, undeva, în cuiburi ascunse din ram.

Tânăra subţire ca smiceaua păşea lung, ocolit, să nu calce în ochiurile de apă. Tânărul îi ţinea mijlocul cuprins în braţul elastic şi tare.

— E o bancă! a spus ea. Să stăm…

Era o bancă din trunchi cioplit, fără spătar. S-au aşezat cu faţa în oglinda lacului. S-au strâns mai aproape. Părul ei îi atinge tâmpla lui cu o înfiorare dulce, nespusă. Privesc amândoi în faţa prelucie a apei, unde sclipeşte ţinta luceafărului în spic de raze reci. Privesc şi nu-şi pot lua ochii, încălziţi fiecare de căldura celuilalt.

Amândoi n-au prins de veste când s-a aşezat în capătul de dincolo al băncii, un om cu straie întunecate şi cu obrazul ghimpos. Acela stă cu spatele la lac, la oglinda prelucie cu luceafărul scânteind ţintă înspicată de argint.

— Dacă ai vrea tu… Pe o asemenea seară, aş simţi mai bine poemul de-atunci…

El a strâns-o mai tare, tâmplă lângă tâmplă. Îi murmură poemul care e pe buzele tuturor de câţiva ani:

Cobori în jos, luceafăr blând Alunecând pe-o rază Pătrunde-n casă şi în gând Şi viaţa-mi luminează…

Omul cu straie întunecate, cu obrazul ghimpos a înălţat fruntea. Îndreaptă urechea. Parcă înţelege ceva. Parcă recunoaşte ceva…

— Ce vrea vagabondul acesta? a întrebat fata. Nu-mi place cum se uită… Hai să plecăm.

Nu. A plecat el, vagabondul. Calcă în bălţile de pe potecă. Iar în ochiurile de apă, la fiecare pas, ca în tot atâtea oglinzi plesnite în ţăndări, se sfarmă luceafărul, luceafărul.

POSTFAŢĂ.

În „literatura eminesciană” – aceea căreia poetul Luceafărului îi este erou şi nu obiect de exegeză critică – romanul lui Cezar Petrescu s-a ivit destul de târziu. Aceasta s-a petrecut la jumătate de veac după declanşarea dramei care a zămislit motivul literar propriu-zis – criza morală de la treizeci şi trei de ani, apoi moartea după alţi şase de amurg sau noapte a unei minţi ce cutreierase zone accesibile doar geniului.

O jumătate de veac e un spaţiu destul de restrâns, pentru ca să se afle încă în viaţă mulţi dintre cei care l-au cunoscut pe Eminescu şi i-au stat aproape; ei au putut oferi prozatorului mărturii şi documente care nu-şi pierduseră prospeţimea, ci păstrau încă autenticitatea faptului trăit. Urmele trecerii poetului prin această viaţă nu se şterseseră şi, în 1919, când Cezar Petrescu descindea în Cernăuţi pentru a face o gazetă, găsea acolo, bătrâni, dar încă în putere, pe Teodor V. Ştefaniuc-Ştefanelli, coleg de liceu şi de universitate cu Eminescu; la Bucureşti trăiau încă Slavici şi Iacob Negruzzi, depănându-şi generoşi amintirile; la Ipoteşti, Botoşani, Iaşi, pe unde studentul şi tânărul gazetar

Cezar Petrescu îşi purta paşii, pretutindeni îl înconjura prezenţa lumii lui Eminescu, evocându-l pe poet.

Anii de după cel dintâi război mondial aduceau o bruscă intensificare a cultului eminescian, şi până atunci dominant în cultură asupra amin-tirii celorlalţi scriitori stinşi. Omenirea de la noi era parcă înfrigurată să compenseze cu remuşcare uitarea ei din 1914, când se împlinise sfertul de veac de la stingerea poetului naţional şi apoi pe cea din 1919, când ar fi trebuit comemorate trei decenii; dar peste cele două momente de aducere aminte se suprapusese realitatea ameninţătoare a unui război care în 1914 abia începea şi în 1919 încă nu se sfârşise. Ea umbrea cu totul întoarcerile pioase în trecut, sugrumând reculegerea la un mormânt – chiar al celui mai mare poet – cu priveliştea zecilor, sutelor de mii de morminte noi ale războiului.

Însă după 1920, când încă puţini au avut răgazul să socotească cei şaptezeci de ani pe care i-ar fi avut poetul, dacă trăia, dimensiunea naţională a început să se compună într-un chip nou cu făptura poetului. Teritoriul străbătut de el era acum pământ românesc liber. Putna Doinei eminesciene şi a prăznuirii din 1871 la mormântul lui Ştefan, era acum între frontierele fireşti ale ţării; Blajul salutat de el cu evlavie la şaisprezece ani şi numit „Roma mică”, după învăţătura dascălului său, latinistul Aron Pumnul de la Cernăuţi, şi Blajul era al ţării întregi, şi Braşovul, şi oraşele bănăţene, unde şi Eminescu jucase, pe scene modeste, în piesele patriotice, istorice din repertoriul trupei lui Mihail Pascaly.

Curentul puternic de întărire a spiritului naţional, de după război, îl includea pe Eminescu între componentele de bază. Era firesc, deci, ca tânărul gazetar de la ziarul Bucovina, el însuşi abia trecut de două-zeci şi cinci de ani în 1919, să folosească timpul ca să descopere la Cernăuţi urme ale trecerii copilului şi adolescentului Eminescu pe acolo.

Cel mai îndepărtat gând al lui Cezar Petrescu despre o lucrare li-terară închinată poetului, poate fi deci situat în lunile de gazetărie la Cernăuţi, unde se aflau în fiinţă clădirea „înaltului ghimnaziu chezaro-crăiesc”, casa fostă a lui Pumnul, cu biblioteca gimnaziştilor români, curtea lui Pan Ţirţec şi tot peisajul prin care se purtase Eminescu pe la 1865. Intervalul de un deceniu şi jumătate, până în 1935, când apare primul volum al ciclului, a desăvârşit restul, prin bogata cercetare a operei eminesciene şi a vieţii poetului, prin acea excepţional de bogată memorialistică alcătuită despre el.

Acest interval, adăugat deceniilor dinainte de război, întrunind laolaltă doar jumătate de secol între vremea lui Eminescu şi momentul apariţiei romanului, poate fi socotit ca unul scurt, în comparaţie cu destinul istoric al artei poetului; însă el era îndestul de lung pentru ca în acest timp ţesătura legendei eminesciene să se adune bogată, alcătuindu-se din studii şi exegeze şi mai cu seamă din pomenita litera-tură memorialistică, cea care întotdeauna întregeşte istoria, dar mai ales o prelungeşte, o modifică, îndrumând-o către ficţiune.

Pentru un roman, niciuna din biografiile scriitorilor români ante-riori nu era mai potrivită decât a lui Eminescu – şi Cezar Petrescu avea s-o declare deschis în prefaţa ediţiei din 1939 a trilogiei sale, reprodusă şi în ediţia de faţă. Esenţial pentru roman era în primul rând deznodământul, drama – cea mai emoţionantă dintre toate dramele care au însoţit destinul scriitorilor români, priviţi ca posibili eroi de roman, unica pe care literatura română o înregistrează la treapta cea mai înaltă a patosului tragic caracteristic deznodămintelor asemănătoare de acest fel din literatura universală a secolului XIX: Byron mort eroic la treizeci şi şase de ani într-un asediu, Shelley răpit de ape la treizeci de ani în timpul unui naufragiu, Puşkin omorât la treizeci şi opt de ani într-un duel, Hölderlin fulgerat la treizeci şi şase de ani de o întunecare a minţii asemănătoare celeia care l-a

lovit pe poetul nostru. Şi exemplele nu se opresc, desigur, aici.

Un Eminescu trăind cât Alecsandri şi Alecsandrescu, care s-au stins aproape septuagenari, sau cel puţin cât Bolintineanu, pe care l-a găsit sfârşitul la cincizeci şi trei de ani, nu oferea într-atât substanţa unui roman, cât a făcut-o drama petrecută la treizeci şi trei de ani ai poetului şi cei încă şase de negură, care i-au urmat. În fond, ar trebui să ne gândim că ultima perioadă a vieţii lui Alecsandrescu a fost şi ea umbrită de o înceţoşare ca a lui Eminescu, iar Bolintineanu s-a aflat cu câţiva ani înainte de moarte într-o stare identică. Ei însă nu au devenit eroi de roman. Nici Odobescu, care şi-a curmat singur viaţa, nici Haşdeu, retras încă din timpul vieţii în cripta stranie de la Câmpina, nu sunt şi eroi de literatură, deşi au străbătut drame zguduitoare, la capătul cărora un final tragic a pus o apoteoză neagră vieţii, în timp ce opera lor îşi continua drumul în lumină.

Vârsta lui Eminescu este argumentul fundamental pentru care făp-tura poetului şi nu numai opera lui au trecut numaidecât din istorie în legendă adică în literatură. Treizeci şi trei de ani înseamnă tinereţea maturităţii, nu maturitatea însăşi. Drama şi-a sporit proporţiile prin brutalitatea împrejurării: soarta îl lăsa încă pe poet vieţii, dar cu un preţ cumplit: îl smulgea artei!

Contemporanii ştiau că, în afara operei poetice, Eminescu era şi autorul unei întinse opere de gazetărie, aceea de la Timpul; ceea ce însă nu cunoştea la început nimeni, şi, vreme de peste un deceniu, ştiau numai puţini, era amploarea operei rămase în manuscris. Ediţiile de poezii pregătite de Maiorescu scoseseră la iveală un număr de piese de o rară frumuseţe, lăsate de poet nepublicate în timpul cât el a trăit; iar, pe urma lor, I. Scurtu în 1904 şi A. C. Cuza în 1914 au pus în circulaţie alte texte necunoscute ale dispărutului, arătând că opera sa este mai întinsă decât se crezuse. Când s-a dovedit – şi aceasta s-a întâmplat după

război – că partea ei publicată este numai o mică parte dintr-o uriaşă arhitectonică inedită, începută, dusă uneori la capăt, alteori aflată în stadii diferite de elaborare, proporţiile dramei s-au multiplicat şi publicul a putut afla măsura adevărată a pierderii suferite de cultura românească prin stingerea atât de timpurie a poetului său naţional cel mai mare. Drama unei întregi literaturi a sporit nemăsurat dimensiunile dramei lui Eminescu-omul. S-a înţeles mai bine zbuciumul lui şi s-a ştiut că acesta fusese închinat vastei construcţii din manuscrise, care nu era numai a lui ci a poporului întreg, a umanităţii.

Cezar Petrescu a fost unul dintre primii cunoscători până la amănunt ai textelor eminesciene rămase nepublicate. Le-a cercetat, aşa cum a parcurs pe cont propriu vasta bibliografie eminesciană, îndeosebi memorialistica închinată poetului. Cu o râvnă de istoric literar, nu de romancier „şi-a realizat copii fotografice după o mare parte a manuscriselor, pentru a le avea permanent la îndemână, în timpul scrisului. Într-o vreme când biografia eminesciană abia se constituia, Cezar Petrescu a fost un pasionat al detaliului biografic celui mai neînsemnat. Ar putea părea paradoxal, dar truda romancierului a avut nevoie de mai numeroase precizări de ordinul documentului exact, decât recla-mase până atunci munca exegeţilor critici. Pentru literatul care scrie romanul lui Eminescu erau de un preţ covârşitor amănunte ca, de exemplu, cum arăta concret casa de la Cernăuţi în care s-a aflat în gazdă poetul, numele vreunui coleg de clasă, ce-a spus autorul Geniului pustiu când a văzut Blajul de pe deal, cum se cheamă strada de la Viena pe care el a locuit, cafeneaua pe care a frecventat-o, birtul unde mânca, felul cum se îmbrăca şi cum îi arăta camera, o întâmplare de felul aceleia cu vânzarea pantalonilor unui tovarăş de cameră – toată acea informaţie de plan secund pentru un istoric literar, dar indispensabilă unei lucrări de proză. În timp ce se alcătuia altă mare operă de reconstituire a vieţii şi operei eminesciene, aceasta cu

instrumentaţia exegezei critice şi istorice – e vorba de Viaţa şi Opera lui Eminescu de G. Călinescu, care avea să apară între 1934 şi 1936 – Cezar Petrescu şi-a dus, pe căi deosebite, de romancier, propria muncă de adunare şi sintetizare a izvoarelor, în vederea unei evocări de proporţii.

Cele două lucrări s-au pregătit paralel şi au apărut – într-o privinţă – concomitent: decalajul între ele e numai de un an – al romanului faţă de cercetarea critică. Se pare chiar, după afirmaţia scriitorului dintr-un interviu, publicat în 1937, în preajma apariţiei celui de-al treilea volum al ciclului, că intenţia sa primă fusese de a scrie o biografie a lui Eminescu, pentru care adunase documentaţia trebuitoare. Ieşirea studiului lui Călinescu, în 1934, a schimbat planurile iniţiale ale romancierului biograf, aducându-i aminte de adevăratele sale unelte. Ceea ce ar explica, în acest caz, bogăţia şi exactitatea laturii informative a cărţii, care este o amplă sinteză a detaliilor despre viaţa lui Eminescu, exacte atât cât pot fi exacte amintirile. Epoca fusese şi era încă a legendei, iar biografia poetului, cu atât de numeroase spaţii albe pe întinderea ei, lăsa deplin loc şi unor amintiri mai puţin adevărate, în orice caz unora în care fantezia să opereze nestânjenită. Închipuirea romancierului se dezvoltă, prin urmare, pe un teren pregătit bine de vasta memorialistică anterioară, care acoperă, în locul documentelor, o mare parte din biografia poetului pentru întreaga perioadă până la întoarcerea definitivă în ţară, la 1874. Nu e lipsit de importanţă să fie subliniat că romanul eminescian, mai ales pentru această perioadă se încheagă, de aici îşi trage substanţa şi temeiul dramei care se va declanşa. Copilăria şi adolescenţa poetului ocupă întâiu1 volum al ciclului lui Cezar Petrescu, iar pentru aceste perioade documentul mai mult creează misterul biografic decât îl lămureşte, întrucât lasă prea multe intervale deşarte de orice informaţie precisă; al doilea volum al romanului e al perioadei vieneze şi

berlineze, iarăşi săracă în documente şi trebuind să fie în multe porţiuni reconstituită numai din mărturii, sugestii, presupuneri.

Al treilea volum, într-o bună parte a lui, cea finală, e ocupat cu descrierea crizei nervoase a poetului şi cu perioada ceţoasă care i-a uimat; numai ceva mai mult de jumătate din volumul al treilea, Carmen Saeculare, e consacrat perioadei din viaţă în care se situează opera de maturitate a lui Eminescu, deci intervalului de aproape un deceniu, între 1874, după venirea la Iaşi, şi 1883 când se declară boala. Aici ar fi existat sursele cele mai directe, mai exacte pentru documentare, aici s-au desfăşurat seismele cele mai importante ale conflictelor poetului cu societatea vremii lui, dar tocmai această parte de biografie a prezentat interesul cel mai scăzut pentru prozator – e şi cea mai slabă a romanului: înşiruire de scene, frescă de moravuri compusă din crâmpeie, în genul reconstituirilor pentru scenă, în care s-au exersat adesea dramaturgii. Unele sunt mai izbutite, altele mediocre, dar romanul decurge aici prin însumare, nu prin acea cauzalitate intrinsecă a speciei, fără de care secvenţele disparate nu constituie o operă unitară. Le lipseşte suflul eroului care să le sudeze. Eminescu se comportă aici în spectator, nu în erou, deşi lucrul se petrece tot după canoane eminesciene, ca în Glossă:

Privitor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui.

Cezar Petrescu şi-a compus însă cartea biografic, dar mai mult din acele elemente, care se învecinau mai strict cu legenda şi, în orice caz, cu acele care nu implicau decât cu totul tangenţial procesul propriu-zis de creaţie, în laturile lui exterioare, acelea care priveau omul şi nu artistul. În prefaţa romanului autorul explică destul de clar acest lucru, atunci când afirmă că a evitat chiar, cu bună ştiinţă, să urmărească geniul în funcţia lui creatoare.

Terenul acesta ai fi fost încă mai neconvenabil pentru un roman, pentru că e unul pe care nu şi-l controlează nici

eroul însuşi. Cu atât mai puţin romancierul, nu poate îndrăzni să-l exploreze, sau dacă ar face-o el ar ajunge la o repetare mediocră a procesului de la o poezie la altă poezie, de la un vers la altul, am consemna monoton sau arti-ficial schimbat, în orice caz vulgarizat, felul cum s-ar fi constituit variantele eminesciene. Criticul poate mai curând sugera, prin apel la imaginaţia lectorului, câte ceva din complexitatea acestui proces, decât poate reprezenta sau reface romancierul. A încerca să întruchipeze în scene literare cunoscutele strofe din Criticilor mei, referitoare la procesul intim al artistului:

Dar când, inima-ţi frământă Doruri vii şi patimi multe Ş-a lor glasuri a ta minte Stă pe toate să le-asculte, Ca şi flori la poarta vieţii Bat la porţile gândirii, Toate cer intrare-n lume, Cer veşmintele vorbirii.

Ah! atuncea ţi se pare Că pe cap îţi cade cerul:

Unde vei găsi cuvântul Ce exprimă adevărul?

Aceasta echivala, evident, cu condamnarea cărţii la sterilitate, la convenţie pură, însemna transformarea inefabilului în monedă mărunta.

Romanul a lăsat deci la o parte tot ce a privit cataclismele interioare atunci când, cu fiecare vers, poetul „ardea de viu chinuit ca Nessus/ Ori ca Hercul înveninat în haina-i”, când „de-al său propriu vis, mistuit se văieta, / Pe-al său propriu rug, se topea în flăcări…” (Odă).

Acestea s-au petrecut, desigur, şi în anii Vienei, ai peregrinărilor prin ţară – dar pentru perioada lor există misterul biografiei, cunoscute numai parţial şi oferind datele pentru un profil ce se alcătuia ca al unui artist potenţial; când ele au devenit singura sau aproape singura dimensiune a aceluiaşi profil, iar biografia n-a mai suplinit, cu atracţiile ei, substanţa unui personaj de operă epică, ci dimpotrivă a măsurat prăbuşirea omului ars de combustiile gigantice ale artistului, Cezar Petrescu s-a aflat în faţa unuia dintre cazurile frecvente ale operei sale, cu eroi care cad fulgeraţi în contactul cu societatea – şi a oprit

desfăşurarea romanului. Prăbuşirea umanului generată de social era laitmotivul prozei sale anterioare şi pe aceasta ştia să o „facă” literar – de altfel la atât reduce cauzalitatea crizei morale eminesciene: la un convoi interminabil de obsesii ale biografiei, care se răzbună asupra artistului, adunându-se toate într-un interval de câteva zile în memorie, copleşitoare, chinuitoare, lipsite de controlul raţiunii, făcând să explodeze puterea acesteia de control. Prăbuşirea artistului, provocată de tensiunea propriei condiţii, depăşind rezistenţa omului, pe aceasta romancierul n-a îndrăznit s-o abordeze, şi pe drept cuvânt. De aceea romanul se restrânge, pe toată întinderea lui, nu la înregistrarea procesului cretor, ci a factorilor exteriori, sociali, a acelora biologici, care puteau declanşa procesul, îl puteau hrăni, frâna ori accelera. Iar în domeniul faptelor exterioare şi chiar al celor biologice, imaginaţia putea avea cel mai larg câmp de acţiune, cum şi avusese, înainte de ciclul epic al lui Cezar Petrescu, mai întâi în literatura de ficţiune care-l situează în centrul ei, drept erou, pe Eminescu, apoi în memorialistica, al cărei temei real nu se putea verifica – deci putând fi tot literatură şi aceasta, uneori chiar în documente socotite dincolo de orice controversă.

G. Călinescu nu e întru totul sigur, de exemplu, de autenticitatea unor texte pe care alţi exegeţi le consideră absolut neîndoielnice, cum sunt acele privind ostilitatea lui Eminescu faţă de Junimea, faţă de Maiorescu şi ceilalţi junimişti. „Privind lucrurile în această lumină, unele rânduri, adecvate sau apocrife atribuite lui Eminescu…” sau: „Dacă Eminescu le-a scris în adevăr…” – cu astfel de formule însoţeşte autorul celei mai profunde şi mai exacte cercetări despre Eminescu unele referiri la documente scoase la iveală de O. Minar1.

Puţini dintre cei mai tineri ştiu astăzi că, la începuturile documentarelor cinematografice, s-a ivit la noi şi un film despre casa natală a lui Eminescu, dovedit în urmă a fi un

fals – sau un omagiu, am putea spune astăzi, dacă privim cu oarecare îngăduinţă fantezia pusă cu tot dinadinsul în slujba istoriei literare!

Deci, imaginaţia romancierului se găsea adesea într-o probabilă bună tovărăşie cu a contemporanilor lui Eminescu, fantazând deopotrivă, cea dintâi în prelungirea celei din urmă, şi nu vom şti niciodată cât din amintirile acestor contemporani este adevăr şi cât închipuire, de aceeaşi natură ca a lui Cezar Petrescu. Unul dintre cele mai concludente exemple ni-l oferă biografiile de artişti italieni, alcătuite de istoriograful Giorgio Vasari. Este surprinzător câte erori de informaţie se pot afla în studiile lui, voite cercetări ştiinţifice, nu amintiri literare. Trebuie să admitem, deci, că şi devotaţii memorialişti eminescieni îi atribuie acestuia, cu cea mai pură convingere că spun adevărul şi numai adevărul, fapte, vorbe, atitudini, iniţiative a căror paternitate aparţine altcuiva.

„Şi când propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost”, spune poetul însuşi, este explicabil să înflorească legenda – „eminesciada”, cum a fost numită, cu un termen potrivit, întreagă această acţiune imaginativdocumentară, desfăşurată în jurul autorului Scrisorilor, controlată numai de ceea ce e absolut sigur că-i aparţine: opera. Iar aceasta este, evident, slujită – în măsuri diferite dar totdeauna favorizată, nicidecum denaturată – de tot ce brodează legenda sau adaugă documentul, în jurul ei, a operei. Că a existat Homer sau nu, că a fost el un bătrân orb sau avea o bună vedere, că s-a născut la Chio, că a trăit aici sau nici nu a călcat aici, asupra tuturor acestor lucruri pot controversa încă secole şi milenii închipuirea şi istoria – ceea ce e sigur, e că Iliada şi Odiseea există! Cum a cunoscut Eminescu la Viena pe frumoasa Eliz, care au fost împrejurările exacte ale dragostei pentru Mite Kremnitz, fugea el de acasă pe la stâni şi prisăci întocmai aşa cum arată Cezar Petrescu2, sau lucrurile aveau loc în alt chip, mai puţin aventuros, sau încă mai dramatic decât în roman – toate acestea sunt de fapt

secundare, de vreme ce sunt plauzibile în forma dată de romancier.

Eminescu a fugit de la şcoală, pentru a se adăposti la trupa de teatru – deci a putut fugi şi de acasă, ca să-şi afle prietenii ca un Moş Miron prisăcariul sau ca pădurarul Pătru Toader Gânj. Dacă pe acesta l-a mai întâlnit apoi, pe când poetul era gazetar la Timpul, iar fostul pădurar era funcţionar la drumul de fier, aceasta aparţine ficţiunii. Dar oare nu e tot ficţiune relatarea despre goana cu caleaşca închipuită pe uliţele Cernăuţilor, cu Eminescu în chip de vizitiu, şi cu Ionică Şahin şi cu alţi colegi în chip de bidivii, apoi răsturnarea faetonului la o cotitură, etc., etc… – despre care aflăm în almanahul comemorativ Omagiu lui Mihail Eminescu, apărut la Galaţi în 1909?

Întâmplarea poate fi însă tot atât de bine şi reală, dovadă că o foloseşte şi G. Călinescu în cercetarea sa biografică despre Eminescu – şi lucrul se petrece aidoma cu numeroase alte scene. Ele nu dovedesc altceva decât că, într-o latură a sa, viaţa poetului aparţine sferei curente, unei umanităţi statistice, fără de care nu se poate explica eroul de literatură în genere. Faptele lui Creangă-copil – şi el dispus la hoinăreală – nu se deosebesc mult de ale lui Eminescu-copil, dar primul n-a dat poeziile celui de-al doilea, deci, pentru acesta din urmă, copilăria eternă a trebuit plasată într-un cadru şi în corelaţii care să ateste germinaţiile poetice concretizate mai târziu. De aici prezenţa decorului din Sara pe deal, Lacul, Freamăt de codru, Povestea codrului, Călin (file de poveste), Povestea teiului, O rămâi… etc., în jurul lui Eminescu-copil, care-l inhalează prin toţi porii, i se integrează total, pentru ca smulgerea din el să determine una din dramele fundamentale ale poetului, aceea a dezrădăcinării.

Tot de aceea apar în jurul lui, încă de copil, elementele pe care se va bizui ţesătura viitoarei sale argumentaţii social-economice despre civilizaţia rurală, despre drumul de fier, despre liberalism şi conservato-rism, etc; aşadar va exista,

de pildă, în biografia copilăriei poetului, pădurarul care va schimba straiul îndeletnicirii sale silvestre cu acela de amploiat al companiei de căi ferate. Afirmaţiei dintr-o poezie, despre credinţele naive ale copilăriei („Căci nu mă-ncântă azi cum mă mişcară/ Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri/ Ce fruntea-mi de copil o-nseninară/ Abia-nţelese, pline de-nţelesuri” – Trecut-au anii) i se construieşte o lungă suită de fapte demonstrative, care să ateste ade-vărul imaginii poetice de mai târziu: deci apare o babă ghicitoare cu o dramă a ei, cu profeţii sumbre, deduse de romancier din destinul real al poetului, dar posibile oricând şi în biografia unui copil din epocă; apare şi o scenă fatidică, revenită apoi obsesiv în memorie, în care copilul Eminescu şi sora sa Harieta calcă umbra unei cruci proiectate pe podeaua unei cămări, într-o noapte cu lună. Şi tot aşa la Cernăuţi, la Blaj şi Bucureşti, la Viena, Berlin, Iaşi şi din nou la Bucureşti, o avalanşă de scene cu aparenţă de realitate (imaginate de autor sau date ca atare de memorialişti) ori vise, închipuiri plăsmuite după legile genului, creează un cadru verosimil din care în adevăr s-ar fi putut naşte opera eminesciană – cel puţin într-o parte mare a ei – dacă admitem principiul că orice operă de artă este un reflex al reali-tăţii, construit după legi proprii artistului, dar cu ajutorul unor componenţe deductibile din percepţii şi reprezentări. Din acest punct de vedere, romanul în trei volume al lui Cezar Petrescu este o continuă demonstraţie pentru tezele de bază ale realismului literar. Că arta este dedusă din realitate printr-un sistem mult mai complex de conexiuni şi determinări; că sâmburul real este sublimat în materie estetică pe un drum incomparabil mai întortocheat; că adesea se pierde definitiv conştiinţa contactelor cu realitatea şi chiar se distrug aceste contacte, pen-tru ca ele să fie refăcute în planul realităţii artistice, diferită şi mai autentică pentru artist decât însăşi viaţa – toate acestea nu numai că nu fac obiectul romanului, ci par să nici nu-l preocupe de loc pe autor. Totuşi, este cu neputinţă ca Cezar

Petrescu să nu fi ştiut prin câte retorte trece substanţa reală până se converteşte în substanţă artistică. Dacă el a procedat cum constatăm în roman, nu e pentru că a ignorat realitatea artei, ci pentru că nu şi-a propus s-o abordeze pe aceasta, ci numai materialul ei primordial, senzaţiile şi percepţiile, datele memoriei, reacţiile intime ale omului faţă cu realitatea, cu viaţa. Afirmaţia lui din prefaţă că „a cunoscut viaţa lui Eminescu ca un roman şi a căutat s-o reconstituie într-un roman" trebuie deci acceptată în întregime, iar trilogia sa trebuie interpretată din acest punct de vedere, care-şi stabileşte destule contacte cu arta, chiar dacă nu în miezul ei prometeic. Mai cu seamă pentru un public larg, care nu dispune de o amplă informaţie în domeniul biografiei eminesciene şi cu atât mai puţin în acela al operei poetului, romanul lui Cezar Petrescu suplineşte bine studiul istoriografie. Nu şi pe acela de exegeză critică, dar un contact biografic apropiat cu o operă este inestimabil ca stadiu preliminar în receptarea operei însăşi. Rezultatele cunoaşterii unei biografii pe calea romanului şi nu a cercetării ştiinţifice este şi mai plastică şi mai de durată, căci ea se compune nu doar din date, ci din scene, sau, mai exact, din date integrate în materialul concret, sensibil al vieţii, dacă nu cel autentic, în orice caz unul întru totul plauzibil.

Trebuie subliniate toate acestea, pentru că romanul lui Cezar Petrescu a avut de întâmpinai, numaidecât după apariţie, una din cele mai redutabile opoziţii din câte putea înregistra o carte – pe aceea a lui G. Călinescu.

Privită în perspectiva timpului, ea îşi scade intensitatea prin faptul că autorul magistralei interpretări a vieţii şi operei lui Eminescu şi al monumentalei Istorii a literaturii române n-a mai insistat în ultimele decenii în contestarea sa definitivă a celor trei romane ale ciclului. Este adevărat că acestea nici nu s-au mai retipărit după 1945, astfel că intervenţia criticului nu era declanşată de faptul concret al prezenţei… fizice a cărţii. E posibil ca, în cazul reeditării

romanului, reacţia sa să se fi produs din nou, poate chiar cu o demonstraţie suplimentară celei din Istoria literaturii române. Acolo se află însă unele teze care trebuie măcar în treacăt menţionate, cu prilejul unei reeditări ca aceasta – cu atât mai mult, cu cât prefaţa lui Cezar Petrescu se desfăşoară ca o ripostă polemică şi ca o autoapărare împotriva punctului de vedere călinescian; iar demonstraţia din Istoria literaturii române este, la rândul său, contraargumentaţia criticului la patetica replică a prozatorului din prefaţa romanului. Împrejurarea obligă şi pe semnatarul rândurilor de faţă la reluarea unor observaţii ale sale, conţinute într-o carte despre Cezar Petrescu, de acum cinci ani, apărută pe când severul adversar al romanelor Luceafărul, Nirvana şi Carmen Saeculare trăia.

Imputarea principală a lui C. Călinescu adusă trilogiei lui Cezar Petrescu constă într-un principiu care aparţine de drept teoriei literare. Criticul contestă posibilitatea romanului de a înfăţişa viaţa unei mari personalităţi – a geniului. Piesele demonstraţiei invocă exemple celebre şi fireşte nu se poate de loc nega strălucirea formulelor călinesciene care stabilesc drept primordială obligaţia romanului de a realiza tipologii, pe câtă vreme „viaţa geniului în genere este fără interes tipologic3”. A asimila geniul cu un negustor, ofiţer, impiegat, provincial, etc… – ceea ce face în serie romanul realist – înseamnă a-l transforma în simplu material statistic, în tip, adică a desfiinţa tocmai condiţia lui esenţială: genialitatea. – deci unicitatea, lipsa lui de repetabilitate. Un roman al familiei lui Eminescu – deci al mediului biologic în care apare geniul – acesta este cu putinţă, spune criticul: un roman al conflictelor care se nasc de aici, da, unul al relaţiilor cu societatea în general, de asemenea – nu însă şi unul al geniului însuşi!

Însă viaţa geniului este, în cel puţin o latură a ei, asimilabilă tuturor celorlalţi oameni, argumentează scriitorul, şi el are dreptate. Genialitatea nu exclude

umanitatea, ci o implică, deci un roman al acesteia din urmă poate lumina un crâmpei din cealaltă, dacă nu o poate reconstitui în întregime. Fără îndoială, ripostează criticul, însă această latură – umană – a existenţei geniului este exploatată de romancier în funcţia şi ipostazele ei identice în principiu oricărei alte serii tipologice, dar aceste funcţii şi ipostaze sunt brusc învestite cu condiţia genialităţii, pentru că sunt atribuite unei fiinţe ca Eminescu. Fapte pu-tând defini existenţe din ordinea stării civile balzaciene, sau, să spunem noi, din galeria personajelor lui Cezar Petrescu însuşi, capătă învestitura de a profila biografia geniului; invers, geniul e coborât la treapta biografică a oricărui tip din seriile literaturii realiste, cu satisfacţia secretă a romancierului că faptele inventate sau reconstituite de el se luminează astfel în chip deosebit în mintea cititorului, obligat să creadă că ele aparţin chiar lui Eminescu! „Nu ar fi fost oare mai bine ca scriitorul să compună un roman curat în pură invenţie fără Eminescu, sau o biografie curată a lui Eminescu? … Ar îngădui Cezar Petrescu ca în loc de Romanul lui Eminescu să zicem Romanul lui Popescu? Nu. Fiindcă toată nădejdea e pusă în interesul publicului pentru Eminescu însuşi ca existenţă istorică, nu pentru tipul reprezentat de Eminescu. Să înlăturăm pe Eminescu de pe copertă şi toată lumea ar rămâne de acord că viaţa povestită acolo nu e de nici un interes.”

Fraza criticului rămâne totuşi, discutabilă, mai cu seamă în faţa argumentaţiei romancierului care demonstrează că, dincolo de funcţiile geniului concret, istoric, model al cărţii – substanţa acesteia se con-stituie dintr-un „teribil roman trăit” care e viaţa lui Eminescu însuşi. Aici suntem nevoiţi să-i dăm, cel puţin în parte, dreptate scriitorului!

Să admitem, deci, că nu e vorba de Eminescu în cele trei romane, că excludem ideea reproducerii în roman a unui geniu real, ci, schimbând numele autentice ale oamenilor, operele citate şi tot ce se leagă de existenţa concretă a poetului Luceafărului, să ne închipuim că citim romanul

unui artist imaginar, care însă are o biografie ca aceea din trilogia lui Cezar Petrescu. Aşadar, urmând succesiunea de fapte invocate de romancier în prefaţa sa şi în însuşi romanul, ce putem spune despre o istorie având în centrul său un copil înzestrat, iubitor de carte dar refractar disciplinei rigide şi programelor şcolare, într-o perioadă când diploma nu era decât în mică măsură cheia care să deschidă porţile afirmării în viaţă; acelaşi copil hoinăreşte cu trupele de teatru dintr-un fel de sfidare a spiritului de chivernisire al lumii prin care trece, el care-şi caută realizarea în planul ideilor şi al artei; tot el, adolescent, se îmbibă de suflu patriotic, de exemplele unui militantism sublim în direcţia naţională, anticipând o posibilă vocaţie de combatant; înfruntă spaţiile devorat de setea cunoaşterii şi de un neastâmpăr fun-ciar, inhalează cultură şi trece prin tot soiul de experienţe, circulând însă mereu prin vecinătatea artei, căreia e gata să-i jertfească totul, pentru a o cunoaşte, pentru a o crea; se îndrăgosteşte cu discreţie, cu disperare, cu candoare, cu patimă, îşi tăinuieşte mistuirea sau o converteşte în simbolice strigăte împrăştiate în cele patru vânturi, încearcă fără succes să se disciplineze, să devină una cu alţi semeni, sau se împotriveşte cu îndârjire, e lovit şi loveşte la rându-i, urcă şi coboară, mereu măcinat de atracţii şi pasiuni sublime – şi, tocmai când prinde steaua sa să strălucească, iar vocaţia să înfrângă anonimatul şi toată acea condiţie a seriei statistice, tocmai atunci biologia sa cedează, sub acţiunea unor factori oarecare. Ereditate? morb dobândit de-a lungul aventurosului itinerar străbătut? uzură prea mare a creierului? Şubre-zirea unui trup prea slab pus la încercări disproporţionate? accident? fatalitatea condiţiei personajului? etc. Şi aceasta nu după ani de afirmare, de triumf, ci în plină izbucnire, în plină luptă cu oamenii, cu sine, cu dimensiunile cosmice ale artei sale – pentru ca totul să se destrame dintr-o dată şi să se aştearnă liniştea nirvanică, preconizată filosofic sau poetic mai înainte şi

devenită realitatea cutremurătoare a existenţei sale mai pe urmă.

Dacă un asemenea roman ar rezista, cu un erou numit Popescu – şi el rezistă! – de ce oare n-ar avea durabilitate când faptele care-l compun aparţin biografiei lui Eminescu, fie ele şi inventate, nu numai reconstituite? Adăugându-se elementele de cronică a momentului istoric concret, de frescă socială, romanul îşi sporeşte cei puţin puterea de evocare, dacă îşi restrânge în chip voit graniţele între care să opereze ficţiunea, limitând-o pe aceasta la faptele oferite de biografii lui Eminescu şi de documentele rămase din epocă.

De altfel, speţa romanului include astăzi cu mult mai multe disponibilităţii şi modalităţi, de la cea care se sprijină pe invenţie curată, indiferent dacă pleacă de la cazuri autentice, până la romanul biografic sau autobiografic. Evadarea romanului în afara teritoriului guvernat de legile realismului, e mai de mult timp acceptată de scriitori, de critică şi de cititori. Cele trei volume ale lui Cezar Petrescu se constituie deci ca un roman şi acesta este Romanul lui Eminescu!

Care este valoarea sa literară propriu-zisă, aceasta este o altă chestiune, asupra căreia nu are rost să se insiste prea mult în paginile de faţă. Sunt totuşi indispensabile câteva menţiuni, care justifică parţial şi nemulţumirea lui G. Călinescu.

Mai întâi, din principala calitate a cărţii decurge şi principalul ei defect. Reconstituirile din roman se spriijnă pe documente sau mărturii şi prezenţa acestora este mereu de natură să identifice coordonatele personalităţii poetului – devenit erou literar – şi să sugereze sursele prime ale operei sale, materialul din care s-a zămislit aceasta. Dar necesitatea unui cadru cât mai „eminescian” – cadru social şi cadru natural – l-a dus pe romancier la o insistenţă care, poate, infor-mează prin parafraza poeziilor şi articolelor, dar şi diformează prin insistenţă, prin inflaţie, prin

reproducere prea fidelă. Când scriitorul a pretins să nu-şi fi propus a pătrunde în tainele procesului creator însuşi, trebuie să-l credem cu măsură. Realitatea e că el a simplificat acest proces, reducându-l pentru o mare parte a lui la transcripţia unui material brut, parcă prezent obiectiv în natură în formele din poeziile şi din proza eminesciană. Dacă lucrurile s-ar fi prezentat aşa, genialitatea eminesciană s-ar fi redus la înregistrări biografice şi la un fel de consemnare arhivistică a realităţii înconjurătoare. Procesul de creaţie ar fi, în acest caz, doar unul de selecţie, nu unul de re-creare a existenţei. În adevăr, poezia pluteşte în jurul nostru, dar nu finită, ca poemele, nici ca pietrele lustruite de timp, ea trebuie nu doar extrasă, nici doar culeasă de pe unde se află, ci efectiv creată, plăsmuită, imaginată, etc.

Aceasta pe de o parte.

Pe de altă parte, se manifestă pe tot parcursul cărţii acea tentaţie către dilatare, care a devenit, după 1934, primejdia cea mai mare pentru scrisul lui Cezar Petrescu. Iscusinţa sa de a crea roman, de a da în permanenţă iluzia vieţii trăite, subliniată copios în epocă, s-a însoţit, mai cu seamă după 1934, cu ceea ce E. Lovineseu a denumit inflaţie şi care a cuprins în mrejele ei toată literatura prozatorului scrisă de aci încolo, vreme de aproape trei decenii. Cele trei cărţi ale trilogiei despre Eminescu sunt primele care înregistrează simptomele acute ale maladiei, până atunci mai mult latentă. Fenomenul unei proliferări crescânde a cuvântului, a frazei, cuprinde în măsură şi mai mare ciclul 1907 şi apoi Ochii strigoiului, apărute în primii cinci ani după Carmen Saeculare, adică începând chiar cu 1937. Scriitorul nu mai gândeşte acum decât în trilogii, el care-şi programase „Cronica românească a veacului XX” în romane cu existenţă autonomă. De la trilogii ambiţia urcă la ciclul de şapte romane al Neamului Vardarilor, ca un intermezzo în acest proiect vast vine Carlton care, dacă nu e trilogie, e triplă serie de noi „deeameroane”. Sfârşitul războiului a

zdruncinat proiectele mai mari decât o viaţă de prodigios romancier – Cezar Petrescu are poate douăzeci de romane anunţate şi nescrise, alături de cele vreo cincizeci de volume apărute (nuvele, romane, piese de teatru, articole, etc.) – a zdruncinat proiectele, dar a accelerat inflaţia, de la Adăpostul Sobolia la Războiul lui Ion Săracul şi Tapirul, şi de aici la manuscrisul noii trilogii, a lui Vladim, rămasă neterminată, dar şi cu neputinţă de publicat integral, tocmai din cauza fenomenului amintit, ajuns aici la paroxism.

Luceafărul, Nirvana şi Carmen Saeculare îl înregistrează parţial şi, într-o privinţă, cu urmări instructive pentru lector, cu toate că refractare literaturii propriu-zise. E vorba de un fei de suprademonstrare, supraanticipare a artei şi tezelor eminesciene, cu ajutorul unor prea copioase parafraze din opera poetului; e vorba, de asemenea, de o prea amplă peroraţie atribuită în primul rând lui Eminescu – dar şi altor personaje cu existenţă reală (Caragiale, Slavici, etc.) – peroraţii în care parafraza de până acum e înlocuită cu invenţie curată şi aparţinând în măsură prea mare lui Cezar Petrescu. Teoria geniului construită în prelungirea însemnării lui Eminescu pe un manuscris al Luceafărului şi reprodusă ca motto al romanului („… Dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte, însă, pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc…”) – această teorie este a lui Cezar Petrescu. Ea e plauzibilă dacă pornim de la citatul de mai sus, dar e oferită cu îndrăzneală exagerată pentru vârsta poetului – abia doi ani peste douăzeci – şi creează imaginea unui pesimism nici măcar livresc, (aşa cum putea fi al lui Eminescu la acel stadiu al creaţiei) a unei constante a personalităţii sale în termenii pe care opera sa îi va atesta abia mai tirziu. Viziunea mitologică a ge-niului, aparţinând ca o metaforă literaturii în genere şi ideologiei lui Cezar Petrescu însuşi, după cum rezultă din alte scrieri ale sale,

este atribuită şi făpturii biologice a lui Eminescu şi sistemului său de gân-dire. De unde şi ideea fatalităţii care urmăreşte geniul, diferită de formula maioreseiană; aceasta se restrângea la a constata că „răul” de care suferea Eminescu era „de un fel curat moral”, deci explica poezia lui prin componentele structurii psihice specifice a poetului (şi prin ereditatea încărcată).

Dar fatalitatea condiţiei de geniu nu e unica explicaţie a dramei eminesciene în roman, deşi cea mai amplă şi cea asupra căreia cititorul e avertizat cel mai larg, încă din citatul aşezat ca motto. Teza lui Maiorescu, amintită câteva rânduri mai sus, e şi ea prezentă şi de loc în plan secund. Nici cu ea nu s-au epuizat însă explicaţiile problemei, despre care se ştie cât de mult a solicitat pe exegeţi, de la istorici literari şi psihiatri, până la astrologi! Romancierul realist din Întunecare, Calea Victoriei şi Plecat fără adresă a fost evident ispitit să caute explicaţia eşecului unui erou generos cum a fost Eminescu, în adversitatea societăţii prin care el s-a purtat. Oscilaţia între a-l vedea pe poet un damnat prin condiţia genialităţii sale sau prin controversa lui continuă cu societatea o întâlnim permanent în roman, nedecisă într-o parte sau alta. Eroul de roman Eminescu face parte, deci, din seria destinelor curmate tragic de o societate care, încă din perioada ei de ascensiune, contemporană cu poetul, îşi vădea voracitatea cumplită faţă de minţile lucide, de felul lui Radu Comşa, Zaharia Duhu, Nicolae Apostol. Lucrau aici în conştiinţa prozatorului ecourile Glossei, ale Scrisorilor, ale multor fraze din corespondenţa lui Eminescu sau din memorialistica închinată lui.

Şerban Eminoviei, fratele poetului, lansează în roman şi o altă explicaţie a dramei – aceea a consecinţelor pe care le-a avut pentru copiii căminarului trimiterea lor prea ambiţioasă la şcoli, în condiţii mizere: lipsă totală de bani pentru asigurarea unui minim de confort şi de hrană.

Spiritul de boemă înnăscută al poetului este ultima dintre explicaţiile majore date de scriitor traiectoriei tragice a lui Eminescu. Nici acesta însă nu face decât să se intersecteze, în nici un caz nu se suprapune cu explicaţia lui Maiorescu despre lipsurile în care a trăit poetul (s-a complăcut, le-a preferat – sugerează Maiorescu) lipsuri acuzate de Caragiale în articolul său Ironie, scris în totală opoziţie cu criticul Junimii. Nu se suprapune, pentru că acestei boeme Cezar Petrescu îi adaugă un amănunt, plauzibil şi acesta, anume al contractării unei boli, neîndurătoare pentru acea vreme, datorită unui fel de disperată ascultare de către poet a „tentaţiei către tină". O alunecare de-o clipă ar fi strecurat otrava în sângele poetului!

Nu vom putea să-i reproşăm, totuşi, romancierului, de a nu se fi oprit la una din aceste cinci explicaţii ale dramei, ci de a le fi dat pe toate. Preferinţa sa pare să încline către prima din ele, a damnării genialităţii, a fatalităţii condiţiei de geniu. Interpretările succesive şi corelările cu celelalte explicaţii poartă însă problema într-un perimetru realist, temperând ideea fatalităţii, pe cea a deciziei divine, cu sugestii din domeniul posibilului: ereditate, adversitate socială, condiţii mizere de trai, o boală fără vindecare în epocă. Surprinzător e însă că cititorul nu are nicăieri, pe parcursul romanului, senzaţia contradicţiei, cu toate că explicaţiile se intersectează şi numai uneori sunt complementare. Aici intervine arta romancierului, care creează mereu impresia vieţii trăite (formula aparţine lui G. Călinescu, aplicată la alte romane ale scriitorului) şi acreditează toate versiunile, autentifică toate episoadele, chiar acele în care se resimte la lectură povara diluţiei. Dacă, totuşi, una dintre explicaţii apare mai fastidioasă – cea dedusă din fatalitatea ce ar însoţi condiţia geniului – lucrul se petrece tocmai din cauza supraargumentării. Ea invadează, copleşind discuţiile poe-tului cu criticul vienez, personaj fantast de strigoi şi de proroc rău, aparţinând unei tipologii şi ea scumpă lui Cezar Petrescu: oamenii bolnavi

de prea multă luciditate, cu prea mare putere de divinaţiune, grafologi, fizionomişti, profeţi din intuiţie şi stăpiniţi de o vocaţie rea, a denunţării adevărului care doare, care loveşte. Comşa devine un astfel de spectru în Întunecare; insurgentul Vasile Mogrea de asemenea; la fel e personajul misterios Spartacus, anarhistul din Calea Victoriei; această condiţie şi-o dobândeşte Zaharia Duhu în Aurul negru; o au Ioachim Grult în Duminica Orbului, Eleazar în Baletul mecanic şi Greta Garbo, Picu Hartular şi Grigore Panţâru în Oraş patriarhal; la treapta ei supremă e destinat să ajungă Bogdan Cernegură în Ochii strigoiului.

Personajul, prezent şi în nuvelele scriitorului, în ciclul consacrat lui Eminescu e unul dintre conturele cele mai stranii, cu un mai accentuat sadism în profesarea lucidităţii sale ostentative, coborâtoare în roman dintr-un fel de imagini inversate, caricate, ale lui Schopenhauer, Nietzsche, ale filosofilor sceptici ori cinici. Scriitorul îi atribuie lui Eminescu nu numai ambiţia de a-i semăna criticului vienez, dar şi dobândirea treptată a unui profil pe măsură. Literar, şi aceasta e o procedare plauzibilă, dar lucrul e prea puţin eminescian în spiritul realităţii şi, în orice caz, e forma în care scriitorul a văzut concretizându-se schopenhauerianismul poetului. Merită însă subliniat şi faptul că acest critic vienez, cu înfăţişare şi apucături de Mefisto, îl ajută pe Eminescu să-şi şubrezească bazele receptării filosofiei lui Schopenhauer, ca şi ale „Nirvanei”, chiar să consimtă la ideea falimentului lor în ce priveşte posibilitatea de a şi-l acapara. În orice caz, argumentele furnizate de Cezar Petrescu în scăpărătoarele discuţii ale celor doi constituie un exerciţiu interesant, instructiv, dând prilej de meditaţii justificate cu privire la realitatea şi la adâncimea stratului schopenhauerian în opera poetului şi în gândirea lui.

Încă un cuvânt despre galeria de eroi reali, românii care populează cartea, de la colegii din timpul şcolii de la Viena,

până la scriitorii întâlniţi la adunările Junimii de la Iaşi şi de la Bucureşti.

Cu excepţia lui Radu Dospinescu şi a lui Tilică Brăboiu, ambii aparţinând ficţiunii şi necesari pentru a denumi două ipostaze total diferite ale liberalismului din epocă – cea în dispariţie, a generoşilor şi dezinteresaţilor paşoptişti şi unionişti, şi cea a profitorilor ulteriori, grăbiţi să acapareze, să urce prin orice mijloace – toate celelalte personaje au un mai mic sau mai mare temei de autenticitate. Scriitorul însuşi i-a cunoscut pe unii, în chip direct; i-a reconstituit pe ceilalţi din mărturii şi documente. Verosimilitatea lor e în afara oricărei în-doieli, deşi figurile sunt reduse la câte-o mască, iar psihologiile la câte-o singură trăsătură. Chibici e „pasărea turcească”, Ioniţă Bumbac e „râşniţa” – demagogul iremediabil, Ştefaniuc e prietenul devotat, Pogor e glumeţul generos, pasionat cu regularitate de ultima carte citită, Maiorescu e sever şi grav, etc., etc.

Reducţia conturelor e totuşi acceptabilă în romanul realist, la figu-rile de al doilea şi al treilea plan, şi o putem accepta şi în ce priveşte prezenţa personajului Caragiale pentru care paleta prozatorului îşi descoperea valenţe întrucâtva mai bogate. Unde procedeul nedreptăţeşte flagrant e în cazul Slavici, foarte prezent în al doilea şi al treilea volum, dar în ipostaza unui fel de funcţionar mărunt, grijuliu şi dispus la chivernisire mediocră, lipsit de personalitate, încet la minte şi la scris. Imaginea e de-a dreptul falsă şi nu are decât elemente disparate din adevăratul profil al părintelui Marei şi al gazetarului de la Tribuna. Semnatarul acestor pagini a solicitat autorului explicaţii, în cursul îndelungatelor convorbiri privitoare la cele trei romane, care s-au purtat în anii 1958-l960. El crede că poate oferi cititorilor un cuvânt lămuritor în această chestiune, singura dintre toate încălcările adevărului în roman de natură să contrarieze profund. Originea împrejurării stă într-un element biografic: tânărul gazetar Cezar Petrescu, codirector al revistei Hiena, apărută în 1919, l-a vizitat pe

bătrânul Slavici, curând după încheierea războiului. Atunci, autorul Morii cu noroc nu se putea socoti pe sine câtuşi de puţin un norocos! Războiul se sfârsise împotriva previziunilor lui. Îi adusese tristeţea unor acuzări grave, care i-au întunecat ultimii ani ai vieţii şi i-au creat în jur o gheaţă – pentru care contemporanii n-au simţit destule îndemnuri s-o sfărâme. Ultimul dintre marii junimişti era acum un izolat cu prea puţine punţi de comunicare şi chiar fără dorinţă de comunicare cu contemporanii. Trăia în lumea amintirilor, refuzat de prezent şi refuzându-şi prezentul. Septuagenarul i-a apărut în acest chip tânărului gazetar, care abia îşi dibuia rosturile scriitoriceşti. Icoana fostului prieten al lui Eminescu l-a zguduit şi i s-a imprimat în dimensiunile sufleteşti care apoi s-au transmis cărţii despre poetul Luceafărului, fără ca romancierul să observe că stabilea un profil total nedrept lui Slavici cel din 1870 şi 1880 după chipul septuagenarului din 1920, surprins într-una din clipele lui de derută morală şi fizică. Cezar Petrescu a convenit în cursul discuţiilor că a fost poate nedrept, literar şi omeneşte nedrept, cu Ioan Slavici.

Şi a făgăduit să întreprindă oarecari corectări, atenuări, eliminând din leit-motivul prea frecvent al încetinelii, metodei şi chiverniselii eroului său, dar neputându-se despărţi de imaginea pe care i-a lăsat-o întâia sa întâlnire cu modelul din viaţă al eroului de roman. Vârsta şi apoi moar-tea nu i-au îngăduit lui Slavici să ofere confratelui său mai tânăr – care totuşi călca şi pe urmele autorului Marei în drumul său de romancier – o altă icoană a profilului său. Nici lui Cezar Petrescu moartea nu i-a mai dat răgazul unor intervenţii în textul care-l privea pe Slavici. A lăsat neterminate, nerevizuite, nedefinitivate, pe alocuri cu adaosuri prea apăsate, alteori cu renunţări pripite la viziunile iniţiale din roman – şi unele şi celelalte căutări ale formei ultime a acestei cărţi. Însă cititorul trebuie să ştie încă o dată că nu numai Slavici e diferit în cartea lui Cezar Petrescu de cel din realitate, că Eminescu însuşi, atât de

autentic ca erou de roman, nu coincide, adesea în laturi esenţiale, cu adevăratul Eminescu. Nu l-a înfăţişat ca atare nici E. Lovinescu în romanele sale aproximativ concomitente cu ale lui Cezar Petrescu, Bălăuca şi Mite, intitulate după două din iubirile poetului: Veronica Micle şi Mite Kremnitz; nici Mircea Ştefănescu în piesa sa mai nouă, numită cu numele poetului. Monografii sunt singurii care au circulat prin apropierea adevărului despre poet, atât cât le-a îngăduit autenticitatea surselor şi puterea interpretării proprii. Pe adevăratul Eminescu, are dreptate G. Călinescu, nu-l găsim într-un roman; în romane îi găsim pe adevăraţii Dinu Păturică şi Tănase Scatiu, Vitoria Lipan şi Ion, Radu Comşa, Demetru-Ladima, Darie sau Moromete!

Şi totuşi, Luceafărul, Nirvana şi Carmen Saeculare sunt cărţi nu numai de un farmec deosebit, dar cu o putere incontestabilă de a zgudui conştiinţele şi de a imprima în conştiinţe componentele unei biografii exacte sau verosimile, din care să crească apoi, o dată cu trecerea anilor şi cu sporul de cunoaşteri, judecăţi, emoţii şi interpretări, imaginea adevăratului Eminescu.

MIHAI GAFIŢA

SFÂRŞIT

1 G. Călinescu, Viaţa lui Mihai Eminescu, E. P. L., 1964, pp. 226, 227.

2 A făcut-o pe urme sugerate de poet însuşi, într-o poezie:

Fiind băiet, păduri cutreieram Şi mă culcam ades lângă izvor, Iar braţul drept sub cap eu mi-l puneam S-ascult cum apa sună-ncetişor;

Un freamăt lin trecea din ram în ram Şi un miros venia adormitor;

Astfel ades eu nopţi întregi am mas Blând îngânat de-al valurilor glas.

3 G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, Ed. Fundaţiilor, 1941, pog. 638.